KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2005
3

A TARTALOMBÓL:

TÖRVÉNYRŐL, TÖRVÉNYRE
(A HAZAI KÖNYVTÁRÜGY TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT)

A SZERZŐI JOG ÉS A DIGITÁLIS SZERZŐI JOGKEZELÉS

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI GYŰJTEMÉNYEK MAGYARORSZÁGON (2.)

BOSZNIA-HERCEGOVINAI KIADVÁNYOK AZ ORSZÁGOS IDEGENNYELVŰ KÖNYVTÁRBAN

SZERVEZETI KULTÚRA AZ INFORMÁCIÓS ÉS KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSBAN

ÚJ FOLYAM

Könyvtári Intézet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FROM THE CONTENTS

- THE LEGAL REGULATION OF THE HUNGARIAN LIBRARY FIELD BETWEEN THE TWO WORLD WARS
- COPYRIGTH AND DIGITAL RIGTHS MANAGEMENT
- SOCIAL SCIENCES LIBRARIES IN HUNGARY (2.)
- PUBLICATIONS FROM THE BOSNIA-HERCEGOVINA (BOSNIACA) IN THE COLLECTION OF SLAVIC LITERATURE OF THE LIBRARY OF FOREIGN LITERATURE
- ORGANISATIONAL CULTURE IN THE LIBRARY AND INFORMATION SERVICES – FRAMEWORK AND EXPERIENCES

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2005/3

ÚJ FOLYAM 15. (51.) ÉVFOLYAM 2005. 3. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter ❀ FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin ❀ SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Jacsó Péter, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Murányi Péter, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc ❀ **Borítóterv:** Gerő Éva ❀ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ❀ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, Budapest, Budavári Palota F. épület ❀ **Telefon:** 224-3795, 224-3796 ❀ **Telefax:** 224-3795 ❀ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu ❀ **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 1000,-Ft+15% ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 4000,-Ft+ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. ❀ Külföldi előfizetési ára: 100 EUR. ❀ Terjeszti: Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető a szerkesztőség címén ❀ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Készítette: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős vezető: Freier László.
HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408 (Nyomtatott), HU ISSN 1586-5193 (On-line)

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

Bibliografia analityczna bibliotekoznawstwa i informacji naukowej
(a Przegląd Biblioteczny c. folyóirat melléklete)

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

ISA (Information Science Abstracts)

Library Literature and Information Science (The Wilson Co.)

LISA (Library and Information Science Abstracts)

MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek) adatbázis

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ on-line változata a http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html címen érhető el.

A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

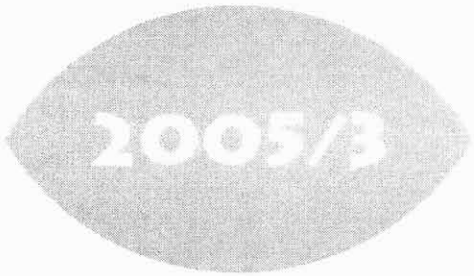

TARTALOM

Abstracts 456

TANULMÁNYOK

Tanulmányok

SIPOS Anna Magdolna: Törvényről, törvényre: *A hazai könyvtárügy törvényi szabályozása a két világháború között* 461

AMBERG Eszter: A szerzői jog és a digitális szerzői jogkezelés 503

KOLTAY Tibor: Szöveg, információ, relevancia: néhány adalék a témakörhöz ... 514

~

Társadalomtudományi gyűjtemények Magyarországon (2.)

NEMES Erzsébet: A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat 519

NAGY Zsuzsanna: Gyűjtemény és szolgáltatások a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárában 527

~

BERKE Barnabásné: Mi újság a hazai szabványosításban? 533

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

BADA Zoltán: Bosznia-hercegovinai kiadványok (bosniaca) az Országos Idegennyelvű Könyvtár szlavisztikai gyűjteményében 537

JAKAC-BIZJAK, Vilenka: Szlovénia könyvtárügye (Töm.: Mohor Jenő) 549

ZAGOREC-CSUKA Judit: Tervek helyismereti állományok digitalizálására a Muravidéken 554

MIKULÁS Gábor: Szervezeti kultúra az információs és könyvtári szolgáltatásban - keretrendszer és tapasztalatok 559

~

A Neumann Kht. tevékenysége 576

~

CD-ROM BEMUTATÓ

Kiegészült a két világháború közötti magyar könyvészet
Magyar könyvészet 1921–1944, betűrendes mutatóval, pótlásokkal, javításokkal (Ism.: Bényei Miklós) 577

KÖNYVSZEMLE

Üzleti információ és a könyvtárak
KISZL Péter: Üzleti információ, céginformáció és a könyvtárak (Ism.: Tóth Máté) 583

Digitális tartalmak licenszelési kérdései
HARRIS, Lesley Ellen: Licensing digital content. A practical guide for librarian. (Ism.: Koltay Tibor) 587

Gyűjteményszervezési kérdések
CLAYTON, Peter – GORMAN G. E.: Managing information resources in libraries. Collection management in theory and practice. (Ism.: Koltay Tibor) 590

A gyermekkönyvtári munka alapjai
BALOGH Ferencné: A gyermekkönyvtári munka alapjai (Ism.: Éger Veronika) . 592

A bibliográfia patologikus természetéről, avagy egy bibliográfiáról nem bibliográfus szemmel
MEISTER Róbert: A romániai magyar társadalomtudományi irodalom bibliográfiája (Ism.: Czintos Emese)) 596

Maros megyei tudóslexikon
Oameni de ştiintă mureşeni (Ana Todea, Fülöp Mária) (Ism.: Fülöp Géza) 604

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„... örök és maradandó voltáról" Balassi Bálint versei a Neumann-házban az emlékév múltán is (Ism.: Sudár Annamária) 606
Képek a magyar irodalomból (www.irodalmikepek.hu) A Neumann-ház új szolgáltatása a hálón (Ism.: Hámory Zsófia) 609

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány 613
Könyvtár- és tájékoztatásügy 613
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 631
Munkafolyamatok és szolgáltatások 643
Tájékoztatási rendszerek 664
Vezetés, irányítás 665
Felhasználók és használat 670
Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés 679
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 687
Kapcsolódó területek 689

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Novák István

E számunk szerzői és közreműködői:

AMBERG Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), BADA Zoltán (Országos Idegennyelvű Könyvtár, Bp.), BERKE Barnabásné (Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság, Bp.) BÉNYEI Miklós (Debreceni Egyetem, Komputergrafikai és Könyvtárinformatikai Tanszék, Debrecen), BOGNÁRNÉ LOVÁSZ Katalin (Berzsenyi Dániel Főiskola, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), CZINTOS Emese (Biblioteca Centrala Universitara, Cluj - Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár, Románia), ÉGER Veronika (könyvtáros, tanár, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), FÜLÖP Géza (ny. mérnök, író, tanár, Marosvásárhely, Románia), HÁMORY Zsófia (Neumann Kht. Bp.), HANGODI Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KATSÁNYI Sándor (a FSZEK Központi Könyvtár ny. főosztályvezetője), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Jászberényi Főiskolai Kar, Informatikai és Könyvtártudományi Tanszék és BDF Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), MIKULÁS Gábor (GM Consulting), MOHOR Jenő (az ELTE Központi Könyvtár ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (MTA Központi Könyvtár, Bp.), NAGY Zsuzsanna (Budapesti Corvinus Egyetem, Központi Könyvtár), NEMES Erzsébet (KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Bp.), PAP Imréné (OSZK), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), RÁCZ Ágnes (OSZK), SIPOS Anna Magdolna (ELTE Egyetemi Könyvtár, Bp.), SUDÁR Annamária (Neumann Kht. Bp.), SZÉNÁSZKY Mária (Pécsi Tudományegyetem, Központi Könyvtár, Pécs), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (BME OMIKK, Bp.), ZAGOREC-CSUKA Judit (Lendva, Kétnyelvű Általános Iskola, Szlovénia).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS

STUDIES

The legal regulation of the Hungarian library field between the two world wars

SIPOS Anna Magdolna

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 461 – 501.

An earlier study by the author (SIPOS, Hungarian Library Review 1999/4) presented the normative state regulation of Hungarian libraries between 1945 and 1997. The current study focuses on the period between the two world wars. The studies do not only provide an overview of the relevant legal acts but also throw light on the political ambitions and ideological factors that played an important part in the legislation process.

The regulation of the library system between the two world wars should be examined on the basis of several interconnecting acts ensuring coherent legislation. These are the following: 1) the Act XIX of 1922 on the administration of the largest public collections and the system of certification of their staff 2) the Act on legal deposit that came into force in the same year and that was an addition to the relevant law of 1897 3) the article XI of 1929 on museums, libraries and archives and its ensuing provisions added in 1935 and 4) the Act VIII of 1934 on the Hungarian National Museum and on the system of large public collections. The cultural policies of the period (under the ministries of culture headed respectively by Kuno Klebelsberg and Bálint Hóman) played an important part in fostering a modern library system in Hungary. The history of the legal regulation of the Hungarian library field reflects the influence of inter-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

national trends, but also fits into the library concept based on national traditions, determined by the cultural policies of the time.

Copyright and digital rights management

AMBERG Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 503 – 513.

The study deals with the amendments to the law LXXVI of 1999 on copyright in compliance with joining the European Union and the European harmonisation of copyright legislation. The article also gives an overview of the management of digital rights and some relevant technical solutions.

The latest (third) amendment to Hungarian copyright law was made in 2003 in order to comply with the provisions of the INFOSOC directive ratified by the European Parliament. The law stipulates that authors have an exclusive right to grant permission not only to use their work in digital format, but also to copy the work. The regulation is permissive towards in-house copying for institutional use, but the range of such institutions is again limited.

Digital content published on the Interned is protected by the Digital Right Management technologies allowing for the author to determine who can use the work and for what purpose.

In January 2005, a debate started about copyright issues in the digital age on the listserv of Hungarian librarians. In connection with the discussions, the Creative Commons licenses were brought up. Creative Commons is not a DRM solution, but a set of sample licences that can be used by authors in order to determine the rights to access their work by various groups of users. The national standardisation of Creative Commons has already started.

In Hungary, the Interministerial Committee on Information Society is in charge of digital copyright issues. Despite the efforts, the current digital copyright regulations are not able to protect the author from the illegal distribution of works, but they can seriously restrict the scope of services delivered by public collections.

Text, information, relevance

KOLTAY Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 514 – 519.

Library science, similarly to linguistics, can be located at the border between text and content, representation and relevance. It can also be connected with semiotics. The relation between signs, text and information are examined through the works of Douglas Raber and John M. Budd on the two fundamental linguistic terms introduced by Ferdinand de Saussure, langue and parole. As for the relation between sign and meaning, we can find a variety of conflicting theories. But Saussure's theory can be applied even in studying the nature of information. From the complex theme of relevance, the article only deals with the impact of the relevance theory by Dan, Sperber and Deirede Wilson on library sciences.

Collections of social sciences literature in Hungary: the Hungarian Central Statistical Office Library and Documentation Services

NEMES Erzsébet

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 519 – 526.

The prestigious library of the Hungarian Central Statistical Office was founded in 1867 by Károly Keleti, the first president of the office. Since 1897, the library offers open access to the public and has a legal deposit right. With its more than 750,000 volumes and despite the damages suffered during World War II, the library currently represents one of the oldest and largest collections of statistical data not only in Hungary, but also in Europe. Its continuous development is ensured not only by the legal deposit right of the library, but also by the own publications of the statistical office and by the exchanges with over 400 foreign libraries. The infrastructural development that started in 2001 as well as the introduction of the OLIB integrated system represented an important milestone in improving the quality of services. In December 2003, the library appeared on the World Wide Web. Its homepage and online catalogue can be accessed at http://lib.ksh.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

The Central Library of the Corvinus University of Budapest

NAGY Zsuzsanna

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 527 – 532.

The study presents the special features of the library that have been determined by the circumstances of its foundation. The library offers a significant representation of the outstanding Hungarian economic and social sciences books and journals from their early period. Selected foreign publications give an outline of the international professional literature of the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. Today's collection reflects the impact of various collection management principles of earlier times. The second part of the study presents the objectives laid out in the mission statement of the library and the new services for various user groups, resulting from the hybrid and electronic library environment.

Updates on the standardisation developments in Hungary

BERKE Barnabásné

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 533 –535.

Report on the 2004 and 2005 activities of the Hungarian library and scholarly literature reference services standardisation committee.

FROM ABROAD

Publications from Bosnia-Herzegovina (bosniaca) in the collection of Slavic literature of the Library of Foreign Literature

BADA ZOLTÁN

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 537 – 548.

The Library of Foreign Literature has a rich collection of Slavic literature, including a modest but representative collection from Bosnia-Herzegovina (Bosnian, Serbian and Croatian literature). Documents are collected according to the bosniaca categories by geography, language, persons and content. The acquisition policy primarily targets works in the fields of literature, literary sciences and linguistics, history and local history. The author also talks about the collection of Hungarian language publications related to Bosnia-Herzegovina.

The library system in Slovenia

JAKAC-BIZJAK Vilenka

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 549 – 553.

The article provides a summary of the Slovenian library and information services network, the retrospective conversion project and the national digitisation strategy. It also presents the Institute of Information Science, Maribor (IZUM) and the Co-operative Online Bibliographic System and Services (COBISS) and reports on the participation of the National and University Library in Ljubljana in international projects supported by the European Union.

Digitisation of local information in the Pomurje region of Slovenia

ZAGOREC-CSUKA Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 554 – 558.

For the libraries serving ethnic minorities in the Pomurje region, the digitisation of documents related to local history is an urgent issue both for preservation purposes and for supporting related research. Although the Co-operative Online Bibliographic System and Services (COBISS) contains the records of Hungarian books, journals and articles of the aforementioned libraries, a solution needs to be found for the digitisation of the full text. As a first step, a decision needs to be made about the core resources to be digitised, then the ways of co-operation have to be laid out. Making local information available for the wide public would certainly enhance the reputation of libraries and librarians in the Pomurje region.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Organisational culture in the library and information services – framework and experiences

MIKULÁS Gábor

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 559 – 575.

Not much research has been done in the field of organisational culture yet, although as the results show, appropriate analysis would help find answers to important questions e.g. how to increase efficiency in the library. The study deals with the levels and system of organisational culture elaborated by Quinn and Schein and presents the competing values framework. The author applies the different types of organisational culture to types of libraries. The cultural groupings of Hofstede are illustrated with examples.

The activities of the John von Neumann Digital Library and Multimedia Centre

The financial report of 2004 on the library and data bank services of the "Neumann House" public company.

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 576 – 580.

NEW CD ROMS

A complete, revised and amended edition of the Hungarian national bibliography 1921-1944 (Reviewed by M. Bényei)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 577 – 581.

BOOK REVIEWS

KISZL Péter: Business information, company information and libraries

(Reviewed by Máté Tóth)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 583 – 586.

HARRIS Lesley Ellen: Licensing digital content. A practical guide for librarians

(Reviewed by Tibor Koltay)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 587 – 589.

CLAYTON, Peter – GORMAN, G. E.: Managing information resources in libraries, Collection management in theory and practice

(Reviewed by Tibor Koltay)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 590 – 591.

BALOGH Ferencné: The practical guide of managing a children's library

(Reviewed by Veronika Éger)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 592 – 595.

MEISTER Róbert: The bibliography of the Hungarian social sciences literature in

(Reviewed by Emese Czintos)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 596 – 603.

TODEA, Ana – FÜLÖP Mária: The scientists of Mures county (Romania)

(Reviewed by Géza Fülöp)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 604 – 605.

Poems of Bálint Balassi at the John von Neumann Digital Library and Multimedia Centre

(Reviewed by Annamária Sudár)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 606 – 608.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Pictures from the Hungarian literature. The new services of the John von Neumann Digital Library and Multimedia Centre.

(Reviewed by Zsófia Hámori)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 609 – 611.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (ABSTRACTS)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 15. (51.) 2005. no. 3. pp. 613 – 692.

„Fájó szívvel tudatjuk, hogy szeretett és nagyra becsült kollégánk,

Szopori Nagy Lajos

2005. szeptember 18-án, súlyos betegségben elhunyt.

A hetvenes évektől dolgozott kisebb megszakításokkal a Könyvtártudományi és Módszertani Központban, illetve a Könyvtári Intézetben. A hálózatfejlesztési osztály munkatársa, legutóbb pedig a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros c. folyóirat szerkesztője, valamint – finnugor szakértőként – a Könyvtári Figyelő referáló rovatának állandó munkatársa volt. Halálával nemcsak mi, közvetlen és távolabbi kollégái lettünk szegényebbek, hanem a finn-magyar irodalmi kapcsolatok, valamint a finn szépirodalom és irodalomtörténet olvasói is: a finn irodalom egyik legkitűnőbb tolmácsolóját, fordítóját veszítette el személyében. Kedves lényéért, pazar humoráért és azért, mert az utolsó magyar úriemberek egyike volt, sokan és sokáig fogunk emlékezni rá."

Könyvtári Intézet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Törvényről, törvényre

A hazai könyvtárügy törvényi szabályozása a két világháború között

SIPOS Anna Magdolna

Előzmények

A *Könyvtári Figyelő* 1999. évi 4. számában, hasonló címmel megjelent írásomban[1] a magyar könyvtárügy 1945 és 1997 közötti állami szintű szabályozását mutattam be. A törvények, illetve a törvényi szintű szabályozások szakmai elemzésén túl arra is vállalkoztam, hogy felvázoljam azok társadalmi környezetét, és ábrázoljam azokat a politikai törekvéseket, ideológiai szándékokat, amelyek bizonyítottan közrejátszottak a jogi szabályozásban. A közel fél évszázadot áttekintő tanulmány az 1945 és a legújabb könyvtári törvény[2] megszületése (1997) közötti időintervallumot ölelte fel. Itt következő írásom – amely tárgyidőszakát tekintve előzménye e korábbi tanulmánynak – a két világháború közötti évtizedek könyvtári normatív szabályozását mutatja be. Az elemzés és a vizsgálódás szempontjai hasonlóak a korábbiakhoz: célom nem csupán a jogi szabályozás bemutatása, hanem a társadalmi, politikai háttér érzékeltetése is. A magyar könyvtárügy jogi szabályozásának bemutatása akkor válik majd teljessé, ha – e tanulmányt követően – elkészül a Monarchia korának hasonló tartalmú feldolgozása is[3].

A két világháború közötti mintegy négy évtized könyvtárügye több, egymással szorosan összefüggő jogszabály alapján értékelhető. Kronológiailag elsőként jelent meg, és talán a legismertebb az 1922. évi XIX. törvénycikk, a nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről, közhasználatú címén a Gyűjtemény-egyetemről szóló törvény[4], valamint az 1922. évi XX. törvénycikk, a nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló köteles példányainak beszolgáltatásáról szóló 1897. évi XLI. törvénycikk kiegészítéséről[5]. Hét évvel később, 1929-ben jelent meg a XI. törvénycikk[6], amelynek a múzeum-, a könyvtár- és a levéltárügy törvényi szinten történő szabályozása volt a feladata. Az 1929-es törvényhez is kapcsolódva, annak követő jogszabályaként ugyan, de azt jelentősen újraértelmezve jelent meg a törvénynél alacsonyabb szintű jogi szabályozás, a Vallás- és Közok-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tatásügyi Miniszter 9.300/1935. III. számú rendelete[7], a magyar közgyűjtemények működéséről, amely az országos nagy közgyűjtemények rendszerét szabályozó, a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló 1934. évi VIII. törvény[8] végrehajtási rendeleteként látott napvilágot.

Az 1922. évi XIX. törvénycikk a Gyűjteményegyetemről[9]

Az 1922. évi XIX. törvénycikk megjelenése, amely *Nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről* címmel jelent meg, *Klebelsberg Kuno* kultuszminiszterségének első intézkedései közé tartozik. 1922. július 26-án, néhány héttel kinevezését (1922. június 16.) követően nyújtotta be, *Törvényjavaslat a nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetük minősítéséről* címmel. A nemzetgyűlés 1922. augusztus 17-én és 18-án tárgyalta a törvényjavaslatot, amelyet az 1922. augusztus 30-i kormányzói jóváhagyást követően, 1922. szeptember 1-jén hirdették ki az Országos Törvénytárban. A törvénytervezet megalkotását – a kétségkívül szorító szakmai kérdések és finanszírozási problémák megoldására való törekvésen túl – két közvetlen tényező indokolta: az egyik a magyar közgyűjteményeknek a későbbiekben bemutatásra kerülő, sanyarú helyzete és fokozatos ellehetetlenülése, a másik pedig Klebelsberg szakmailag jól megalapozott, az ügy iránti személyes elkötelezettsége[10]. Mindezek a körülmények együttesen határozták meg, hogy Klebelsberg első törvényi előterjesztése a nemzeti nagy közgyűjtemények stabilizációjára irányult. Az igen nehéz gazdasági helyzetben lévő országban, ahol ezekben az években még az opera bezárási szándéka ügyében is született parlamenti interpelláció, rendkívül fontos volt, hogy ezek a gyűjtemények – ha átmenetileg csökkenteni kellett is fejlesztésük ütemét – teljesen ne lehetetlenüljenek el, és a falaik között őrzött értékek ne kerüljenek külföldre[11], de ne váljanak az enyészet martalékává sem.

A kultuszminiszter ügy iránti személyes elkötelezettségét kultúrpolitikai felfogása és korábbi életpályája indokolta[12]. Klebelsberg a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatta jogi és történelmi tanulmányait. Állami szolgálata mellett és annak eredményesebb ellátása érdekében is folyamatosan végzett történeti kutatásokat, majd 1917-től, másfél évtizedig a Magyar Történelmi Társulat elnöki tisztjét töltötte be. A történelmi kutatások fő bázisát pedig a nemzeti közgyűjtemények jelentették, így Klebelsberg pontosan ismerte azok fontosságát és jelentőségét[13]. Ezt bizonyítják a Magyar Történelmi Társulatban elmondott beszédei is, amelyekben mindig rendkívüli szerepet szánt a forráskutatásoknak és a forrásközléseknek. Ám nemcsak beszédeiben foglalkozott azok kiemelt fontosságával, hanem miniszterségé idején igen sokat tett megjelentetésük érdekében is. A forráskutatások fontossága mellett tett tanúbizonyságot abban az intézkedésében is, amikor a magyar történelem forrásainak kutatása, valamint a kutatási eredmények és a kutatók nemzetközi tudományos életbe történő bekapcsolása érdekében létrehozta a külföldi magyar intézeteket, és szanálta az elértéktelenedett külföldi ösztöndíj-rendszert.

Kultúrpolitikai stratégiájának megvalósításában az első taktikai lépéseket az úgynevezett magas kultúra irányába tette: a tudományos élet és a felsőoktatás felé. Ám ezt nem valamiféle arisztokratikus szemlélettől vezérelve, hanem praktikus okokból[14]. A Gyűjteményegyetemről szóló törvény előterjesztése nemcsak kronológiailag, hanem tartalmilag is Klebelsberg miniszterségének ehhez a szakaszához köthető: hatálya a nagy nemzeti közgyűjteményekre terjedt ki, vagyis azokra az intézményekre, amelyeknek száma nem nagy, ezért finanszírozásuk nem igényel jelentősebb összegeket, de amelyek a magyar tudományos élet számára a legfontosabb kutatási forrásokat őrzik, és amelyek a hungarika-kutatások bázisát jelentik. Az intézmények révén létrejövő tudományos eredmények pedig a tömegoktatásnak, az iskolán kívüli népművelésnek szolgáltatnak korszerű és tudományosan megalapozott tananyagot.

Klebelsberg szakmai, személyes elkötelezettségén túl azonban a törvény létrehozásában jelentős szerepet játszott a témával kapcsolatban eddig megjelent írásokban kevésbé hangsúlyozott, ám a korszakra igen jellemző közigazgatási modernizáció is, amelynek vezéregyénisége, *Magyary Zoltán*[15] Klebelsberg közvetlen munkatársai közé tartozott. A két világháború közötti Magyarország – nemzetközi tendenciákba illeszkedő – modernizációjának fontos kérdése volt, hogy a politikai célkitűzéseknek kellő jogi, gazdasági és közigazgatási legitimációjuk le-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyen. Magyary Zoltán kultuszminisztériumi munkássága ezt támasztotta alá, hiszen életművének fő célkitűzését – a közigazgatási jog, a pénzügyi jog, a közigazgatás-politika és a közigazgatástan egyetlen tudománnyá történő ötvözését, a közigazgatás elvi egységét és oszthatatlanságát – szolgálhatta és alakíthatta hivatalában. A Gyűjteményegyetem koncepciójának kialakulása abba a kormányzási és közigazgatási folyamatba illeszkedik, amelynek célját Magyary Zoltán az alábbiakban határozta meg: „*A miniszternek kettős hatásköre van: a kormányzás, ami a kormánynak speciális feladata és a közigazgatásnak az adott viszonyok és célok szerint helyesnek talált mennyisége. A kormányzati hatáskörnek legfontosabb része az állami célok kitűzése és a felett való őrködés, hogy ezek a célok tényleg el is éressenek. A célok elérésének eszköze a közigazgatás. A közigazgatás helyes szervezetének biztosítása tehát szintén a kormányzáshoz tartozik. Az állami intézmények és teendők szaporodásával szükségessé vált a közigazgatási decentralizáció. Ugyanezt kívánja az az egyre jobban érvényesülő szociális szempont, hogy a közigazgatás közel menjen azokhoz, akiknek ügyeit intézi, s hogy a közigazgatás van a polgárokért, nem pedig fordítva. A decentralizáció történhetik állami szervekre, amint ezt más területen éppen szintén a jelenlegi kultuszminiszter tervezi a tanügyi tartományok szervezése útján, valamint önkormányzati szervekre. A miniszter a Gyűjteményegyetem alakuló ülésén mondott beszédében fejtette ki azt, hogy a tudományos igazgatásban éppúgy, mint a tudományos kutatásban a szabadságot tartja a siker nélkülözhetetlen előfeltételének, s ezért választja a decentralizáció alanyául itt az autonómiát. … A decentralizációnak minden alakjában felelős a kormány azért, hogy az adminisztráció a kor színvonalán álljon. Különösen fontos, hogy az önkormányzati testületek is tudatában legyenek ennek a rájuk háruló felelősségnek.*”[16] A közigazgatási feladatok önkormányzati hatáskörbe történő decentralizációja – kétségtelen szakmai előnyein túl – még egy előnnyel járt: csökkentek a miniszter és a minisztérium adminisztratív teendői, így kormányzati feladatokra eredményesebben tudott összpontosítani. Az önkormányzati irányításnak azonban elengedhetetlen feltételeként jelölte meg Magyary, hogy a tudományos önkormányzatok tisztségviselői ne csupán a szakterület legjobban felkészült tudósai legyenek, hanem egyben képesek legyenek a rájuk ruházott közigazgatási feladatok irányítására és ellátására is. A Gyűjteményegyetem önkormányzata volt tulajdonképpen az a kísérleti modell, amelynek kedvező működési tapasztalatait hasznosítva és annak mintájára szervezte meg a kultuszkormányzat későbbiekben az egyéb szakterületeken működő, a tudományos nagyüzem működési kereteit adó, autonóm önkormányzatokat is: az Országos Természettudományi Tanácsot (1926) és az Országos Ösztöndíjtanácsot (1927). Az önkormányzatok működésének elengedhetetlen eleme volt, hogy egyrészről azok hatáskörét és működését megfelelő jogi védelemben részesítsék, másrészről azonban a tárca ne veszíthesse el az önkormányzatok feletti rendelkezési jogot. Az ehhez illeszkedő jogi keret kidolgozásában is jelentős szerepet vállalt Magyary. „*A Gyűjteményegyetem, illetve az autonómia gondolata tovább bővült törvényhozási úton is. … Ennek a törvénynek alapvető, elvi fontosságú rendelkezése azonban egy másik, amely a törvényhatósági önkormányzat védelmi szervezetét, amely az 1907. évi LX. törvénycikken nyugszik, az országos Magyar Gyűjteményegyetemre és a Magyar Tudományos Akadémiára is kiterjesztette. Az 1923. évi I. t.-cikk 4. §-a szerint az Akadémia és a Gyűjteményegyetem panasza alapján a m. kir. közigazgatási bíróság hivatott mindazoknak a vitás jogi kérdéseknek eldöntésére, melyek a magyar állam, illetve a Gyűjteményegyetem és az Akadémia között az 1923. évi I. t.-cikk alapján létrejött jogviszonyból kifolyólag felmerülnek. … A közigazgatási bíróság, amennyiben a panasznak helyt ad, a megtámadott rendeletet, határozatot, vagy intézkedést csak megsemmisítheti, de érdemlegesen nem intézkedhetik, kivéve azt az esetet, ha a miniszter az Akadémia részére megállapított államsegélyt törvényellenesen nem szolgáltatja ki, amikor is a közigazgatási bíróság a minisztert erre kötelezi. Ezzel a törvénnyel lett tehát csak a Gyűjteményegyetem autonómiája teljes, így kapta meg autonóm jogkörének bírói védelmét.*”[17] A kidolgozott önkormányzati modellt, amelyet külföldön is elismeréssel méltatták – jóllehet nem volt példa nélküli, hiszen Európa több országában[18] már korábban bevezették a muzeális intézmények önálló jogi személlyé történő átszervezését, – és a hazai gyakorlatban is eredményesen vizsgázott – Klebelsberg és Magyary szándékai szerint – még tovább akarták fejleszteni. A tudományos élet valamennyi intézményét be kívánták vonni a tudománypolitikai önkormányzatokba. „*A tudományos élet*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megszervezésének talán legnehezebb, de mindenesetre legmagasabbrendű kérdése, ugyanis az, lehet-e olyan országos központi egyetem feletti szervet (Suprauniversitas, Überuniversität) célszerűen létesíteni, amelynek az lenne a hivatása, hogy a magas kultúrának az egyetemek kereteiből kiemelkedő kérdéseit intézze és szervezetébe az összes tudományos intézmények (egyetemek és egyéb főiskolák, nagy közgyűjtemények) képviselőit saját kötelékében egyesítve, azok tervszerű együttműködését biztosítsa. Régebben, midőn a természettudományok a nagy hídverést a tudomány és az élet között még nem végezték el, s így a tudományos üzem méretei még kisebbek voltak, midőn minden nemzet tudományossága kis mikrokozmosz volt, s a nemzetközi érintkezés csupán egyes tudósok *személyes magánérintkezései és levelezései útján bonyolódott le, a tudományos akadémiák és az egyetemek teljesen kielégítették a tudományosság szervezeti igényeit. ... Viszont a legutóbbi negyedszázad folyamán a tudományos élet régebben nem sejtett mértékben differenciálódott és a népek mindinkább érzik a nemzetközi szellemi együttműködés szükségét. A tudományosság megnövekedése adminisztrációjának tekintetében is fokozta az igényeket, amelyeket csak magasrendű szervezet elégíthet ki. A kultuszminisztérium központi bürokráciája egymagában e feladattal nem birkózhatik meg. Tudósokból, kultúrpolitikusokból és adminisztratív erőkből alakuló, kollégiális korporatív szervekre van szükség, hogy a kultuszminisztérium hatékony felügyelete alatt önkormányzati úton lássák el a tudományos igazgatás magasabbrendű tennivalóit. A magasabb kultúra kérdései egy részének autonóm igazgatása céljából javasoltam az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létesítését. Ez azonban csak első lépés volt a magyar tudományosság egységes megszervezésére. A gyűjteményegyetemi tanácson kívül szükség lenne még négy szervre: úgymint Egyetemközi Bizottságra, Országos Szellemtudományi és Országos Természettudományi Tanácsra, továbbá Országos Ösztöndíjtanácsra. A két elsőnek létesítését későbbre kívánom halasztani. Az Egyetemközi Bizottság megalakítása a tervezett egész szervezkedésnek mintegy záróköve lenne. A Szellemtudományi Tanács felállítása pedig egy Országos Szellemtudományi Kongresszus által kidolgozandó rendszeres program kifolyása lehetne, amely kongresszus előmunkálatai még hosszabb időt vesznek igénybe. ... A nagy cél felé, hogy a magyar tudományosságnak összefoglaló központi szervezet adjunk, csak lépésről- lépésre kívánok haladni."*[19]

A tudományos intézmények autonóm igazgatási modelljéül szolgáló szervezet – az Országos Magyar Gyűjteményegyetemről szóló törvény értelmében jogi személyiséggel bíró önkormányzati testület – alapításakor magában foglalta az Országos Levéltárat, a Magyar Nemzeti Múzeumot, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeumot, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumot, és – bizonyos jogfenntartással – a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtárát[20]. A későbbiekben a Gyűjteményegyetem további tudományos intézményekkel bővült: az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központtal, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Könyvtárával, a Svábhegyi Konkoly-Thege Csillagvizsgáló Intézettel, a Tihanyi Magyar Édesvízi Biológiai Intézettel, a Bécsi Magyar Történeti Intézettel és a Bécsi Collegium Hungaricummal, a berlini és a római intézetekkel és a szeizmológiai intézettel, majd átvette a hazai közgyűjtemények fölötti a felügyeleti jogot is.

A Gyűjteményegyetemről szóló törvényjavaslatot 1922. július 16-án, *Törvényjavaslat nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetük minősítéséről* címmel nyújtotta be a tárca. Ezt követően a közoktatásügyi bizottság általánosságban és részleteiben is tárgyalta, majd 1922. augusztus 17-én, a nemzetgyűlés 38. ülésén, *Barabás Samu*, címzetes miniszteri osztálytanácsos, nyugállományú országos levéltárnok, az MTA levelező tagja, a Történettudományi Társulat jegyzőjének előterjesztésében, a bizottság elfogadásra ajánlásával került általános tárgyalásra a nemzetgyűlés elé. A törvénytervezet megszületését az előadó patetikus beszéde politikai, nemzetvédelmi okokkal támasztotta alá. *„... mert hiszen ezek az intézmények, ... eddig is fontos nemzeti célokat és ideákat szolgáltak, de most épen ebben a mi korszakunkban, a nagy világégés után, amikor szerencsétlen nemzetünk mindenkitől elhagyatva, megcsalva, mint a világ csúfja, mint a világ árvája hever a közmegvetés porondján, szükségünk van ezen drága nemzeti kincsek megbecsülésére, ezeknek a nagy közgyűjteményeknek a rendezésére, hogy mintegy örökös mementek legyenek a nemzetnek, a nemzet gyermekeinek arra, hogy mikép kell megbecsülniök a múltat, a régi, fényes dicsőséges múltat. Innen kell erőt merítenünk a jövő küzdelmeire, a jövő nemzedékek ezekből az intézményekből kell hogy lelkese-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dést merítsenek maguknak, ezek az intézmények kell hogy valamennyiünknek tanítómesterei legyenek, hogy egyfelől szeretettel töltsék el lelkünket, másfelől izzó gyűlölettel és undorral mindennel és mindenkivel szemben, egyesekkel, népekkel és nemzetekkel szemben, akiknek részük van abban, hogy drága hazánk szétdaraboltatott és hogy a magyar nemzet a világ árvája, a világ csufja lett. (Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)"[21] Hasonlóan fontos szerepet szántak a Gyűjteményegyetembe integrált intézményeknek a határon kívül rekedt magyarság szellemi, identitásbéli gondozásában. A törvény általános vitájában összesen hat képviselő szólalt fel, és többségük támogatóan nyilvánított véleményt[22]. Az előterjesztés azonban kapott kritikát is, illetve – képviselői javaslatra – több helyen módosították, kiegészítették. Már ekkor felmerült, hogy a Gyűjteményegyetem ne csupán a kiválasztott közgyűjteményeket foglalja magába, hanem adjon helyet egyéb gyűjteményeknek is. Többen aggályukat fejezték ki az előterjesztésnek azon pontja ellen, amelynek értelmében az adományozók részt vehetnek a Gyűjteményegyetemi Tanács munkájában, itt a képviselők az elengedhetetlen szakértelem megkövetelése mellett foglaltak állást. Abban azonban valamennyi hozzászóló egyetértett, hogy a Gyűjteményegyetembe integrált intézmények jelentős gazdasági és tudományos előnyt szerezhetnek a törvény révén, és az intézményekben dolgozó, korábban igen rosszul fizetett alkalmazottak számára jobb fizetési kondíciókat jelent a törvényjavaslatnak a besorolásokra vonatkozó előírása, továbbá abban is, hogy a gyűjtemények tudományos tevékenysége felvirágozhat, és a tervezett intézményrendszer alkalmas lesz arra is, hogy a tudományos utánpótlás műhelyévé váljon. A képviselők hozzászólásaikat egy-egy intézmény konkrét példájával színesítették, s így azok alapján kibontakozik az a kép, amely akkoriban a gyűjteményeket jellemezte: a Néprajzi Múzeum kritikán aluli elhelyezési körülményei, a Petőfi Múzeum fenntartási és működtetési gondjai, a Szépművészeti Múzeum személyzeti problémái, az Egyetemi Könyvtár raktározásának megoldatlansága. A vitában felszólalt a tárca közelmúltban kinevezett minisztere, Klebelsberg Kuno is. A művelődési fölényen túl hozzászólásában hangsúlyozta: a kulturális értékek megőrzése önmagában nem elegendő, annak folyamatos továbbfejlesztésével érhető el az a nemzetvédelmi feladat, amelyet a kultusztárca következetesen igyekszik érvényre juttatni. *„A kultúra nem olyan kincs, amelyet puszta őrzéssel meg lehetne tartani. A művelődést minden egyes nemzedéknek verejtékes munkával kell ujra és ujra kiküzdenie, de a nemzetnek is folyvást dolgoznia kell, hogy a maga művelődési szintjét fentarthassa. Ha azt vizsgálom, hogy melyek azok az eszközök, amelyekkel a nemzetek művelődésüket megtarthatják és továbbfejleszthetik, akkor én erre főleg két nagy eszközt látok. Az első a népműveltségnek, a tömegműveltségnek a fejlesztése, a második magának a tudományosságnak az ápolása. … Ahhoz, hogy a magyar néptanító igazi magyar kultúrát vihessen be népünk milliói közé, kell, hogy a magyar kutató intézetekben és könyvtárakban, a magyar laboratóriumokban és klinikákban komoly tudományos munka folyjék."* [23] Klebelsberg hozzászólásában egyértelművé tette, hogy számára a magyar tudományosság kérdését leginkább három intézménytípus határozza meg: a Magyar Tudományos Akadémia, az egyetemek és a közgyűjtemények. Ahhoz azonban, hogy ez utóbbiak elegendő támogatást kapjanak, és munkájuk ennek megfelelően lényegesen javuljon, s a tudományosság kritériumainak megfeleljenek, elengedhetetlennek tartotta azokat az intézkedéseket, amelyeket a törvény fogalmaz meg: egyrészről a magyar állami alkalmazottak, a tudományos tisztviselők új státuszainak megteremtése; másrészről pedig az öt, országos jelentőségű közgyűjtemény egyetlen jogi személyiséggé történő integrálása, és az intézmény államtól különálló, messzemenő önkormányzati jogainak biztosítása. A miniszter beszámolt az előzetes egyeztetések sokoldalú munkájáról: a törvény előkészítése során felmerült az a kérdés is, hogy nem lenne-e célszerűbb, ha valamennyi intézmény önálló jogi személyiséggé válna. E formának azonban ellentmondott az intézmények és a magyar tudományosság elaprózódásának veszélye, valamint az, hogy a kisebb intézmények egyedül nem képviselhettek volna elég erős jogi személyiségeket, és így az alapcélkitűzés sérült volna. Az országos közgyűjtemények integrációja mellett az egyes intézmények élén álló főigazgató és személyéhez kötődő tudományos irányítói tevékenység révén biztosíthatóvá vált a Gyűjteményegyetemen belüli szakmai önállóság. A következő napon, 1922. augusztus 18-án, a nemzetgyűlés 39. ülésén volt a törvényjavaslat részletes tárgyalása. Az előzetes cím, itt változott véglegessé, amikor a „személyzetük minősítéséről" kifejezést – tekintettel arra, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az előterjesztés nem csupán a minősítésükről, hanem a személyzet egyéb jogviszonyairól is szólt – felváltotta a „személyzetükről" kifejezés. A törvény egyes szakaszainak kisebb módosítását követően a harmadik olvasásra 1922. augusztus 21-én, a nemzetgyűlés 40. ülésén került sor. A törvényjavaslatot a nemzetgyűlés harmadszori olvasásban elfogadta, és a döntés alapján, ezt követően került sor a kihirdetés előkészítésére.

A jóváhagyott és kihirdetett törvény tizenkét paragrafusból áll. Az első paragrafus az Országos Magyar Gyűjteményegyetembe sorolt intézmények felsorolását, az elnevezést, valamint az önkormányzati jogot gyakorló Országos Magyar Gyűjteményegyetemi Tanács jogi státuszának rendezését tartalmazza. A második paragrafus a Tanács szervezetéről intézkedik: a Tanács összetételéről és a Tanács ügyrendjéről. A Tanács a következő személyekből állt: hivatalból tagok voltak az integrált intézetek első tisztviselői és a Nemzeti Múzeum osztályainak vezetői; a VKM által öt évre meghívott, összesen tíz egyetemi vagy műegyetemi tanárból; a VKM által megbízott öt, lehetőleg olyan műértőből, akik az intézetek számára nagyobb értékeket ajándékoztak. A Tanács ügyrendje értelmében megalakulása során, a vallás és közoktatásügyi miniszter elnökölt, ám a végleges felállást követően a Tanács jelölése alapján az elnök öt évre szóló megbízatást kapott a minisztertől. Az elnököt – akadályoztatása esetén – az alelnök helyettesítette, amely tisztet az integrált intézetek első tisztviselői töltötték be a tanácsot alkotó tagok kétévenkénti rotációjával. A Tanács titkári teendőit a VKM által megbízott személy látta el. A Tanács feladat- és jogköre szerint jelölte saját elnökét és a meghívás alá eső tagjait, valamint állást foglalt általános elvi könyvtári, levéltári és múzeumi kérdésekben. A Tanács munkáját öt fős szaktanács segítette, amennyiben az intézetek tudományos és közigazgatási tisztviselőinek és a tudományos segédszemélyzet tagjainak jelölésére került sor. A szaktanács jelölési joga vonatkozott mind a kezdő, mind pedig a magasabb állások betöltésére. Hasonlóan öt fős szaktanács alakult az intézetek gyűjtési köreinek megállapítására és tisztázására, az intézetek anyagainak elidegenítésével kapcsolatos javaslatok kidolgozására, valamint az ásatások és a gyűjtések rendszeres tervének összeállítására. A szaktanács minden esetben az elnökből, és két intézeti tudományos tisztviselőből, valamint két másik személyből állt. Ez utóbbi két személyből az egyik minden esetben az érintett intézmény első tisztviselője (főigazgató) volt, a másik pedig az ügy közvetlen ismerője vagy a rokon intézet első tisztviselője. A művészeti intézményeknél a szakmában érdekelt tanárok és egy műértő töltötték be a funkciót, más intézményeknél pedig a témát legközelebbről ismerő tanárok. Személyi kérdésekben a törvény az intézetek első tisztviselői számára – saját intézményük tekintetében – vétójogot biztosított. Végül e paragrafus rendelkezett a Tanács szervezeti és működési szabályzatának elkészítéséről is. A harmadik paragrafus a Tanács pontos hatáskörét írta le. A törvény igen fontos hatáskört biztosított a testület számára: jelölhette saját elnökét és tagjait; a szaktanácsok segítségével jelölte az intézetek tudományos és közigazgatási tisztségviselőit, valamint a tudományos segédszemélyzet tagjait; jelölési joga kiterjedt az előléptetésekre is. A Tanács hatáskörébe tartozott a tudományos tisztviselői kar tagjaira vonatkozó meddőség és összeférhetetlenség megállapítása[24], a korhatárt betöltött tudományos tisztviselők állásban tartásának előterjesztése, valamint – szintén szaktanácsok révén – a gyűjtőkörök megállapítása, az ebből adódó vitás kérdések szakmai rendezése. Hasonló jogai voltak az intézetek eladása, aukció vagy csere útján történő értékesítési terveinek előkészítésben. A kérdés jelentőségét bizonyítja, hogy a terveket ellenző többség esetén tiltakozó felirattal kellett fordulniuk a VKM-hez. A korszak igen fontos kérdése volt az ásatások, továbbá a természettudományi és a néprajzi gyűjtések szakszerű koordinálása, ezért illesztették a Tanács hatáskörébe e gyűjtések rendszeres tervének összeállítását, és azok végrehajtásának ellenőrzését. Kiemelkedő feladata volt a Tanácsnak saját, illetve a fennhatósága alá tartozó intézetek egységes szervezeti és ügyviteli szabályrendeleteinek megalkotása, valamint az intézetek vezetősége által összeállított költségvetések és zárszámadások elkészíttetése, az éves szakmai jelentések véleményezése, majd továbbítása a VKM felé. Az adományokból és hagyatékokból befolyó összegek felett a Tanács saját hatáskörben dönthetett, e kérdésben a kultusztárcának csupán felügyeleti jogköre volt. A Tanács hatáskörébe tartozott a Gyűjteményegyetem jogi képviselete, továbbá az intézetek munkájának legszélesebb körben történő megismertetése, működésükhöz adományok szerzése, illetve azok tervszerű felhasználása. A törvény lehetővé tette, hogy az integrált intézmények a Gyűjtemény-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyetemi alapon kívül sajátot is létrehozzanak, s az ide befolyt összegeket kizárólag a kedvezményezett intézet működtetésére fordítsák. A Tanács jogkörébe tartozott még a teljes Gyűjteményegyetem korábban meglehetősen esetleges és országos szinten koordinálatlan külföldi dokumentumcseréinek irányítása, valamint könyvtári, levéltári és muzeális kérdésekben a VKM tanácsadói szerepének ellátása. A törvény negyedik paragrafusa rendelkezett a Gyűjteményegyetem személyzetéről és az alkalmazottak minősítéséről. E paragrafus egyrészről megszüntette a korábbi – alkalmazói intézménytől függő – kinevezési és besorolási anomáliákat[25], másrészről pedig megteremtette a magyar állami alkalmazottak új, tudományos tisztségviselői státuszát, és az oda bekerültek kezdő fizetési kategóriáját – egységesen – a VIII. fizetési osztályban állapította meg. A törvény értelmében az integrált szervezet hatáskörébe tartozó intézetek személyzete a tudományos tisztviselői karból, a tudományos és műszaki segédszemélyzetből, valamint a közigazgatási személyzetből állt. A tudományos tisztviselői kar elméleti minősítéseként – általános szabály szerint – a bölcsészeti doktorátus szerepelt, ám ugyanígy elfogadott volt bármely egyetemi doktorátus, vagy műegyetemi mérnöki oklevél is. Számszerűen limitált volt – legfeljebb tíz állás – azoknak a tudományos tisztviselői státuszban történő alkalmazása, akik, jóllehet nem rendelkeztek doktorátussal vagy mérnöki oklevéllel, ám kiváló irodalmi vagy más gyakorlati tevékenységükkel igazolták hozzáértésüket[26], és az őket e tisztségre javasló szaktanács legalább négy szavazattal jelölte. A tudományos és a műszaki segédszemélyzet közé sorolta a törvény a technikai szakismerettel bíró alkalmazottakat: restaurátor, gipszöntő, konzervátor, fényképész, mechanikus stb. Az e munkakörben alkalmazottak minősítését az intézmények szervezeti szabályzatainak hatáskörébe utalták, a közigazgatási személyzet minősítésére vonatkozóan pedig az állami alkalmazottakra érvényes általános szabályokat tekintették mértékadónak. Az intézetek személyzete – alkalmazási minősítési kategóriánként csoportosítva – a Gyűjteményegyetem összlétszámát jelentette, amelyből az egyes intézményekhez rendszeresített alkalmazottakat – a Gyűjteményegyetem Tanácsának rendszeres előterjesztése alapján – a vallás és közoktatásügyi miniszter osztotta be, és a tárca vezetőjének jogában állt a beosztottaknak bel- és külföldi tudományos megbízatásokat is adni. A törvény ötödik paragrafusa az állásokra történő jelölést és kinevezést szabályozta. Ennek értelmében a kezdő állások betöltésére Gyűjteményegyetem Tanácsa elnökének – minden esetben – pályázatot kellett kiírni. Az állásra történő jelölés előzetes javaslat alapján történt: a kezdő állások betöltésénél a javaslatot az érdekelt intézet első tisztviselője és a szakmájánál fogva legközelebbről érdekelt tanár állította össze; a nem kezdő állások esetében nem volt szükség az utóbbi közreműködésére. A tudományos és a közigazgatási tisztviselői karra, valamint a tudományos és műszaki segédszemélyzetre vonatkozó jelölést a szaktanács adta, az intézetek első tisztviselőinek és a Nemzeti Múzeum osztályvezetőinek jelölése pedig az igazgatótanács hatáskörébe tartozott. A kinevezésre történő előterjesztés, valamint a kinevezés joga a kultusztárca vezetőjét illette, de a miniszter csak a Tanács által előterjesztett személyt nevezhette ki. A tárca vezetőjének azonban csupán korlátozott jogköre volt: amennyiben az előterjesztett személy megbízásával nem értett egyet, abban az esetben csak visszautasítási joggal rendelkezett. A kinevezés és az előterjesztés teljes joga átszállt a miniszterre, amennyiben az intézet első tisztviselőjének vétójoga másodszor is érvényesült, s ennek következtében a kinevezés nem valósulhatott meg. Az egyéb közigazgatási alkalmazottakat – az intézet első tisztviselőjének előterjesztése alapján – a VKM vezetője, a Tanács véleményezése nélkül nevezhette ki. A törvény hatodik paragrafusa foglalkozik a könyvtárnoki, a levéltárnoki és a múzeumi tisztviselői gyakorlati tanfolyam kötelező végzéséről és szakvizsgájáról. Ennek értelmében a korábban szabályozott elméleti minősítésen túl, a könyvtárosi, levéltárosi és muzeológusi munkakörben alkalmazott tudományos tisztviselői réteg számára – szakmai és a gyakorlati ismeretek megszerzése érdekében – gyakorlati tanfolyamot szervezhetett a tárca[27]. A törvény hatálybalépését három évvel megelőzően, illetve a törvény életbelépését követően munkaviszonyt létesített tudományos köztisztviselőket e tanfolyam látogatására, valamint az eredményes vizsga letételére kötelezték. E képesítés megszerzésére csupán két év türelmi időt adott a jogszabály, és annak elmulasztását a legszigorúbban – a szolgálatból történő elbocsátással – büntette. A tudományos és a szakmai segédszemélyzet gyakorlati képzésének kérdéseit az intézetek szervezeti szabályzatára bízta. A személyügyi kérdések fontos

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

eleme volt, hogy a tudományos tisztviselőket hivatalból csak hetven éves korukban lehetett nyugdíjazni, ám a magyar tudományosság kiemelt személyiségeit – indokolt esetben – a nyugdíjkorhatárt követően is meg lehetett tartani. A prominens személyek azonban nem számítottak bele a létszámba, állásukat más munkaerővel be lehetett tölteni. A törvény kilencedik paragrafusa az Országos Levéltár feladatát és jogállását szabályozta, a tizedik paragrafus pedig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem korábban már ismertetett, az Egyetemi Könyvtár Gyűjteményegyetembe történő tartozásával kapcsolatos jogfenntartást biztosította. A tizenegyedik paragrafus azoknak a vegyes és átmeneti rendelkezéseknek a gyűjteménye, amelyek a Gyűjteményegyetem, illetve a Tanács létrehozásához kellettek, illetve tartalmazta azt a kitételt, amelynek értelmében a vidéki közgyűjtemények ügyeinek rendezéséről a vallás- és közoktatásügyi miniszter külön törvényjavaslatot volt köteles a nemzetgyűlés elé terjeszteni.

A Gyűjteményegyetem működésének megítélése Janus-arcú volt. A magyar társadalom már megszületésekor és működése alatt mindvégig ambivalens érzésekkel fogadta: drága luxusintézménynek tartották. Ugyanakkor a tudományos élet fellendülése kétségtelenül megindult, ám annak eredményei nem azonnal váltak széles társadalmi körben ismertté és főleg hasznosíthatóvá. A kutatási eredmények közvetlen haszonélvezője, a tudományos közélet csupán a magyar társadalom igen kis csoportját jelentette. Ha megvizsgáljuk azokat az adatokat, amelyek a gyűjteményegyetem működését jellemezték[28], akkor azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az új szervezet gazdaságilag azonban egyértelműen hatékonyan funkcionált. *„1914-ben a magot alkotó négy nagy közgyűjteményünk még együttesen 523 218 koronát kapott a költségvetésből s ezen felül 213 780 korona ún. elhelyezési (= dologi fenntartási) pénzt. 1923-24-ben ugyanezek négyen 18 000 pengő, ill. plusz 42 110 pengő elhelyezési pénzt* használhattak *a közpénzből. (A korona-pengő viszony gyakorlatilag 1:1-nek vehető!)"*[29] … Mai szemmel nézve szinte apróságokról van szó, hiszen a Gyűjteményegyetem teljes személyzete, a csúcsponton sem volt több, mint kb. 200 ember, amelyből 2/3 a tudományos tisztviselők száma és 1/3 a tudományos segédszemélyzet. A gazdasági és társadalmi viszonyokat tekintve azonban mindez – főleg az egyetemek változatlan, sőt bővített fenntartását figyelembe véve – a korabeli lehetőségek maximuma volt. Ha mindent figyelembe veszünk ugyanis, akkor kiderül, hogy 1914/15-ben az akkori intézménystruktúrára együttesen 2 262 512 pengőnek megfelelő összeg jutott a költségvetésből, míg 1927/28-ban a „költekezés" csúcspontján, jóval több intézményre is csak 2 472 450 pengő."[30] A Gyűjteményegyetemhez később kapcsolódott intézmények közül különösen éles kritikával illették a Tihanyi Magyar Édesvízi Biológiai Intézet integrálását. *„A másik intézet, a tihanyi, egyike Klebelsberg legtöbbet vitatott alkotásainak. Talán egyetlen más művét sem kísérte annyi kritika, támadás, gúnyolódás, mint a <csíborpatkoldát> – ahogyan az utcai szellemesség az intézményt hamarosan elkeresztelte. Bizonyos, hogy ezen a ponton találkozott a legnagyobb értelmetlenséggel, ami nagy szó, mert az értelmetlenség, az emberiség a csorbítatlan közkincse, elég nagy adagolásban jutott Klebelsberg közpályája kíséretéül."*[31] A Gyűjteményegyetem létrejötténél jelentős szerepet vállaló Magyary Zoltán az 1927-ben kiadott *A magyar tudománypolitika alapvetése* című kötetben pozitívan értékelte az intézmény megalapítása óta elért eredményeket. *„A Gyűjteményegyetem fennállásának már ötödik évében van és a hozzáfűzött várakozásokat az eredmények bőven igazolják. Már hatáskörének újabb intézményeknek alárendelése útján való bővítése is emellett szól, de további bizonyítékai a Gyűjteményegyetem minden intézményének nagy fellendülése: az Országos Levéltár belső berendezése technikai és művészeti szempontból teljesen a kor színvonalán; a Nemzeti Múzeum régi monumentális épületének átalakítása teljes szépségének kifejtése végett, tehermentesítése a természetrajzi tároknak a Szentkirályi-utca 7. és a Baross-utca 13. számú házakba való kiköltöztetése útján a túlzsúfoltság megszüntetése végett; a Néprajzi Múzeum új* elhelyezése és *rendezése a népligeti épületben; a Szépművészeti Múzeum bővülése az Andrássy út 69. szám alatti régi Műcsarnok emeletével, ahol a XX. század galériája lesz kiállítható, valamint többi gyűjteményeinknek új rendezése; az Iparművészeti Múzeumban is a gyűjtemények rendezésének haladása nagy lendületet mutat; a közgyűjtemények tudományos munkásságának fellendülése a tisztviselői karnak átszervezése és szerencsés kiegészítése révén."*[32] Magyaryhoz hasonlóan *Hóman Bálint*, a későbbi kultuszminiszter, aki Gyűjteményegyetem önkormányzatában több cikluson át az alelnöki tisztséget is vi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

selte, több alkalommal is elismerően szólt az új szervezetről[33]. Hóman elismerése nem csupán abból a szempontból érdekes, hogy a két világháború közötti évtizedek művelődéspolitikájának – Klebelsberg mellett – legfontosabb személyisége, hanem azért is, mert a korszak közgyűjteményügyének legmeghatározóbb és legtekintélyesebb alakja volt. Kultuszminiszteri megbízatását megelőzően mintegy három évtizedet töltött el a különböző országos gyűjteményekben. Ennek következtében szakmai véleménye meghatározta a közgyűjtemények működését és azok munkájának értékelését. Az 1927-ben elhangzott alelnöki beszámolójában legfontosabb eredménynek azt tartotta, hogy az elnök-kultuszminiszter támogatásának köszönhetően a gyűjtemények katasztrofális helyhiányán sikerült enyhíteni. Az elhelyezési eredményeket részletező beszéd mellett fontosnak tartotta azt is, hogy elkészült a vidéki múzeumok, könyvtárak, ásatások és általában a muzeális értékvédelem kérdését szabályozó törvényjavaslat,[34] és az a Gyűjteményegyetem Tanácsának hatáskörét és szakmai felügyeleti jogát az egész magyar közgyűjteményügyre kiterjeszti majd. Továbbra is megoldatlan feladatot jelentett azonban a gyűjtemények fenntartásához és fejlesztéséhez szükséges rendszeres – költségvetési támogatásként megjelenő – anyagi források előteremtése, ennek következtében 1925 januárjában a gyűjtemények egy részét be kellett zárni. Az élénk sajtóvisszhangot kiváltó intézkedés eredményeként a következő évben valamelyest javult a helyzet, így bezárásra többé nem került sor, de még mindig komoly nehézséget jelentett már csak a gyűjtemények napi üzemeltetése is. Az éves költségvetési támogatás összege azonban továbbra sem haladta meg az utolsó békeév-béli támogatás tíz százalékát. A nyomorúságos helyzet megoldásában ismét a Klebelsberg és az ő ügy iránti elkötelezettsége segített: az állami megtakarításokból az 1926. és az 1927. évben tudományos célokra összesen 3.105.320 koronát (250.000 pengőt)[35] bocsátott rendelkezésre. Ebből az összegből 350.000 koronát fordítottak a Gyűjteményegyetembe tartozó könyvtárakból hiányzó művek pótlására, 1.000.000 koronát a Nemzeti Múzeum, 265.000 koronát a Szépművészeti Múzeum, 222.000 koronát az Iparművészeti Múzeum gyűjteményének fejlesztésére. A Gyűjteményegyetemhez tartozó egyéb intézmények is jelentős tárgyvásárlási támogatást kaptak, és még a közgyűjtemények elhelyezési körülményeinek javítására is futotta[36].

S mit tartunk ma a Gyűjteményegyetem létrehozása legfontosabb eredményének? Egyrészről annak az intézményrendszernek a megmaradását, amely – az ismert történelmi és politikai helyzetben – szétaprózott formában, a költségvetési támogatások megvonásából eredően meggyengülve, talán túl sem élhette volna 1918-1919 és az azt követő évek katasztrófáit; másrészről pedig az új, a tudományos munkát európai színvonalú profizmussal űző tudós generáció útnak indulását. Annak az amatőr tudományos munkát felváltó tudós rétegnek a kinevelését, amelynek napjainkig ható eredményei és elévülhetetlen érdemei vannak a magyar tudományosság fejlődésében. Több mint nyolcvan év távlatából megítélve, talán ez a legnagyobb érdeme Klebelsberg koncepciójának.

Kétségtelen, hogy a Gyűjteményegyetem jelentős tudományos és szakmai eredményeket ért el, ám Klebelsberg miniszterségének utolsó szakaszában már gazdasági gondokkal küzdött a szervezet. A megindult nagy volumenű tudományos kutatások egyre több anyagi támogatást igényeltek volna, ám az ország gazdasági ereje nem volt képes a „reneszánsz mecénás", Klebelsberg kiválóan megkonstruált szerkezetének a természetes növekedéssel együtt járó finanszírozási terheit viselni. 1932-re a szervezet eladósodott, jelentős hitelei halmozódtak fel, és a gazdasági válság mindent megrázó éveit követő évtized már egyáltalán nem a liberális hagyományokon alapuló önkormányzati szervezeteknek kedvezett. Így a Gyűjteményegyetem és Tanácsának jogi értelemben történő megszüntetésére már 1934-ben sor került, amikor a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 9300/1935. III. számú rendeletével az Országos Magyar Gyűjteményegyetem, illetve ennek Tanácsának jog- és hatáskörét rendeleti úton a Magyar Nemzeti Múzeum, illetve Tanácsának hatáskörébe utalta.

Könyvtári szempontból különös jelentősége van, hogy – a Gyűjteményegyetemhez kapcsolódva – 1923-ban a VKM szabályrendelete életre hívta az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot, ezért erről külön is szólni kell. A Gyűjteményegyetemről szóló 1922. évi XIX. tvc. 3. §-ának 12. pontja értelmében a Gyűjteményegyetem hatásköre szerint: *„tárgyalja és szükség esetén a kívánatos tervszerű egyesség és teljesség szempontjából*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

irányítja az intézeteknek külföldi folyóiratok és könyvek beszerzésére irányuló csereakcióját."[37] Ennek megvalósítása érdekében 1923 márciusában jelent meg az OKBK szabályrendelete[38], mintegy fél évvel a törvényi szabályozást követően.

A központi hivatal szervezetileg a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezetéhez tartozott, de azon belül külön hivatalként dolgozott. A Központ tisztviselői és más alkalmazottai a Gyűjteményegyetem egyesített létszámába tartoztak. A hivatal létrehozásánál a következő alkalmazottakkal számolt: igazgató és előadó, akik mindketten a tudományos tisztviselőkar garnitúrájához tartoztak; két bibliográfus, akik a tudományos segédszemélyzet tagjai voltak; egy gépírónő, valamint egy altiszt vagy napibéres szolga. A szabályrendelet lehetővé tette azt is, hogy – sürgős, eseti teendők ellátására – az Országos Széchényi Könyvtár szakértő alkalmazottaival, megfelelő díjazás ellenében, szakmai feladatokat végeztessenek. Az igazgató felelős vezetője volt a hivatalnak, de csak a Gyűjteményegyetem hierarchiájának betartásával: a felettes hatóságokkal a Nemzeti Múzeum főigazgatóján át tarthatott kapcsolatot, szakmai ügyekben az Országos Széchényi Könyvtár igazgatójával közösen járt el, de annak jelentéstétellel tartozott, könyvforgalmi ügyek tekintetében pedig a Gyűjteményegyetem elnökségével, valamint a kultusztárcával volt egyeztetési kötelezettsége. Az igazgató – az Országos Széchényi Könyvtár igazgatójával együtt – tagja volt a Gyűjteményegyetem keretében szervezett könyvforgalmi szaktanácsnak. A hivatal keretében foglalkoztatott tisztségviselőkre és egyéb alkalmazottakra a Nemzeti Múzeum tisztviselőire és alkalmazottaira érvényes szolgálati és fegyelmi szabályzatok voltak érvényesek, s gazdasági ügyeit is a múzeum gazdasági hivatala intézte. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ hatáskörébe a következő adminisztratív és bibliográfiai ügyek tartoztak: a Gyűjteményegyetem, valamint más állami, esetleg az intézményhez önként csatlakozó más közgyűjtemények külföldi könyvbeszerzési és csereügyeinek központi adminisztrációja; a brüsszeli egyezményhez[39] történő magyar csatlakozás következtében megindult hivatalos kiadványcserék bonyolítása; a külföldi könyvforgalommal kapcsolatos, kulturális érdekű, mindennemű adminisztratív feladat, a könyvkivitel ellenőrzése; a közkönyvtárak 1920. január 1-jétől beszerzett külföldi könyv- és folyóirat-állományának szakszerű bibliográfiai feldolgozása és nyilvántartása, valamint az azokkal kapcsolatos központi katalógusok gondozásának előkészítése. A szabályrendeletben meghatározott feladatokon túl a központ gondoskodott még a magyar tudományos folyóiratok cikkei – rendszerint német, angol, francia, esetleg egyéb idegen nyelvű – abstractjainak elkészítéséről, ezzel segítve a magyar tudományos élet egyetemes integrálódását.

Az 1929. évi XI. törvénycikk

Az 1922. évi XIX. törvény – mint arról az előző fejezetben részletesen szóltunk – az ország tudományos közgyűjteményi teljesítményét meghatározó intézményekre terjedt ki, s nem volt feladata más szervezetek tevékenységének szabályozása. Ugyanakkor már ebben a törvényben megmutatkozott, hogy a Klebelsberg vezette kultusztárca további lépéseket kívánt tenni a közgyűjteményeknek minősülő könyvtárak, levéltárak és múzeumok ügyében. A Gyűjteményegyetemről rendelkező törvénycikk vegyes és átmeneti rendelkezéseinek VIII. pontja előírta, hogy a vidéki közgyűjtemények ügyének rendezése érdekében a kultusztárca köteles külön törvényjavaslatot a törvényhozás elé terjeszteni. A két törvény megjelenése között jelentős idő – hét év – telt el. Különösen hosszúnak tűnik a hét év, ha figyelembe vesszük, hogy Klebelsberg mindössze tíz évig (1921. június 16. és 1931. augusztus 24. között) állt a tárca élén, s Gyűjteményegyetemről szóló törvényt megbízatását követően néhány héttel már jóváhagyta a nemzetgyűlés, az 1929. évi törvény pedig kultuszminiszterségének vége felé készült el. Ha azonban tekintetbe vesszük azokat a köz- és gazdaságtörténeti eseményeket, amelyek a közgyűjtemények működésére jelentős befolyással voltak, illetve a húszas években a tárcára nehezedő oktatáspolitikai feladatokat, akkor azt láthatjuk, hogy – Klebelsberg és tanácsadóinak politikai és szakmai zsenialitását újból igazoló – megfontolt előrelátás húzódhatott meg a késlekedés mögött. Az ország gazdasági konszolidációját megelőző években hiányoztak az egyéb közgyűjtemények felzárkóztatásának anyagi forrásai, tehát szóba sem jöhetett az intézmények finanszírozásának jelentős növelése.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A gazdasági konszolidációt követő években pedig fontosabbnak, és politikai szempontból elfogadhatóbbnak ítélték meg az oktatás fejlesztését. A sorrendiség egyébként is igazodott Klebelsberg kultúrpolitikai felfogásához: a magas kultúrát szolgáló intézményrendszer kiépítését követően megteremtette a tömegek kulturális felemelkedését szolgáló népiskolai rendszert, és csupán ezt követően történhetett meg a tudományos közgyűjtemények közé nem sorolható, nagyszámú intézmény fejlesztése. A tömegek kulturális igényeit kielégítő intézményrendszer kialakításában és működtetésében jól hasznosultak a korábban létrehozott, úgynevezett „elitintézmények" kutatási eredményei, amelyek a húszas évek végén már jól érzékelhetők, és a tömeges művelődés szolgálatába állíthatók voltak.

A múzeum-, a könyvtár- és a levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről című törvényjavaslatot Klebelsberg 1928. február 14-én nyújtotta be, a képviselőház pedig 1928. március 8-án és 9-én, a 141., illetve 142. ülésén tárgyalta. A felsőházi, illetve a kormányzói jóváhagyást követően a törvényt 1929. március 22-én hirdették[40] ki. A törvényjavaslatot előzetesen a parlament közoktatási bizottsága tárgyalta, és ezt követően – *Szinyei Merse Jenő* előterjesztésében – került a képviselőház elé. Az előadó részletekbe menően és hosszasan taglalta a törvényjavaslat indokoltságát[41]. Hivatkozott a Gyűjteményegyetemi törvényben kiszabott kötelezettségre és hatéves, eredményes működésére, valamint a trianoni határok közé szorított ország kulturális fölénye igazolásának szükségességére, a magyar tudományosság fejlődésére, illetve annak nemzetközi elismertetése fontosságára. Szakmai szempontból a törvény létrehozását elsősorban a közgyűjtemények tarthatatlan körülményei indokolták: lényegében megoldatlan volt mind a fenntartás, mind pedig a szakmai tevékenység és irányítás kérdése. Az előterjesztő fontosnak tartotta, hogy a meglévő intézmények közül – szakmai szempontok alapján – választódjanak ki azok gyűjtemények, amelyek életképesek, és amelyekre valóban szükség van; ezeket minősítsék közgyűjteményeknek. Majd a közgyűjtemények felügyeletét egyrészt vegye át a tárca által megbízott szakhatóság, másrészt pedig kapjanak rendszeres állami dotációt, hogy annak segítségével képesek legyenek megfelelő színvonalú gyűjtésre és szakmai munkára. Szinyei Merse Jenő az általános ismertetés során kitért arra is, hogy a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége 1922-ben megszűnt, így a vidéki közgyűjtemények gondozása ideiglenesen a VKM hatáskörébe került, ám ez a megoldás sem szakmai, sem pedig adminisztratív szempontból nem lehetett megfelelő. A három közgyűjteményi típusból – az előterjesztő véleménye szerint – a Gyűjteményegyetemhez nem sorolt levéltárak voltak a legrosszabb állapotban, ezért az indoklás külön kitért arra a helyzetre, amely a vidéki levéltárakat jellemezte: „*Miként az előadottakból méltóztattak látni, a hazai múzeumok és könyvtárak állapotának javítása terén a múlt század utolsó évtizede óta komoly – bár nem kielégítő – törekvések nyilvánultak meg. Már kevésbé mondható ez a levéltár-ügyre nézve. … Az Országos Levéltár a belügyministerium hatósága alatt jóformán kizárólag közigazgatási irattárszámba ment. A vidéki levéltárak pedig a levéltárnoki funkciókat igen gyakran csak mellékfoglalkozásként űző tisztviselők vezetése alatt, túlnyomórészt tűzveszélyes és elhelyezésükre egyébként is teljesen alkalmatlan helyen, rendezetlenül és feldolgozatlanul a biztos enyészetnek voltak kiszolgáltatva. Az Országos Levéltár szervezete, hivatása és önkormányzata az Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretében nyert az 1922 : XIX. tcikkel méltó és kielégítő megoldást, illetve szabályozást. Hátra van még azonban a többi köz- és magánlevéltáraink kérdésének rendezése, amelyet éppen ez a törvényjavaslat van hivatva megoldani.*"[42] A vidéki levéltárak ügyének rendezése mellett legalább ilyen fontos kérdés volt a muzeális értékek védelmének megoldása, amely problémát két részre lehetett osztani: egyrészről az emlékek felkutatásának, másrészről pedig a magántulajdonban lévő értékek biztosításának kérdése. „*A muzeális értékek felkutatása terén ma az a tűrhetetlen helyzet uralkodik, hogy egyrészt megfelelő rendelkezések hiányában bárki – külföldi is – szabadon kutathat, illetve ásathat, másrészt hogy az ilyen értékek felkutatására hivatott közintézményeink az anyagi eszközök hiánya miatt rendszeres munkát alig folytatnak. … A muzeális beccsel bíró értékek védelmének másik kérdése … a magántulajdonban lévő emlékek biztosításának kérdése. Ezeknek az úgynevezett ingó műemlékeknek biztosítása nálunk már 1881-ben szóba került, amidőn Trefort Ágoston akkori kultuszminiszter a műemlékek fenntartásáról szóló 1881 : XXXIX. tc. főrendiházi tárgyalásakor Ipolyi Arnoldnak felszólalása folytán külön törvényjavaslat mielőbbi be-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyújtását helyezte kilátásba és a szükséges előmunkálatokra az utasítást ki is adta. ... E törvénytervezetekből azonban a magyar tudomány és kultúra végtelen kárára, főleg adminisztratív nehézségek miatt nem lett törvény."[43] A törvényjavaslat indoklásában Szinyei külön kitért a nemzeti könyvtárügy működésének egyik sarkalatos pontjára; a nyomdatermékek köteles-példányainak beszolgáltatási problémáira, illetve az ezzel kapcsolatos módosítások szükségességére.[44] „*... a nyomdatermékek köteles példányainak beszolgáltatása tárgyában ezidőszerint érvényben lévő törvények egyes rendelkezései a változott viszonyoknak többé már nem mindenben felelnek meg. ... e törvények a köteles példányok beszolgáltatását nem szabályozzák egységes elvek szerint ... az idézett törvények büntető rendelkezései a köteles példányok beszolgáltatása körüli visszaéléseket és mulasztásokat a mai viszonyoknak nem megfelelően szabályozzák és emiatt a köteles példányokra jogosult intézmények jogának eredményes érvényesítése gyakran illuzórikussá válik.*" [45]

A törvényjavaslattal kapcsolatos képviselőházi vitában[46] közel sem volt olyan érdeklődés, mint korábban, a Gyűjteményegyetemről szóló törvény előterjesztésnél. Így a vitában résztvevő *Jánossy Gábor* képviselő hozzászólását az alábbiakkal kezdte: „*T. Képviselőház! Csak igen rövid időre kívánom a t. Ház figyelmét igénybevenni, mert kötelességemnek tartom ennek a törvényjavaslatnak tárgyalásánál felszólalni. E javaslat tárgyalásánál igazán sajnálattal látom az érdeklődés hiányát, hiszen ez olyan fontos közművelődési, a magyar kultúra jelenét, jövőjét, sőt múltját is érintő törvényjavaslat, amelynek tárgyalását legalább is félig telt Háznak illenék kísérni. Ez nem akar kritika, szemrehányás lenni, csak egyszerű megállapítás, hiszen fájdalom, az üres padokhoz hozzászokhattunk.*" [47] Ugyanakkor a vita jóval élesebb volt, mint korábban. A képviselői hozzászólások többsége támogatta, hogy a Gyűjteményegyetemben és annak Tanácsában felhalmozódott szellemi tőkéből más intézmények is részesüljenek, s hasonló módon üdvözölték a kultúr-kincsekkel kapcsolatos állami felügyelet és támogatás erősödését is. A vita nem is e szakmai kérdések körül bontakozott ki, hanem jogi, illetve jogharmonizációs téren. Több képviselő szóvá tette, hogy a törvényjavaslat kötelezettségi és szankcionálási kérdései egyéb jogterületeket is érintenek, ezért szükségesnek tartották volna, hogy a közoktatásügyi bizottságon kívül az igazságügyi bizottság és a közigazgatási bizottság is megtárgyalja azt. *Hegymegi-Kiss Pál* képviselő egyenesen azzal a javaslattal állt elő, hogy az elmaradt egyeztetések miatt ne tárgyalják a javaslatot, hanem adják ki az egyeztetésekhez szükséges bizottságok részére, és azok véleményezését követően térjenek vissza a képviselőházi tárgyaláshoz. „*... javaslom, hogy ez a törvényjavaslat előkészítés végett az igazságügyi bizottságnak és a közigazgatási bizottságnak is adassék ki. ... Ha nézem ezt a javaslatot, azt kell mondanom, hogy akármilyen bölcsességgel készítették is ezt elő, a Háznak mégis ragaszkodnia kell ahhoz a jogához, hogy ez a szakbizottságok által megtárgyaltassék s a szakbizottságok véleményének meghallgatása után terjesztessék csak a plénum elé. Mert méltóztassanak megengedni, a közoktatásügyi bizottság egymaga ennek a kérdésnek, amely – mondom – a közigazgatásnak, a magán- és büntetőjognak széles vidékét érinti, letárgyalására nem illetékes.*"[48] A törvény szakmai részével történő egyetértés hangoztatása mellett, az előzőkben idézett eljárási hiányosságot észrevételezte *Pakots József* képviselő is. „*A javaslat tárgyalása szempontjából viszont igazat kell adnom – és ez a másodlagos érzésem – Hegymegi-Kiss Pál t. képviselőtársamnak, hogy e magasabb cél elérése érdekében a t. minister úr bizony magánjogi körbe avatkozik bele, a magánjogi törvényalkotás terére lép és bizonyos fokig a közigazgatási jogterületét is átlépi, úgyhogy, ha nem tartanám annyira szükségesnek és annyira időszerűnek e törvényjavaslat minél előbbi törvényerőre való emelését, azt mondanám, hogy csakugyan szükség volna azoknak a bizottságoknak tárgyalási anyagává tenni a törvényjavaslatot, amelyeket Hegymegi t. képviselőtársam megjelölt. Közben azonban a közoktatásügyi bizottság tárgyalásain Petrovácz Gyula és Várnai Dániel t. képviselőtársaimnak alkalmuk nyílott arra, hogy bizonyos módosításokat ajánljanak a t. minister úr figyelmébe és örömmel látom, hogy a bizottsági jelentés ... honorálja is ezeket a módosításokat, amelyek főként a főváros autonóm jogkörét kívánják tiszteletben tartani, továbbá bizonyos egyházi kívánságokat is respektálnak.*"[49] *Várnai Dániel* képviselő a magánjogi kérdésekkel kapcsolatban más véleményen volt. „*Én azon a véleményen vagyok, hogy ebben a tekintetben a kormánynak, illetőleg a t. minister úrnak ne legyenek aggodalmai, mert én magam sem tartom alaposnak azokat az aggodalmakat, amelyeket felhoztak. Ha meggondoljuk, hogy közgyűjteményeink milyen kincseknek és ritkaságoknak vannak tulajdoná-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban s viszont milyen ritkaságok és kincsek hiányoznak közgyűjteményeinkből, akkor én felhatalmazást tudnék adni a kormánynak még arra is, hogy időnként szedesse össze – kölcsönképpen természetesen a magángyűjtemények ritkaságait és állíttassa ki, hogy ebben az országban a szépművészetek és egyéb dolgok iránt érdeklődő közönség, amely a magángyűjteményekhez nem férhet hozzá, időnkint ezeket a közgyűjteményekben is láthassa." [50] A törvényjavaslat igen erős beavatkozást biztosít az állam részére akkor, amikor a magángyűjtemények területére – provizórikusan ugyan, de – kiterjeszti az állami szakmai felügyelet jogát. Ezzel kapcsolatos aggályát fejezte ki *Csilléry András* képviselő: *„Amennyire örömmel üdvözlöm, hogy Magyarországon a múzeumi-, levéltári- és könyvtárügy végre-valahára rendezést nyer, és hogy ez tényleg egységes irányítás alapján történik, annyira bizonyos mértékben aggodalommal tölt el ..., hogy ez a törvényjavaslat a közgyűjtemények kezelésének irányításán messze túlmenőleg, a háztulajdonba is beavatkozik. Én a magántulajdon szentségét mindenekelőtt a mai társadalmi rend egyik alaptételének tartom, és még művészeti és tudományos szempontokból sem engednék ezekhez semmi körülmények között sem hozzányúlni. ... a magam részéről aggályosnak tartom, már csak azért is, mert látjuk azt, hogy ép a Tanácsköztársaság alatt történt az, amire a kultuszminister úr hivatkozik, hogy ilyeténmódon kívánnának ma egyes közületek élni és kisajátítani egyes gyűjteményeket. Ez a bejelentési kötelezettség tette akkor lehetővé azt, hogy a magánkézben lévő gyűjtemények nagy része, épen a Tanácsköztársaság hivatalos szerveinek, az akkori közoktatásügyi népbiztosságnak fedezete mellett erősen megdézsmáltassék és külföldre vitessék."*[51] A felszólaló képviselő ugyanakkor helyesnek tartotta a kulturális értékek kivitelének megakadályozását és állami felügyelet alá vételének szándékát, mivel ezekben az években – mint arról korábban, a régi könyvek külföldre történő kivitelének gyakorlata kapcsán már szóltunk – rendszeressé vált az az eljárás, hogy a középosztály elszegényedése miatt külföldi kereskedők felvásárolták a magántulajdonban lévő kulturális és művészeti értékeket, majd, jelentős felárral, felkínálták a magyar államnak megvásárlásra. A törvényjavaslat értelmében ezekre a magántulajdonban lévő értékekre vonatkozóan a tulajdonos bejelentési kötelezettséggel tartozik, ám ezen kívül őt terheli a megfelelő szintű konzerválás, állagmegőrzés és fenntartás is. A kellő gondosság elmulasztása esetén pedig – valódi és teljes kártalanítás mellett – az állam számára elővételi, végső esetben pedig kisajátítási jogot biztosít. A törvényjavaslat e ponton az 1881. évi XLI., az állami kisajátításról szóló törvényre hivatkozott, annak vonatkozó paragrafusait kívánta itt érvényesíteni. A képviselő felszólalásában részletesen kifejtette, hogy a hivatkozott kisajátítási törvény az ingatlanokról rendelkezik, ám a tárgyalt előterjesztés nem az ingatlanokat, hanem az ingóságokat érinti. Véleménye szerint – mivel a hivatkozott törvénycikk nem vonatkozik az ingóságokra – feltétlenül szükség lett volna arra, hogy az igazságügyi bizottság is megtárgyalja a törvényjavaslatot, mielőtt a képviselőház elé került volna. Aggályosnak tartotta továbbá a képviselő az előterjesztést abban a tekintetben is, hogy az pontosan nem határozza meg az alábbi fogalmakat: az állami felvásárlás esetén mit jelent a valódi és teljes kártalanítás; továbbá, hogy mit jelent a kellő előrelátás és gondosság a magánkézben lévő műkincsek megőrzésének vonatkozásában. *„Mit méltóztatnak érteni a valódi és teljes kártalanítás alatt? Felhozok egy konkrét példát. Van valakinek a tulajdonában egy numizmatikai gyűjtemény, érempénz gyűjtemény, amely például csupa aranypénzből áll. Ebből négy pénzdarab, mondjuk, olyan ritkaság, hogy horribilis értéket képvisel. Ezzel szemben a valódi értékében, teljes értékében, vagyis arany értékében felvásárolják az egészet, holott annak a négy pénzdarabnak értéke olyan óriási összeget képvisel, hogyha a valódi értéket térítik meg az illetőnek, akinek talán ez az egyetlen megmaradt öröksége, vagyona az elődeitől, akkor tulajdonképen megkárosították őt. ... Azt méltóztatik mondani, hogy »ha az illető nincs kellő előrelátással, figyelemmel és gondossággal arra, hogy a magánkézben lévő gyűjtemény megfelelően konzerváltassék«. Utalok arra, hogy akkor tulajdonképen bármelyik szobrásznak vagy festőművésznek az ingóságait, műtárgyait, az általa előállított művészi értékeket ki lehet sajátítani, mert az a művész kerülhet olyan helyzetbe, olyan nyomoruságos viszonyok közé, hogy tényleg nem tud megfelelő konzerválásról gondoskodni, s akkor felvásárolják azokat a tárgyakat. ... ha eloszlatva látnám ezeket a magánjogi aggodalmakat, akkor természetszerűen abszolute nem félnék a törvényjavaslatnak ettől a szakaszától, akkor szívesen hajlandó volnék a törvényjavaslatot úgy, ahogy van, elfogadni."* [52] A felszólaló képviselő abbéli félelmét is megfogalmazta, hogy a törvényjavaslat – jóváhagyás után és esetlegesen – alkalmas lehet arra is, hogy a vidé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ki gyűjteményekben fellelhető, kiemelkedően értékes műkincseket a fővárosi gyűjteményekbe, míg a budapesti gyűjteményekben megtalálható, ám kevésbé értékes darabokat a vidéki városok múzeumaiba helyezzék át. Csilléry András a maga részéről ezt a lehetőséget semmiképpen sem tartotta támogatandónak, hanem kifejezetten kívánatosnak vélte, hogy a vidéki közgyűjtemények – a korábbi tendenciákat követve – értékes dokumentumokat tartalmazzanak, hiszen mind az idegenforgalom, mind pedig a vidék kulturális felemelkedésének letéteményesei ezek az intézmények.

A törvényjavaslat tartalmának támogatása mellett szólalt fel a vitában *Petrovácz Gyula* képviselő is, ám – hasonlóan a többi képviselőhöz – benne is megfogalmazódtak kérdések és aggályok az állami kezelésbevétellel kapcsolatosan. A képviselő a közoktatási bizottsági tárgyalás során több olyan módosítási javaslattal áll elő – amelyeket a képviselőházi előterjesztésbe már beépítettek. Az egyik ilyen javaslat volt, hogy a székesfőváros – amely egyébként is jelentős támogatásban részesítette gyűjteményeit, az államnál is jóval nagyobb összegekkel – közgyűjteményeiben alkalmazott tisztviselők jelölésének és megválasztásának joga ne kerüljön át a Gyűjteményegyetem Tanácsának hatáskörébe. További javaslat volt, hogy a Tanácsban – amelynek létszámát a megnövekedett feladatokhoz mérve egyébként is négy fővel kiegészíteni szándékozott az előterjesztés – törvényi előírás alapján kapjon helyet a székesfőváros legelső muzeális tisztviselője[53]. A képviselő másik előterjesztése az egyházak által őrzött műkincsek körét érintette. „*Méltóztatnak tudni, hogy a művészetek anyja különösen a katholikus egyház, amely rendkívül sok műkinccsel rendelkezik. Egyes vagyonos, jó javadalmazású főpapok meglehetősen nagy kincseket gyűjtöttek össze. Elég, ha hivatkozom az esztergomi kincstárra és képtárra, vagy egyes káptalanokban és apátságokban összegyűjtött, rendkívül nagyértékű magyar műemlékanyagra. Kijelentem – és azt hiszem, a minister úr is feltétlenül meg van győződve erről – hogy ezek védelmét én nem a minister úrral szemben és nem a mai kormánnyal szemben keresem, de mindenesetre szükséges volt az, hogy egy esetleg más tendenciájú kormánnyal szemben törvényes védelmi intézkedés legyen abban a tekintetben, hogy ezeknek közgyűjteménnyé való nyilvánítása után az ezeknek esetleges állami kezelésbe vételével szemben – ami némileg erőszakolt magyarázatok útján a törvény első szövegezése szerint a kormányzatnak lehetséges volt – jogvédelemben részesüljenek az egyházak akkor, hogyha az ő műkincseiknek állami kezelés alá való vétele valami okból szükségessé válik.*"[54] Petrovácz képviselő harmadik javaslata pedig az volt, hogy az állami kezelésbe történő vétel ellen jogorvoslattal élhessenek a tulajdonosok, illetve azok leszármazottai: „*Vannak javadalmasok, akiknél ezek a műkincsek nincsenek kellő helyes kezelésben. Vannak természetesen ennek ellenkezői is. Ennek következtében azt, hogy ezek a közkincsek megóvassanak és a nyilvánosság számára hozzáférhetők legyenek, a magam részéről helyes intézkedésnek tartom és csak egyetlen dolgot kértem, amit a minister úrnak szintén honorálni méltóztatott, hogy ez ellen az intézkedés ellen jogsegélyben, jogvédelemben részesülhessenek azok, akik éppen ellenkező módon fogják fel ezeknek az értékeknek kezelését. Hogy tehát egy elöd intézkedése az utódot ne kösse meg, hogy egy utód kérhesse és követelhesse esetleg* ezeknek az *értékeknek, állami kezelésbe vett dolgoknak saját kezelésbe való visszavételét. Erre egyedül alkalmas fórumnak a közigazgatási bíróságot tartom. Azzal, hogy a kultuszminister úr hozzájárult ahhoz, hogy úgy a kezelésbevétel ellen, mint az esetleg már kezelésbe vett tárgyak visszaadására a közigazgatási bíróság jogsegélyét lehet igénybevenni, ez az aggodalmam teljesen eloszlott.*" [55] A közoktatásügyi bizottsági tárgyalása során tett képviselői javaslatok rendre bekerültek a törvényjavaslat szövegébe.

Több képviselő szóvá tette, hogy a közgyűjteményekben, de főként a múzeumokban kevés a látogató, illetve tevékenységük nem kerül megfelelő hangsúllyal a nyilvánosság elé. Mindezek orvoslására több olyan javaslat hangzott el, hogy a gyűjtemények állítsanak össze a legszélesebb nyilvánosság számára is érthető, élvezhető ismertetőket, katalógusokat, tartsanak rendszeresen szemléltető előadásokat; növeljék a gyűjtemények nyitvatartási idejét; készítsenek vándorkiállításokat; tegyék lehetővé, hogy – cicerone-rendszer* bevezetésével – a műkincsek, a műkincs értékű épületek közérthető formában jussanak el az állampolgárokhoz, különösen a vármegyei székvárosokon kívül lakó falusi lakossághoz.

* Cicerone-rendszer: idegenvezetői rendszer

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A hozzászólások egy része érintette a törvényjavaslat szövegébe beépített kötelespéldány rendelkezéseit is. *Jánossy Gábor* képviselő – aki korábban könyvtárosként dolgozott, így meglehetősen jól ismerte e kérdéskört – javasolta, hogy a vidéki nyomdák szolgáltassanak a területileg illetékes vidéki könyvtárak számára is kötelespéldányokat, mert annak hiányában a területileg illetékes könyvtárak gyűjteményébe nem kerülnek be a kinyomtatott művek, és így azok csak a főváros területén férhetők hozzá. A korábbi rendelkezések szerint a megyei könyvtárak az illetékes királyi főügyészségektől kapták meg az ügyészségi kötelespéldányokat, ám azok többnyire hiányosan és gyakran rongyos állapotban érkeztek meg a könyvtárakba. *„Ha a 32. § négy pontban felsorolja azokat az országos intézeteket, amelyek részére köteles a vidéki nyomda ilyen példányt beszolgáltatni, nem tartanám lehetetlennek, hogy az 5. pontban hozzávegyük még azt, hogy köteles minden vidéki nyomda az azon vármegye székhelyén lévő közkönyvtár részére is egy kötelespéldányt beszolgáltatni. Ez azoknak a nyomdáknak, ha négy helyett öt példányt szolgáltatnának be – hogy úgy mondjam – meg sem kottyanna, ellenben azoknak a vidéki könyvtáraknak igen nagy szolgálatot tesz."*[56] *Várnai Dániel* képviselő a kötelespéldányok beszolgáltatásának elmaradása esetén történő szankcionálással, illetve behajtás esetén a legvégsőkig elmenő eljárásokkal kapcsolatos kételyeit fogalmazta meg. *„Nem mondok le arról a véleményemről, hogy felesleges molesztálásokkal kevés értékeset fognak kapni a kötelespéldányok beszolgáltatásánál. … Ha azonban a minister úr és a bizottságban megjelent és felszólalt Hóman főigazgató úr azon a nézeten vannak, hogy a múzeumok ebből az esetleg értéktelennek látszó nyomdai anyagból értékeset is tudnak a kutatás számára kihasználni, ám legyen. Méltóztassék azonban nekem felvilágosítást adni arra nézve, hogy a büntető szankció terén nem fognak elmenni olyan határokig, ameddig elmenni már nem szabad, nem megengedhető."*[57] A képviselő itt szerette volna elkerülni azoknak a jogosítványoknak gyakori igénybevételét, amelyet a törvénytervezet kilátásba helyezett: a házkutatást és a lefoglalást. Véleménye szerint gyakorta célravezetőbb lehet a kooperáció, mint a hatósági fellépés, hiszen a nyomdák többnyire együttműködők e téren.

A képviselői hozzászólásokat követően Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter válaszolt a kérdésekre, illetve fejtette ki véleményét a törvényjavaslat, valamint a képviselői hozzászólások tartalmával kapcsolatban. Klebelsberg beszédében – miközben sajnálatát fejezte ki a csekély érdeklődés miatt – elégedettségének is hangot adott: *„… mégis látok egy igen vigasztaló momentumot, tudniillik azt, hogyha kultúrpolitikai kérdésről van szó, lényegében egyet tudunk érteni mindenféle pártkülönbségtől eltekintve és ez rendkívül örvendetes."*[58] Az általános megjegyzést követően a miniszter áttért a képviselői hozzászólásokra, és kifejtette, hogy azok egy részével ő maga is egyetért: *„Rátérve Hegymegi-Kiss Pál igen t. képviselő úr halasztó indítványára, a magam részéről, ha ezt az ideát korábban érintették volna, hogy tudniillik adjuk ki ezt a javaslatot a közigazgatási vagy pedig igazságügyi bizottságnak, ezt egyáltalán nem elleneztem volna. Az a nézetem ugyanis, és azért is kértem csak a közoktatásügyi bizottsághoz való utalást, mert az nemcsak közoktatásügyi adminisztratív kérdések tárgyalására van hivatva, hiszen akárhányszor mennek oda olyan kérdések is, ahol a hatáskörök el vannak határolva, például a közigazgatási bizottság vétetik igénybe a népoktatási kérdések megoldásánál. … De ezektől a dolgoktól egészen eltekintve is, a tárgyalás annyira előrehaladott stádiumban van, hogy azt hiszem, a törvény létrejöttét odáznánk el lényegében és további eredményekhez alig jutnánk. Ezért kérném a t. Házat, méltóztassék ettől most eltekinteni (Helyeslés jobbfelől.)"*[59] Egyetértett a miniszter a közgyűjtemények demokratizálására, a széles néptömegek előtt történő megnyitására, valamint az ott felhalmozott kulturális és művészeti értékek tömegek számára is érthető és élvezhető módon történő kiállítására, illetve az ezeket segítő eszközök alkalmazására vonatkozó hozzászólásokkal. Csilléry András képviselő hozzászólásával kapcsolatosan azonban a miniszter rövid jogelméleti kifejtést tett, amelyet azután a képviselőház tagjai – politikai hovatartozásuktól függően – közbeszólásokkal tarkítottak: *„Ami Csilléry igen t. képviselő úrnak azokat az aggodalmait illeti, hogy a javaslat rendelkezései magánjogokat érintenek, ez igaz; érintenek, de a római jognak az a merev tulajdonjogi fogalma, amely – mondjuk – a múlt században megvolt, ma már abszolute nincs meg. A magántulajdon szociálpolitikai okokból is igen messzemenőleg korlátoztatik, amint erre az örökösödési illeték, a kisajátítás és egyebek például szolgálnak. Itt két rossz közül kellett választani, az egyik a magánér-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dek bizonyos korlátozása, a másik pedig a közérdek veszélyeztetése, tudniillik az, hogyha megengedjük, hogy értékes műtárgyak elkallódjanak vagy külföldre kivitessenek. (Csilléry András: Ez szocializálás, mondjuk ki nyíltan.) De azt hiszem téved Csilléry t. képviselőtársam, ha azt hiszi, hogy mi csak egyszerűen kieszeljük ezeket a dolgokat. Ez minden kulturállamban szabályozva van, hiszen ismeretes például Olaszországban még az egyházi állam által hozott Lex Pacca. ... Az olasz anyag szem előtt tartásával, de Európa többi törvényhozásainak beható tanulmányozása után állapodtunk meg ezekben a módozatokban. Ezek európai sablonok, nem kieszelt atrocitások a magántulajdon korlátozására. (Egy hang a baloldalon: Akár csak Oroszországban! – Malasits Géza: Még a végén kideríténé, hogy a minister bolsevista!) Hol vagyunk mi Oroszországtól! Ezt minden kulturállam megtette és mi sem maradhatunk el mögöttük, különösen a magyar társadalom elszegényedése következtében, mert igen nagy a veszedelem arra, hogy az ingó műemlékek igen tekintélyes része továbbra is külföldre vándorol, hogyha be nem avatkozunk. Azt hiszem, itt a huszonnegyedik óra, hogy ezt a törvényt megalkossuk."[60] Klebelsberg kifejtette, hogy a törvényjavaslattal, a tárca felfogása szerint, olyan kultúrpolitikai kódex jött létre, amely a gyűjteményegyetemi törvénnyel közösen a magyar múzeumok, könyvtárak és levéltárak ügyét egységes formában szabályozza[61], majd kérte, hogy az előterjesztést a Ház általánosságban a részletes vita alapjául fogadja el. A szavazás során Hegymegi-Kiss Pál halasztó indítványát a képviselőház elutasította, és a tv.-javaslatot általánosságban elfogadta.

Klebelsberg messzemenő egyetértése mellett, a részletes tárgyalás során a törvény szövegébe beépült Petrovácz Gyula képviselő javaslata is, amelynek értelmében a Gyűjteményegyetem Tanácsába – a négy új tag közé – a főváros képviselőjét hívják meg. Nem támogatta azonban a ház az előbbi képviselőnek azt az indítványát, amelynek értelmében a közgyűjteményekben alkalmazott tudományos tisztviselők és a tudományos segédszemélyzet tagjai csupán egyéves gyakorlatukról és ne a képességeikről és szakmai jártasságukról legyenek kötelesek a Tanácstól bizonyítványt szerezni[62]. A kisebb, szövegszerű módosításokat követően a ház elnöke a részletes vitát lezárta. A törvényjavaslat harmadszori olvasására a következő napon, 1928. március 9-én, az országgyűlés képviselőházának 142. ülésén került sor. A ház a törvényjavaslatot harmadszori olvasásban is elfogadta, majd tárgyalás és hozzájárulás végett a Felsőházhoz helyezte át[63]. Ezt követően a törvényjavaslat átkerült a Felsőházba, majd kormányzói jóváhagyását követően, a képviselőházi tárgyalástól számított egy év múlva, 1929. március 22-én tették közzé a Magyar Törvénytárban.

A két törvény: a Magyar Országgyűlés által 1929-ben kodifikált, valamint az 1922-es, a Gyűjteményegyetemről szóló törvény egységes jogi keretbe foglalta a magyar közgyűjtemények fenntartásának és működésének kérdéseit, oly módon, hogy a nemzeti gyűjtemények az 1922-es, a többi közgyűjtemény, múzeum, könyvtár és levéltár ügyének szabályozását pedig az 1929. évi törvény határozta meg.

A törvény hat fejezetből és összesen ötvenkét paragrafusból áll. Az első fejezetben a gyűjtemények közgyűjteménnyé nyilvánítását, állami felügyeletét és támogatását szabályozták. Ez a paragrafus határozta meg a közgyűjtemény fogalmát. Ennek értelmében közgyűjtemény az a muzeális és könyvtári gyűjtemény, amelyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsának javaslata alapján közgyűjteménnyé nyilvánít[64]. A Tanács javaslattételi joggal élhetett az állam, a törvényhatóság, vagy a község, illetve város, valamint bármely más személy tulajdonában lévő nyilvános jellegű muzeális és könyvtári gyűjtemény esetében, amennyiben a kollekció tudományos, művészeti, történeti vagy közművelődési szempontból jelentős anyagot tartalmazott. A törvény hatálya nem terjedt ki a Gyűjteményegyetem kötelékébe tartozó nagy közgyűjteményekre, továbbá az Országgyűlés, valamint más minisztériumok fennhatósága alá tartozó gyűjteményekre. A közgyűjteménnyé nyilvánítás tekintetében különbséget tett a törvény az állam, a törvényhatóságok és a községek, városok, valamint egyéb személyek tulajdonában lévő, de már korábban is az állam felügyelete alatt álló gyűjtemények között, illetve az állami felügyelet alatt nem álló, és nem az állam, törvényhatóságok és községek, városok tulajdonában lévő gyűjtemények között. A különbségtétel abban jelentkezett, hogy ez utóbbiak kizárólag a tulajdonos beleegyezésével – tehát a magántulajdon tiszteletben tartásával – voltak nyilvánossá minősíthetők, s csak ebben az esetben kerülhettek állami felügyelet alá. Fontos eleme volt a törvénynek, hogy a muzeális és a könyvtári gyűjtemények közgyűjteménnyé

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyilvánítása az azokban őrzött dokumentumok értékétől és közérdekű jelentőségétől függött. Itt részletezték azoknak az intézményeknek a körét, amelyeket nem lehetett közgyűjteményekké nyilvánítani. Ilyenek voltak egyrészről azok a gyűjtemények, amelyekre rendeltetésüknél, másrészről pedig azok, amelyekre természetüknél fogva nem terjedhetett ki a törvény hatálya. Az első csoportba tartoztak az egyetemi gyűjtemények, amelyek részben oktatási és tudományos rendeltetésük miatt, részben pedig az egyetemek tudományos autonómiája miatt nem voltak más szervezet felügyelete alá sorolhatók, illetve a kizárólag népművelési célokat szolgáló szemléltető gyűjtemények és a népkönyvtárak[65]. A második csoportba tartoztak a közhatóságok és a volt hiteles helyek levéltárai és iratanyaga. Jóllehet a törvény hatálya nem terjedt ki e gyűjteményekre, ám az itt őrzött dokumentumok, valamint az intézményekben folyó szakmai munka felügyeletéről a törvény negyedik fejezete abban az értelemben rendelkezett, hogy e levéltárak történelmi jelentőségű iratanyaguk tekintetében a VKM főfelügyelete alá tartoznak, s e jogát a tárca a Tanács útján gyakorolja. Ám az intézmények rendezetlensége, a minimális tárgyi és személyi feltételek hiánya miatt a tárca először – az érdekelt minisztériummal együttműködve – szakértők bevonásával alkosson szabályrendeletet, amelyben e levéltárak működésének tárgyi, szakmai és személyi kritériumait kell megfogalmazni. A törvényhatósági levéltárnokok minősítésére és ezeknek az állásoknak pályázat útján történő betöltésére vonatkozó korábbi jogszabályokat a törvény hatályon kívül helyezte, s ott a közgyűjtemények tisztviselőire vonatkozó előírásokat kellett alkalmazni. A volt hiteles helyek, az egyházi testületek és hatóságok levéltárainak és azok iratanyagának biztonságos elhelyezése, rendezése, valamint a tudományos kutatás céljaira alkalmassá tétele érdekében a VKM-nek az egyházi hatóságokkal kellett egyeztetnie, a végleges szabályozás megtörténtéig azonban a tárcának – akár saját hatáskörben történő ideiglenes intézkedések megtételével – gondoskodnia kellett az iratanyag biztonságos elhelyezéséről, a pusztulástól történő megóvásáról. Az ideiglenes intézkedések ellen azonban a közigazgatási bírósághoz – szükség esetén – panasszal lehetett élni.

A törvény intézkedett arról is, hogy a közgyűjteménnyé nyilvánított intézmények jegyzéke rendre megjelenjen a hivatalos lapban, s ugyanitt közölték a múzeum, illetve a közkönyvtár[66] név használatának engedélyezését is.

A további paragrafusok részletekbe menően szabályozták a tárca felügyeleti jogait. A VKM számára eddig rendeleti úton biztosított főfelügyeleti jogot törvénybe iktatták, és meghatározták azokat a területeket, amelyekért a minisztérium tartozik felelősséggel: az intézmény tudományos, művészeti és közművelődési tevékenysége. A kultusztárca főfelügyeleti jogát A Gyűjteményegyetem Tanácsa révén gyakorolta, s e feladatok ellátása érdekében a Tanács számát négy fővel megemelte. A közgyűjtemények felügyeletével kapcsolatos ügyviteli teendők ellátásával a Nemzeti Múzeum főigazgatóját, mint a közgyűjtemények országos felügyelőjét bízták meg, s ugyancsak az ő feladata volt a felügyelete alatt álló közgyűjteményeket az Országos Magyar Gyűjteményegyetem igazgatótanácsában képviselni. A közgyűjtemények felügyeletének részletes szabályait, és az ahhoz kapcsolódó tennivalóknak különböző szervek közötti munkamegosztását a tárca által jóváhagyott szabályzatban rögzítették. Ebben a fejezetben határozták meg a Tanács azokkal kapcsolatos pontos hatáskörét is: *„A tanács ellenőrzi a közgyűjtemények elhelyezését, működését és kezelését, a közgyűjtemények fenntartóit és vezetőit útbaigazítással látja el a javadalmak felhasználása tekintetében, előmozdítja a közgyűjtemények egymásközti érintkezését, gondoskodik a többespéldányok csere útján megfelelő elhelyezéséről, meghatározza egyes közgyűjtemények feladatkörét, irányát, gyűjtési körét és területet, de a közgyűjtemények anyaga más közgyűjteménybe csak a tulajdonos kifejezett hozzájárulásával helyezhető át."*[67] A közgyűjtemények saját szabályrendelettel rendelkeztek, s azokat a Tanács véleményezését követően a kultusztárca hagyta jóvá. A hetedik paragrafus értelmében a törvény a közgyűjtemény tulajdonjogát és fenntartói jogát nem érintette, ám a fenntartó, illetve a tulajdonos intézkedéseiben köteles volt a felügyelő szervek utasítását követni. Amennyiben a fenntartó, a tulajdonos ezt elmulasztotta, vagy téves intézkedése vagy gondatlan kezelése miatt a gyűjteményt lényeges értékcsökkenés, esetleg a pusztulás fenyegette, illetve a közgyűjteménnyel rendelkező a kollekciót – jogos indok nélkül – a nyilvánosság elől hosszabb ideig elzárta, a Tanács javaslata alapján a kultuszminiszter a gyűjtemény igazgatására – a nemzeti nagy közgyűjtemények tisztviselői közül és meghatáro-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zott időre – vezetőt rendelhetett ki. További szankcionálási lehetőséget is tartalmazott a törvény. Amennyiben a tulajdonos akadályozta az ily módon kinevezett vezető munkáját, és ezzel a gyűjtemény fenntartásának érdekét megsértette, abban az esetben a gyűjteményt állami kezelésbe lehetett venni. A törvényhatóságok területén működő és egyesület által fenntartott közgyűjteményeket a törvényhatóság vehette kezelésbe, ám amennyiben e jogával nem élt, vagy a tulajdonos akadályozta az átvételt, abban az esetben e gyűjtemények is állami kezelés alá kerültek. Ha a gyűjtemény tulajdonosa vagy fenntartója törvényhatóság vagy község, illetve város, akkor az állami kezelésbevételt a kultusztárca a belügyminisztériummal egyetértésben rendelte el. Hasonló volt az eljárás módja az egyházi személyek, testületek és hatóságok által fenntartott, illetve birtokolt gyűjtemények esetében is, ám itt az egyházi hatóságokkal kellett egyeztetni. A törvény biztosította a fenntartók számára is a jogvédelmet: egyrészt az állami kezelésbevétel ellen a közigazgatási bírósághoz lehetett fordulni, másrészt pedig az állami kezelésbevétel csupán ideiglenes jellegű lehetett, és addig tartott, amíg a fenntartó, illetve a tulajdonos nem tudta biztosítani a szakszerű és a felügyelet által előírt feltételeket. A megfelelő körülmények biztosítása esetén a tulajdonos, illetve a fenntartó visszakaphatta a gyűjtemény kezelésének jogát.

A törvény részletesen felsorolja a törvényhatóságok és a községek, illetve városok közgyűjteményeikkel kapcsolatos kötelességeit. „*1. közgyűjteményeiket a gyűjtemény értékéhez, a tudomány és közművelődés igényeihez mért épületben méltóképpen elhelyezni, őrizetükről és kiadásaik fedezéséről, egyetemi városokban pedig arról gondoskodni, hogy a közgyűjtemény az egyetemi oktatás előmozdítására is szolgálhasson; 2. a rendezetlen vagy leltározatlan közgyűjtemények szakszerű rendezését és leltározást a Tanács irányítása mellett foganatosítani; 3. közgyűjteményeik működéséről a Tanácsnak évenkint részletes jelentést tenni, az évi munkatervet és költségirányzatot oda felterjeszteni, továbbá a közgyűjtemény céljára felhasznált összegekről elszámolni; 4. a közgyűjtemény kezelésére a Tanács kívánságára a belügyminiszter hozzájárulásával más munkakörben nem foglalkoztatott tudományos* tisztviselőt alkalmazni; 5. *könyvtáraik adatainak az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központhoz beszolgáltatásáról gondoskodni.*"[68] Az állami támogatásban részesülő egyéb közgyűjtemény fenntartójára vagy tulajdonosára nézve – a főállású tudományos tisztviselő alkalmazásától eltekintve – valamennyi kötelesség érvényes volt.

A törvény egyértelműen szabályozta a közgyűjteményi intézmények fenntartási és fejlesztési költségeinek biztosítását is: ennek értelmében a kultusztárca felügyelete alá tartozó közgyűjtemények fenntartása, fejlesztése és az adminisztratív költségek fedezése a fenntartó, illetve a tulajdonos feladata; a tudományos és kulturális szempontból, tehát közérdekből szükséges tervszerű gyarapítás, s az ezzel kapcsolatos tudományos munkák – ásatások, gyűjtőutak, kiadványok –, valamint az általános közművelődést szolgáló előadások, kiállítások támogatása állami feladattá minősült. Az állami feladatok finanszírozására létrehozták a Közgyűjtemények Országos Alapját, amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum kezelt, és amely két forrásból merített: egyrészt az állami költségvetésből, másrészt pedig adományokból. Az állami feladatnak minősített közgyűjteményi tevékenységet – a Tanács javaslata alapján – e forrásból finanszírozták.

A második fejezetben rendelkezett a törvény a törvényhatósági és községi, városi közgyűjtemények személyzetéről. A jogszabály kimondta, hogy a közgyűjtemények személyzete a törvényhatóságok és a községek, illetve városok közigazgatási alkalmazottainak létszámába tartozik, és őket minden tekintetben azonos jogok illetik meg, mint az utóbbiakat.[69] A személyi kérdések másik fontos tétele az volt, hogy a közgyűjtemények tudományos tisztségviselői és a tudományos segédszemélyzet minősítésére a Gyűjteményegyetemnél meghatározott elveket[70] kellett alkalmazni. Ugyanakkor itt is alapelvként fogalmazódott meg, hogy a közgyűjteményi munkakörök maradéktalan ellátásához szükséges a múzeumi, levéltári, illetve könyvtári gyakorlati ismeretek és jártasságok megszerzése, és a megfelelő tanfolyam elvégzésére, illetve vizsga letételére a tisztviselők kötelezhetők. A tisztviselők címének és rangjának megállapításánál, illetve az állások betöltésénél minden területen hasonlóan jártak el, mint a Gyűjteményegyetem intézményeinél.

A harmadik fejezet rendelkezett az ingó műemlékek és egyéb muzeális tárgyak felkutatásáról – gyűjtés, ásatás stb. – és védelmükről. A törvény értelmében a muzeális kutató és gyűjtőmunka, valamint az azzal kapcsolatos tudományos tevékenységek tervét a gyűjteményegyetemi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

törvény értelmében a Tanács határozta meg. Ezzel az intézkedéssel a helyi jellegű ásatásokat és gyűjteséket is centralizálták, s a megnövekedett feladatok végzésére a Tanácson belül szakbizottságokat alakítottak. A szakbizottságoknak azonban csupán tanácsadó és véleményező jogkörük volt, s javaslataikat az érdekelt közgyűjteményi ügyekben illetékes szaktanács bírálta el. A kutatással és a gyűjtéssel kapcsolatos, valamint a kulturális közkincsek megszerzéséhez szükséges kiadások finanszírozását a Közgyűjtemények Országos Alapja végezte[71]. A törvény a közgyűjteményekben található értékek elidegenítését csak a Tanács jóváhagyásával engedélyezte, e nélkül az ide vonatkozó szerződés érvénytelenné vált. A közgyűjtemények védelmében fontos szerepet játszott az is, hogy a művészeti, tudományos, történeti vagy muzeális szempontból különös jelentőséggel bíró ingóságokról a Tanács – a tulajdonos egyidejű értesítése mellett – nyilvántartást készített, amelyhez az adatokat a tulajdonos köteles volt megadni. Könyvtári dokumentumok terén a bejelentési kötelezettség csak az 1712 előtt megjelent magyar vagy magyar vonatkozású művekre, illetve az 1526 előtt megjelent egyéb tartalmú nyomtatványokra terjedt ki. A fokozottan védett műemlékekről készült nyilvántartás elkészítésére a törvény kilenc hónap határidő szabott ki, s az ily módon nyilvántartott muzeális anyagra a Tanácsnak – eladás esetén – elővásárlási joga volt. A nyilvántartott kulturális értékeket csak a Tanács engedélyével lehetett külföldre kivinni, s az engedélyezést a Tanácsnak – minden indoklás nélkül – joga volt megtagadni. Az engedély megtagadása esetén, a tulajdonos kívánságára a gyűjtemény vagy a tárgy megválthatóvá vált. Amennyiben a megváltási árban a felek nem tudtak megállapodni, és a tulajdonos továbbra is ragaszkodott kiviteli szándékához, abban az esetben az állam élhetett a kisajátítási joggal, ám ebben az esetben is a valódi és teljes kártalanítás elve volt mértékadó.

A negyedik fejezet rendelkezett a már korábban értelmezett közhatóságok és a volt hiteles helyek levéltárainak ügyéről.

A törvény ötödik fejezete a nyomdatermékek tudományos célokat szolgáló kötelespéldányainak beszolgáltatásáról, és a beszolgáltatott példányok hasznosításáról szólt. A törvény szerint a korábbi gyakorlatnak megfelelően a Magyarországon nyomtatott, gépi sokszorosítás útján legalább 25 példányban készült nyomdatermékekből négy példányt kellett ingyenesen beszolgáltatni tudományos célokra. A kötelespéldányokból a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára, a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal Könyvtára, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, valamint a Magyar Országgyűlés Könyvtára részesült, a két utóbbi könyvtár azonban csupán válogatási joggal rendelkezett. A korábbi kötelespéldány-szolgáltatástól eltérően azonban a Statisztikai Hivatal Könyvtára is teljes mértékben részesült – műfajától függetlenül – valamennyi nyomtatványból. Ez az intézkedés alapozta meg a teljes magyar könyvtermés második gyűjtőhelyét, amelyet elsősorban a biztonságos megőrzés tett indokolttá. A kötelespéldányok gyűjtése kiterjedt a hatóságok által, törvényi okok miatt elkobzott, betiltott művekre is. A kötelezettség itt az eljáró hatóságokat terhelte, és a műveket három példányban kellet beszolgáltatni: az Országos Széchényi Könyvtár, a Statisztikai Hivatal Könyvtára, valamint a Magyar Országgyűlés Könyvtára számára. Az elkobzásból, betiltásból eredő művekkel kapcsolatosan a könyvtáraknak – a többi kötelespéldányhoz hasonlóan – megőrzési feladatuk volt, ám azokat elkülönítetten kellett kezelni, és biztosítani kellett a nyilvánosság előli elzárásukat. Új elem a kötelespéldány-szolgáltatásban, hogy a magyar királyi államnyomda által előállított és államérdekből ideiglenesen vagy véglegesen titkosnak minősített nyomtatványok szolgáltatási kötelezettségét is elrendelte. Itt azonban az eljárás eltért a rendes ügymenettől, és csupán a Széchényi Könyvtár és a Statisztikai Hivatal Könyvtára kapott a nyomtatványokból. Az államérdekből titkosnak minősített kiadványokból az államnyomda feladata volt két példány megőrzése abból a célból, hogy majd a beszolgáltatást gátló ok megszűntét követően azokat át tudja adni a két könyvtár számára. A kiadvány megjelenéséért felelős hatóság rendelkezhetett arról, hogy mikor kerüljenek át e nyomtatványok a könyvtárak gyűjteményébe, illetve azokat a könyvtárak nyilvános hozzáféréssel vagy továbbra is zárt módon kell, hogy őrizzék. A törvény pontosan szabályozta azt is, hogy a kötelespéldány-szolgáltatást milyen minőségben teljesítsék a nyomdák, illetve a kiadók[72]. Ennek értelmében a könyvtárakat teljes és hibátlan példányok illették meg, az egy kiadáshoz tartozó, ám különböző papírminőségben előállított kiadványok közül a jobb, tartósabb minőségű papíron készített nyomtatványt kellett beszol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gáltatni, nyers ívek – krudák – formájában csak azokat a kiadványokat lehetett beküldeni, amelyeket ebben a formában hoztak forgalomba, a többit be kellett kötni. A korábbi rendelkezést megváltoztatta az új törvény abban az értelemben is, hogy míg az 1897. évi törvény – bizonyos körülmények között – felmentést adott a kötelespéldány-szolgáltatás alól, addig az új szabályozás ezt teljesen kizárta. Továbbra is voltak azonban olyan nyomtatványok, amelyeket nem kellett beszolgáltatni, mert nem tartoztak a könyvtári anyagok közé. Ilyenek voltak például az érték- és hitelpapírok és értékjegyek, a hivatali ügykezelésre szánt és üzleti nyomtatványok, a vonalazott űrlapokról, az etikettekről és a vignettákról, a családi értesítésekről, levélpapírosokról, látogató és köszöntőjegyekről, az egyesületi szavazólapokról, a kőnyomatos és egyéb gépi (írógépi) többszörösítés útján másolt, és 25 példánynál nem nagyobb számban, magánhasználatra készült kéziratokról, a fényképekről, ha azok tisztán vegyi úton készültek. A felmentés azonban e nyomtatványok tekintetében is korlátozott volt, mert a törvény 33. paragrafusa külön szabályozta, hogy ezekből a nyomtatványokból mely esetekben szükséges mégis a kötelespéldány beküldése. A szolgáltatás alá estek például a hivatalok, ipari és kereskedelmi vállalatok, egyesületek és társulatok éves jelentései, zárszámadásai, alapszabályai, a falragaszok, a színlapok, a műsorok, a műsoros meghívók, a gyászjelentések, a tudományos célra készült facsimilék, a tankönyveket helyettesítő kőnyomatos tanári előadások, a kompendiumok, a jegyzetek, a kőnyomatos hírlapok. A kötelespéldány-szolgáltatás ellenőrzésére a kedvezményezett könyvtáraknak lehetőségük volt: a nyomtató által kötelezően vezetett nyomdatermék-kimutatást negyedévente be kellett mutatni a könyvtárak számára, s a két válogatási joggal rendelkező könyvtár – az akadémiai és az országgyűlési – e naplók alapján jelölte ki az általa igényelt kiadványokat. A szabályok be nem tartása esetén kemény szankciókat alkalmazott a törvény. A könyvtár a be nem szolgáltatott nyomdatermékeket más forrásból megvásárolhatta, s a költségek a mulasztót terhelték, vagy kérhette a közigazgatási hatóságtól – akár házkutatás révén is – a kiadvány hatósági lefoglalását, s az eljárással kapcsolatos költségek szintén a mulasztót terhelték. Az úgynevezett ügyészségi kötelespéldányokat – amennyiben azokra már az ügyészségen nincs szükség – köteles volt a szervezet tudományos célokra, az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ javaslata alapján, a VKM által kijelölt a könyvtár részére átadni.

A törvény hatodik fejezete a büntető, az életbeléptető és a záró rendelkezéseket tartalmazza. A szankcionálásban meglehetősen keményen lépett fel a törvény. A régészeti emlékekkel kapcsolatos törvényi szabályozás megszegése esetén hat hónapig terjedhető fogházbüntetés volt kiszabható. A közgyűjteményben őrzött kézirat, könyv vagy más tárgy eltulajdonítása esetén, illetve a kikölcsönzött dokumentum határidőre vissza nem szolgáltatása esetén az elkövető – amennyiben az nem esett súlyosabb büntető rendelkezés alá – kihágást követett el, és a közigazgatási hatóságok által egyhónapos elzárásra volt ítélhető. A kötelespéldányok beszolgáltatásának elmulasztása esetén – a pótláson kívül – pénzbüntetést szabhattak ki, amelynek értéke a be nem szolgáltatott nyomdatermék ötszörösére is rúghatott. A pénzbüntetésekből befolyt bevételek a Közgyűjtemények Országos Alapját gazdagították.

Az 1934. évi VIII. törvénycikk a Magyar Nemzeti Múzeumról

A magyar kultúrpolitika és közigazgatás 1930-as évekbeli sajátos vonása tükröződik abban, hogy a magyar könyvtárügy fejlődését meghatározó törvényi szabályozás címében nem viseli ugyan a könyvtár fogalmát, ám hatálya kiterjed a magyar könyvtárak egy részére is. Az 1934. évi VIII. törvény a Magyar Nemzeti Múzeum működését és szakmai tevékenységét szabályozta, amelynek szervezetébe sorolták a korábbi Gyűjteményegyetembe foglalt múzeumokat, könyvtárakat és levéltárakat is. Az új konstrukció megalkotására *Hóman Bálint* kultuszminisztersége alatt került sor. A törvényjavaslatot 1934. március 2-án nyújtotta be tárgyalásra a vallás- és közoktatásügyi miniszter, amelyet ezt követően a közoktatásügyi bizottság vitatott meg, és 1934. március 7-én képviselőházi tárgyalásra alkalmasnak minősítette. A képviselőház 1934. március 20-án, a 253., illetve március 21-én, a 254. ülésén tűzte napirendre. A képviselőházi tárgyalást követően 1934. április 25-én a felsőház közoktatásügyi bizottsága elé került a javaslat, majd a felső-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ház 1934. május 1-én, az 56. ülésen hagyta jóvá. A törvényhozási folyamaton a törvényjavaslat igen gyorsan végighaladt, mivel sem az alsóházi, sem pedig a felsőházi vitában nem volt a napirendhez hozzászóló. A Magyar Törvénytárban 1934. június 2-án jelent meg a törvény végleges szövege.[73] A napirend előterjesztője *Zsindely Ferenc*, a közoktatásügyi bizottság előadója volt. Az előterjesztő számba vette azokat a körülményeket, amelyek a korábbi törvény megváltoztatását indokolták, és beszédében külön kiemelte azokat a tényezőket, amelyek a Gyűjteményegyetem kritikájaként is felfoghatók. Véleménye szerint az 1922. évi XIX. és az 1929. évi XI. törvénycikk – miközben megteremtette az országos gyűjtemények jogi egységét, aközben – nem teremtette meg a jogi értelemben egységes intézmények gyűjteményi integrációját. Ezért továbbra is megmaradt az a szemlélet, hogy valamennyi kollekció féltve őrizte gyűjteménye különállását, amely a tényleges egyesülést megakadályozta. Az új törvénytervezet éppen ezt kívánta megszüntetni: *„De a javaslat továbbmegy az 1922:XIX. tc. helyesbítésében. Az egy jogi személy önkormányzatába foglalt közgyűjteményeket nem tekinti külön-külön gyűjteményegységeknek, miként azt az 1922:XIX. tc. tette, hanem valójában egységes szervezetté olvasztja be öt gyűjteménycsoportba, mégpedig tisztán tárgyi szempontok szerint."*[74] A Gyűjteményegyetemről szóló törvény megváltoztatásának további indokaként az előterjesztő azt is megemlítette, hogy a gyűjtemények szakmai szempontjai mintha elhalványulni látszódtak volna a személyi kérdések mellett. *„De csakhamar más zavaró körülmények is jelentkeztek, amelyek a gyakorlatban mindinkább elhomályosították az 1922:XIX. tc. eredeti álláspontját. A kultusztárca körén belül más feladatoknak lehetőleg egyszerű megoldására való törekvés háttérbe szorította a Nemzeti Múzeum történeti gondolatát. Már a Gyűjteményegyetemről szóló törvényjavaslat általános indoklása mintha felcserélné a javaslat címében megjelölt kettős cél sorrendjét és mintha a tudományos gyűjtemények tisztviselői karának státusz-ügyére nagyobb gondot fordítna, mint magukra a közgyűjteményekre."*[75] A Gyűjteményegyetem működésének nehézségeit vélte az előadó abban is felfedezni, hogy az integrált intézmény – eltérve az eredeti koncepciótól – nem csupán gyűjteményeket, hanem egyéb tudományos intézményeket is magában foglalt. Ezért az 1934. évi törvényjavaslatban elhagyták a Gyűjteményegyetem megnevezést, amelyet a megalkotása óta eltelt tizenkét év során sem tudott a közvélemény megszokni, és a közgyűjtemények egyeteme, a régi hagyományokhoz visszatérve, ismét a Magyar Nemzeti Múzeum nevet használta.

A nagy nemzeti gyűjtemények újbóli egységbe foglalása Hóman Bálintnak a Nemzeti Múzeum gyűjteményéről és feladatáról vallott felfogását tükrözi. Hóman Bálint 1923-ban, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává történt beiktatása alkalmából elmondott beszédében[76] ezt részletesen ki is fejtette. Főigazgatói beszédében jelentős hangsúlyt kapott – az általa nem minden tekintetben fenntartás nélkül támogatott – közgyűjteményi decentralizáció. Hóman az intézmények széttagolásában a nemzeti kulturális örökség szétaprózódását és az egységes szakmai fejlesztés és fejlődés fiaskóját látta, ezért örömmel üdvözölte az 1922. évi gyűjteményegyetemi törvényt, ám beszédében hangot adott azzal kapcsolatos kritikájának is. *„Mindenesetre örvendetes, hogy e két nagy tudományos intézet* (a korábban a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetéből kivált Országos Szépművészeti Múzeum és az Országos Iparművészeti Múzeum) *az Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretében szorosabb szervezeti és adminisztratív kapcsolatba került intézetünkkel. … A Magyar Nemzeti Múzeum történetileg kialakult és nagy nemzeti kultúrértéket jelentő belső szervezeti egysége minden körülmények között fenntartandó és csupán ez egység külső keretének, formájának és eddigi fejlődésében előírt módosításáról lehet szó. A haladó kor és a specializálódó tudomány által megkövetelt decentralizáció végrehajtásával egyidőben gondoskodni kell a szerves történeti egységet alkotó intézetek magasabb kultúrpolitikai szempontból kiinduló s a napi politika és a miniszteriális bürokrácia személyi változásaitól független, egységes természetű és állandó irányú centrális irányításáról, ami csupán egy autonóm szervezet keretében képzelhető el. Véleményem szerint ez a történeti alapokon álló decentralizáció s vele kapcsolatban a gyűjtési körök végleges szabályozásának odiózus kérdése is a Magyar Nemzeti Múzeum tradícióinak és szervezeti egységének minden sérelme nélkül, szinte ideálisan oldható meg a Nemzeti Múzeumból kiszakadt gyűjteményeket is magában foglaló Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretében, némi – a tényeket semmiben sem érintő – szervezeti módosításokkal. … A Magyar Nemzeti Múzeum szempontjából az*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Országos Magyar Gyűjteményegyetem jelentőségét az új szervezet előnyét éppen abban kell látnunk, hogy keretében könnyebben és gyorsabban juthat befejezéshez az intézetünk százhúsz éves fejlődésében gyökerező szervezeti átalakulás."[77] Hóman véleménye szerint a Gyűjteményegyetem és a Nemzeti Múzeum szervezeti változásainak végső elemeként az új szervezetnek a tradicionális Magyar Nemzeti Múzeum nevet kellene felvennie, ahol a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának funkcióját a Gyűjteményegyetemi Tanács venné át. Ebben az értelemben megszűnne a Magyar Nemzeti Múzeum korábbi főigazgatójának státusza, hiszen annak megnevezése és jogköre az integrált közgyűjtemények vezetőjére szállna át. Az egyesített intézmény főigazgatói feladatköre azonban nem elsősorban az adminisztratív és a reprezentatív tevékenységre, hanem igen erőteljesen és szinte kizárólag a Magyar Nemzeti Múzeum kötelékébe tartozó intézetek egységes és állandó szellemű tudománypolitikai irányítására és ellenőrzésére, valamint az intézeti szervezet és autonómia teljes kiépítésére vonatkozna. A kultúrpolitikus határozott véleményének adott hangot, amennyiben a Magyar Nemzeti Múzeumnak a gyűjteményegyetemi szervezetben, a korábban már rendre kifogásolt és az 1922. évi törvényben megfogalmazottaknál jóval nagyobb és erősebb képviseletet követelt. [78]

Az új törvény szellemisége – a megváltozott gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális környezeten túl – a Magyar Nemzeti Múzeum megalapításával kezdődő közgyűjteményi igazgatás, illetve a két miniszter kultúrpolitikai koncepciójának különbözőségét is mutatja. A Klebelsberg Kuno és a Hóman Bálint által képviselt kultúrpolitika elfogulatlan és tudományos feldolgozottságának hiánya miatt itt nem vállalkozhattunk arra, hogy a két miniszter művelődéspolitikai felfogását részletekbe menően bemutassuk, csupán azokra az alapvető különbözőségekre igyekszünk rámutatni, amelyek a nemzeti közgyűjtemények önkormányzatának és igazgatásának egymástól eltérő koncepcióját is magyarázzák. A Hóman művelődéspolitikai eszmeiségét feldolgozó *Tőkéczki László*-féle tanulmány[79] a két kultúrpolitikus által képviselt koncepcionális különbözőséget elsősorban azokban a megváltozott gazdasági és társadalmi viszonyokban láttatja, amelyek a két miniszter szocializációját meghatározták. Mindkét miniszter tudatosan és jellemzően választotta szét az elit- és a tömegkultúrát, ám a két kultúra fontosságának, preferáltságának felfogásában, és főként annak motivációiban már jelentős különbözőségek érzékelhetők. Klebelsberg felfogásában és tetteiben az elitkultúra primátusa főként a sorrendiségben, Hómannál pedig rangsorukban mutatkozott meg. Ezzel kapcsolatos véleményét Klebelsberg több helyen is kifejtette, itt csupán két okfejtését idézzük. „*Az ellen a veszedelem ellen kell küzdeni, hogy az állam keretén belül a csoportosulás ne akként történjék, hogy a nemzeti gondolatot az intelligencia, a nemzetköziséget a fizikai munkásság képviseli, mert ez a társadalom kettészakadását és a nemzetek felbomlását jelentené. … a nacionalizmusnak, a nemzeti politikának nagyon népiesnek kell lennie, hogy a népet megtarthassuk a nemzeti alapon. E részben meggyőződésem, hogy a népiesség nem a választójog szűkebb vagy tágabb megvonásán, általában nem az alkotmányjog terén dől el, hanem a kormányzat és a közigazgatás népbarát irányán. … A magyar nacionalizmusnak minden téren meg kell hogy legyen a maga speciális programja. Ez a program a kultúrpolitikában nem lehet más, mint: a nemzeti termelés élére európai nívón álló vezetők ezreit, a nemzeti termelés szolgálatában pedig magas erkölcsi és értelmi kultúrával bíró tömegek millióit állítani.*"[80] „*…én különösen a népoktatás ügyéről a multakban kevesebbet beszéltem, ami azonban nem jelenti azt, hogy nem is cselekedtem volna. Csak mivel ugy éreztük, hogy teljes gőzzel az akciót nem vezethetjük be, jobbnak láttam a program kifejtését akkorra halasztani, amikor majd a cselekvéshez szükséges anyagi eszközök rendelkezésemre fognak állani. Minthogy pedig ma abban a kedvező helyzetben vagyok, hogy egy nagyszabású akciót indíthatunk meg, most igenis nemcsak jogom, hanem kötelességem is, hogy elmondjam, hogy ezt az akciót miként óhajtom beállítani. … Kéthly Anna t. képviselőtársunk szóvátette az iskolán kívüli népművelés kérdését is. Ez is olyan kérdés, amelyről én eddig nem beszéltem, nem azért, mintha nem tudtam volna, hogy ezek a kérdések miben állanak, vagy hogy ezeket hogyan kellene megvalósítani. De nem szóltam a kérdésről azért, mert a szükséges anyagi eszközök nem állottak rendelkezésemre. Most azonban e téren is nem minden alap nélkül éltet a remény, hogy nagyobb nyomatékkal megindíthatjuk az akciót. Nemcsak a népkönyvtáraknak sokkal nagyobb arányú kifejlesztésére gondolok, nemcsak vetítőgépeinknek és diapozitiveinknek szaporítására, a gramofonok a nép-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

művelés szempontjából való hasznosítására, hanem a rádióban olyan taneszköz birtokába jutott a modern pedagógia, amelynek horderejét még egészen át sem lehet tekinteni. Hiszen ha mi tanyasi és falusi iskoláinkat el tudjuk látni rádiókészülékekkel, akkor úgyszólván innen Budapestről az egész országnak lehet előadást tartani. ... Mondom, a rádió folytán az iskolán kívüli népművelés szempontjából egész Magyarország jóformán egy nagy tantermet képez, s az oktatásnak oly lehetőségei nyílnak meg számunkra, melyeket a mi elődeink még nem ismertek. Annál nagyobb a felelősségünk, hogy ezekkel a lehetőségekkel éljünk is. ... Azt hiszem, ha hároméves miniszterségem alatt valami szolgálatot tettem a magyar nemzetnek, az abban állt, hogy rámutattam arra, hogy a kérdés nem az, hogy népművelés, vagy egyetem, vagy magaskultura, hanem a kérdés az, hogy népművelés és magas kultúra. (Úgy van! a jobboldalon!) Mi ugyanakkor építjük az alföldi tanyákat, a népiskolákat, amikor rendbe hozzuk menekült egyetemeinket.[81]" Klebelsberg és Hóman felfogásbéli különbözőségének érzékeltetésére – hasonlóan az előzőhöz – néhány példát mutatunk be az utóbbi beszédeiből is. *„A kultúrpolitikában nálunk éppúgy mint külföldön, két ellentétes irány csendes küzdelmének vagyunk szemtanúi. Az egyik, mondhatjuk tudománypolitikai irány hívei, a fejlődésre képes öncélú, tiszta tudományban látják a nemzeti kultúra alapját s ehhez képest a tiszta tudomány művelését, fejlesztését, tudományosságunk színvonalának emelését tartják legelőkelőbb kultúrintézményeink – az egyetemek, a Magyar Tud. Akadémia s az országos múzeumok, könyvtárak és levéltár – feladatának. Teljes mértékben elismerik ugyan a gyakorlati élet és a népművelés szempontjának fontosságát, de e szempontok érvényesítését s ilyirányú szükségletek kielégítését nem tekintik a tudományos intézmények elsőrendű feladatának, lévén* e célokra *külön gyakorlati irányú és közművelődési célzatú intézményeink. A másik, mondjuk közművelődéspolitikai irány hívei, tagadják a tudomány öncélúságát. A tudományok értékmérőjét gyakorlati alkalmazhatóságukban keresik s az összes kultúrintézmények főfeladatát a népszerűsítő tudományos munkában, a népművelésben és gyakorlati képzésben látják. Magam ... a tudománypolitikai irány híve vagyok. ... Meg vagyok ugyanis győződve, hogy az öncélú, tiszta tudomány az alapja minden kultúrának és az egész közműveltségnek s arról is, hogy a tiszta tudomány műhelyeinek lerombolása, illetőleg gyakorlati, népművelő intézményekké való átalakítása nemcsak a magyar tudománynak, hanem e tudomány függvényeinek: a magyar közműveltségnek s a magyar nemzeti kultúrának is teljes csődjéhez vezetne. ... tudományos intézményeinknek ki kell venniök részüket a gyakorlati oktatás és a népművelés feladataiból is. Ily természetű munkásságuknak azonban sohasem szabad a tudományos munka rovására előtérbe nyomulnia, sohasem szabad veszélyeztetnie az intézetek tudományos karakterét."*[82] Jóllehet későbbi miniszterségе idején Hóman ilyen markánsan soha nem fogalmazta meg az elitkultúra elsőbbségét hirdető véleményét, ám tevékenysége, illetve a nevével fémjelzett tárca intézkedései többnyire ezt tükrözték, annak ellenére, hogy írásaiban és beszédeiben rendre feltűnik a tömegkultúrával kapcsolatos feladatok részletezése is. *„Elsőrendű tudományos feladatai mellett másodsorban népművelő, oktató hivatása is van Múzeumunknak. E hivatásának azáltal felel meg, hogy szemléltetésre és szélesebb körök okulására alkalmas anyagát szigorúan tudományos rendszerezésben állandó és időszaki kiállításokon, tudományos könyveit olvasótermében a tanulóifjúság és nagyközönség számára is hozzáférhetővé teszi s a Múzeum anyagának szemléltető bemutatását programjukba felvevő tanintézetek és tanfolyamok tanárainak ilyenirányú munkáját – szakértő – magyarázó tisztviselők kirendelésével – támogatja. Sajnos, e hivatásának a Magyar Nemzeti Múzeum – megfelelő helyiségei hiánya miatt, de az úgynevezett művelt nagyközönségnek, sőt a tanárság egy részének is teljes közönye miatt sem – felelhet meg oly mértékben, mint ez kívánatos volna. Szükségesnek tartanám ezért, hogy a tanügyi hatóságok és a társadalmi egyesületek útján propagandát indítsunk világhírű gyűjteményeink minél tágabb körben leendő megismertetése végett."*[83] Hóman többször hangoztatta, hogy a kultúrpolitika terén – a Klebelsberg által megteremtett keretek tartalmi kitöltésén túl – számára már nem maradt feladat, mégis az országos nagy gyűjteményeket magába foglaló két szervezet – a Gyűjteményegyetem és a Magyar Nemzeti Múzeum – önkormányzati rendszeréről másként vallott. *„Mivel a Gyűjteményegyetem részére kissé bőkezűen megadott önkormányzati jogoknak helytelen értelmezése súrlódásokra és összeütközésekre adhatott volna alkalmat az autonómia és a felügyelő hatóság közt, az önkormányzati jog tartalmát szabatosabban kellett meghatározni, le-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyesve a túlzásokat és azt is figyelembe véve, hogy a múzeumi önkormányzatra – a hatósága alá tartozó intézmények sajátos természete miatt – korántsem alkalmazhatók minden vonatkozásában az egyetemi és más önkormányzatok szabályai."[84] Hómannak a katolikus társadalomszemlélet értékrendjén alapuló személyes felfogása szerint az egyén valamennyi tevékenységében kötelező-en követendő a rend, a lelkiismeretes és kitartó munka, a szigorú fegyelem és a tekintélytisztelet. A két miniszter felfogásbéli különbségének igen lényeges összetevője a liberális gondolatok és ideológiák iránt tanúsított viszony: Klebelsberg gondolkodásában, beszédeiben és intézkedéseiben még fellelhető volt a Monarchia kora liberális gondolatainak és ideológiáinak hatása, ám Hómannál az azokhoz való viszonyulást a teljes elutasítás jellemzi. A nemzeti gyűjtemények irányítási kérdéseinél – a fenti különbözőségeken túl – talán még jellemzőbb Hóman arisztokratikus szemlélete: a Klebelsberg-féle Gyűjteményegyetem 1922. évi szűkös hatókörét 1929-ben kiterjesztették egyéb közgyűjteményeinkre is, és jóllehet Hóman törvénye is kiterjed az ország valamennyi közgyűjteményére, a végrehajtás során azonban a Tanács többnyire a nagy közgyűjteményekkel foglalkozott, s kisebb, vidéki intézmények tevékenységének irányítása és koordinálása háttérbe szorult.

A Magyar Nemzeti Múzeum megalapításáról szóló 1808. évi VIII. törvény[85] alapján megszervezett gyűjtemény az évek során a nemzeti kultúra összes tárgyi emlékét gyűjtő és megőrző intézményévé vált. Az intézmény volt hivatott arra, hogy a nemzet kulturális örökségét – könyvészeti, régészeti, történeti, néprajzi, művészeti, természetrajzi, műszaki és technikai dokumentumait – összegyűjtse, tudományosan feldolgozza, megőrizze és a közönség számára bemutassa. Ám a korábban egységes gyűjtemény a gyarapodás következtében 1870-ben hét, az 1930-as évek elejére pedig már tíz szakgyűjteményre tagozódott. Már a századfordulón egyértelművé vált, hogy az egységes nemzeti gyűjtemény szakmai alapokon történő szervezése és kezelése egyetlen igazgatási rendszerben lehetetlen, a specializálódás igénye – hasonlóan az állami, a közigazgatási élet egyéb területeihez – itt is egyre markánsabban jelentkezett. A XIX. század végére a Nemzeti Múzeumban egyesült szakgyűjtemények már nem csupán önálló szakigazgatásra, hanem intézményi önállósodásra törekedtek. Így a Nemzeti Múzeum szervezetéből kivált a képtár, és más intézményekkel egyesülve jött létre a Szépművészeti Múzeum, s hasonló módon alakult önálló intézménnyé az Iparművészeti Múzeum is. E kétségkívül fontos szakmai szempontok azonban ellentmondtak az egységes nemzeti közgyűjteményi koncepciónak. Az egyre erősebb decentralizációs törekvések ellensúlyozására *Wlassics Gyula* közoktatási minisztersége idején, 1898-ban megkezdte működését a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Tanácsa. E szervezet koncepciója ismét közelített az egységes nemzeti közgyűjteményi konstrukció képéhez, de egyben megjelent benne az autonóm igazgatási elv is. A Klebelsberg-féle Gyűjteményegyetem képe már határozottabb nemzeti és szakmai centralizációt és erőteljesebb intézményi igazgatási autonómiát tükrözött. Ezzel kapcsolatosan az 1934-es törvény bevezetőjében az alábbiakat fogalmazták meg: *„A történelmi tradíciókat kívánja jelen törvényjavaslat érvényre juttatni, midőn legfőbb közgyűjteményeink jogi személyiségének elnevezését a Gyűjteményegyetem helyett a Magyar Nemzeti Múzeum történeti patinájú és a nemzet lelkében gyökerező nevét helyezi és a Gyűjteményegyetem tanácsa önkormányzati jogait a Magyar Nemzeti Múzeum tanácsára ruházza. E mellett az autonóm igazgatás követelményeinek megvalósításában is következetesebb, mint a Gyűjteményegyetemi törvény. Míg ugyanis a Gyűjteményegyetem autonóm szerveinek, az igazgatótanácsnak és a szaktanácsoknak megalakítása részben az elnök szuverén jogkörébe tartozott, minthogy az azok üléseire meghívandó szakértő tagokat a tanács tagjai közül az elnök szabadon választhatta ki; addig e törvényjavaslat e szervek megalakítását teljes egészében az autonóm hatóságnak hatáskörébe utalja: a szakértő tagokat ugyanis az igazgatótanácsba, illetőleg a szaktanácsokba maga az igazgatótanács hívja meg, illetőleg osztja be. E mellett a szakértő tanácstagok igazgatótanácsi, illetőleg szaktanácsi részvétele hat éven át – melyre a meghívás szól – állandó lévén, ez az önkormányzati szervek működésének folyamatosságát a múltnál tökéletesebben biztosítja. … a Gyűjteményegyetem eredetileg mint legfőbb közgyűjteményeink egyeteme létesítetett. Az évek folyamán azonban nem gyűjteményi jellegű intézmények … is a Gyűjteményegyetem igazgatása alá bocsátattak. Ezáltal a Gyűjteményegyetem gyűjteményigazgatási jellege homályosult el, másrészt az egyéb célú és rendeltetésű intézmények bekapcsolása közgyűjte-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ményeink azonos hivatáson és közös tudományos törekvéseken alapuló egységes szellemének kifejlődését is megakadályozta s egyben a gyűjtemények szakszerű igazgatását is károsan befolyásolta. E tapasztalatokon okulva visszatér e törvényjavaslat a Gyűjteményegyetem eredeti koncepciójához és a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe a Gyűjteményegyetemnek kizárólag gyűjteményi jellegű intézményeit foglalja egybe, s ezzel a szervezet egészét a szakszerűség alapjaira visszahelyezi."[86] A Gyűjteményegyetem további kritikáját fogalmazta meg a törvény bevezető része abban is, hogy a korábbi törvény nem vette figyelembe az azonos típusú dokumentumok különböző intézményekben történő szóródását: például levéltári anyaggal nem csupán az Országos Levéltár, hanem egyéb intézmények is rendelkeztek, numizmatikai gyűjtemények nemcsak a Nemzeti Múzeum Éremtárában voltak megtalálhatók, hanem egyéb helyeken is. Hasonló jellegű problémák azonban jóval több intézményben és gyűjteményben is megtalálhatók voltak. Az új törvény a gyűjtemények anyaga és a gyűjteményi körök azonossága alapján a dokumentumokat öt gyűjteménycsoportba sorolta: úgymint levéltári, könyvtári, művészeti, történeti és természettudományi. A gyűjteménycsoportok fenti elhatárolása magában hordozta a gyűjteményi és a tisztviselői profilok tisztításának, átcsoportosításának és racionalizálásának szándékát és lehetőségét is, amelyeket a gazdaságosság kényszere tovább erősített. A törvény értelmében a Gyűjteményegyetem birtokában lévő ingatlanok és ingóságok tulajdonjoga átszállt a Magyar Nemzeti Múzeumra, a belföldi és külföldi tudományos intézetek igazgatásának hatáskörét pedig a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vette át. A törvény értelmében a korábbi Gyűjteményegyetem, a törvény hatálybalépését követően pedig a Magyar Nemzeti Múzeum hatáskörébe tartozó intézmények önkormányzati jogát a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa által gyakorolta. Az önkormányzati jog ennek értelmében megmaradt, ám a jog az új törvény alapján a Magyar Nemzeti Múzeum, illetve annak Tanácsára szállt át. A továbbiakban a korábbi Magyar Nemzeti Múzeum fogalma alá tartozó intézmény megszűnt, illetve a fogalom alá tartozó intézmények egyikévé vált. A Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzatába tartoztak a nemzeti kultúra meghatározó intézményei: Magyar Királyi Országos Levéltár közös címébe foglalt Kormányhatósági Levéltár és a Magyar Nemzeti Múzeumi Levéltár; az Országos Széchényi Könyvtár; az országos Magyar Szépművészeti Múzeum; a Magyar Történeti Múzeum közös címébe foglalt Régészeti- Történeti- Iparművészeti Gyűjtemények és Néprajzi Múzeum; az Országos Természettudományi Múzeum és a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége. A törvény kötelezettségként írta elő, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa – egy éven belül – dolgozza ki a tagintézmények közötti gyűjtési, feldolgozási és kutatási munkamegosztást, valamint az igazgatás kérdésének szabályzatát. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzatába tartozó Közgyűjtemények Országos Főfelügyeletének hatáskörébe és irányítása alá került. A törvény harmadik paragrafusa értelmében a kollekciók gyűjtési körének megállapításáról, illetve a gyűjteményekben található egyes darabok más intézményekbe történő áthelyezéséről, az intézmények keretén belüli szervezeti változásokról a vallás- és közoktatásügyi minisztérium jóváhagyásával, a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa döntött. A szervezetbe tartozó közgyűjtemények első tisztviselőit az önkormányzati jogkört gyakorló Tanács javaslata és a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter előterjesztése alapján az államfő nevezte ki, s ugyancsak hasonló volt az eljárás a Közgyűjtemények Országos Felügyelőségének élén álló, tiszteletbeli főfelügyelő esetében is. A Magyar Nemzeti Múzeum tiszteletbeli elnöki posztját, a múzeumot alkotó közgyűjtemények első tisztviselői közül, a Tanács által felterjesztett három személyből, a VKM előterjesztése alapján az államfő, a tiszteletbeli alelnököt – az első tisztviselők közül tett tanácsi javaslat alapján – a vallás- és közoktatásügyi miniszter hat évre nevezte ki. Az alelnök az elnök helyettesítésén túl ellátta a napi ügymenet feladatait is[87]. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának tagjai körébe az elnökön és az alelnökön kívül, az alábbi tisztségeket betöltő személyek tartoztak: az önkormányzatba tartozó közgyűjtemények első tisztviselői és a közgyűjtemények országos főfelügyelője; a tagintézmények osztályvezetői tisztviselői közül hat évre megválasztott hat – tehát intézményenként még egy-egy – tisztviselő; a Tanács jelölése alapján, a VKM által meghívott tizennyolc szakértő, akiknek legalább kétharmad része egyetemi tanár volt; a Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági igazgatója; a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára és két delegált tagja. Ám az ő tevékenységük kizárólag a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

személyzeti ügyekre korlátozódott. Mint látjuk, a Tanács összetétele magán viselte a Gyűjteményegyetem Tanácsának összetételét; abban jelen volt a gyűjteményi gyakorlatot és a hivatalnoki elemet képviselők köre, csakúgy mint az elméleti szaktudás és a műértő közvélemény csoportja. A harminchárom tagú Tanács – amely az Akadémia három képviselőjével kiegészülve, esetenként harminchat tagúvá bővült – a magyar tudományos közélet és a magyar közgyűjteményügy legfontosabb szereplőit foglalta magában, ám a Magyar Nemzeti Múzeumba tömörült intézményeknek nem az egyedüli döntéshozó szerve volt. A Tanács önkormányzati jogkörében teljes ülésben, igazgatótanácsban, szaktanácsban és gazdasági tanácsban járt el. Az igazgatótanács a következő személyekből állt: a Tanács elnöke, az integrált intézményt alkotó gyűjtemények első tisztviselői, a közgyűjtemények országos főfelügyelője, továbbá a szakértő tanácstagok közül az igazgatótanács által hat évre választott és a vallás- és közoktatásügyi miniszter által felhatalmazott hat tag, valamint – személyzeti kérdések esetén – az Akadémia két képviselője. A Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzata alá tartozó intézmények külön-külön szaktanácsokat alkottak, a szaktanácsok elnöki tisztjét a Múzeum Tanácsának ügyvezető alelnöke látta el. Az egyes szaktanácsok az érdekelt intézmény Tanácstag-tisztviselőiből, az igazgatótanács által kijelölt két szakértő tanácstagból álltak. A közgyűjtemény felügyeleti szaktanács tagjainak sorában a szaktanács elnöki feladatait ellátó ügyvezető alelnökön kívül a közgyűjtemények országos főfelügyelője, a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetébe tartozó intézmények egyikének – az igazgatótanács által kijelölt – első tisztviselője, valamint a Tanács szakértői közül – ugyancsak az igazgatótanács által kijelölt – két tanácstag foglalt helyet. A gazdasági szaktanács az ott elnöklő ügyvezető alelnökből, az intézmények első tisztviselőiből, a közgyűjtemények országos főfelügyelőjéből, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági igazgatójából tevődött össze. Fontos eleme volt a törvénynek, hogy mind az igazgatótanácsi, mind pedig a szaktanácsi ülésekre, tanácskozási joggal, meghívhatók voltak további szakértők is, és az igazgatótanács gazdasági jellegű ügyeinek tárgyalására kötelezően meg kellett hívni a gazdasági igazgatót, aki azonban csupán tanácskozási és nem szavazati joggal rendelkezett.

A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának kiterjedt jogköre volt, és szakmai, személyi, valamint jogi és igazgatási szempontból meghatározta az egyesült intézmény teljes működését. Teljes ülésen saját maga jelölte elnökét, választotta az intézményt a felsőházban képviselő tagját, tárgyalta az éves jelentéseket, határozott a magyar királyi közigazgatási bíróság előtt emelhető panaszok ügyében, állást foglalt a könyvtárügy, levéltárügy és múzeumügy általános elvi kérdéseiben. Személyi kérdések vonatkozásában pontosan körülhatárolt feladatokkal bírt: az igazgatótanácsban jelölte alelnökét, a miniszter által meghívott szakértőket, valamint a tagintézmények első tisztviselőit és a közgyűjtemények országos főfelügyelőjét; ugyancsak jelölési joggal bírt a tisztviselői állások betöltésében; az igazgatótanácsba pedig maga választotta a választás alá eső, továbbá a szaktanácsok tagjait. A Tanács maga készítette el saját, illetve az önkormányzathoz tartozó intézmények szervezeti és ügyviteli szabályzatát, amelyet azonban a VKM hagyott jóvá. A Tanács döntési jogkörrel rendelkezett a Magyar Nemzeti Múzeumi Alap jövedelmeinek felhasználásában, valamint a szaktanácsok tudományos szakkérdéseire vonatkozó javaslataiban, továbbá a gazdasági tanács javaslataiban. Joga volt eljárni a Magyar Nemzeti Múzeum nevében: szerződéseket köthetett, egyéb jognyilatkozatokat tehetett és önálló jogcselekményeket is végezhetett. A Tanács – személyes delegáltjai révén – meghatározó módon vett részt a szaktanácsok munkájában: tárgyalta az egyes intézmények, illetve osztályok, valamint a közgyűjtemény-felügyelet tudományos és szakmai kérdéseit, véleményt nyilvánított a VKM, illetve más hatóságok által megküldött szakmai kérdésekben, javaslatot tett a tudományos tisztviselői állások betöltésére. A gazdasági tanácsban tárgyalta a költségvetést, a zárszámadást és az intézmény gazdálkodásával kapcsolatos valamennyi kérdést, javaslatot tett a gazdasági tisztviselői állások betöltésére.

A látszólag bonyolult szervezet kialakításánál a törvény alkotói azt az alapelvet vették figyelembe, hogy a nagy taglétszámú szervezetek az ügyvitelre, illetve az igazgatási teendők ellátására nem alkalmasak, ezért célravezetőbbnek látták, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsát e feladatok alól mentesítsék, s az ügyviteli, igazgatási feladatok elvégzése inkább a szaktanácsokra háruljon. A Tanács teljes ülése csak a legfontosabb személyi és el-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vi szakmai kérdésekben volt hivatva állást foglalni. Az igazgatótanács és a szaktanácsok feladata volt az önkormányzati igazgatás részletező kérdéseinek megvitatása, a szakmai állásfoglalás kialakítása és a döntés meghozatala. Az igazgatótanács volt az a testület, amely a különböző jellegű gyűjtemények egységes irányítását végezte, az alkotta az egymással összehangolt szervezeti és ügyviteli szabályzatokat, állást foglalt a legfontosabb személyi kérdésekben, döntést hozott a szaktanácsok és a gazdasági tanács javaslatai ügyében. A szaktanácsok hatáskörére a gyűjteményi és a tudományos szakkérdések tárgyalására, illetve véleményezésére terjedt ki, és ugyancsak véleményezhették a saját intézményük tudományos és tudományos-segédszemélyzeti kezdő állásokra benyújtott kérvényeit. Fontos alapelv volt, hogy az integrált múzeum tagintézményei maguk választhassák meg munkatársaikat, sőt e kérdésben – megtartva a Gyűjteményegyetemi koncepciót – az igazgatótanács és a szaktanács saját intézményükre vonatkozó kedvezőtlen döntése ellen óvást emelhessenek. A Magyar Nemzeti Múzeum keretében a Magyar Tudományos Akadémia részére rendelkezésre bocsátott állások személyi ügyeiben – a szaktanácstól elkülönített – bizottság járt el.

A törvény hetedik paragrafusában részletesen körülhatárolták a Magyar Nemzeti Múzeum mint jogi személy feladatát és jogosultságát. A nyolcadik paragrafus pedig a szervezet pénzügyi és gazdálkodási szabályait tartalmazza. A Gyűjteményegyetemi szabályozáshoz képest itt jelentős változások történtek. Korábban ugyanis a tagintézmények gazdasági hivatalai látták el a pénzügyi és gazdálkodási feladatokat, ám az 1934. évi törvény egységes szerkezetbe foglalta e feladatokat is. Az adminisztráció csökkentése, meggyorsítása és egyszerűsítése, s nem utolsósorban a munka és a pénzmegtakarítás érdekében centralizálták a gazdasági és a számviteli teendőket. Az egységes gazdasági ügyintézés mellett azonban megmaradt az intézmények részleges önállósága is, amennyiben az egyes intézményeket megillető állami vagy autonóm jövedelmek alapszerű kezelésével – hasonlóan a Gyűjteményegyetem szabályaihoz – biztosították azok eredeti rendeltetésének megfelelő felhasználását. A centralizált pénzügyi és gazdasági ügykezelés mellett azonban a szervezet azt is garantálta, hogy az egyes intézmények gazdálkodására vonatkozó nyilvántartásokat elkülönítetten és folyamatosan vezessék. Így a tagintézmények számára a részleges gazdasági önállóságot biztosították.

A törvény tizedik paragrafusa a Magyar Nemzeti Múzeum alkalmazottairól rendelkezett. A Gyűjteményegyetem tisztviselői karából a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői karába átvett alkalmazottak szolgálati és munkaviszonyára vonatkozó korábbi besorolásokat, kategóriákat és kinevezéseket a törvény tiszteletben tartotta, azokat adaptálta. Továbbá kimondta, hogy a szervezet tisztviselői karának alkalmazotti besorolása minden tekintetben megegyezik az egyéb köztisztviselői rétegekkel, és jogviszonyukat tekintve a közszolgálati alkalmazottakra érvényes jogszabályok voltak az irányadók. A törvény azonban megszüntette a Gyűjteményegyetemnél a tudományos tisztviselők tekintetében alkalmazott hetven éves nyugdíjazási korhatárt. A törvény ezt az intézkedést azzal indokolta, hogy a fiatalok számára biztosítani szükséges az elhelyezkedési és a megfelelő szakmai előmeneteli rendszer érvényesülését, továbbá a fokozott agilitást és igazgatási tevékenységet is feltételező múzeumi köztisztviselői állásokat nem lehet azonos módon megítélni, mint a kizárólag tudományos munkát végző egyetemi tanári vagy kúriai bírói állásban hetven éves korig foglalkoztatottakat. A tudományos tisztviselői állások betöltésének egységes követelménye volt a doktori fokozat, ám a bölcsészdoktorátus preferálását az új törvény megszüntette, mivel a múzeum szervezetébe tartozó intézmények a tudományos teljességet reprezentálták, és valamennyi diszciplína művelőjére egyaránt szükség volt.

A tizenegyedik paragrafus biztosította a szervezet számára, hogy a közigazgatási bírósághoz panasszal fordulhasson a vele szemben esetlegesen elkövetett olyan minisztériumi jogsértések ellen, amelyek a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzata alá tartozó intézmény vagyonára vonatkozó rendelkezési jogát sértik. A Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság – amennyiben a panasznak helyt adott – a megtámadott rendeletet, határozatot vagy intézkedést megsemmisíthette, de az ügy érdemi részében nem intézkedhetett. E jogvédelem szűkebb hatályú, mint azt a Gyűjteményegyetemnél láttuk; kizárólag vagyonjogi kérdésekre vonatkozik, míg a korábbi az intézmény teljes autonómiájára kiterjedt. A törvény indoklásában ezt politikai vonatkozásokkal és a szakmai, tudományos kérdések bíróság elé citálásának értelmetlensé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gével indokolták. Véleményünk szerint inkább a jogi sérelmek orvoslási lehetőségének lényeges és szándékos csökkentéséről volt szó, amely magán viseli a Klebelsberg és Hóman kultúrpolitikai felfogásának különbözőségét is.

A törvény további részei a két szervezet közötti átmeneti vezetésbéli, személyügyi és munkaügyi kérdéseket rendezték. Ennek értelmében 1934 és 1937 között a Magyar Nemzeti Múzeum elnöki tisztjét a korábbi gyűjteményegyetemi tanács elnöke viselte. Az átszervezés során a Gyűjteményegyetemben alkalmazott személyzet bármely tagját – végzettségének megfelelő munkakörbe – áthelyezhették, kinevezhették, illetve elbocsáthatták. A megüresedő állásokra vonatkozó kinevezési jog a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe tartozott, mivel a még provizórikus szervezet javaslattételi jogával nem tudott élni. Az ily módon meghívott köztisztviselők megbízatásának időtartamát sorsolással állapították meg úgy, hogy minden évben valakinek ki kellett lépnie. Ennek következtében az ideiglenesen, az új szervezet véleményezése nélkül megbízottak közül a hatodik év után már senki sem maradhatott eredeti kinevezése alapján állásban, csupán akkor, ha ideiglenes megbízatását követően – a törvényben előírt procedúra alapján – oda új, végleges és teljes legitimációjú kinevezést kapott.

A törvények végrehajtása érdekében kiadott 9300/1935. III. számú VKM rendelet

A múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdésének rendezéséről szóló 1929. évi XI. törvény és a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló 1934. évi VIII. törvény végrehajtásáról a 9300/1935. III. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet[88] intézkedett. Az 1929. évi törvény ötvenkettedik paragrafusa és az 1934. évi törvényben foglalt rendelkezések értelmében a jóváhagyott törvények végrehajtásáért – az illetékes tárcákkal történt egyeztetést követően – a vallás és közoktatásügyi minisztérium felelt. A hivatkozott első törvény megszületéséhez képest igen jelentős késéssel – mintegy hat év – jelent meg az azt végrehajtó rendelet. Tulajdonképpen olyan nagy késéssel, hogy mikorra megszületett, addigra a törvény végrehajtása alappillérének tekintett, a gyűjteményegyetemi Tanács működését megszüntették, helyette a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsát hozták létre. Mint az előző fejezetben arra többször is utaltunk, az új szervezet sok tekintetben követte a Gyűjteményegyetem modelljét, ám több mindenben el is tért attól. A végrehajtásra kiadott miniszteri rendelet ezt a kettősséget viseli magán.

Ezek a körülmények indokolták a rendelet meglehetősen szokatlan szerkezetét: az első paragrafus azt sorolja fel, hogy az 1929. évi törvény mely paragrafusait[89] nem rendezi jelen miniszteri rendelet, a második paragrafus pedig azoknak a jelentős mennyiségű változásoknak a jegyzékét tartalmazza, amelyeknél az új önkormányzati konglomerátum értelmében az 1929. évi törvény megfogalmazásai, kifejezései már nem használhatók, s helyettük mely fogalmakat alkalmazták a rendelet alkotói. Csak ezek tisztázását követően következik a rendelet első fejezete, amely a gyűjtemények közgyűjteménnyé nyilvánításának, a múzeum és a közkönyvtár elnevezések használatának, valamint a közgyűjtemények állami felügyeletének, gyűjtőkörének és a gyűjtési területének kérdéseit szabályozta. A rendelet azonban már nem csupán a közgyűjteményekről szólt, hanem a nyilvános jellegű gyűjtemény fogalmát is bevezette, illetve részletezte. Ezek alapján nyilvános jellegű gyűjtemények a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatósága alatt álló közgyűjtemények, amelyek tulajdonosaik vagy fenntartói szerint lehetnek állami, törvényhatósági és községi vagy városi, valamint egyéb – egyházi, egyesületi, testületi és magán – gyűjtemények; a múzeum vagy a közkönyvtár megjelölés használatára jogosított gyűjtemények; az egyetemi és az iskolai gyűjtemények. A nyilvános jellegű gyűjtemények következő csoportját képezték a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatósága alá nem tartozó szakmúzeumok és szakkönyvtárak, illetve a múzeum vagy közkönyvtár megjelölés használatára jogosult gyűjtemények. A rendelet részleteiben is szabályozta a múzeumi és a könyvtári gyűjtemények közgyűjteménnyé nyilvánításának feltételeit: a gyűjtemény anyaga tudományos, művészeti, történeti vagy közművelődési szempontból egyetemes, nemzeti és helyi szempontból jelentős; a gyűjtemény folyamatos gyarapítása és működtetése megoldott; a fenntartó megfelelő helyiséget és személyzetet bocsát az intézmény rendelkezésére. A továbbiakban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

részletesen leírja a jogszabály a gyűjtési körök és a gyűjtési területek megállapításának kritériumait, részletezi a közgyűjtemények állami kezelésbe vételének, illetve az állami kezelés megszüntetésének feltételeit. A rendelet felsorolja a közgyűjtemények elhelyezésének követelményeit, valamint szól a tulajdonos, illetve a fenntartó jogairól és kötelezettségeiről. Ezek szerint a közgyűjtemény elhelyezésére csak a közgyűjtemények országos főfelügyelősége által jóváhagyott és a gyűjteményhez méltó, valamint a gyűjtött anyag biztonságos elhelyezésére alkalmas épület, helyiség szolgálhat. Valamennyi közgyűjtemény köteles volt a Közgyűjtemények Országos Felügyelősége részére – az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ által meghatározott módon – éves szöveges és adatszerű jelentést készíteni. A fenntartó, illetve a tulajdonos évente rendszeresen köteles volt a múzeumi vagy a könyvtári anyag gyarapítása érdekében gyűjteménye számára költségvetésben megállapított összeget folyósítani, amely keret felett az intézmény vezetője rendelkezett. E fejezetben határozták meg közgyűjtemények részére juttatott évi rendes és rendkívüli államsegély fogalmát: az évi rendes államsegély minden esetben a gyűjtemény fejlesztésére szolgált, míg a rendkívüli államsegély más feladatok megoldására rendeltetett. Ez utóbbi keretekből lehetett a gyűjtemény elhelyezésére szolgáló épület, helyiség felújítására, berendezésére, meghatározott és rendkívüli múzeumi vagy könyvtári vásárlásokat, ásatásokat, beszerzéseket, nem állandó tiszteletdíj kifizetéseket fedezni.

A rendelet második fejezete a közgyűjtemények személyzetéről szólt. A fejezet szakmai szempontból talán legfontosabb eleme, hogy a közgyűjteményeknél rendszeresített tudományos állásokban csak ideiglenesen lehetett alkalmazni azokat a személyeket, akik ugyan rendelkeztek a törvény tizenharmadik paragrafusában előírt iskolai végzettséggel, illetve tudományos fokozattal, de még nem kaptak a Tanácstól olyan bizonyítványt, amely valamely országos közgyűjteménynél megszerzett gyakorlati képességek megszerzését tanúsította volna. A rendelet két évre adott felmentést a közgyűjteményi gyakorlati ismeretek elsajátításáról szóló bizonyítvány megszerzésére, s amennyiben a tisztviselő e kötelezettségének nem tett eleget, úgy ideiglenes alkalmazása megszűnt, és az állásra új pályázatot kellett kiírni. A törvényhatósági és a községi, illetve városi közgyűjteményeknél, rendszeres tisztviselői illetmény nélkül alkalmazott tudományos tisztviselőkre ugyanezek a szabályok voltak érvényben, de ők nem voltak kötelesek a gyakorlati ismeretek megszerzésére vonatkozó előírásokat teljesíteni. Az egyházi, egyesületi, testületi és egyéb fenntartásban működő közgyűjtemények személyzetének alkalmazására a fenti előírások csupán irányadók voltak. A törvényhatósági és községi, illetve városi közgyűjteményeknél alkalmazott tudományos tisztviselők besorolása az állami rendszerű V. fizetési osztálytól a IX. fizetési osztályig terjedt. A tudományos és műszaki segédszemélyzetbe tartozó tisztviselőket az állami rendszerű VIII. osztálytól a XI. fizetési osztályig lehetett besorolni. A közgyűjtemény vezetésével az V. és a VII. fizetési osztályba sorolt tisztviselőket lehetett megbízni, s ebben az esetben jogosultak voltak az igazgatói cím viselésére. Mind a múzeumokban, mind pedig a könyvtárakban viselhető címek elnevezésében is jelentős hierarchiát épített fel a jogszabály: a VI. fizetési osztályban főkönyvtárnok, a VII. fizetési osztályban könyvtárnok, a VIII. és a IX. fizetési osztályban alkönyvtárnok címet viselhettek a tudományos tisztviselők. A tudományos segédszemélyzethez tartozó könyvtárosok pedig a következő címeket viselhették: VIII. fizetési osztályban könyvtári főtiszt, a IX. fizetési osztályban könyvtártiszt, a X. és a XI. fizetési osztályban könyvtári segédtiszt.

A rendelet ötödik fejezete[90] részletezi a nyomdatermékek tudományos célú kötelespéldány-szolgáltatását. A törvény harminckettedik és negyvenharmadik paragrafusához kapcsolódó jogszabály egyrészről a kiadványokat előállító nyomdák és kiadók számára írt elő olyan kötelezettségeket, amelyek a beszolgáltatás ellenőrzését és rendszerességét biztosították. A rendelet magában foglalta a kötelespéldány-szolgáltatók részére kötelezően vezetendő mintanyomtatványokat: nyomdai, illetve kiadói kimutatás a kötelespéldányokról; a nyomda és más többszörösítő vállalatok, valamint a kiadóvállalatok törzskönyve. Másrészről a rendelet pontosan definiálta a kötelespéldány kedvezményezettek feladatait is. E kötelezettségek egyrészt a beszállítók felé irányultak, amennyiben a fogadó könyvtáraknak igazolni kellett a beszolgáltatás tényét, másrészt pedig gondozniuk és időről időre aktualizálniuk kellett a nyomdai és kiadói tevékenységet végző vállalatok jegyzékét. Ez a gyakorlatban úgy valósult meg, hogy a törvényhatóságok havi rendsze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rességgel beküldték a négy kedvezményezett könyvtár részére a nyomdai és kiadói vállalatok jegyzékét, amely alapján a könyvtárak nyomdai, illetve kiadói törzskönyvet vezettek. A törzskönyv alapján az Országos Széchényi Könyvtár köteles volt a Magyar Könyvszemle hasábjain, először az alapjegyzéket, majd a változásokat nyomtatásban rendszeresen nyilvánosságra hozni. A Magyar Királyi Államnyomda által előállított és állami érdekből felfüggesztett kötelespéldány-szolgáltatás feloldását a rendelet a pénzügyminiszter hatáskörébe utalta. Az integrált Magyar Nemzeti Múzeum igazgatótanácsa 1936. évi január 7-én alkotta meg a Múzeum szervezeti, ügyviteli és igazgatási szabályzatát, amelyet – a törvény értelmében – a kultuszminiszter hagyott jóvá, 1936. január 13-án[91]. A szabályzatról szóló miniszteri rendelet mindössze négy soros, és a jogszabály több mint ötvenoldalnyi terjedelmét annak mellékleteként közreadott szabályzat tette ki. Még ugyanebben az évben megalakult az ujjászervezett Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa, s ezzel megkezdődött a Gyűjteményegyetem átszervezése. Hóman maga – betegsége miatt – nem tudott részt venni az alakuló ülésen, ezért a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának elnökeként, csak 1937. december 21-én tudott a teljes tanács testületi ülésén beszédet[92] mondani. Beszédében a miniszter hangsúlyozta, hogy az új törvény megtartotta azokat az erényeket, amellyel az 1922. és az 1929. évi törvény rendelkezett, de az azóta eltelt időszak alatt több, abban lefektetett szabály már nem volt tartható. *„A Magyar Nemzeti Múzeum három év előtt végrehajtott ujjászervezése – a közoktatásügyi igazgatás minden ágazatában megindított átszervezési munkálatnak egyik láncszeme – korántsem jelentett valami erőszakolt és mesterkélt újítást. Az új szervezet a múlthoz kapcsolódik. Előkészítése során figyelembe vettem országos közgyűjteményeink történeti kialakulásának körülményeit s a későbbi fejlődésben adott összes feltételeket. Tizennégy év előtt kifejtett elvi álláspontomhoz képest igyekeztem az átmeneti hivatását már betöltött Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezetét a Magyar Nemzeti Múzeum történeti talajára olyképpen áttelepíteni, hogy az irányítás egységén semmi csorba ne essék."*[93] A beszéd további részében Hóman röviden áttekintette a három év eredményeit, amelyek közül a szervezeti változások tekintetében legjelentősebbnek tartotta azokat a változásokat, amelyek értelmében a nem gyűjtemény jellegű intézményeket leválasztották a gyűjtemények egyetemességét megtestesítő szervezetről. A Gyűjteményegyetem munkájában korábban kritikával illette, hogy az inkább foglalkozott a tisztviselők előmenetelével, mint az integrált intézményben megtalálható gyűjtemények kérdésével. Ezért a gyűjtemények integrálása – az új törvény értelmében – rendkívül nagy hangsúlyt kapott, így Hóman beszédében már lényeges előrehaladásról tudott beszámolni. *„A különböző közgyűjteményekben levő rokontermészetű anyagcsoportok egyesítésének s a különnemű anyagcsoportok szétválasztásának ugyene törvényben előírt feladatát megoldottuk. A természettudományi gyűjteménytárak az Országos Magyar Természettudományi Múzeum, a régészeti, történeti, iparművészeti és néprajzi gyűjteménytárak a Magyar Történeti Múzeum, az Országos Levéltár és a Magyar Nemzeti Múzeum levéltára a kibővült új Országos Levéltár keretében közös igazgatás alatt egyesíttettek. A Magyar Történeti Múzeum és az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum kölcsönösen kicserélték a másik intézmény gyűjtési körébe illő anyagukat s előbbi intézet levéltári és könyvtári anyagát is átadta az illetékes közgyűjteményeknek, míg az 1715 utáni időből származó fegyveranyagot az 1715 előtti időből való ily anyag ellenében a Magyar Királyi Hadimúzeummal cserélte el."*[94] A közös igazgatás eredményeként a miniszter jelentős költségtakarékosságról is számot adhatott. A fűtési és a világítási költségek harmadával csökkentek, miközben a fűtési napok száma harminc nappal emelkedett; a bútorok és felszerelési tárgyak, valamint az ismeretterjesztő diapozitív lemezek házi előállítása révén olyan jelentős megtakarítást értek el, hogy abból az évek óta halogatott szakmai munkálatokat be tudták fejezni. A gyűjteményekben található műkincsek kiállításában is jelentős változásokat hozott a három év: *„Az egyes közgyűjtemények gyűjtő, rendszerező, feldolgozó és népművelő munkájáról nem kívánok szólni, de mint e munka legjelentősebb eredményére rá kell mutatnom a Magyar Történeti Múzeum és az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum új rendezésében megnyílt állandó kiállításaira. Régészeti, történeti, szépművészeti gyűjteményeink ma a legkényesebb igényeket, a szakszerűség kívánalmait és a nagyközönség érdeklődését egyaránt kielégítő új felállításban állnak a tanulni és gyönyörködni vágyók rendelkezésére."*[95]

A törvény és a végrehajtására kiadott miniszteri rendeletről a *Könyvtári Szemle* főszerkesztői vezércikkben[96]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

számolt be. Ám az írás kevésbé ünnepi hangulatúra sikerült. A cikk szerzője, *Asztalos Miklós* terjedelmes, hat hasábos írásának csupán egyetlen hasábja foglalkozik az új törvény üdvözlésével és ismertetésével. A vezércikk többi részében a Magyar Nemzeti Múzeum – általa legégetőbb kérdésének tartott – gyűjteményeinek fejlesztésére fordítható és évtizedek óta húzódó dotáció hiányával, az elhelyezés problémáival és a krónikus helyhiánnyal foglalkozik. A gyűjtemények fejlesztésére fordítható állami hitelkeret szűkös volta különösen szorító volt a Széchényi Könyvtár esetében: az elcsatolt területekről már kötelespéldányként nem kapott kiadványok megvásárlása miatt jelentős többletköltségek merültek fel, ezért le kellett mondania a korábban külföldről megrendelt sorozatait, sőt másfél évtizedre fel kellett függesztenie a könyvtárba került művek köttetését is. S a többi gyűjtemény is hasonló jellegű nehézségekkel küzdött: az elcsatolt területekről rendre kikerültek azok a műkincsek, amelyeket az utódállamok nem kívántak megtartani, továbbá a magántulajdonban lévők is, mivel a tulajdonosok nehéz gazdasági és társadalmi helyzetük könnyítésére, esetleg menekülésük miatt megváltak értékeiktől. A megfelelő állami támogatás hiányából eredően a magyarországi közgyűjtemények azonban nem tudták azokat felvásárolni, így magyar kulturális közkincshez tartozó gyűjtemények többsége a nyugati kereskedők és műgyűjtők kezébe került. A teljes képhez azonban az is hozzá tartozott, hogy ha meg is tudták volna vásárolni a könyveket és a műkincseket – tároló kapacitás hiányában –, nem tudták volna hol elhelyezni. Ezekre az évekre már valamennyi kollekció raktára – annak ellenére, hogy jelentős fejlesztések történtek – olyan zsúfolt volt, hogy a gyűjtemények darabjait a komoly rongálódás és a megsemmisülés veszélyeztette. Ezeken a problémákon azonban az új törvény sem tudott változtatni, így az állami dotáció alacsony volta, valamint a helyhiány mindvégig meghatározta a gyűjtemények életét és szakmai tevékenységét.

Ugyancsak a Könyvtári Szemle hasábjain és ugyancsak a főszerkesztő tollából jelent meg az új kötelespéldányszolgáltatás szabályozásáról szóló cikk[97] is. Az írás örömmel üdvözölte a változásokat, amelyektől a szolgáltatás pontosabb működését várták: *„Akiknek alkalmuk volt betekinteni oly magyar közkönyvtárak életébe, amelyek részesültek a nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló kötelespéldányaiból, nagyon jól tudják, hogy az 1897:XLI. t.-c. sok kívánnivalót hagyott maga után s a büntető szankciók hiánya és a hivatalos eljárás nehézkessége miatt a lelkiismeretlen nyomdák évek hosszú során át dacoltak büntetlenül a beszolgáltatási, sőt a kimutatás-beküldési kötelezettséggel is. Az új kötelespéldány törvény, mely az 1929:XI. t.-c. V. fejezetében van lefektetve, ezeknek az anomáliáknak egy csapásra véget vet. Őszinte örömmel köszöntjük tehát a törvényt életbe léptető végrehajtási rendelet kibocsátását, s meggyőződésünk, hogy ennek alapján a jövőben a magyar szellemi termés teljességének megőrzésére hivatott, kiválasztott közgyűjtemények hivatásuknak az eddiginél fokozottabb mértékben fognak tudni megfelelni."*[98]

A magyar közgyűjteményügy, és azok közül is kiemelkedően a könyvtárügy két világháború közötti fejlődésének igen szemléletes bemutatását végzi el *Bisztray Gyula* a *Magyar Szemle* 1940. évi évfolyamában[99]. Az írás lényegében végigvezet azokon a jogszabályokon és intézkedéseken, amelyek a két világháború közötti évtizedekben születtek. A jól sikerült összefoglaló munka felhasználásával módunkban áll annak bemutatása, hogy a kortársak, illetve a korszak vezető folyóirata hogyan ítélte meg a magyar könyvtárügy irányítási rendszerét és a magyar könyvtárak működését. A magyar könyvtárügy fejlődése szempontjából a szerző a megelőző fél évszázadot[100] jelentős korszaknak tartotta, mert ez alatt az ötven év alatt kialakult a modern magyar könyvtárügy, és megteremtődtek a közgyűjtemények állami felügyeletének jogi és szervezeti keretei. Bisztray számba veszi azokat az általa többnyire Hóman Bálint minisztersége idejéhez kötött könyvtárügyi intézkedéseket, amelyek a magyar könyvtárügy kiteljesedéséhez és modern könyvtárüggyé fejlődéséhez, valamint az állami felügyelet kiszélesedéséhez vezettek. *„Hóman Bálint már a húszas évek derekán részletesen kifejtette egy nagyvonalú, modern tudománypolitikának a múzeumokra, könyvtárakra és levéltárakra vonatkozó feladatait … Amit e tanulmányban mint tudós szakember vezető szempontokul kijelölt, azt előbb mint a Nemzeti Múzeum igazgatója, majd mint a szellemi élet legfőbb irányítója a könyvtári alkotások egész sorával létre is hozta. Hóman Bálint kultuszminiszternek és a közgyűjteményi ügyekben legközvetlenebb munkatársának, a budapesti Egyetemi Könyvtár főigazgatójának tervszerű munkálatai vezették be a hazai köztudatba a*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

modern könyvtári gondolatot, szoros kapcsolatot teremtve egyúttal a hazai könyvtárak és a külföldi tudományos intézetek között, melyek szellemi életünk minden területén igen eredményesnek bizonyultak. Az 1929. évi XI. és a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló 1934:VIII. t.-c., az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ kifejlesztése, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének felállítása, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének létesítése s legfőbb tudományos közkönyvtáraink modernizálása: mind megannyi láncszeme a magyar könyvtárügy újabb örvendetes fejlődésének."[101]

Bisztray Gyula sorai a hozzáértők[102] pontosságával fogalmazták meg a magyar könyvtárügy két világháború közötti fejlődését és helyzetét. E korszak első ciklusának könyvtárpolitikájára a vesztes háború, a zűrzavaros forradalmak és a trianoni döntés következtében fellépett gazdasági és társadalmi válság okozta trauma nyomta rá bélyegét: az összeomlás határán álló országban hiányzott a könyvtárak működtetéséhez szükséges anyagi forrás. A népszövetségi kölcsön és a bethleni gazdasági, társadalmi konszolidáció eredményeként az ország gazdasági helyzetében olyan jelentős változás következett, amely a könyvtárak fejlődésére is pozitív hatással volt. Jóllehet a vizsgált korszakban a közgyűjtemények, közöttük a könyvtárak alulfinanszírozása mindvégig központi probléma maradt, ám a bethleni konszolidáció, illetve a nagy gazdasági válság utáni években egyre nagyobb politikai hangsúlyt kaptak a nemzeti emlékezetet őrző és bemutató közgyűjtemények. A kultúrpolitikai szemlélet változásának eredményeként konszolidálódott a nemzeti gyűjtemények helyzete is, egyre több költségvetési támogatás jutott működésükre. A nagy nemzeti közgyűjtemények fejlesztése mellett azonban mind nagyobb támogatást élvezhettek a tömegek művelődési és olvasási igényeinek kielégítésére létrehozott népkönyvtárak, iskolai könyvtárak és egyéb népművelési intézmények is, annak ellenére, hogy a közel negyedszázados korszak második felében lényegesen kisebb szerephez jutottak, mint a ciklus első felében.

A két világháború közötti évtizedek kultúrpolitikája jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a modern magyar könyvtárügy kialakult. A magyar könyvtári rendszer jogi szabályozása, szervezeti keretei, valamint szakmai működése egyre jobban, egyre eredményesebben kereste és találta meg a nemzetközi könyvtári rendszerhez történő csatlakozás lehetőségeit és csatornáit. Jóllehet a magyar könyvtárügy korszakbéli fejlődését és történetét bemutató kiadványok egész sorával adós a magyar könyvtártörténeti kutatás, ennek ellenére bizton állíthatjuk, hogy annak fejlődéstörténetét az egységes szervezetbe történő integrálás szándéka és a nemzetközi fejlődési tendenciákhoz történő igazítása határozta meg. A jogi szabályozás keretei az integrációs szándékokat tükrözték, és a program végrehajtására létrehozott intézmények, szakmai szervezetek is ezt segítették. A tudományos munka nemzetközi méretűvé válását reprezentáló, s a nemzeti nagy közgyűjtemények, könyvtárak tevékenységét meghatározó talán legfontosabb nemzetközi integrációs kezdeményezés az 1886-os brüsszeli egyezmény volt, amelyhez Magyarország 1923. január 1-jén csatlakozott. Az egyezményben foglaltak koordinálására még 1923-ban létrehozták az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot. Az elsősorban nemzetközi cserére szakosodott szervezet működésének azonban mind nemzeti, mind pedig nemzetközi szinten egyéb előnyei is voltak. Számos külföldi tudományos és irodalmi intézettel külön megállapodások születtek: például a berlini Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft nevű szervezettel kötött megállapodás értelmében az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ közel százféle tudományos folyóiratot kapott, és cserébe mintegy félszáz magyar tudományos folyóiratot küldött. Hasonlóan fontos intézkedés volt a magyar nyelvű tudományos folyóiratok cikkei idegen nyelvű rezüméinek elkészíttetése, illetve elkészítése. A cserepartnerek száma a korszak végéig dinamikusan emelkedett: 1924-ben kétszáznegyven cserepartnert tartottak számon, 1938-ban pedig háromszáztizenkilencet[103]. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ segítségével számtalan közvetlen cserekapcsolat is létesül magyar és a külföldi intézmények, kiadók között. Ez az intézmény vette át a korábban az Egyetemi Könyvtár által bonyolított nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés feladatait is: évente több száz kötetre vonatkozó kérést továbbítottak külföldre, de jelentős mennyiségű magyar dokumentumot is küldtek a határon túlra. Szintén az intézet tevékenységi körébe tartozott a könyvtárakba beérkezett idegen nyelvű dokumentumok központi katalógusának elkészítése és gondozása. A húsz legnagyobb hazai könyvtár által bejelentett külföldi beszerzések egységes nyilvántartása révén 1938-ra mintegy hetvenezer idegen nyelvű dokumentu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mok regisztrált a központi címjegyzék. A központi katalógus tételeiről 1926 és 1930 között nyomtatott katalógus[104] is készült, amely egyben kísérlet volt a központi katalóguscédula-ellátásra[105] is. Hasonló kezdeményezéssel éltek az időszaki kiadványok tekintetében: a központ 1928-ban adta ki először a húsz legnagyobb magyar könyvtárba járó és a központi katalógusban nyilvántartott külföldi folyóiratjegyzékét. A második kiadás 1935-ben jelent meg, s abban már nyolcvanegy intézmény és százhetvennyolc egyetemi, illetve főiskolai tanszék külföldi periodika-gyűjteményét (összesen 4807 tételt) regisztrálták.

A központi katalógusok megalkotásának hozadékaként készült el 1928-ban *A központi címjegyzék katalogizálási szabályzata,* amely jelentősen hozzájárult a magyar katalogizálási gyakorlat egységesítéséhez és az ezzel kapcsolatos elméleti tevékenység megindulásához. A hazai katalogizálás-elmélet közeledett a nemzetközi fejlesztési rendszerek által meghatározott irányelvekhez és normákhoz, sőt ennek fejlesztésében a magyar könyvtárosok jelentős szerepet vállaltak. A könyvtárakba beérkezett dokumentumok tartalmi feltárásában is jelentős eredményeket ért el a magyar könyvtárügy. A korábban használatos müncheni rendszert számos nagykönyvtárban felváltotta az angolszász tizedes, majd egyetemes tizedes osztályozási rendszer. A feltárási munkák fejlődésével párhuzamosan egyre több országos jelentőségű könyvtár tért át a modern könyvtári módszerek és technológiák alkalmazására. A vezető könyvtárak mellett azonban több kisebb könyvtár is egyre szélesebb körben és eredményesen alkalmazta az új és igen dinamikusan fejlődő könyvtári munkamódszereket. A nemzetközi bibliográfiai, dokumentációs és tájékoztató munka követelményeihez igazodva hazánkban is megindult a bibliográfia-elméletével foglalkozó, valamint a tudományos dokumentációs tevékenység. Főként a nagy országos szakgyűjteményekben és a nemzeti könyvtárban, de a Fővárosi Könyvtárban is ekkoriban fejlődött ki az általános és a szaktájékoztatási tevékenység, amelynek fő feladata volt a könyvtár látogatóinak szakszerű segítése a keresett művek megtalálásában, az adatok megkeresésében, a segédkönyvtár és a segédkönyvek használatában, illetve az irodalomkutatásban. A tájékoztató és dokumentációs tevékenység alapeleme volt a magyar nemzeti bibliográfia új funkcióknak megfelelő és új szemléletű összeállítása, közzététele. A szemléletváltozás legfontosabb eleme, hogy magyar könyvészetek szerkesztése és kiadása[106] – *Fitz József* kezdeményezésére – a Széchényi Könyvtár feladatai körébe emelkedett, ezzel állami feladattá minősült. Nem sikerült azonban megoldani a folyóiratok repertorizálásának kérdéseit: *Hellebrandt Árpád* betegségét, majd halálát követően a korábbi években rendre megjelenő tudományos repertórium folyamata megszakadt. A két világháború közötti évtizedekben mind nemzetközi, mind nemzeti szinten a szakirodalmi tájékoztatás meghatározó alapműszerei voltak a szakbibliográfiák. Ezen a területen is jelentős előrelépést tett az Országos Bibliográfiai Központ, amikor a húszas évek közepén megkezdte az 1900 és 1925 közötti évek retrospektív szakbibliográfiai sorozatának kiadását. A tizenhárom kötetesre tervezett szakbibliográfiai folyam kiadása azonban – anyagi eszközök hiányában – előbb megakadt, majd megszakadt, így csak részben tudta feladatát betölteni. Egyedi kezdeményezések eredményeként kisebb szakterületek szakbibliográfiai regisztrációja ugyan elkészült, de a bibliográfiai központ nagyszabású nemzeti vállalkozásának fiaskója miatt valójában a szakbibliográfiai tevékenység csupán szerényebb eredményeket érhetett el. Ez alól egyetlen diszciplína, a műszaki tudományok volt kivétel, ahol az Országos Technológiai Könyvtár *Műszaki bibliográfiai közlemények* című kiadványa 1923-tól kezdődően betöltötte a kurrens műszaki bibliográfia funkcióját. A megindult fejlesztések közül azonban a felsoroltakon kívül még több is torzó maradt. Elkezdődött, de nem fejeződött be a Gulyás-féle életrajzi sorozat, a határon kívül megjelenő magyar nyelvű kiadványok számbavétele, a magyar sajtóbibliográfia, és a sor még folytatható. Ugyanakkor jelentős könyvtár-politikai eredményként tartható számon a *Pasteiner Iván*nak, az Egyetemi Könyvtár és az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ igazgatójának nevéhez fűződő *Magyar Minerva* VI. kötetének[107] elkészülte, ám legalább ilyen mértékben hiányzik annak rendszeres folytatása is. A magyar könyvtárügy szakmai jellegének erősödését jelzi a könyvtárosok szakmai és társadalmi érdekvédelmének megvalósulása érdekében 1935-ben létrejött Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete. A hosszú évtizedeken át hiányolt szakmai szervezet tagja lett a Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetségének (International Federation of Library Associations = IFLA), majd 1937-től átvette a Magyar Könyvszemle kiadását. Szakmai tevékenységében talán legfontosabb,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hogy felkarolta, támogatta az addig megoldatlan könyvtárosképzés ügyét. Az Egyesület 1936-ban, *Fitz József* és *Nyireő István* vezetésével kidolgozta a könyvtárosképző tanfolyamok tematikáját, tan- és vizsgarendjét, majd annak alapján a következő évben két kurzust is indított. Az előadásokat a korszak legnevesebb szakemberei – többek között *Asztalos Miklós, Fitz József, Gulyás Pál, Halász Gábor, Kner Imre, Trócsányi Zoltán* – tartották, és hamarosan elkészültek a tanfolyam eredményes elvégzéséhez szükséges szakmai füzetek; ezek az előadások részletes vázlatait tartalmazták.

A két világháború között eltelt alig negyed évszázad során a magyar közkönyvtárügy arra a fejlődési és növekedési pályára lépett, amely – a könyvtárügy szakmai szempontjából – a nemzetközi fejlődési folyamatokba illeszkedett, ugyanakkor – a magyar kultúrpolitika által determináltan – a nemzeti hagyományokon alapuló és többnyire nemzeti tartalommal megtöltött könyvtárügyet képviselte. Az idő rövidsége, valamint a sajátos bel- és külpolitikai viszonyrendszer nem minden területen kedvezett a nemzet – a pusztulás traumáit követő – ocsúdása után dinamikusan induló és fejlődő, de a gazdasági és politikai események miatt rendre lendületét vesztő, majd az újabb háborúra történő készülés miatt ismét megtorpanó magyar könyvtárügy kibontakozásának, ezért az több szegmensében csonka maradt. A szerves fejlődést erőszakosan megszakító 1948-as kommunista hatalomátvételt követően pedig már egészen más szempontok kerültek a kulturális és a könyvtári politika homlokterébe. A hamis ideológia szolgálatába kényszerített magyar könyvtárügy cél- és feladatrendszerét a továbbiakban már nem szakmai szempontok határozták meg, és a politikának nem volt célja a magyar könyvtárügy, a magyar könyvtárak nemzetközi integrációja, csupán a szocialista tábor, de leginkább a Szovjetunió könyvtárügyéhez történő igazodása, illetve igazítása. Még kevésbé volt célja a csonkán maradt és a valódi könyvtári szakmai értékeket képviselő feladatok megvalósítása, esetleg folytatása. Ezzel szemben a szakmai eredmények és kezdeményezések már attól gyanússá váltak, hogy 1948-at megelőzően léteztek. Így a jóívűnek és szakmailag megalapozottnak nevezhető, a két világháború közötti jogi szabályozás szándékai csak korlátozottan érvényesülhettek, a jogszabályok hatása csupán mérsékelt maradt.

Jegyzetek

1. SIPOS Anna Magdolna: Törvényről, törvényre. In: Könyvtári Figyelő, 45. évf., 1999. 4. sz. p. 735-773.
2. 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. In: Magyar Közlöny, 1997. 112. sz. p. 8369-8394.
3. Szándékaim szerint ez a tanulmány is a közeljövőben készül el, és – a korábbi két tanulmányhoz hasonlóan – a Könyvtári Figyelő lapjain jelenik majd meg.
4. 1922. évi XIX. törvénycikk nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről. In: Hivatalos Közlöny, 30. évf., 1922. 18. sz. p. 321-326.
5. 1922. évi XX. törvénycikk a nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló köteles példányainak beszolgáltatásáról szóló 1897. évi XLI. t.-c. kiegészítéséről. In: Hivatalos Közlöny, 30. évf., 1922. 18. sz. p. 326.
6. 1929. évi XI. törvénycikk a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéseiről. In: Magyar Törvénytár : 1929. évi törvénycikkek. – Bp. : Franklin Társulat, 1930. p. 107-126.
7. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 9.300/1935. III. számú rendelete a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezése tárgyában. In: Hivatalos Közlöny, 43. évf., 1935. 3. sz. p. 26-40.
8. 1934. évi VIII. törvénycikk a Magyar Nemzeti Múzeumról. In: Magyar Törvénytár : 1934. évi törvénycikkek. – Bp. : Franklin Társulat, 1935. p. 57-68.
9. A Gyűjteményegyetem elnevezését Concha Győző a nagy tekintélyű jogászprofesszor ajánlotta, aki Klebelsberggel igen jó személyes kapcsolatban volt. Concha Győzőt (1846-1933) a Kolozsvári Egyetem Jog- és Államtudományi Karának dékánját, a Magyar Tudományos Akadémia osztályelnökét és a Szent István Akadémia másodelnökét, felsőház örökös tagját, a konzervatív államelmélet meghatározó személyiségeként tartja számon a magyar tudománytörténet. Felfogása igen nagy hatással volt a magyar közjogi gondolkodás fejlődésére.
10. Klebelsberg szakmai elkötelezettségét bizonyítja az is, hogy – személyes ambícióit félretéve – saját hatáskörét korlátozva hozta meg a döntést. Ezzel kapcsolatosan Huszti József, a Klebelsberg életét és munkásságát feldolgozó,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Klebelsberg közvetlen környezetéhez tartozó tudós így ír. „Klebelsbergről köztudomású, hogy erős akaratú ember volt, kifejlett felelősségérzettel, tehát egyáltalán nem riadt attól vissza, hogy maga intézkedjék, saját elgondolása szerint. S mégis csorbította a saját hatáskörét, amikor a szívéhez annyira közelálló intézményekben az ún. <hatalmat> kezéből kiadta. Bizonyosra vehetjük, hogy nem felelősség elől futott meg, hanem elvi alapokon dolgozott. A magyar történelem mellett, amelynek változatos eseményei között annyiszor húzódott vissza a függetlenségi gondolat az autonómiák sasfészkeibe, hatott rá még az az elvi álláspont is, amelyet az angol parlamentárizmus tanulmányozása erősített meg benne, hogy t. i. az autonómia-gondolat érvényesülése tulajdonképpen a parlamenti rendszer szerves kiegészítése." (HUSZTI József: Gróf Klebelsberg Kuno életműve. – Bp. : Magyar Tudományos Akadémia, 1942. p. 128.)

11. Hogy ennek valós veszélyei voltak, azt bizonyítja Trócsányi Zoltánnak a Magyar Szemle 1929. évi (VII. kötet), 3. számának 279-281. oldalán, A régi könyv sorsa Magyarországon címmel megjelent írása is. A szerző tanulmányában számba veszi a századforduló rendkívül gazdag antikvár-piacát, ahova a régi Magyarország művelt társadalmának ereklyéi özönlöttek. A jelentős társadalmi átrendeződés következtében a magyar művelődés korábbi helyszíneiről – a plébániákról, a parókiákról, a nemesi udvarházakból, a főúri kastélyokból – komoly mennyiségű könyvanyag került az antikváriumokba, majd onnan az új könyvgyűjtők tulajdonába. A háború és a forradalmak zavaros éveiben az új könyvgyűjtőktől a régi könyvértékek ismét visszakerültek az antikváriumokba, ahonnan a gazdasági nehézségek miatt, a húszas évek elején többnyire külföldre kerültek: „A háború és a forradalmak alatt ... a gyűjtők visszaadták könyveiket a Múzeum-körút, általában a Belváros antikváriusainak, ahonnan az értékek a kultuszkormány éber intézkedései dacára is, még az infláció idején kiszivárogtak külföldre, Ausztriába, a megszállt területekre és Németországba és innen Amerikába, ahonnan soha többé vissza nem kerülhetnek Európába és még kevésbbé Magyarországra. Ma a régi könyvek piaca bibliofil szempontból üres. Csak az maradt itthon, aminek nincs internacionális értéke, főként a külföldet kevéssé érdeklő magyar könyvek, továbbá teológiai és jogi munkák, amelyeket sokkal kevesebb ember gyűjt, mint amennyi az antikvár-piacon előkerül. ... A magyar bibliofil piac általában annyira üres, hogy egy-egy szebb és értékesebb régi könyvnek, például egy Turóczi-krónikának az előkerülése valósággal eseményszámba megy. ... Ez az ország, amely még tíz évvel ezelőtt is olyan gazdag volt könyvkincsekben (pedig megszámlálhatatlan mennyiség pusztult el nálunk kemencékben alágyújtásra, fidibusznak vagy céltáblának), ahova a német és osztrák antikváriusok szívesen rándultak el egy-egy üzleti útra, mert mindig dús kincsekkel megrakva tértek innen haza, ma már szegény és kifosztott. Kiürültek a méhesek is, a régi jó táblabírák és református prédikátorok könyvtárai, az a régi magyar könyvtártípus, amelyben a könyveket nem dísznek tartották, hanem kétségkívül olvasták." Az idézet a 279-280. oldalon található.

12. A közgyűjtemények iránti elkötelezettségéről Huszti József az így vall: „Első nagy tudománypolitikai alkotása, amelyet maga szerényen átrendezésnek minősített, noha jóval több volt, a Gyűjteményegyetem megszervezése. Ennek körvonalai még minisztersége előtt, a Történelmi Társulat elnöki székében szerzett tapasztalatok alapján bontakoztak ki elméjében. Az akció még a szorosabb értelemben vett mentés korszakába esett, amikor Klebelsbergnek minden ügyességére szükség volt ahhoz, hogy a Takarékossági Bizottság <aknamezőin> a magyar kultúra hajóit nagyobb egységek elvesztése nélkül átkalauzolhassa. Bizalmas jegyzeteiben már régebbről a következő, szűkszavúságában is sokatmondó feljegyzést találjuk: <Trias: I. Levéltár, II. Könyvtár, III. Múzeum>. Melléje jegyzi, hogy a Levéltárat a belügyminisztérium hatásköréből át kell helyezni a közoktatásügyi minisztériumhoz." Huszti József id. m. p. 124-125.

13. A könyvek iránti vonzódásáról, a könyvek iránti szeretetéről Huszti József így emlékezett: „Szinte szimbólumként hat, hogy egy ideig a könyvek házában, az egyetemi könyvtár épületében lakott az egyik könyvtári alkalmazott albérlőjeként. A könyvekhez egész életében rendkívüli mértékben vonzódott s későbbi magánkönyvtára egyike lett a legszebb, leggondozottabb hasonló gyűjteményeknek. ... Halálakor több ezer kötet szépen rendezett, gondosan kezelt s főleg sokat használt magánkönyvtár maradt utána. Egyénisége megismeréséhez az egyik út könyvein keresztül vezetett. De van a nyomtatott könyvek mellett még egy sokkal becsesebb másik gyűjtemény: a kéziratok tömege, a legtöbb esetben hatalmas, sötétszínű keménytáblás füzetek formájában. ... Megtalálunk a feljegyzésekben sok mindent abból, ami őt érdekelte ... A legnagyobb részt mégis olthatatlan szerelme, a történelem foglalja le: évszám-sorozatok, eseményfelsorolások, genealógiák, okmánykivonatok s az ezekhez fűződő elmélkedések, nem ritkán meglepő messzeségből. Mellettük nagy helyet foglal le a nemzetiségi kérdés, majd a művészettörténelem, főleg

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az építészet, ebből is a barokk." Huszti József id. m. p. 13-17.

14. A tömegek művelődésével kapcsolatos, iskolán kívüli népművelési programját a miniszter az 1925. évi november 25-i nemzetgyűlésen vázolta fel. Klebelsberg ott is kifejtette, hogy a magas-kultúra fejlesztésére eddig azért volt szükség, mert a magyar tudományosság nagyon elmaradt Európától, illetve azért, mert a tudományos élet vérkeringésének beindítása jóval kevesebbe került, mint a tömeges népoktatás és népművelés. A sorrendiség ezért is fontos, mert a tudomány eredményei beépülnek az oktatás és a népművelés rendszerébe, ott hasznosulhatnak, így válik megvalósíthatóvá, hogy a tanító nem a magyar kultúrától, a magyar történelemtől idegen tananyagot tanít majd az iskolákban, hanem a magyar nemzettel és annak történelmével kapcsolatos ismereteket.

15. Magyary Zoltán, a magyar közigazgatás ismeretrendszerének első szintetizálását elvégző tudós, egyetemi oktató és a gyakorlatban köztisztviselői munkát végző szakember, később a Magyar Közigazgatástudományi Intézet igazgatója. 1888-ban, Tatán született, először jogi végzettséget szerzett, majd ezt többféle szakirányban bővítette. Több mint húsz éven át dolgozott a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban, ahol egyik első feladatául a tudományos élet megszervezését kapta, később pedig kormánybiztosként tevékenykedett. Tudományos és szakmai érdeklődéssel közelített a magyar közigazgatás korszerűsítésének és racionalizálásának kérdéseihez. Klebelsberg szakmai elképzeléseit jogi és közigazgatási alapokra helyezte, és ezzel jelentősen hozzájárult a korszak sikeres kultúrpolitikájához.

16. MAGYARY Zoltán: Magyar tudományos élet közigazgatása és kormányzása . In: Magyary Zoltán (szerk.): A magyar tudománypolitika alapvetése. – Bp.: Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége, 1927. p. 614.

17. MAGYARY Zoltán id. m. p. 608-609.

18. Erre jó példa a francia és az angol múzeumok autonómiája.

19. Klebelsberg Kuno: Indokolás a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról szóló törvényjavaslathoz. In: Glatz Ferenc (vál.): Tudomány, kultúra, politika : Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai 1917-1932. – Bp.: Európa Könyvkiadó, 1990. p. 182-184.

20. Itt egy pontosítást kell tennünk. A korszak dokumentumai, valamint az azok nyomán keletkezett feldolgozások egy része idesorolja a budapesti egyetem könyvtárát is. A valóságban azonban az Egyetemi Könyvtár nem tartozott a Gyűjteményegyetem szervezetébe. A törvény 10. paragrafusa – az egyetemi autonómia érintettsége miatt – jogfenntartást biztosított a budapesti tudományegyetem számára. Ennek értelmében az Egyetemi Könyvtár csak abban az esetben került volna a Gyűjteményegyetem szervezetébe, amennyiben a csatlakozáshoz a könyvtárat fenntartó egyetem hozzájárul. Az Egyetemi Könyvtár 2001. évi évkönyvében megjelent tanulmány azonban – hiteles levéltári források feldolgozása, illetve azok közzététele alapján – egyértelműen bizonyítja, hogy az Egyetemi Könyvtárat – a VKM és Klebelsberg minden igyekezete ellenére – nem sikerült a Gyűjteményegyetem hatáskörébe vonni. Az egyetem és a VKM között 1922-ben megkezdődött egyeztetés mintegy tíz évre elhúzódó tárgyalássorozatot eredményezett, amely végül 1932-ben eredménytelenül zárult: az egyetem autonóm döntéshozó fórumai nem fogadták el az integrációt. Ezzel kapcsolatosan lásd Vörös Géza: Az Egyetemi Könyvtár és a Gyűjteményegyetem című tanulmányát, az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei című kiadvány X., 2001. évi kötetének 325-345. oldalán.

21. Barabás Samu előadói beszéde. In: Az 1922. évi június 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója III. kötet. – Bp. : Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT., 1922. p. 318.

22. A törvényjavaslat vitájáról az alábbiakban emlékezik Huszti József már többször idézett művében. „Feltűnő vonása volt az új szervezetnek messzemenő autonómiája. Talán nem kis részben a javaslatnak ez a pontja is hozzájárult ahhoz, hogy a nemzetgyűlésen a tárgyalás alkalmával szinte ünnepélyes hangulat uralkodott. Elhallgattak a személyeskedések, a vádaskodások ... Klebelsberg is meghatottan állapította meg, hogy vannak olyan nagy kérdések, amelyekben igenis egyet tudunk érteni." Huszti József id. m. p. 126.

23. Klebelsberg Kuno vallás és közoktatásügyi miniszter hozzászólása a nemzetgyűlés 38., 1922. évi augusztus hó 17. ülésén. In: Az 1922. évi június 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója III. kötet. p. 325-326.

24. A tisztviselői kar meddőségéről és összeférhetetlenségéről a törvény hetedik paragrafusa az alábbiak szerint rendelkezett: „Meddőnek tekinthető az a tisztviselő, aki a gondjaira bízott gyűjtemény anyagának könyvtári, levéltári, illetve muzeális és tudományos feldolgozása terén huzamosabb időn át nem fejt ki eredményes tevékenységet. Megférhetetlennek kell tekinteni azt, aki valamely intézet belbékéjét olyan mértékben bontja meg, hogy a társaival

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

való eredményes együttműködést ezzel lehetetlenné teszi." A meddőség és az összeférhetetlenség megállapítása a Tanács hatáskörébe tartozott, az adott esetben szükséges további eljárást azonban a VKM hatáskörébe utalta. A meddőség kérdése a nemzetgyűlési vitában is előkerült. Várnai Dániel képviselő kritikával illette a múzeumokat: „Ha megnézem ezeket a közgyűjteményeket, azt látom, hogy mai szervezetükben – akár a Szépművészeti Múzeumról, akár a Természettudományi Múzeumról, akár pedig a könyvtárakról van szó – igen sivár állami hivatalok ezek, ahol éppúgy kezelik az embereket, mint ahogy az állami hivatalokban szokás. Hiányzik belőlük a frissesség, hiányzik belőlük az odaadás, amelyet hiszem, hogy az állami hivatalokat körülvevő bürokratikus abroncs is előidéz." A képviselő véleménye szerint a meddőségi paragrafus visszamenőleges alkalmazása esetén a tisztviselők többsége aligha tudna megfelelni a követelményeknek. Különösen éles kritikával illette a múzeumok által összeállított katalógusok színvonalát, amelyek – ha meg is jelentek – csak igen korlátozottan érték el céljukat, s ebben a gyűjteményekben alkalmazott tisztviselők tudományos tevékenységének hiányosságaira utalt. A törvényhozási vitán azonban a kultuszminiszter védelmébe vette a múzeumokat. Véleménye szerint először meg kell teremteni a megfelelő szakember-ellátottságot, és csak azután, megfelelő türelmi idő közbeiktatásával kerülhet sor a tudományos munka színvonalának számonkérésére. A részletes vitát lásd az Az 1922. évi június 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója, III. kötetének 335-336. és 337. oldalán.

25. A törvényhozási vita során több képviselő is foglalkozott a kérdéssel, ezek közül itt egyet, Usetty Ferenc képviselő hozzászólását idézzük: „A régi gyakorlat az volt, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumnál alkalmazott tisztviselők ... évek hosszú során át a IX. fizetési osztályban voltak. Az Országos Levéltárnál az utóbbi időben az újonnan kinevezett tudományos képzettségű fiatalembereket igen helyesen mindjárt a VIII. fizetési osztályba nevezte ki a ministerium. Ezt helyeslem. Azonban valahogyan eliminálni kellene ezt a hátrányt ..." A képviselői javaslat beépült a törvény szövegébe. In: Az 1922. évi június 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója III. kötet. p. 325.

26. A törvénytervezet eredeti szövegében az utóbbi kitétel nem szerepelt. A parlamenti vita során azonban Usetty Ferenc javaslatot tett, hogy a tudományos állások betöltésére – a bölcsészeti doktorátuson és a mérnöki oklevélen kívül – a középiskolai tanári oklevél is képesítsen, s a kinevezettek közé bekerülhessenek azok a tanári képesítésű személyek is, akiket a Tanács és a kultuszminisztérium arra alkalmasnak talál. A törvény szövegébe a javaslat ez utóbbi formában épült be. In: Az 1922. évi június 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója III. kötet. p. 324.

27. Itt meg kell említenünk egy, a korabéli könyvtárügy szempontjából egyáltalán nem elhanyagolható kérdést; a könyvtárosok szakképesítésének, illetve a szakképzés hiányának kérdését. Ezekben az években és a két világháború közötti évtizedekben: Magyarországon megoldatlan volt a közgyűjteményekben dolgozók szakképzése. Nem csoda tehát, hogy az 1934 őszén, Asztalos Miklós szerkesztésében és Lantos kiadásában megjelent, tiszavirág életű folyóirat, a Könyvtári Szemle lapjain megjelenő írások jelentős részében még több mint egy évtized elmúltával is a könyvtárosok szakmai képzésének hiányáról panaszkodtak. Az ügyben a magyar könyvtáros szakma legjelentősebb és legkiválóbb képviselői szólaltak meg: Pfeiffer Károly (Könyvtári Szemle, 1934., 1. évf., 1. sz.); Fitz József (Könyvtári Szemle, 1934., 1. évf., 3. sz.). A XIX. század végén erőre kapott tanfolyami képzések esetlegessége, rendszertelensége nem oldotta meg a kérdést, s még a harmincas évek közepén is valamennyi könyvtárnak magának kellett gondoskodnia a személyzet gyakorlati felkészítéséről. A helyzetet súlyosbította, hogy ekkoriban még nem alakultak ki azok a közgyűjteményi szakmai szervezetek, amelyek magukra vállalhatták volna a kezdeményezést, és amelyek a közgyűjtemények ügyéért felelős tárcáknál hivatalos formában is indítványozhatták volna a rendszeres könyvtárosképzés megindítását.

28. Az adatok bemutatásánál Tőkéczky László levéltári források kutatásán alapuló közlését vettük alapul: Tőkéczky László: Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létrejötte és működési céljai. In: Klebeslberg Éva (szerk.): Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete. – Szeged : Gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány, 1994. – p. 33-40.

29. Tőkéczky László id. m. p. 36.

30. Tőkéczky László id. m. p. 37.

31. Huszti József id. m. p. 137.

32. Magyary Zoltán id. m. p. 608.

33. Ezzel kapcsolatosan lásd Hóman Bálint beköszöntő beszédét a Gyűjteményegyetem alelnöki tisztjébe történt beiktatása alkalmából, 1925. március 14-én. Megjelent Hóman Bálint: Művelődéspolitika című kötetének (Bp.: Magyar Történelmi Társulat, 1938.) 434-441. oldalán. Két évvel később, amikor – ügyvezető alelnöki tisztjéből adódóan – beszámoló beszédét tartotta, hasonlóan elismeréssel nyilatkozott a Gyűjteményegyetem eredményeiről. Beszámoló

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

beszéd 1927. január hó 8-án. Megjelent Hóman Bálint: Művelődéspolitika című kötetének 442-452. oldalán.

34. A javaslat azonban majd csak 1929-ben került az országgyűlés elé.

35. Az összeg nagyságának szemléltetésére fontosnak tartjuk közölni, hogy a Gyűjteményegyetem költségvetési hitelkeretének összege 1927/28-ban 103.314 pengő volt. Hóman Bálint: Művelődéspolitika p. 448.

36. Hóman Bálint: Művelődéspolitika p. 448-450.

37. 1922. évi XIX. Törvénycikk ... p. 323.

38. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ szervezetei szabályrendelete : Jóváhagyta és kiadta a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1923. évi 394. eln. számú rendeletével. In: Hivatalos Közlöny, 31. évf., 1923. 5. sz. p. 63-64.

39. Az 1886-os brüsszeli egyezmény értelmében a csatlakozó államok között rendszeres könyvcserét szerveztek, s annak megvalósítása érdekében nemzeti hivatalokat állítottak fel. A Nemzetek Szövetsége keretein belül működő Coopération Intellectuelle ezt az elgondolást fejlesztette tovább, amikor valamennyi tagállamát csatlakozásra szólította fel. Magyarország 1923. január 1. hatállyal csatlakozott a szervezethez, s – többek között – az ezzel kapcsolatos feladatok végzését is az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ hatáskörébe utalták.

40. A törvény teljes címe: 1929. évi XI. Törvénycikk a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről. In: Magyar Törvénytár, 1929. évi törvénycikkek. – Bp. : Franklin Társulat, 1930. – p. 107-126.

41. Az előterjesztés ismertetésére Szinyei Merse Jenő beszédét használtuk fel, amely az Országgyűlés Képviselőháza Naplójának 1928. évi, IX. kötetének 363-368. oldalán jelent meg.

42. Szinyei Merse Jenő beszéde p. 364.

43. Ugyanott

44. A hatályban lévő kötelespéldány-szolgáltatási törvény 1897-ben született meg, amelyet 1922-ben módosítottak. A módosítás lényegében annyit tartalmazott, hogy a Nemzetgyűlési/Képviselőházi könyvtárra vonatkozóan is kiterjesztették a szolgáltatást. A módosítás a Hivatalos Közlöny 1922. évi 18. számának 326. oldalán jelent meg.

45. Szinyei Merse Jenő beszéde p. 365.

46. A törvényjavaslat képviselőházi vitáját az Országgyűlés Képviselőháza Naplójának 1928. évi, IX. kötetében rögzítettek alapján mutatjuk be.

47. Országgyűlés Képviselőháza Naplója, 1928. p. 372.

48. Országgyűlés Képviselőháza Naplója, 1928. p. 368.

49. Országgyűlés Képviselőháza Naplója, 1928. p. 371.

50. Országgyűlés Képviselőháza Naplója, 1928. p. 373.

51. Országgyűlés Képviselőháza Naplója, 1928. p. 374.

52. Országgyűlés Képviselőháza Naplója, 1928. p. 375.

53. Mindkét javaslat azt volt hivatva szolgálni, hogy Budapest korábbi és akkori közgyűjteményi szerepvállalása, illetve a gyűjtemények, valamint az azokban alkalmazott tisztviselők szakmai hozzáértése tükröződjön a jogszabályokban, illetve a főváros áldozatkészségét honorálják. „Ez nemcsak a közérdeknek felelne meg, hanem megfelelne a főváros áldozatkészsége honorálásának is." Országgyűlés Képviselőháza Naplója, 1928. p. 370.

54. Ugyanott

55. Ugyanott

56. Országgyűlés Képviselőháza Naplója, 1928. p. 373.

57. Országgyűlés Képviselőháza Naplója, 1928. p. 374.

58. Országgyűlés Képviselőháza Naplója, 1928. p. 376.

59. Ugyanott

60. Ugyanott. Tekintettel arra, hogy a Klebelsberg által említett Lex Pacca kevésbé ismert fogalom, úgy véljük, hogy itt szükséges a fogalom meghatározása. A 1819-ben keletkezett Lex Pacca az egyházi állam műemlékvédelmét szabályozó törvény, amelynek értelmében a műtárgyakat csak a hatóság beleegyezésével volt szabad külföldre vinni. A törvényt 1870-ben az egész olasz államra kiterjesztették. A törvény nevét megalkotójáról, Bartolommeo Pacca bíborosról (1756-1844) kapta, és a századfordulóig volt érvényben, ám az 1902-ben elkészült új olasz műemléki törvény is a Lex Paccán alapult.

61. A miniszter itt köszönetet mondott a törvény előkészítésében résztvevő szakembereknek – kiemelve Hóman Bálintot, Magyary Zoltánt, illetve a törvény előterjesztőjét, Barabás Samut – és a kultusztárca, az igazságügy-minisztérium és a belügyminisztérium szakrefenseinek.

62. Ebben a vitában ismét a közgyűjtemények szakalkalmazottai szakirányú, intézményesített képesítésének hiánya je-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lent meg. A Tanács hatáskörébe tartozott a közgyűjteményekben folyó szakmai tevékenységekkel kapcsolatos gyakorlati ismereteknek az alkalmazottakkal történő elsajátíttatása. A képviselő előterjesztése eliminálta volna a közgyűjteményekben lévő tudományos állásokhoz szükséges – akkoriban praktikus, gyakorlati jártasságoknak nevezett – ismeretek megszerzésének szükségességét. Klebelsberg azonban ezt a szándékot a leghatározottabban utasította vissza: „Tudniillik fontos múzeumi állásokba és levéltári állásokba bekerültek olyan egyének, akik nem bírtak kellő jártassággal. Ez az oka, hogy bizonyos törvényhatóságok gyűjteményeiben lévő kincsek még ma is lappanganak, vagy pedig elkallódtak. Itt bizonyos személyi hátránnyal szemben, amelyet egyesek szenvedhetnek, igen nagy közérdek áll, ezért én mégis kérném az eredeti szövegnek elfogadását." Országgyűlés Képviselőháza Naplója, 1928. p. 377.

63. Az Országgyűlés Képviselőháza Naplója, 1928. p. 380.

64. A meglehetősen tautologikusnak tűnő definícióra magyarázatot ad a törvény közzétételekor hozzáfűzött kiegészítés. „A magyar közgyűjteményeknek – mint minden nemzeti közgyűjteménynek – különleges és elsőrendű feladata a tudomány sajátosan magyar anyagának, a magyar föld és magyar szellem termékeinek és történeti becsű emlékeinek céltudatos gyűjtése, megőrzése rendszerezése és feldolgozása a nemzeti közművelődés szempontjából megfelelően közhasználatra bocsátása, mert a magyar tudomány fő feladata a sajátosan magyar jellegű, csak nálunk található anyagról megállapítható tudományos igazságok feltárása és ismertetése. Ez úton jut a magyar tudomány és jutnak közgyűjteményeink nemzetközi jelentőséghez és elismeréshez. E feladatot azonban eredménnyel csak akkor oldhatja meg, ha bekapcsolódik a nemzetközi tudományos munkaközösségbe s ezért közgyűjteményeinknek gyűjtésüket ki kell terjeszteniük a szaktudomány, a művészet és a közműveltség szempontjából fontos idegen termékeknek gyűjtésére is, továbbá feladatuk az intézet természetének megfelelő szaktudományok rendszeres művelése. E gyűjtés és e feladat körét az időszerinti tudományos felfogás határozza meg, miért is a törvényben tartózkodni kellett a >közgyűjtemény< rendeltetésének és céljának szakszerű definíciójától s a >közgyűjtemény< fogalmát alaki ismérv alapján kellett meghatározni." Magyar Törvénytár : 1929. évi törvénycikkek p. 108.

65. Ezeknek a gyűjteményeknek az igazgatását, felügyeletét az iskolán kívüli népoktatás szervezeti kereteibe utalja a törvény.

66. E nevek használatát csak azoknak az intézményeknek engedélyezték, amelyekre a VKM engedélye szólt. A korszak sajátos képződményei, a magukat múzeumnak és közkönyvtárnak minősítő, ám arra érdemtelen intézmények visszaszorítását kívánta a jogszabály megakadályozni, mivel azok a valóban fontos közintézményektől vonták el a társadalom erőit. A törvény előírásai mellett tovább élt és még 1935-ben is jelentős volt a magánkézben lévő kölcsönkönyvtárak száma. Ezek ellen jelent meg a Könyvtári Szemle I., 1935. évfolyamának 11. számában, –s –s. monogrammal szignálva – a Közkönyvtár és kölcsönkönyvtár című írás, amely a magánkézben lévő kölcsönkönyvtárak jelenségét kifejezetten károsnak, ám a közkönyvtárak számára jelentős konkurenciának tartja. p. 86-87.

67. Magyar Törvénytár : 1929. évi törvénycikkek p. 110.

68. Magyar Törvénytár : 1929. évi törvénycikkek p. 111.

69. Az elv kimondása rendkívül fontos volt a közgyűjteményekben dolgozók számára, hiszen korábban e téren többnyire rendezetlen viszonyok uralkodtak, fizetésük és kedvezményeik kisebbek voltak, és – főként a levéltárosokat – minden egyéb munkára is igénybe vette a közigazgatás.

70. Csupán egyetlen területen volt ez alól kivétel: a középiskolai tanári oklevél minden esetben minősített a tudományos tisztviselői állás elfoglalására. Magyar Törvénytár : 1929. évi törvénycikkek p. 112.

71. Az írás nem teszi lehetővé, hogy az ingó műemlékek és egyéb muzeális tárgyak felkutatásáról és védelmükről szóló fejezetet ennél részletesebben ismertessük, ezért annak további taglalásától eltekintünk, és csak azokkal foglalkozunk, amelyek a könyvtári gyűjteményekre is érvényesek voltak.

72. A korábbi törvényi szabályozást követve, a kötelespéldányok megküldéséről rendszerint a nyomtató gondoskodott, azonban annak elmulasztása esetén egyaránt és egyetemlegesen felelős volt a nyomda és a kiadó.

73. A törvénytervezet képviselőházi tárgyalását az Országgyűlés képviselőházának naplója örökítette meg: Az Országgyűlés képviselőházának 253. ülése, 1934. március 20-án, kedden. In: Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója : Huszadik kötet. – Bp.: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Könyvnyomdája, 1934. p.: 509-512. A törvénytervezet harmadik olvasására 1934. március 21-én került sor, amelynek szövege ugyanott, a következő nap képviselőházi naplójában olvasható.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

74. Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés képviselőházának naplója : Huszadik kötet p. 509.

75. Ugyanott

76. Hóman Bálint: A Magyar Nemzeti Múzeum hivatása. In: Hóman Bálint: Művelődéspolitika. – Bp. : Magyar Történelmi Társulat, 1938. – p. 413-432.

77. Hóman Bálint: A Magyar Nemzeti Múzeum hivatása p. 423-424.

78. Hóman Bálint: A Magyar Nemzeti Múzeum hivatása p. 424-425.

79. Tőkéczki László: Hóman Bálint művelődési és művelődéspolitika eszményei. In: Protestáns Szemle, 57. évf., 1995. 2. sz. p. 108-123.

80. Klebelsberg Kuno: Reálpolitika és neonacionalizmus. In: Glatz Ferenc (vál.): Tudomány, kultúra, politika : Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai, 1917-1932. – Bp. : Európa Könyvkiadó, 1990. p. 440-446. oldal.

81. Nemzetgyűlés Naplója XXXVI. 1925. nov. 10 – nov. 25. Készült a nemzetgyűlés 472. ülésén, 1925. évi november 25-én, szerdán. Az idézetek a 431., 432. és a 435. oldalon találhatók.

82. Hóman Bálint: A Magyar Nemzeti Múzeum hivatása p. 416-417.

83. Hóman Bálint: A Magyar Nemzeti Múzeum hivatása p. 419.

84. Hóman Bálint: Az újjászervezett Nemzeti Múzeum. In: Hóman Bálint: Művelődéspolitika. – Bp. : Magyar Történelmi Társulat, 1938. – p. 456-463. Az idézet a 457. és 458. oldalon található.

85. 1808. évi 8. törvényczikkely a Nemzeti Múzeum felállításáról és a magyar nyelv művelését előmozdító más intézkedésekről (I. Ferencz 1808. évi decretuma – VI., 8. czikkely). In: Magyar Törvénytár : 1740-1835. évi törvényczikkek. – Bp.: Franklin Társulat, 1901. – p. 407-409.

86. 1934. évi VIII. törvénycikk a Magyar Nemzeti Múzeumról. In: Magyar Törvénytár : 1934. évi törvénycikkek. – Bp.: Franklin Társulat, 1935. p.: 58.

87. Éppen e tevékenység tette indokolttá, hogy a korábbi két évvel szemben az alelnök kinevezése hat évre szóljon, hiszen a napi ügymenet vitelére előnyösen hatott a folyamatos megbízatás.

88. A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter 9.300/1935. III. számú rendelete a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezése tárgyában == Hivatalos Közlöny, 43. évf., 1935. 3. sz. p.: 26-40.

89. A rendelet hatálya nem terjedt ki az 1929. évi XI. törvény 24-28. paragrafusaira, azok szabályozására külön jogszabály kiadására tett ígéretet a rendelet. Ezek azok a paragrafusok, amelyek a parlamenti tárgyalás során is jelentős vitát kavartak, s többnyire a nem állami tulajdonban lévő kulturális kincsekre történő állami védelem kiterjesztéséről szóltak: az elidegenítéshez szükséges jóváhagyás, a tárgyak nyilvántartásba vétele, az elővásárlási jog és a külföldre történő kivitel engedélyeztetése. Az erre vonatkozó rendelet megjelenéséig a pénzügyminiszter vámtarifáról szóló 1924. évi XXI. törvénycikk végrehajtására kiadott 172.700/1924. P. M. sz. rendelet N. pontjában foglalt és a nemzeti kultúrértékek szempontjából fennálló kiviteli korlátozások előírásai voltak irányadók.

90. A rendelet harmadik, az ásatás és a gyűjtés szabályait részletező, valamint negyedik fejezete, a közhatóságok és volt hiteles helyek levéltárainak helyzetét érintő, de nem rendező fejezetei a könyvtárügy szempontjából elhanyagolhatók, ezért azok ismertetésétől eltekintünk.

91. Megjelent a Magyarországi rendeletek tára (Budapest : Magyar Királyi Belügyminisztérium) 70. évfolyam, 1936. évi számának 214-256. oldalán.

92. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának 1937. december 21-én tartott teljes ülésén fejtette ki szakmai programját. A beszédet Az újjászervezett Nemzeti Múzeum címmel közölte Hóman Bálint: Művelődéspolitika című kötete a 456-463. oldalán.

93. Hóman Bálint: Művelődéspolitika p. 456.

94. Hóman Bálint: Művelődéspolitika p. 460.

95. Hóman Bálint: Művelődéspolitika p. 461.

96. Asztalos Miklós: a Magyar Nemzeti Múzeum legégetőbb kérdése. In: Könyvtári Szemle, II. évf., 1935. 4. sz. p. 25-27.

97. Asztalos Miklós: Az új kötelespéldány-törvény. In: Könyvtári Szemle, I. évf., 1935. 10. sz. p. 76.

98. Ugyanott

99. Bisztray Gyula: Könyvek világa : Könyvtárak és könyvkereskedők gondjai. In: Magyar Szemle, 39. köt., 1940. 6. sz. p. 425-435.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

100. A szerző a fél évszázadot 1886-tól számítja. Ekkor jelent meg ugyanis a György Aladár szerkesztésében napvilágot látott Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben című kiadvány, amelyet Bisztray a magyar könyvtárügy legelső fontos mozzanatának tart.

101. Bisztray Gyula: Könyvek világa p. 428.

102. Bisztray Gyula, irodalomtörténész az 1920-as években az Egyetemi Könyvtár, majd 1934-1945 között a kultuszminisztérium tisztviselőjeként állt alkalmazásban. A két világháború közötti években – többek között – ellátta a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének főtitkári teendőit, több tanulmányában és egyéb írásában foglalkozott a korszak könyv- és könyvtári kultúrájával.

103. Az adatok forrása Csapodi Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. – Bp. : Gondolat Kiadó, 1987. – p.: 356.

104. A kiadvány címe: A magyar közkönyvtárak gyarapodásának központi címjegyzéke. A kiadvány eleinte rendszeres periodicitással, havonta jelent meg, majd ritkábban, mivel előállításához a központ nem rendelkezett megfelelő munkaerővel, és a felhasználói oldalon is mérsékelt sikert aratott, ezért közreadása 1930-ban megszűnt.

105. A jelentős átfutási idő miatt ezt a funkciót csak korlátozottan tudta a rendszer ellátni.

106. Az OSZK gondozásában közreadott nemzeti bibliográfia azonban csupán 1936 és 1941 között megjelent művek éves kurrens regisztrálásában ért el eredményt. A korábbi évek könyvészeti számbavétele teljes egészében nem valósult meg, és e munka nem is volt a nemzeti könyvtár feladata.

107. Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ (közread.): Magyar Minerva: A Magyarországi múzeumok, könyvtárak, levéltárak, tudományos intézetek, tanintézetek, bizottságok, tanácsok, tudományos és művészeti társulatok, közművelődési egyesületek évkönyve. – Bp. : Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1932.

Megújult a Könyvtári Intézet EU információs oldala (http://www.ki.oszk.hu/eu/index.html)
Az első változat a csatlakozás előtt készült el, azóta sok változás történt az uniós programokon belül is, valamint a hazai EU tájékoztatás területén is.
Az összeállítás hasznos kiindulópontként szolgálhat a programok, pályázatok, információforrások részletesebb tanulmányozásához.
(Balogh Anna tájékoztatása, Katalist, 2005. szept. 6.)

Gyorsabb kiszolgálás az Egyetemi Könyvtárban - Rövidebb ideig kell várakozniuk az Egyetemi Könyvtár használóinak, ha kölcsönözni akarnak. Nyáron a könyvtár könyvállományának 40%-át megmozgató raktárrendezési munkában mintegy négyezer méter hosszú polcrendszerre helyezték át az állományt a könyvtármunkatársai. Ésszerűbb rendben kerültek a könyvek a polcokra, ami megkönnyíti a kereshetőségüket, így az olvasók is gyorsabban juthatnak a kért művekhez.
(Darvas Tóth Péter híradásából - Katalist, 2005. 08.01.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Betűhidak - a műveltség összeköt

A Nemzetközi Olvasástársaság (International Reading Association) 21. Olvasás Világkongresszusa
Budapest, 2006. aug. 7-10.
Fővédnöke Sólyom László, a Magyar Köztársaság elnöke

Amint arról már korábbi közleményeinkben örömmel tájékoztattuk az olvasás ügyében elkötelezett kollégáinkat, alig egy év múlva a világ minden tájáról érkező pedagógusok, könyvtárosok, kiadók, szerkesztők, kutatók, nyelvészek, pszichológusok, szociológusok, főiskolai és egyetemi oktatók találkoznak fővárosunkban, hogy az olvasáskultúra aktuális állapotáról, az olvasásfejlesztés leghatékonyabb módszereiről személyesen cserélhessék ki ismereteiket, javaslataikat, feltevéseiket, véleményüket.

A rendezvény helyszíne az ELTE új épülete, 1117 Neumann János sétány 1. házigazdája pedig a Magyar Olvasástársaság lesz.

Ahogyan azt az esemény angol (Building Literacy Bridges) és a fentiekben olvasható magyar jelszava egyaránt megfogalmazza, meggyőződésünk szerint a mindenkori társadalom egyik leghatékonyabb integráló, az együttműködést, az összetartozás érzését növelő ereje a műveltség s különösen annak az írásbeliséghez kötött változata. A társadalmi távolságok, időnként szakadékok jól érzékelhető megjelenésekor lehet-e ennél időszerűbb kérdéssel foglalkoznunk?

Az esemény jelentkezési lapja a Magyar Olvasástársaság honlapjáról (**www.hunra.hu**) letölthető. A tematikus csomópontok teljes felsorolása (kulturális sokszínűség, kisebbségek, kutatási eredmények, olvasásfejlesztési módszerek, olvasástanítás, folyóirat- és könyvkiadás, könyvtári kérdések, digitalizáció és olvasás és így tovább) a jelentkezési lapon megtalálható, de ugyancsak tág teret kínálunk az egyéni ötleteknek, kezdeményezéseknek.

Szíves segítségét kérjük, hogy munkatársai, kollégái, ismerősei, barátai körében terjessze a jó hírt. Kívánatos, hogy ezen a minden bizonnyal fontos és tanulságos világkongresszuson a legértelmesebb, leginkább tettre kész kollégák előadóként is megjelenjenek és az eszmecsere tevőleges résztvevői lehessenek.

A kongresszus hivatalos nyelve ugyan az angol, de folyamatosan működik majd egy magyar nyelvű szekció is. Vagyis használjuk fel az alkalmat egy széleskörű hazai olvasáskongresszus megrendezésére!

A jelentkezések határideje: **2006. november 16.**

Az **előadást** vállaló kollégák részvételi díját (30 e Ft) a Magyar Olvasástársaság a támogatások mértékétől függően várhatóan fedezi majd. Terveink szerint ez a részvételi díj az előadások összefoglalói mellett napi egy-egy ebéd s kávé árát is tartalmazza.

Társaságunk honlapján a későbbiekben minden további kiegészítő információ (szállás- és étkezési lehetőségek, kapcsolódó események, árak) olvasható lesz.

Hálásak lennénk, ha ennek a közoktatásunk, könyvtári rendszerünk, olvasási kultúránk egészét érintő nemzetközi eseménynek Ön és legjobb munkatársai aktív, alakító részesei lehetnének.

Nagy Attila
a Magyar Olvasástársaság elnöke

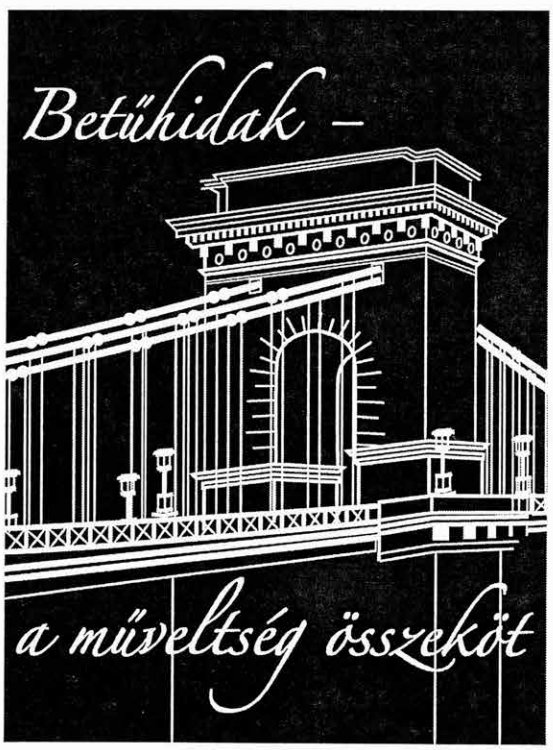

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerzői jog és a digitális szerzői jogkezelés

AMBERG Eszter

„A szélnek nem tilthatod meg, hogy fújjon, de építhetsz szélmalmokat."
(közmondás)

Hazánkban a 19. század végétől[1] ,a szerzői jogi védelem próbál egyensúlyt tartani a szerző védelme és a közérdek között, *„tekintettel az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás igényeire is"*[2]. Ez az egyensúly egyre törékenyebbé válik a digitális környezetben, amikor az információcsere mindinkább leegyszerűsödik. Az ún. digitális forradalom lehetővé tette, hogy a szövegeket, a képeket és a hangokat szabadon használjuk, és azokat másokkal is megosszuk, melynek során tökéletesen egyforma minőségű példányok keletkeznek. Ez persze felveti az *eredetiség* és a *hitelesség* kérdését is, vagyis az egyforma példányok közül ki birtokolja az eredeti példányt, illetve, ha bárki könnyen bele tud nyúlni és változtatni tud az eredeti példányon, akkor felmerülhet a kérdés, hogy az mennyire hiteles. Vagyis digitális környezetben a források könnyen hiányossá és ellenőrizhetetlenné válhatnak. A mindig megújuló technikai fejlődés új kihívást jelent a jogalkotók számára is. Közismert, hogy a jogalkotás mindig le van maradva a műszaki fejlődéssel szemben, ezért a jogérvényesítés terén egyre újabb és újabb kérdések merülnek fel a digitális társadalomban, mint a szerzői jogi oltalom kérdése vagy az előadók jogai a digitális környezetben. Az Európai Unióban egyrészt a szerzők, a szoftverfejlesztők vagy a kiadók egyformán igénylik a jogbiztonságot és a kalózoktól való védelmet; munkáik teljes körű jogvédelmére törekednek, ezért egyre újabb és újabb technológiákat fejlesztenek ki a már létrehozott szellemi termékeik ellenőrzésére; másrészről azonban biztosítani kell a felhasználóknak az információhoz való szabad hozzáférést, mely főként a közgyűjtemények által valósulhat meg, akik a szellemi tulajdonjog tiszteletben tartásával és az aktuális szerzői jogi szabályozást fi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyelembe véve közvetítik azokat felhasználóik számára (ld. az IFLA 2000-ben kiadott állásfoglalása a szerzői jog a digitális környezetben címmel[3]). Ezen igényeket pedig nemzetközi szinten lehet és kell biztosítani.

Jelenleg az Európai Unió tagállamaiban a szerzői jogi szabályozás nem teljesen azonos. A nagy különbség abban van, hogy az angolszász országok a közjog szerint járnak el, azaz a szerzői jog nem abszolút joga a szerzőnek, hanem e jogot külön törvényben garantálni kell számukra, szemben a többi tagállam jogi szabályozásával, melyek a polgári jogra épülnek, melynek része a szerzői jog. Az Európa Tanács már 1988 óta fáradozik a tagállamok szerzői jogainak egységesítésén, hogy e fragmentált jelenből egy konvergált jövő felé haladjunk a szerzői jogi szabályozás területén is.

A következőkben egyrészt a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. (továbbiakban: Szjt.) azon legutóbbi az uniós csatlakozással, ill. a jogharmonizációval összefüggő módosításaira kívánok kitérni, amelyek a könyvtárakat leginkább érintik (pl. a szerzői vagyoni jogok, ill. a szabad felhasználás eseteinek módosulása/kiegészítése terén)[4], másrészt a digitális tartalmak kezelésének aktuális jogi kérdéseit, ill. műszaki megoldásait mutatom be.

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. legutóbbi módosítása

Az Szjt.-t az egyes iparjogvédelmi és szerzői jogi törvények módosításáról szóló 2003. évi CII. tv. (továbbiakban: a módosító törvény) már harmadízben módosította. A harmadik módosításra a jogharmonizációs programról és a program végrehajtásával összefüggő feladatokról szóló 2072/2003. (IV. 9.) korm. határozat értelmében került sor. A kormány jogharmonizációs törekvéseivel összhangban e módosítást elsősorban az tette szükségessé, hogy az Európai Unióban az Szjt. kodifikálása (1999) után fogadták el az információs társadalomban érvényesülő szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelvét (2001. május 22.), melyet INFOSOC-irányelvként ismerhetünk. Az irányelv célja, hogy az információs társadalom viszonyait szem előtt tartva a tagállamok szerzői- és szomszédos jogi szabályozásait összehangolja azáltal, hogy a WIPO (World Intellectual Property Organization)[5], két „Internet-szerződését"[6], átülteti a közösségi jogba. Más szóval az Szjt. hatályba lépése óta a közösségi jog is továbbfejlődött, melyet a hazai hatályos jogszabályban is tükröztetni kell.

A következőkben *Dr. Tóth Péter Benjamin* 2001-ben megjelent cikkére[7] támaszkodva a könyvtárakat leginkább érintő jogszabály-változásokra szeretném ráirányítani a figyelmet.

A szerzői vagyoni jog elsődleges célja, hogy a szerzőnek (ill. a jogosultaknak) műve *bármely* felhasználása után anyagi ellentételezést, díjazást írjon elő (jogdíj). Ennek alapját az ún. *kizárólagos engedélyezési jog* adja, mely jog szerint a szerző kizárólagos joga műve egészének vagy *valamely azonosítható részének* anyagi és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználása, illetve, hogy erre másoknak engedélyt adjon.[8]

Az Szjt. 26. § (8) bekezdése a szerző kizárólagos jogai közé sorolja műve online felhasználásának engedélyezését. „E joga kiterjed különösen arra az esetre, amikor a művet vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy teszik a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy *a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.*" Vagyis a jogszabály alapja az egyéni hozzáférés lehetősége, melyet először az internet megjelenése szélesített tömegméretűvé, de ide sorolható többek között a WAP[9] technológia is, mely egyesíti az internetet és a mobil kommunikációt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az Szjt. kimondja, hogy a szerző kizárólagos jogai közé tartozik, hogy művét terjessze, és a szoftverek, a filmalkotások és a hangfelvételben foglalt művek esetében ez a joga kiterjed a nyilvános haszonkölcsönbe adásra is[10]. De természetesen a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtáraknak szabad felhasználást ad a törvény a művek egyes példányainak haszonkölcsönbe adását illetőleg[11], vagyis a szoftvereket, CD-ROM-okat kivéve, nem kell engedélyt kérni a szerzőtől vagy jogdíjat fizetni a hangfelvételbe foglalt mű és filmalkotás haszonkölcsönbe adása esetén sem.

Az Szjt. 27. §-ának módosítása[12] következtében *„a szakirodalmi művek és a nagyobb terjedelmű, nem színpadra szánt szépirodalmi művek (pl. regények)" online felhasználását a jogalkotó immár a kizárólagos engedélyezési jog megszerzéséhez köti*, míg korábban az irodalmi művek internetes felhasználására a közös jogkezelőtől kellett engedélyt kérni.

A szerző kizárólagos joga továbbá, hogy művét többszörözze, és hogy erre másnak engedélyt adjon[13]. A magáncélú másolást az Szjt. 35. § (1)-(3) bekezdése szabaddá, azaz engedélymentessé tette, – ilyenek pl. az interneten szörfölők egyedi letöltései is – , ha az semminemű kereskedelmi tevékenységre, ill. haszonszerzésre nem irányul. Ezt azonban a módosító törvény 63. § (1) bekezdése szigorítja, pl. kotta reprográfiával még magáncélra sem többszörözhető. Ezen kívül nem minősül szabad felhasználásnak – akkor sem, ha magáncélra történik –, ha egy műről más személlyel készíttetünk másolatot számítógépen, illetve elektronikus adathordozóra[14]. Ez tulajdonképpen egyrészt azt jelenti, hogy nem minősül szabad felhasználásnak, ha a könyvtárral, mint más, harmadik személlyel, készíttetünk másolatot számítógépen, ill. bármely elektronikus adathordozóra; viszont a magáncélú másolatok esetében ha ezt a (fény)másolatot mással, pl. könyvtárral készíttetjük el, az továbbra is szabad felhasználásnak[15] minősül, a kottákat kivéve természetesen.

Itt szeretném felhívni a figyelmet a Könyvtártudományi Szakkönyvtár EU (ill. szerzői jog) konform megbízási nyilatkozatára a papírmásolatok terén:

„Alulírott
..... (név) ..... (olvasójegy száma) megbízom a Könyvtártudományi és Könyvtörténeti Szakkönyvtár munkatársát, hogy *kizárólag tudományos kutatáshoz, illetve egyéni tanuláshoz, egyéni felhasználás céljából, a szerzői jogi jogszabályok figyelembe vételével* számomra az alább megjelölt dokumentum részleteiről / cikkről *papírmásolatot* készítsen.
Büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy a másolatot nyilvános közlés céljából – a szerző illetve a jogutód külön engedélye nélkül – *nem használom fel, harmadik személy részére át nem adom, további másolatokat más személy részére nem készítek.* Másodlagos közlés esetén hivatkozásként annak forrását megjelölöm.

Raktári szám	Szerző	Cím	Folyóirat címe, év/évfolyam	Terjedelem (lap, vagy laptól lapig)

.....
a megrendelő aláírása

Dátum:....."

A belső intézményi célú másolást az Szjt. 35. § (4) bekezdése szabályozta „engedékenyen", melyet azonban a módosító törvény a 2001/29/EK (INFOSOC) irányelvvel összhangban annyiban korlátozott, hogy meghatározta a kedvezményezett intézmények körét[16]. Ehhez kapcsolódva a módosítás a nyilvános könyvtárak fogalomkörébe tartozó intézmények körét tovább szélesítette a *nyilvános szolgáltatásokat nyújtó*, de a nyilvános könyvtárak jegyzékén nem szereplő könyvtárak körével; ugyanígy, mint már említettem a szabad haszonkölcsönbe adási jog intézményénél[17] is megteszi ezt a fogalombővítést. A belső intézményi célú másolás esetében fontos feltétel, hogy a másolat *megőrzési céllal*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

saját példányról készüljön, továbbá, hogy ha a másolat *tudományos vagy nyilvános könyvtári ellátási célt szolgál*, akkor a *könyvtár az adott mű teljes egészét lemásolhatja*[18].

Továbbá a szabad felhasználás eseteit a módosító törvény 66. §-a azzal az *új felhasználási esettel* egészíti ki, mely lehetővé teszi, hogy a könyvtárak a gyűjteményük részét képező műveket saját helyiségeikben az ezzel a céllal üzembe helyezett számítógépes terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára, a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetik, beleértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is. Ennek a paragrafusnak a tulajdonképpeni végrehajtási szabálya a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. 38. §-ának (5) bekezdésében szabályozott szabad felhasználás esetében a nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáférhetővé tétel módjának és feltételeinek meghatározásáról szóló 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet.

Már az Szjt. 35. § (6) bekezdése is a szabad felhasználás körébe sorolta az ideiglenes többszörözést, ezáltal pl. az internet-szolgáltatók egyszerű átviteli és tárolási tevékenységét. Az önálló gazdasági jelentőség nélküli időleges többszörözés intézménye továbbra is megmarad a 2001/29/EK irányelv 5. cikk (1) bekezdésének értelmében, melyet ezzel összhangban a módosító törvény 63 §. (6) bekezdése is átültet, ha kizárólag arra irányul, hogy lehetővé tegye a hálózaton egy köztes szolgáltató által az átvitelt vagy a jogszerű felhasználást egy harmadik személy részére.

Az Szjt. egyik újdonsága az ún. reprográfiai díj bevezetése volt[19], mely a fotomechanikai vagy más hasonló módon történő többszörözést (pl. fénymásolás, fax, nyomtatás stb.) megfelelő díjazáshoz köti. A jogdíjat pedig a készülék gyártói vagy import esetén a vám fizetésre kötelezett, ill. a készüléket az országba behozó és először forgalomba hozó személyek[20], ill. a reprográfiára szolgáló készülék üzemeltetői kötelesek megtéríteni a törvényben meghatározott határidőn belül. A módosítás továbbá újraszabályozza a reprográfiai és az ún. üres kazetta jogdíjainak[21] kifizetését is.

A digitális tartalmon alapuló szolgáltatások és termékek egyre nagyobb szerepet játszanak a szemünk előtt kibontakozó új, tudásalapú gazdaságban. Manapság az alkotások zöme eleve digitális hordozón kerül a nagyközönség elé, s amelyik nem, azt könnyen átalakíthatjuk digitális formátumúvá. Azonban az Szjt. 18. § (2) bekezdése szerint a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközökön többszörözésnek minősül, mely szintén a szerző kizárólagos jogai közé tartozik. A digitális másolatkészítés jogát az Szjt. 47. § (2) bekezdése szerint a szerző saját maga gyakorolja, ezért ezt a jogot a felhasználó csak a szerzővel létrejött felhasználói szerződésben tudja megszerezni.

Nem kérdéses, hogy a legnagyobb fejlődés előtt a tartalomszolgáltató ipar áll, de a hagyományos műfajokban, azon belül a könyvek és az újságok területén is hatalmas a fejlődés. Gondoljunk az online könyvtárakra, melyek szabad belépést biztosítanak az internetezőknek vagy az újságok digitális kiadásaira, ahol az újságolvasók ingyen juthatnak online hozzáféréshez. Európa – azon belül a szellemi tulajdonjogok jogosultjai – egységes szellemi tulajdonjog átruházási rendszert igényel, az online tartalomszolgáltatás biztonságát, a másolási jogok egységes elbírálását, azaz az Unión belül egy stabil és biztos jogi környezetet. Ezen igényeket a nemzetközi szintű jogalkotással lehet biztosítani, nevezetesen a WIPO 1996-os „internet-szerződéseivel", vagyis a Szerzői Jogi Szerződéssel (WCT)[22] és az előadásokról és a hangfelvételekről szóló szerződéssel (WPPT)[23]. E két szerződést hazánk az 57/1998. (IX. 29.) OGY határozattal erősítette meg, és már az 1999-es Szjt. is ezen szerződések szellemében készült.

A WCT szerződés rendelkezik a számítógépes programokról, az adatbázisokról, ill. a fejlesztés-, a bérbeadás-, és a közreadás jogáról. A szerződés 8. cik-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kelye lehetőséget ad a jogtulajdonosnak arra, hogy ellenőrizze a művét, az előadását, stb. az interneten keresztül, mivel a törvény szövege megengedi a szerzőnek, hogy akár a nyomtatott, akár a digitális formában történő terjesztést ellenőrizze. A szerződés 11. cikkelye kötelezettségként írja elő az egyes országoknak a technológiai intézkedések kijátszása elleni hatékony jogi védelem bevezetését, melynek lényege, hogy védje a jogtulajdonosokat például a hekkerekkel szemben. A műszaki intézkedések és a jogkezelési adatok védelméről az Szjt. 95-96. §[24]-ban rendelkezett, de a már említett INFOSOC-irányelv 6-7. cikkelyében is megjelent. A szerződés 12. §-a foglalkozik a jogkezelés kérdésével, mely paragrafus kimondja, hogy a jogkezelési információ célja, hogy megakadályozza a jogosulatlan használatot.

Digitális jog(osultság)kezelés

Mint említettem a jogtulajdonosok és a nagy tartalomelosztók egyre intenzívebben törekednek a már általuk birtokolt digitális tartalmak hozzáférését, továbbadását és felhasználását ellenőrző technológia kifejlesztésére és bevezetésére, mivel úgy tapasztalják, hogy a szerzői jog nem védi teljes mértékben a jogaikat, nem képviseli kielégítően érdekeiket.

Az internetre kitett digitális tartalmak technikai és jogi védelmére fejlesztették ki a Digital Rights Management (DRM) technológiát. A DRM nem egy jogszabályon alapuló engedélyezési jog gyakorlása, nem a szó szoros értelmében vett jogkezelés; hanem tulajdonképpen egy tartalomeladást és felhasználást ellenőrző rendszer, vagyis itt a „jogkezelésről" nem szerzői jogi, hanem inkább informatikai értelemben beszélhetünk, ezért helyesebb lenne a DRM esetében a „digitális jogosultságkezelés"[25] kifejezést használni. A DRM jogszabályi környezetét a fent említett WCT illetve WPPT szerződések és az INFOSOC-irányelv megfelelő paragrafusai még csak körvonalazzák. Célja az Szjt.-ben meghatározott szellemi termékek felett az engedélyköteles felhasználások jogosítása, ill. megtiltása, azaz a jogosulatlan hozzáférés megakadályozása, továbbá a szerző által meghatározott jogok ill. korlátozások betartatása a felhasználóval. Ennek értelmében a DRM-nek nem célja, hanem feltétele, hogy a jogtulajdonos eldöntse a jogokat, hisz a *DRM egy eszköz ahhoz, hogy a létrehozó meghatározhassa ki mit tehet ill. nem tehet a dokumentummal* (ellenben a szerzői joggal, ahol a jogszabály sok korlátot emel ennek). Ha azonban e technológia segítségével szubjektíven és önkényesen a jogi értelemben nem engedélyköteles felhasználásokat is engedélyköteleséssé teszik vagy a szabad felhasználások körét korlátozzák, úgy nem tekinthetjük a DRM-et a szerzői jog részének, s természetesen digitális jogkezelőnek sem.

Szintén nem célja, hanem feltétele a DRM technológiának az autentikáció, azaz a felhasználó azonosítása (pl. chipkártyával, hardverkulccsal), vagy fizetős tartalom esetén a fizetés megoldása.

Ki dönthet a dokumentum felhasználásáról?[26]

	Hagyományosan	Digitális terjesztés	DRM-es terjesztés
Dok. átadása a közönségnek	Szerző	Szerző	Szerző
Dok. nyomtatása	Szerző	Közönség	SZERZŐ
Dok. részleteinek kimásolása	Közönség	Közönség	SZERZŐ
Dok. megjelenítésének száma	Közönség	Közönség	SZERZŐ

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

E táblázat kifejezően szemlélteti, hogy a DRM nem a szerzői jog része, hanem kvázi alternatívája; mely az információhoz való szabad hozzáférést abszolúte korlátozza/korlátozhatja, ezáltal pedig az egyensúly felborul, és a szerzők vagyis a tartalomszolgáltatók felé billen a mérleg nyelve a közgyűjteményekkel szemben.

Az utóbbi időben számos különböző kriptográfiai[27] eljárásokra épülő DRM technológiát fejlesztettek ki.

A 2004-es DAT konferencián megismerkedhettünk egy új digitális jogosultságkezelővel, az ún. CodeMeter[28]-rel. Ez az egyik legújabb DRM termék, mely a használatot méri (neve is innen származik). A CodeMeter az első olyan eszköz, mely teljes körűen megvalósítja a DRM által támasztott két alapkövetelményt: hordozható és a másolás ellen védett (szerzői) licenszeket kezeli. Leegyszerűsítve ez egy hardverkulcs, melybe egymástól függetlenül akár 100 cég is beleírhat és akár 1000 termék is kezelhető, szemben a korábbi 1 termék – 1 hardverkulcs megoldással. Napjainkban akár régebbi, akár új információs technológiáról beszélünk, alkalmazhatóságának alapvető kritériuma a biztonság. A CodeMeter a legújabb biztonságtechnológiai megoldásokat és titkosítási algoritmusokat használja (az AES titkosítás 128-bites kulcsokat, az ECC algoritmusok pedig jelenleg 224-bites kulcsokat használnak). A hardver nagy előnye, hogy nem csak az offline, hanem a mobil jogosultságkezelés is lehetséges, mivel nem egy meghatározott számítógépre tölti le a licenszet, mint pl. az Adobe PDF[29]. A felhasználó előnyei továbbá:

- mint már említettem, ez a DRM rendszer számtalan alkalmazáshoz használható;
- a licensz vásárlás és frissítés az interneten keresztül történik, azaz bárhol, bármikor;
- meghatározható, hogy mikortól legyen érvényes a licensz (idő alapú Pay-Per-Use[30]);
- egy adott digitális tartalom vagy szoftver több gépre is telepíthető, de egy időben csak azon a gépen használható, amelyikhez a CM-Stick csatlakoztatva van;
- a kulcs teljes tartalmát fájlban tárolják, így elvesztés esetén, az új kulcsba át lehet írni a régi licenszeket. Azelőtt ilyen esetben újból meg kellett venni a hardverkulcsot.
- Linux, Windows és Mac operációs rendszeren is működik.

A működés alapelve, hogy a felhasználó licensz szerződést köt a CodeMeteren keresztül a licensz adóval az általa kiválasztott termékre, mely szerződés a CM-Stick-ben tárolódik és megjelenik a licensz a felhasználó beállításaiban. A felhasználó ezért a független „e-Pénzbeszedőnek" fizet, itt időpecséttel ellátott bizonylat keletkezik, az „e-Pénzbeszedő" pedig szétosztja az összeget a licensz adó és az esetleges további e-Kereskedők között a részesedés arányában. A szerződés megköthető az Interneten keresztül is a speciális CodeMeter protokollon keresztül (CM-Talk)[31], mely kezeli a fizetést is. Kifizetés után az internet sebességével íródik be a licensz a CM-Stick-be. Az elektronikus értékesítésre a digitális tartalmak a legalkalmasabbak, mivel a fizetés után azonnal alkalmazásba vehetők a szállítás kiküszöbölésével.

A SmartShelter program képes a dokumentumok (HTML, PDF, Flash, audió, videó fájlok, stb.) biztonságos kezelésére a hardverkulccsal (CM-Stick). A grafikus kezelő felület segítségével a szerző a dokumentumokat néhány kattintással le tudja védeni. Különböző jogosultsági szinteket határozhat meg a szerző egy dokumentumon belül, azaz a felhasználók különböző csoportjai a dokumentumnak csak a számukra engedélyezett részeit tudják olvasni. Minden levédeni kívánt fájlhoz ki kell alakítani egy licenszet, mely a használat paramétereit tartalmazza, tehát a felhasználó a megvásárolt tartalmat kizárólag előre meghatározott és korlátozott módon tudja másolni, CD-re vagy más adathordozóra/lejátszóra írni. Ezt majd a CM-Stick fogja tartalmazni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A SmartShelter először is elemzi a különböző dokumentum formátumokat és ellenőrzi a hivatkozásokat (hyperlink), a dokumentumot szétoszthatja továbbá különböző módon titkosított hozzáférési osztályokba (PageClass), ahol minden elérési osztálynak ad egy egyedi titkosítási kulcsot. Ha a felhasználó rendelkezik a szükséges kulccsal, akkor könnyen elérheti az adott osztály információit, míg a többi osztály titkosítva marad. Az egyszerű titkosítási módszert alkalmazva egy osztály a CM-Sticken belül egy ún. Termék/Felhasználói kódot kap, de egy osztály maradhat védelem nélküli is. Ezután az ún. SmartShelter Archive Compiler az összes dokumentumot automatikusan egy titkosított, ún. archive fájlba szerkeszti. A felhasználó megkapja a fájlt a hardverkulccsal együtt, mely mint fent már említettem, tartalmazza a licenszet, mely nélkül például lehetetlen elolvasni a védett szöveget. A védett adatokat eljuttatjuk a felhasználóhoz CD-ROM-on, aki egyszerűen beolvassa azokat, majd a csatlakoztatott hardverkulcs dekódolja az oldalakat a CodeMeter és a licensz alapján. Végül a dokumentum a felhasználó előtt pl. MS Internet Explorerben jelenik meg. Így elérhető, hogy a fontos, védeni kívánt adat ne tárolódjon a merevlemezen és ne terjedjen világszerte az Internet segítségével. A SmartShelter értékesítése a már fent bemutatott CM-Talk rendszeren keresztül meglehetősen egyszerű, védelme pedig a CodeMeter-rel biztosított.

2005 januárjában a digitalizálással összefüggésben szerzői jogi vita alakult ki a Katalisten, mellyel kapcsolatban Nagy Anikó, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének főtitkára felkérte a Könyvtári Intézetet, hogy fejtse ki álláspontját. A szakmai vita során felmerült a normaváltoztatás igénye, és ezzel egyidőben a Creative Commons (CC)[32] licensz honosításának kérdése. Nos, a Creative Commons a fent bemutatott DRM technológiától is eltérő szisztémára épül. A CC 2001-ben indult amerikai nonprofit cég illetve web-projekt egyben. A CC tehát *nem* DRM technológia, hanem tulajdonképpen nem más, mint néhány ajánlott mintaszerződés, mely lehetőséget ad a digitális tartalmak szerzőinek, hogy az előállított tartalmak hozzáférésének módjait és lehetőségeit a licensz szerződésben saját maguk határozzák meg. A CC lényege, hogy a nyílt forráskódú szoftverekhez hasonlóan a weboldalak tartalmai is mindenki számára elérhetőek legyenek, vagyis azok szabadon felhasználhatóak, terjeszthetőek, idézhetőek legyenek, persze bizonyos korlátozásokkal[33]; addig a Smart Shelter a DRM egyik implementációja, mely alapvetően a szerzői és kiadói jogok védelmét hivatott biztosítani a jogosulatlan hozzáféréssel szemben. Ugyanakkor a CC licenszeket, a SmartShelterhez hasonlóan, a grafikus kezelő felületen könnyedén kiválaszthatja a szerző (a licenszvarázsló segítségével). Így a művek felhasználásához egyik esetben sincs szükség a szerző (vagy közvetítő) beleegyezésére, hisz a szerző vagy a jogtulajdonos a számára legmegfelelőbb licensz kiválasztásával ezt már megadta. A CC viszont – ellentétben a SmartShelterrel – általában egy teljes weboldalra vonatkozik, nem az egyes dokumentumokra külön-külön.

Magyarországon nemrég kezdődött el a CC honosítása[34], melynek során a licenc első verzióját a CC fórumain nyilvános vitára bocsátják, majd az adott ország CC projektvezetője dönti el, milyen mértékben hasznosítja az esetleges javaslatokat. Miután elkészül a licensz utolsó verziója, azt még közzététel előtt a CC vezetősége átnézi. Fontos megjegyezni, hogy *a licensz szerződés nem sértheti az adott ország szerzői jogi szabályozását.* A közgyűjtemények számára a digitális tartalmaik rendelkezésre bocsátása kapcsán jelenthet megoldást a licensz szerződés kötése a jogtulajdonossal. A licensz szerződések alapelveiről a Calimera digitális útmutatóban olvashatnak bővebben a Könyvtári Intézet honlapján[35].

A Microsoft a jövőben olyan digitális jogkezelő technika kifejlesztését finanszírozza, melyben egy-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

re szélesebb körű biztonságot, ill. adatvédelmet képesek biztosítani akár vállalaton belül, vagy akár a vállalatok közötti kapcsolatokban. A jelenlegi tartalomvédelmi megoldásai egyrészt a digitális jogkezelő szoftvere, az ún. Windows Rights Management Services[36], melyet a nyomtatható tartalmakra (pl. Office dokumentumokra) lehet alkalmazni és kifejezetten alkalmas a vállalati információk védelmére. A videó- és hanganyagok védelmére pedig a Windows Media DRM[37] alkalmazható.

De a DRM technológiát a jövőben nem csak a tartalmak kontrollárására tervezik használni, hanem a teljes számítógépes környezetre is, azaz a tervek között szerepel „a DRM (Digital Rights Management) technológiák operációs rendszer, valamint hardver szintű megvalósítása"[38].

Megfigyelhető, hogy a digitális jogosultságkezelés egyre inkább aktuálissá válik az európai közösség - és így Magyarország - szerzői jogi jogpolitikájában is.

Az Európai Bizottság elfogadta 2004 április 16-án COM(2004) 261 final[39]-t, azaz a szerzői és a kapcsolódó jogoknak az egységes belső piacon való kezeléséről szóló irányelvjavaslatát. Az Európai Unión belül a közös jogkezelés kérdésköre újra a figyelem középpontjába került. A bizottsági közlemény a közös jogkezelés területén közösségi jogalkotást helyez kilátásba, a szabályozás részletessége attól függően változhat majd, hogy az adott kérdéskör mennyiben érinti az egységes belső piac működését. Az irányelvjavaslat 1.2.5. fejezete ráirányítja a figyelmet a digitális jogosultságkezelés fontosságára, amely az új digitális szolgáltatások vonatkozásában az egyik legjelentősebb eszközzé kezd válni a belső piacon.

Az Európai Bizottság az eEurope Action Plan 2005 végrehajtásának keretében is részletesen foglalkozik a digitális jogosultságkezelés kérdésével. 2004 márciusában szakértői munkacsoportot alakított[40] a tartalomszolgáltatók[41], a nemzetközi szerzői jogi szervezetek[42], távközlési cégek[43] stb. széles körének bevonásával. A 2004 júliusában elkészült zárójelentés[44] három konszenzusra épülő ajánlást tartalmaz: a *DRM és interoperabilitás*; *A magáncélú másolás díjai és a DRM*; *Áttérés a jogtiszta szolgáltatásokra az interneten* címmel. Az EBLIDA[45] is üdvözölte az Európai Bizottság kezdeményezését a digitális jogosultságkezelés területén, ugyanakkor elszalasztott lehetőségnek tarja, hogy a könyvtárak (különösen az egyetemi könyvtárak) nem képviseltették magukat a szakértői csoportban. 2004 szeptemberében az EBLIDA megjelentette válaszát a DRM szakértői bizottságának zárójelentésével kapcsolatban.[46] Az EBLIDA örül, hogy a jelentésben megfogalmaztak alapvető meghatározásokat. Egyetért a jelentés azon következtetésével, mely szerint fontos az, hogy a DRM biztosítja és elősegíti azt, hogy a fogyasztó kiválaszthassa a számára legjobb megoldást. A választás és a piaci verseny azonban csak akkor valósulhat meg, ha a fogyasztó körbe tud nézni és meg tudja keresni a legjobb árat és a legkedvezőbb jogosultsági feltételeket. Ez nagyon fontos a tartalomközvetítőknek is, mint pl. a könyvtáraknak. Mindazonáltal a „strong licensing terms"[47] kifejezést túl erősnek tartja az EBLIDA, mert aggódik, hogy a „strong" vajon nem azt jelenti-e, hogy az engedélyezési feltételek egyáltalán nem tárgyalhatók vagy csak korlátozott felhasználást engedélyez.

Az EBLIDA támogatja továbbá az Európai Bizottság és a vállalatok kalózkodás elleni küzdelmét, de hozzáteszi, hogy csak azért, mert egy anyagot ingyenesen letöltesz az internetről, még nem kellene ezt kalózkodásnak minősíteni. A szerzői jogi szabályozás világszerte elismeri a szerzői jogi védelem alá eső bizonyos tartalmak/dokumentumok ingyenes felhasználását. Ezeket hívják a szerzői jogban kivételeknek.[48] A DRM rendszereknek tiszteletben kell tartania ezeket a szerzői jogi kivételeket, amelyet a felhasználók saját országuk szerzői jogi szabályozása értelmében élveznek. Ezek nagyon fontosak nemcsak a felhasználóknak, hisz elvileg a kivételek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

legitimizálják a jogtulajdonosok monopóliumát, így azokat a jogtulajdonosoknak is mindig figyelembe kellene venniük. Az EBLIDA csalódott, hogy ennek a problémának viszonylag csekély jelentőséget tulajdonított az Európai Bizottság szakértői munkacsoportja. Fontos, hogy a hozzáférésre és az online tartalom felhasználására vonatkozó engedélyek tartalmazzanak egy kötelező, egységes záradékot amely kimondja, hogy az adott felhasználó országában érvényben lévő szerzői jogi szabályozásban rögzített kivételeket az adott engedély nem hatálytalanítja.

Az EBLIDA továbbá örül annak, hogy az Európai Bizottság elismerte, hogy a WCT 12. cikkelyét meg kell vizsgálni, hogy a jog által megengedett tevékenységeket nem befolyásolja-e negatívan a hatékony technológiai intézkedések alkalmazása, az ún. nevezett „blokkolás"[49]. Ennek megvizsgálásában az EBLIDA teljes támogatásáról biztosítja az Európai Bizottságot.

Az EBLIDA további szempontjai, melyeket javasol figyelembe venni a DRM rendszerekkel kapcsolatban:

- adatvédelem (a felhasználó személyiségi jogai, biztonsági intézkedések különböző szintjei, a tudományos felhasználók igényei);
- jogszerű megkerülés, azaz a technológiai intézkedések jogszerű megkerülésének lehetősége (pl. köteles példány szolgáltatás, archiválás);
- világos útmutatás a felhasználónak a vásárlás előtt (pl. címke, útmutató);
- és végül a rendszer legyen felhasználóbarát.

Az Információs Társadalom Koordinációs Tárcaközi Bizottság (ITKTB)[50] Informatikai Biztonság Albizottságán (INBA) belül 2004. július 29-én megalakult a DRM munkacsoport, mely hazánkban a digitális szerzői jogi kérdésekkel hivatott foglalkozni. A munkacsoportban a közös jogkezelő szervezetek képviselőin kívül az Igazságügyi Minisztérium, az Informatikai és Hírközlési Minisztérium valamint a Magyar Szabadalmi Hivatal szakértői vizsgálják a különböző DRM rendszereket és azok alkalmazásait, tekintettel az aktuális piaci viszonyokra és az adott szerzői jogi jogpolitikára. A munkacsoportnak 2005. július 1-ig kell elkészítenie jelentését a kormány számára.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a folyamatosan fejlődő DRM technológia még nagy jövő előtt áll, melyet elsősorban a fizetős tartalmak előállítói és azok értékesítői várnak igazán, hisz mint tudjuk a digitális jogosultságkezelés törekvése többek között lehetetlenné tenni a megvásárolt fájlok internetes kalóz-terjesztését. Az államigazgatásban is nagy szerepet kaphat, különösen a korrupció elleni küzdelemben, hogy ne tudjanak az iratok nyomtalanul megsemmisülni, eltűnni vagy adott esetben hirtelen felbukkanni.

Ugyanakkor a közérdek erősen csorbulna, ha a DRM technológiával jogilag nem védett tartalmakat védenének le, megakadályozva azok szabad felhasználását a közgyűjteményekben, mely tartalmak, információk, alkotások adott esetben közös kultúránkat alkotják, így tehát közvagyont képeznek.

Végezetül megfigyelhető, hogy a jelenlegi szerzői jogi szabályozás piaci környezetben nem nyújt(hat) elegendő védelmet a szerzőnek az illegális terjesztéssel szemben, mint ahogy az esszé elején is utaltam rá, a mindig megújuló műszaki (pl. másolási) technológiákra a jog csak hosszabb-rövidebb reakcióidő után tud reagálni, ill. korlátozni.

Ugyanakkor a jogi szabályozás a közgyűjtemények szolgáltatásait korlátozza/korlátozhatja erőteljesebben, hisz a kalózokhoz képest a közgyűjteményeket mindig is könnyebb lesz szankcionálni. Ha azonban pl. a közgyűjtemények által nem biztosítjuk az információhoz való szabad hozzáférés jogát mindenki számára, úgy végeredményben az európai információs társadalom versenyképességét csökkent(het)jük. Az információs társadalom tagjainak egyre több információra lesz szükségük mindenna-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pi életük során, ezért az új társadalomban az információk elsődleges közvetítőivé és tudásközpontokká kell válniuk a közgyűjteményeknek. A közgyűjtemények lesznek majd az a bázis, melyre az európai tudásalapú gazdaság támaszkodhatna. Az Európai Unió programjában meghirdetett élethosszig tartó tanulás által pedig kibontakozhatna egy új, versenyképesebb európai gazdaság.

Jegyzetek

1. 1884. évi XVI. tc.
2. 1999. évi LXXVI. tv. preambulum
3. The IFLA Position on Copyright in the Digital Environment. http://www.ifla.org/III/clm/p1/pos-dig.htm
4. Emellett ugyanakkor a 2003. évi CII. tv. módosításokat eszközöl az Szjt.-n a kapcsolódó jogok és a közös jogkezelés területén is.
5. A Szellemi Tulajdon Világszervezete
6. WCT, WPPT
7. TÓTH Péter Benjamin: A szerzői jog könyvtárakra vonatkozó rendelkezései. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 48. évf. 2001. 2. sz. 64-70. p.
8. A módosító törvény 53. §
9. Wireless Application Protocol (= vezeték nélküli alkalmazási protokoll)
10. Szjt. 23. § (3) bek.
11. A módosító törvény 67. §
12. A módosító törvény 60. § (1) bek.
13. Szjt. 18. § (1) bek.
14. A módosító törvény 63. § (3) bek.
15. Szjt. 33. §
16. A módosító törvény 63. § (4) bek.
17. A módosító törvény 67. §
18. A módosító törvény 63. § (4) bek. b, pont
19. 2000. szeptember 1-jétől, vagyis az Szjt. hatályba lépése után egy évvel későbbi időpontban vezették be e díjigényt
20. A módosító törvény 55. § (1) bek.
21. A módosító törvény 54. § (1)-(2) bek.
22. WIPO Copyright Treaty http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wct/trtdocs_wo033.html
23. WIPO Performances and Phonograms Treaty http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wppt/trtdocs_wo034.html
24. Ld. továbbá a módosító törvény 78-80. §-t
25. A kifejezést Tóth Péter Benjamin javasolta.
26. Részlet VARGA Gábor: A digitális jogkezelés eszközei – Tartalomkezelés Microsoft eszközökkel c. előadásából, mely elhangzott a DAT'2004 konferencián
27. A kriptográfia az algoritmikus biztonsági módszerek tudománya.
28. www.codemeter.hu
29. Az Adobe DRM-megoldása az Adobe PDF (Portable Document Format = hordozható dokumentum)
30. Pay-Per-Use: felhasználáson alapuló elszámolás
31. http://www.codemeter.hu/feherkonyv/cm-talk.htm
32. http://creativecommons.org/
33. Ld. copyright (all rights reserved) helyett CC (some rights reserved), vagyis „minden jog fenntartva" helyett „néhány jog fenntartva"
34. Mikes: Kreatív kommonisták és a kiberjog Elvise. http://index.hu/tech/jog/cc0411/
35. http://www.ki.oszk.hu
36. http://www.microsoft.com/rms
37. http://www.microsoft.com/windowsmedia
38. TÓTH Kristóf: Közelebb kerül egymáshoz a BIOS és a Windows. http://www.sg.hu/cikk.php?cid=29235
39. http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2004/com2004_0261en01.pdf
40. High Level Group on Digital Rights Management
41. pl. BBC
42. pl. GESAC, IFPI

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

43. pl. France Telecom, Vodafone
44. High Level Group on Digital Rights Management. Final Report, March-July 2004. http://europa.eu.int/information_society/eeurope/2005/all_about/digital_rights_man/doc/040709_hlg_drm_final_report.doc
45. European Bureau of Library, Information and Documentation Associations (= Könyvtári, Információs és Dokumentációs Egyesületek Európai Irodája). http://www.eblida.org
46. Response to the European Commission consultation on the Final Report of the High Level Group on Digital Rights Management, March-July 2004. http://www.eblida.org/position/HLGDRM_FinalReport_May-July04.htm
47. Szigorúan szabályozott engedélyezési feltételek
48. A szerzői jogban a magán célú felhasználások általában nem igényelnek engedélyt. Azonban ha valaki mások számára is hozzáférést biztosít az adott műhöz, akkor már engedélyt kell kérni a felhasználásra, ill. jogdíjat kell fizetni.
49. „the technological lock up"
50. 2003. február 25-én alakult meg az 1214/2002. (XII.28) Korm. h. alapján, mely A Magyar Információs Társadalom Stratégia készítéséről, a további feladatok ütemezéséről és tárcaközi bizottság létrehozásáról határozott.

Digitális jogkezelés dokumentumküldőknél -

Az elektronikus dokumentumszolgáltatás (Electronic document delivery -EDD) viszonylag új jelenség a hagyományos dokumentumellátás és a könyvtárközi kölcsönzés világában. Az EDD azt jelenti, hogy elektronikus úton gyorsan, akár azonnal is rendelkezésre áll egy saját, megtartható példány a kívánt anyagból -- rendszerint folyóiratcikkből. Ez az eljárás nagyon népszerű a felhasználók körében, akik így könnyen juthatnak a helyileg nem elérhető cikkek példányaihoz. Ugyanezért nem szeretik a kiadók. Szerintük ez lehetővé teszi a könyvtáraknak, hogy töröljék előfizetéseiket, ehelyett dokumentumszállítókra és más könyvtárakra támaszkodjanak. A vita az utóbbi időkben felerősödött, mivel a dokumentumellátásban az EDD szerepe nő. Az EDD ellenőrzésének egyik módja lehet, hogy az átadott fájlokon biztonsági jelzést helyeznek el. Ezt nevezik digitális jogkezelésnek. A következőkben az ilyen rendszerek használatának hátteréről lesz szó, és bevezetéséről az egyik nagy dokumentumszállítónál. A digitális jogkezelés (Digital rights management - DRM) elnevezéssel azokat a technikai védelmi eszközöket illetik, amelyekkel a tartalmat veszik körül. A cikk továbbiakban beszámol a British Library több éves gyakorlatáról, melynek első lépése volt, hogy a fénymásoló gépeket szkennerekre cserélték. Az Adobe rendszerére épülő szolgáltatás előnyeit és hátrányait is kommentálja. - F: Braid: The use of a digital rights management system in a document supply service. In: Interlending & Document Supply, 2004/3. ref.: Mann J., TMT, 7-8.

(KIT hírlevél, 2005. aug. 3.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szöveg, információ, relevancia: néhány adalék a témakörhöz

KOLTAY Tibor

A könyvtártudomány[1] a nyelvtudományhoz hasonlóan a szöveg és a tartalom, a reprezentáció és a relevancia határterületén tevékenykedik.[2]

A határterületek vonatkozásában kulcsfontosságú a szemiotika és a könyvtártudomány kapcsolata.

A szemiotika és a könyvtártudomány érdeklődése egyaránt kiterjed a tartalom és annak reprezentációi, a jelölt és a jelölő, a hivatkozott tárgy és a hivatkozás, az informatív (információs) objektumok közötti kapcsolat természetének vizsgálatára.

Alapkérdésekként vetődnek fel a következők:

- A kommunikációra alkalmas jelek közül miért részesítünk egyeseket előnyben a másik jelekkel szemben?
- A jelek lehetséges interpretációi közül miért részesítünk egyeseket előnyben?
- Mért van az, hogy egyes jelek relevánsak az adott szituációhoz, míg mások nem?
- Milyen szabályoknak engedelmeskedik ezeknek az objektumoknak a kiválasztási és rendezési folyamata?

A jelek összefüggéstelen és heterogén objektumoknak tűnnek, megvan azonban közöttük a kapcsolat, amely az olvasás során jön létre. A jel alaptermészete, az hogy – legalább potenciálisan – informatív (interpretálható), rendelkezésre áll olvasásra és nyitott az interpretációra.[3]

A jelek, a szöveg és az információ kapcsolata – mondja *Douglas Raber* és *John M. Budd* – a *Ferdinand de Saussure* által bevezetett két nyelvészeti fogalom, a beszéd és a nyelv természetének vizsgálatával közelíthető meg jól.[4]

A *Bevezetés az általános nyelvészetbe* című úttörő munkájában, Saussure többek között a következőket mondja erről: A nyelv a beszéd eszköze és egyúttal terméke, mindennek ellenére két különböző dologról van szó.[5]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nyelv nem a beszélő funkciója, hanem termék, amelyet az egyén passzívan regisztrál. A beszéd egyén akarati és érzelmi aktus, amelyben meg kell különböztetni egyrészt azokat a kombinációkat, „amelyek által a beszélő a nyelv kódját a maga egyéni gondolatának a kifejezésére használja fel", másrészt azt a „mechanizmust, amely lehetővé teszi számára, hogy ezeket a kombinációkat kivetítse".[6]

A szöveg természete inkább a beszédéhez közelít, mivel a szövegek választáson alapuló, egyedi termékek, amelyek szinte korlátlanul nyitottak abban a tekintetben, hogy mi lehet belőlük, mivel annak a módja, hogy valamit hangokkal, betűkkel, szavakkal, hangjegyekkel, képekkel stb. valamit kifejezzünk, megszámlálhatatlanul sok.

A szövegek tartalma ezzel szemben a nyelv rokona: társadalmi jelenség, befolyásolja a történelem és a kultúra, közös fogalmakat és jelentéseket manifesztál. Ha olyan szöveget hozunk létre, amely nem mutatja a feladó és a címzett számára közös vonásokat, értelmetlen lesz a címzett számára.

Sajnálatos módon a könyvtártudomány nem ismer ilyen kettősségét, ezért az *információ* szónak kettős funkciót, a szöveg és a kontextus funkcióját kell jelölnie.[7]

A nyelvi jel és a jelentés motiváltságának tekintetében[8], Saussure azt az álláspontot képviseli, hogy minden olyan kifejezési eszköz, amelyet egy társadalom elfogadott, konvención alapul. A jelek használatára nem belső természetük, hanem ez a szabály kényszerít bennünket. A nyelvi jelek kiválasztása ugyanakkor „sohasem teljesen önkényes, nem tartalmatlan: megvan benne a jelölt és a jelölő közötti természetes kapcsolat csökevénye". Nem arról van szó, hogy a jelölő a beszélő szabad választásától függ, hanem arról, hogy a jelölő a jelölthöz képest motiválatlan, hiszen azzal a valóságban semmiféle természetes kapcsolatban nincs.[9]

A jelentés egyaránt társadalmi és pszichológiai jelenség. A jelentés egy nyelv használatakor, egy olyan aktus végrehajtásakor keletkezik, amely magában egyesíti a beszédet és a nyelvet.[10]

Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a nézeteket, amelyek mindezekkel szemben azt hangsúlyozzák, hogy a jelentés nem lelki, hanem objektív jelenség.[11]

Az információ, a (szemiotikai értelemben vett) jelekhez hasonlóan viszonylag változatlan természetű jelenség. Bár az adott szöveg létrehozásához alapvetően önkényesen választunk a rendelkezésre álló jelkészletből, ha már választottunk, a létrehozott szöveg nem változik. Egy könyvnek megjelenhet újabb kiadása, amely az előző kiadás helyébe lép, ez a kiadás azonban már új szöveg.[12]

Raber és Budd fenti példájából is látszik, hogy a könyvtártudomány viszonylag keveset foglalkozik a kvantálás és a szöveg határai megtalálásának összefüggéseivel.[13] Ez nyilván azért van így, mert – ahogy azt *Horváth Tibor* megfogalmazza – nem is vetődik fel annak kérdése, hogy a feldolgozás egységei ne egy-egy dokumentum, hanem „a dokumentumtartalmaknak valamilyen szempontjai szerint létrejött egységei legyenek".[14]

Az információ, viszonylagos állandósága mellett változásokat is elszenved, például elavulhat. Mint jelölő a szöveg állandó marad, viszont ahogy a jelölt, azaz a tartalom változik, változik az informatív tárgy. A szimultán változatlanság és változás teszi lehetővé, hogy reprezentációkat hozzunk létre.[15]

Ahogy a nyelvnek van szinkronikus és diakronikus vonatkozása, az információ is tekinthető ezekből az aspektusokból. Mint szöveg, az információ bizonyos invariáns tulajdonságokkal bír, amelyek jelenléte potenciálisan informatívvá teszi az adott objektumot. Ezek a tulajdonságok a szöveg belső tulajdonságai, és ezek teszik lehetővé, hogy viszonylag objektív módon megállapíthassuk, miről szól az adott szöveg.

Mint tartalom, az információ szinkronikus és változtatható. Nincs arról szó, hogy tartalma szó szerint változna az idő előrehaladtával, hiszen ha a jel

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rögzíti a jelölt és a jelölő közötti konvencionális viszonyt, megteremtődik a jelentés bizonyos stabilitása. Egy állatokról szóló könyv nem válik bútorokról szóló könyvvé. Az értékek és a tartalom jelentései viszont megváltozhatnak annak a perspektívának a változásával, amelyből a szöveget nézzük. Mást olvas ki egy regényből egy iskolás és mást ugyanaz az olvasó felnőtt korában. Az idő mellett az intertextualitás is befolyással van a változásra. A tartalom az azonos témát feldolgozó szövegek együttesét tételezi fel, és az meg is határozza ezt a tartalmat. Amikor ez az együttes megváltozik új szövegek és tartalmaik hozzáadásával, egy adott szöveg tartalmának a szerepe is változhat az adott együttesben. Ennek egyik lehetősége az, hogy az adott szöveget nagy hatású, eredeti gondolatokban gazdag műnek minősül. A másik lehetőség, hogy elavul. Az intertextualitás az olvasó oldaláról is beléphet a rendszerbe. Ahogy az olvasók az adott témáról egyre több szöveget ismernek meg, úgy változhat a szöveg értékéről és tartalmáról alkotott ítéletük. Ha például meg akarjuk érteni, miért válik érdektelenné egy korábban releváns szöveg, akkor a diakronikus aspektust és különösen az intertextualitást kell figyelembe vennünk.[16]

Szinkronikus mindaz, ami a nyelv statikus állapotára vonatkozik, azaz az egyidejűleg létező dolgokkal foglalkozik, diakronikus pedig azt, ami a fejlődési folyamatokkal van összefüggésben, azaz az egymást követő dolgokkal foglalkozik.[17]

Az informatív objektum szükségszerűen a jelölt és a jelölő közötti viszonyt kifejező jel. A könyvtártudomány fizikai paradigmája az informatív objektum anyagi voltát és változatlan jellemzőit hangsúlyozza, és nem foglalkozik a megismeréssel és a jelentéssel. Alapvetően a szövegre figyel, ami némileg olyan, mintha egyedül a jelölőt tekintenénk a jelnek. A kognitív paradigma viszont a szöveg önkényes és változékony jellegét nézi, és felismeri, hogy a szöveg témájának meghatározásához és ennek eredményeképpen a relevanciához szövegen kívüli elemeket kell behoznunk a rendszerbe. Mindkét paradigma csak részkérdésekre figyel. Az információ a két paradigma által képviselt tényezők kapcsolatának eredője, és társadalmi termék. A nyelvhez hasonlóan jelrendszer. Nem az egyes létrehozók és felhasználók függvénye, hanem azoknak a kulturális, történeti és közös jelentéseknek a kontextualizálása, amelyekhez létrehozói nyúlnak, és amelyeket felhasználói interpretálásához felhasználnak.[18]

Ha az információ és a (nyelvi) jelentés közötti párhuzamot elfogadjuk, érdemes mindezt azzal kiegészítenünk, hogy a jelentés nemcsak a nyelvközösség tagjainak a fejében él, hanem „az egyes egyének tudatán kívül attól függetlenül, s az egyes egyén számára – általánosságánál fogva – úgy jelenik meg, mint kötelező norma.[19]

A relevancia igen összetett témaköréből[20], emeljük most ki azoknak a tanulságoknak egy részét, amelyeket a nyelvtudományból szűrhet le a könyvtártudomány. Ez különösen igaz arra a pragmatikai jellegű relevanciaelméletre, amelyet *Dan Sperber* és *Deirde Wilson* dolgoztak ki.[21]

Mielőtt azonban ezt megtennénk, térjünk vissza egy gondolat erejéig a könyvtártudomány fent említett fizikai és kognitív paradigmájára. A relevancia vizsgálatában is megvan ez a két paradigma, amennyiben a relevancia egyik megközelítése az objektumra, a másik az emberi tényezőkre koncentrál. Az objektumok sorában ott van maga a dokumentum, valamely szurrogátuma és a szöveg. Az emberi tényezők sorát az információt igénylő személy problémája nyitja. A sor az információs igénnyel folytatódik, amelyet mint a probléma mentális reprezentációját határozhatunk meg. A sort a probléma természetes nyelven történő megfogalmazása, majd annak az adott rendszer nyelvére történő lefordítása zárja. A relevanciát mindkét csoport egy-egy eleme közötti kapcsolatnak tekinthetjük.[22]

Sperber és Wilson a relevancia két elvét, a kognitív elvet és a kommunikatív elvet különböztetik meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kognitív elv lényege, hogy az emberi megismerés a maximális relevancia elérése érdekében szerveződik. [23] A kommunikatív elv azt mondja ki, hogy az optimális relevancia vélelmét inferenciák útján kommunikáljuk.[24]

A relevancia egyik legnevesebb könyvtártudományi teoretikusa, *Tefko Saracevic* megítélése szerint a két elv megkülönböztetése és összekapcsolása a könyvtártudomány közvetlen érdeklődésére tarthat számot, és felhasználható arra, hogy megmagyarázzuk, mi a különbség és a hasonlóság aközött, amit egy személy relevánsnak ítél, vagy amit egy rendszer ad ki.

Ennek az elméletnek az erőssége, hogy szoros kapcsolatot teremt a megismerés és a kommunikáció között, továbbá, hogy a relevanciát, mint egymással interakcióban álló relevancia-típusok rendszerét kezeli. A gyengesége abban áll, hogy csak a kognitív kontextusra figyel, így figyelmen kívül hagyja a társadalmi kontextust.[25]

Sperber és Wilson szemléletének nem a legfontosabb, de lényeges eleme, hogy kimondja: nagyobb kommunikációs egységekkel, a mondatokkal szemben inkább megnyilatkozásokkal van dolgunk.[26]

Sperber és Wilson relevancia-koncepciójában középponti szerepet kap a kontextus, amelyet olyan pszichológiai képződményként definiálnak, amelyet a hallgatónak (olvasónak) a világról alkotott feltételezései alkotnak. Inkább ezek a feltételezések befolyásolják egy megnyilatkozás értelmezését, mint a világ aktuális állapota. [27] ‚Ha relevanciával komolyan foglalkozunk, az előbbi meghatározás első részére, vagyis arra érdemes figyelnünk, hogy az olvasónak a világról alkotott feltételezései dominálnak. Az, hogy maga a világ aktuális állapota kevésbé fontos, azt sugallná, hogy a realitás valamiféle tagadásával volna dolgunk. Erről azonban szó sincs. Inkább arról van szó, hogy a kontextust nemcsak ez határozza meg. A világról alkotott közös ismeretek létfontosságúak a relevancia megítélésében, hiszen a dokumentum létrehozója valamely célközönség számára, annak tudásbázisát szem előtt tartva ír.[28]

Sperber és Wilson a kommunikáció kódalapú modelljével szemben azt vallja, hogy a kijelentések csupán ingerekként viselkednek, amelyek a címzett figyelmét a feladó üzenetére irányítják. Amit a feladó elküldött, annak csak egy része van kódolva, a kódolt üzenet önmagában nem jelenti a feladó gondolatainak teljes kifejezését. A feladó üzenetének megfejtéséhez a dekódolás mellett a kontextusra épülő és a relevancia elvén alapuló inferenciákra van szükség. Amit a címzett kognitív környezete alapján megfejt, többé kevésbé, de sohasem teljes mértékben lesz azonos azzal, amit a feladó (a címzettétől eltérő) kognitív környezete alapján elküldött, még ha ez a részleges egyezés biztosítja is a legtöbb esetben a sikeres kommunikációt.[29]

Jegyzetek

1. E sorok szerzője többször kifejtette (pl. KOLTAY Tibor: Könyvtár- és nyelvtudomány: néhány gondolat a két tudományterület kapcsolatáról. In: Könyvtári Figyelő. 48. évf., 3. sz., 2002., 429-440.) már, hogy a könyvtártudomány elnevezést nem azért használja, mert az információtudomány kifejezés nem volna helytálló. Sőt, az utóbbit használja a legtöbb angol nyelvű publikáció szerzője, amikor a címben megjelölt témákról szól. A könyvtártudomány kifejezés használatát az indokolja, hogy maga a könyvtáros szakma jobban ismeri, és gyakrabban használja azt. Ugyanakkor a következőkben a könyvtártudományt messzemenően tágan fogjuk értelmezni úgy, hogy az mindenképpen magába foglalja a szöveg, az információ és a relevancia kérdéseit is.
2. RABER, D., BUDD, J.M.: Information as sign: semiotics and information science. In: Journal of Documentation. Vol. 59, No. 5, 2003, 516. p.
3. RABER és BUDD i.m. 507-508. p.
4. RABER és BUDD i.m. 510. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

5. SAUSSURE, F. de: Bevezetés az általános nyelvészetbe. Budapest: Gondolat, 1967., 37. p.
6. SAUSSURE i.m. 31. p.
7. RABER és BUDD i.m. 509. p.
8. Lásd még KOLTAY Tibor: Vitairatok a tudásmenedzsment lehetetlenségéről. In: Könyvtári Figyelő. 49. évf., 2003., 3. sz., 589-592. p.
9. SAUSSURE i.m. 94. p.
10. RABER és BUDD i.m. 510. p.
11. ANTAL László: A jelentés világa. Budapest: Magvető, 1978., 159. p.
12. RABER és BUDD i.m. 512. p.
13. Erről az összefüggésről lásd még: KOLTAY Tibor: Könyvtár- és nyelvtudomány: néhány gondolat a két tudományterület kapcsolatáról. In: Könyvtári Figyelő. 48. évf., 3. sz., 2002., 434. p.
14. HORVÁTH Tibor: A könyvtártudomány és információtudomány alapjai. In: Könyvtárosok kézikönyve. 1. Alapvetés. szerk. Horváth Tibor - Papp István. Bp. Osiris, 1999., 77. p.
15. RABER és BUDD i.m. 512. p.
16. RABER és BUDD i.m. 514. p.
17. SAUSSURE i.m. 106-107. p.
18. RABER ÉS BUDD i.m. 516-517. p.
19. ANTAL László i.h.
20. Lásd pl. SARACEVIC, T.: Relevance reconsidered. In: Information science: Integration in perspectives. Proceedings of the Second Conference on Conceptions of Library and Information Science (CoLIS 2). Copenhagen, 14-17 October 1996., 201-218. p.
    A relevanciaelméletről részletes áttekintést ad YUS RAMOS, F: A decade of relevance theory. In: Journal of Pragmatics. Vol. 30. No. 3, 1998, 305-345. p.
21. SPERBER, D., – WILSON, D. Relevance: Communication and cognition. 1st. edn. Blackwell. Oxford. 1986.
    SPERBER, D., – WILSON, D.: Relevance: Communication and cognition. 2nd. edn. Blackwell. Oxford. 1995.
    A relevanciaelméletről lásd még: KOLTAY Tibor: Nyelvész a könyvtárban. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 14. évf., 4. sz., 2005., 31. p.
22. BUDD, J. M.: Relevance: Language, Semantics, Philosophy. In: Library Trends. Vol. 52, No. 3, 2004, 448. p.
23. SPERBER és WILSON 1995. 262. p.
24. SPERBER és WILSON 1995. 271. p.
25. SARACEVIC i.m.
26. A mondat feletti egységek vizsgálatának egyébként fontos kapcsolata van a könyvtártudománnyal. Erről részletesebben lásd például BUDD, J.M., RABER, D.: Discourse analysis: Method and application in the study of information. Information Processing & Management. Vol. 32, No. 2, 1996. 217-226. p.
27. SPERBER és WILSON 1986. 15. p.
28. BUDD és RABER i.m. 454. p.
29. HELTAI Pál: Message adjustment and translation. Across Languages and Cultures. Vol. 4, 2003, No. 2, 147. p. A két megközelítést kiemeli Saracevic (i.m.) is.
    Jegyezzük meg, hogy Heltai Pál írása azért is érdekes számunkra, mert a fordítás és a tartalmi feltárás közötti hasonlóságokat találunk, hiszen mindkét esetben másodlagos címzetteket találunk a kommunikációs folyamatban. (149. p.) Ezen kívül lásd még: KOLTAY Tibor: A referálás elmélete és gyakorlata. Budapest: Könyvtári Intézet, 2003., 23. p.

A Nemzetközi Térképész Szövetség (ICA) ez évben Spanyolországban tartotta közgyűlését, amelyen a kartográfiai művekből versenyt és kiállítást is rendeztek. Az OSZK által kiadott Európa térképei 1520-2001 c. mű az atlaszok kategóriájában e versenyen 2. díjat nyert.

(Plihal Katalin híre, OSZK levelező lista, 2005. júl. 21.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI GYŰJTEMÉNYEK MAGYARORSZÁGON (2.)

Hagyomány és korszerűség címmel rendezett konferenciát a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 2004 novemberében. A rendezvényen elhangzott előadások egy részét lapunk 2005. 1. számában adtuk közre. Most folytatjuk a vezető társadalomtudományi könyvtárak bemutatását a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárával, valamint a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtára gyűjteményének és szolgáltatásainak ismertetésével.

A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat

NEMES Erzsébet

A könyvtár alapítása

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat alapításának ideje 1867, a kiegyezés éve. A kiegyezés a Habsburg-birodalmat polgári alkotmányos monarchiává alakította át, s kijelölte benne Magyarország önállóságának határait és kereteit. A statisztika a Földmívelés- ipar- és kereskedelemügyi Minisztérium hatáskörébe került. Minisztere Gorove István Keleti Károlyt bízta meg 1867-ben a magyar hivatalos statisztika megszervezésével. Keleti Károly még ebben az évben szorgalmazta egy saját, önálló statisztikai szakkönyvtár létrejöttét. 1869-ben Keleti Károly indítványozta a hazai államtudományi és statisztikai munkák kötelespéldányként való biztosítását a könyvtár számára.

Findura Imre volt az első könyvtárnoka, aki 1871-től 1907-ig, 36 éven át volt a Statisztikai Hivatal könyvtárának vezetője. A könyvtár első címjegyzék-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ét, „könyvlajstromát" Findura Imre készítette el 1872-ben. Nevéhez fűződik a könyvtár első nyilvános, nyomtatott szakkatalógusának elkészítése is, amely 1885-ben jelent meg.

Törvényi háttér

Az 1874-es statisztikai törvény szorgalmazta a cserekapcsolatok kialakítását a külföldi statisztikai hivatalokkal.

Az 1897. évi 35. törvénycikk meghatározó a könyvtár életében, kötelespéldány gyűjtési joggal ruházta fel a könyvtárat, amit megerősítettek 1929-ben és 1952-ben. A gyűjtési jogkör kiszélesedése a hivatal könyvtárát a legnagyobb országos könyvtárak sorába emelte, sőt ma már az intézmény Európa egyik legrégebbi és állományát tekintve legnagyobb statisztikai gyűjteménnyel rendelkező könyvtára.

Ez a joganyag hangsúlyozta a könyvtár nyilvános jellegét, ennek értelmében a könyvtár 1897 óta nyilvános. Az 1898. évi 20. törvénycikk előírta a Magyar Hivatalos Statisztika intézménye számára az önálló épület létrehozását, benne könyvtári célokat szolgáló helyiségekkel. Még ebben az évben teljesült a könyvtári előírás, a Központi Statisztikai Hivatal és könyvtára a jelenlegi helyére költözött. 1972-től a könyvtár neve KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény értelmében könyvtárunk országos szakkönyvtár.

A könyvtár gyűjtőköre

Teljességre törekvően gyűjtjük a magyar, válogatva a külföldi statisztikai és demográfiai szakirodalmat. A szerzeményezésnél kiemelt fontosságú a közgazdaságtudomány, a szociológia, a politika és a jog, valamint az összes tudományterület gazdasági és statisztikai vonatkozású irodalma. Jelentős állománycsoport a történelem és informatika, kötelespéldány-jogosultságunknak köszönhetően a klasszikus és a kortárs magyar és világirodalom, a helytörténet, a néprajz, a vallás- és egyháztörténet, a sport, a könyvtártudomány és a művészetek irodalma és valamennyi tudományterület alapvető kézikönyvei.

A könyvtár gazdag állományában a könyvek mellett gyűjteményünk fontos részei a folyóiratok, a térképek, a kéziratok, a muzeális értékű dokumentumok (1867 előtti publikációk), a miniatűr dokumentumok és az egyre gyarapodó számban megjelenő elektronikus kiadványok.

A könyvtár állományának alakulása

A nyitó állomány 1867-ben, a könyvtár alapításának évében 150 kötet volt, Keleti Károly adományozása révén. 1879-ben 10 552, 1890-ben 44 ezer, 1900-ban pedig már 80 700 kötetre bővült a könyvtár állománya (1. ábra).

1900-tól napjainkig (2. ábra)

A 19. századi könyv- és folyóirat gyarapodás lényegesen szerényebb mértékű, mint a 20. századi.

Az 1951-ben mutatkozó visszaesést, a csaknem 100 ezerrel kevesebb dokumentumszámot az magyarázza, hogy a II. világháború alatt bombatalálat érte a hivatal épületét, a könyvtár is megrongálódott. Ezt a nagymértékű csökkenést, az akkor keletkezett károkat szenvedett állományt mutatja a 2. ábra grafikonja. 1951 óta a gyarapodás mértéke egyenletes és folyamatos.

Az 1990-es évektől részben a könyvpiac kiszélesedése miatt, de elsősorban a kötelespéldányokból adódóan a gyarapodás ugrásszerű emelkedése figyelhető meg.

A 3. ábrán a 2004 novemberi állományadatok láthatók.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

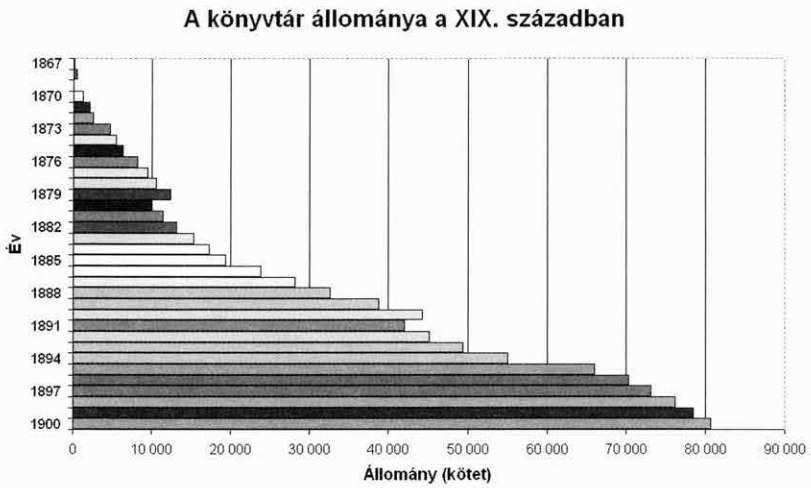

1. ábra

A könyvtár állományának alakulása a XIX. században

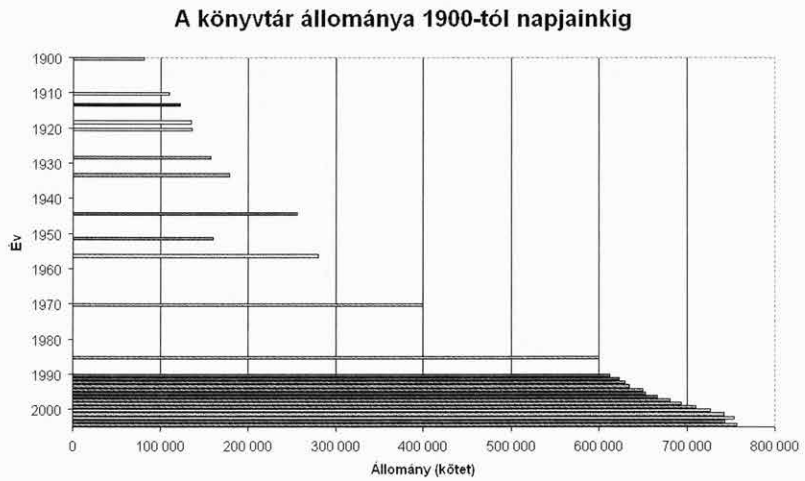

2. ábra

A könyvtár állományának alakulása 1900-tól napjainkig

A könyvtár állománya jelenleg 756044 állományi egység. Ebből 719340 db a könyv-, és bekötött időszaki kiadvány, az egyéb 36704 db, aminek nagyobb része térkép és jegyzet.

A könyvállomány gyarapodása 1992 és 2002 között, 10 év gyarapodását figyelembe véve, a magyar és külföldi dokumentumok összesen 96637 db. A folyóirat-állomány gyarapodása ugyanebben az időszakban 21031 db.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

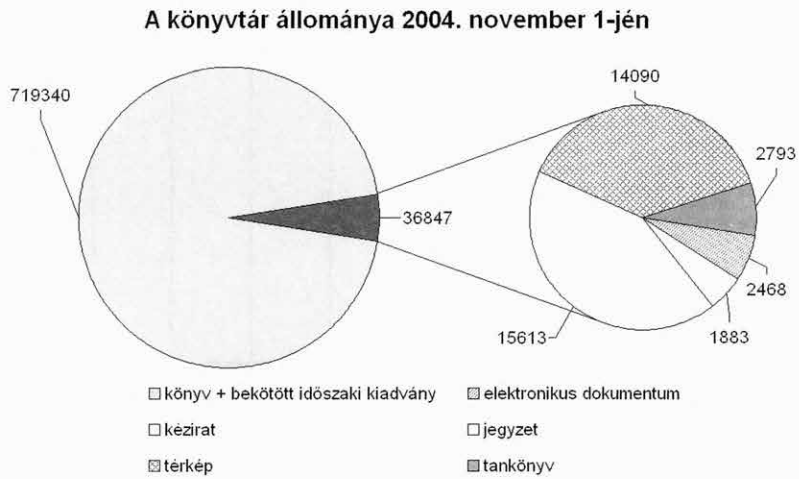

3. ábra

A könyvtár állományának alakulása 2004 novemberében

A könyvtár napi munkájában a gyűjtemény megkülönböztetett fontosságú részét képezik a statisztikai évkönyvek és évkönyv jellegű kiadványok. Ezek nálunk az időszaki kiadványok dokumentumtípus fogalomkörébe tartoznak, ami markánsan megkülönbözteti a KSH könyvtárának állományát más hazai könyvtárakétól. Az elmúlt 10 évben az időszaki kiadványok gyarapodása az alábbiak szerint alakult. A magyar kiadványoknál a KSH kiadvány 6650 db, 32 db a csere, 6525 db a köteles és 100 db a vétel, a külföldi kiadványoknál 1421 db az ajándék, 9283 db a csere és 1035 db a vétel révén gyarapodott. Az összes gyarapodás 1992-től – 2002-ig 144164 db dokumentum volt. A gyarapodás és annak forrásai 2003-ban és 2004-ben, a 4. ábrán láthatók.

A könyvtár dokumentum-állományának gyarapodása évi átlagban 15 és fél ezer egység. Ebből jelentős gyarapodást jelentenek a magyar dokumentumoknál a KSH kiadványai (ezt az ajándékok rovatban tüntettük fel), valamint a kötelespéldányok, a külföldieknél inkább a csere dominál.

Cserekapcsolatok

A könyvtár állományának alakulásában jelentős szerepe volt és van a nemzetközi kapcsolatok kiépítésének. Az erre vonatkozó első törvényi jóváhagyás 1929-ből való. A miniszterelnök 1929. évi 3600. rendeletének 14. §-a a cserekapcsolatokhoz szükséges kiadványmennyiség felhasználását a Hivatal elnöke hatáskörébe sorolta. 1929 és 1946 között a nemzetközi kapcsolatoknak köszönhetően 16 753 kötettel gyarapodott a könyvtár állománya. A második világháborút követően számottevő emelkedés jelentős késéssel, csak 1953-tól indult meg.

1957-ben mintegy 20 nemzetközi intézménnyel és 48 országgal, közülük több ország (Egyesült Államok, Ausztria, Belgium, Brazília, Csehszlovákia, Franciaország, Hollandia, Japán, Lengyelország, Nagy-Britannia, NDK, NSZK, Norvégia, Olaszország, Svájc, Svédország, Szovjetunió) egynél több könyvtárával, 1985-ben 418 külföldi intézménnyel, illetve statisztikai hivatallal vagy annak könyvtárával jött létre cserekapcsolata a könyvtárnak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

		A dokumentumok gyarapodási forrásai				Összesen
		ajándék	csere	köteles	vétel	
2003	könyvállomány	1342	500	8768	530	11140
	folyóirat-állomány	351	477	912	598	2338
	időszaki kiadványok	923	630	637	231	2421
	elektronikus dokumentumok	249	77	10	253	589
	egyéb gyarapodás (kézirat, térkép)	105	-	255	-	360
	Összesen	2970	1684	10582	1612	16848
2004	könyvállomány	929	369	7822	290	9410
	folyóirat-állomány	338	378	1036	480	2232
	időszaki kiadványok	642	397	575	56	1670
	elektronikus dokumentumok	142	88	20	176	426
	egyéb gyarapodás (kézirat, térkép)	22	-	-	1	23
	Összesen	2073	1232	9453	1003	13761
Összesen		5043	2916	20035	2615	30609

4. ábra

A gyarapodás és annak forrásai 2003-ban és 2004-ben

Jelenleg a világ több mint száz országával és az ismert nemzetközi gazdasági és politikai szervezetekkel kialakított, folyamatosan fenntartott kapcsolat eredményeként a külföldi szakirodalom beszerzését jelentős arányban a több mint négyszáz cserepartner biztosítja. (Közöttük az ENSZ, az OECD, az Európai Unió, a FAO, a GATT, a Világbank stb.) A világ számos országának hivatalos, nemzeti statisztikai évkönyvei megtalálhatók könyvtárunkban. A külföldi cserekapcsolatok a KSH és a könyvtár kiadványaira épülnek, amelyek egyben elősegítik Magyarország jobb megismerését külföldön.

Katalógusaink

Katalógusaink hűen tükrözik, hogyan fejlődött a könyvtár alapításától napjainkig, hogyan jutottunk el az első könyvlajstromtól az Internetig.

1867-től a gépesítés kezdetéig, 1990-ig tartott a cédulakatalógusok építése. 1960 és 1993 között készült ETO-katalógus, ugyanis 1960 előtt nem volt a könyvtárban használatos az ETO.

1989-től egy magyar fejlesztésű program, a TEXTAR működése kezdődött el, még ebben az évben kiépült egy lokális hálózat, ezért 1990-től lezárult a cédulakatalógusok kora. A számítógépek megjelenése a könyvtár életében jelentős mérföldkő volt, de minőségi változást 2002-ben az OLIB-rendszer bevezetése jelentette. Azóta az OLIB integrált könyvtári rendszerben végezzük a feldolgozást, katalogizálást.

Informatikai fejlesztések

1977-ben történtek az első lépések az informatikai fejlesztésben, a TEXTPAC nevű saját adatbázis épí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tésével, amely 75 hazai és 150 külföldi folyóirat cikkeit tárja fel, szerző, cím és tárgyszó szerinti visszakeresést adva. A TEXTAR próbamunkái 1989-ben kezdődtek el. 1990-ben indult a számítógépes feltárás. Mivel a TEXTAR-ral Internet kapcsolatra nem volt lehetőség, ezért az egymástól függetlenül épülő adatbázisok miatt többszörös keresésre volt szükség. 2000-ben könyvtárunk 60 PC-ből és egy önálló szerverből álló Windows 2000-es gépparkot kapott, Pentium III-as, CD-vel ellátott HP gépek, nyomtatók, szkenner és kétprocesszoros szerver tette lehetővé egy modern, számítógépes integrált rendszerben dolgozó könyvtár kialakítását. 2001 decemberében született döntés az integrált számítógépes rendszerre való átállásról. A könyvtár az OLIB 7.1-es verziójának beszerzése mellett döntött, amely a hivatal anyagi támogatásával valósult meg. 2002-ben elindult a fejlesztés, a rendszer tanulása, a modulok bevezetése. A konverzió több mint 100 ezres nagyságú dokumentumállomány átkonvertálását jelentette a TEXTAR-ból az OLIB-ba. 2002 novembere fontos dátum a fejlesztés során, ekkor indult a feldolgozási munka az OLIB rendszerrel, elkezdődött az első munkafolyamat, amikor a TEXTAR-t lezárva az OLIB rendszerrel dolgozik könyvtárunk. 2003-ban folyamatosan, előbb a beiratkozás és a kölcsönzés, majd az állománygyarapítás, az év közepére valamennyi munkafolyamat az OLIB integrált könyvtári rendszerrel kezdett dolgozni. 2003. december 10-én kiléptünk a világhálóra, elkészült a honlapunk.

Elérhetőségünk: http://lib.ksh.hu vagy http://konyvtar.ksh.hu. Így a széles nagyközönség, illetve a szakma számára is elérhetővé vált adatbázisunk.

Ez tette lehetővé szolgáltatásaink bővítését, és az új korszerű eszközökkel a különböző adatbázisokból való szolgáltatást és tartalomszolgáltatást. Az 5. ábra a könyvtár állományának alakulását mutatja az OLIB rendszerben. A címek és a példányok számai nem nagyon térnek el egymástól, ami azt jelzi, hogy szinte minden dokumentumból csak egy példánya van a könyvtárunknak.

További feladatok várnak még ránk, mindenekelőtt a teljes könyvtári állomány számítógépre vitele. Tervezzük a szolgáltatások bővítését egyéb területeken, elsősorban az Országos Dokumentumellátó Rendszer tagjaként a könyvtárközi kölcsönzés terén. Fontosnak tartjuk a MOKKA-hoz való kapcso-

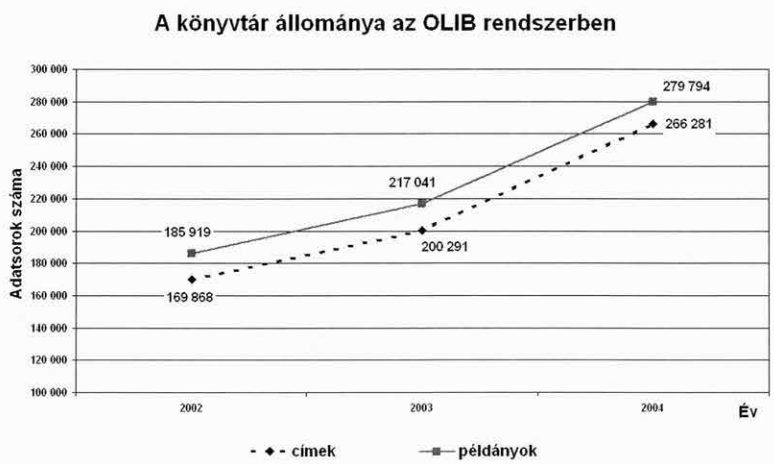

5. ábra

A könyvtár állománya a számítógépen, az OLIB rendszerben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lódást és a lehetőségekhez mérten, további fejlesztéseket tervezünk a kapcsolódás megvalósulása érdekében. Ugyanakkor szeretnénk megvalósítani a KSH régióigazgatóságok könyvtárainak számítógépes összekapcsolását is a központi könyvtárral OLIB kliensek kiépítésével.

A könyvtár digitalizálási terve

A könyvtár stratégiai tervében a rekatalogizáláson túl kiemelt hangsúlyt kapott a digitalizálás. A digitalizálási tervünkben megfogalmaztuk, melyek azok a fő szempontok, amelyek alapján fontossági sorrendet állítunk fel a történeti és szakmai értékek megőrzése, a jelentős statisztikai értékek megőrzése, értékes anyagok rongálódásának csökkentése, a hozzáférési lehetőségek növelése érdekében.

Számba vettük a digitalizálandó dokumentumokat. Első helyet kaptak a helységnévtárak és ezek előzményei. Ezt követően a tanulmányokat közlő szakfolyóiratok, a statisztikai közlemények, válogatott dokumentumok a könyvtár muzeális értékű dokumentumaiból, kézirat és mikrofilmanyagából, a statisztikai adatforrások bibliográfiája, statisztikai adatközlő kiadványok, folyóiratok és népszámlálások azok, amelyek digitalizálásra kerülnek.

A magyar helységnévtárak a 24. óra IHM pályázaton nyert összegből kerültek digitalizálásra. Az 1873–1913-as évek helységnévtárai (összesen 12 kötet, 16 ezer oldal), az Interneten is elérhetőek.

Adatbázisok

A könyvtár informatikai fejlesztése tette lehetővé, hogy a korszerű számítógépes szakirodalmi tájékoztatásba mi is bekapcsolódjunk, és nálunk is elérhetőek legyenek jelentős adatbázisok.

A könyvtár adatbázisai közül szeretnék néhányat röviden bemutatni:

- OLIB, a könyvtár online katalógusának építését szolgáló integrált könyvtári rendszer, az 1990-től állományba vett összes dokumentumot, valamint a kéziratok és jegyzetek teljes állományát tartalmazza;
- TEXTPAC, a könyvtár saját fejlesztésű folyóirat-cikk-adatbázisa;
- Külkereskedelmi adatbázis, 1992-től dolgozza fel hazánk külkereskedelmi forgalmát. Közli az export és az import mennyiségi és értékadatait, vámtarifaszám szerint konkrét termékre lebontva;
- JSTOR adatbázis, online elérhető, az amerikai egyetemek és a Mellon Alapítvány támogatásával épül, jelenleg 23 témakörben. 237 angol nyelvű folyóirat teljes szövegének elérését és betöltését teszi lehetővé. Ingyen hozzáférhető;
- Observer, internetes figyelő, Kulcsszavas kereséssel tájékozódhatunk a magyarországi időszaki kiadványokról;
- Statisztika, saját fejlesztésű adatbázis. A hazai napi- és hetilapokban, folyóiratokban megjelent statisztikai adatokat aktualizálva tartalmazza, feldolgozza a statisztikai és demográfiai szakfolyóiratokat;
- ECONLIT a világ közgazdasági szakirodalmának válogatott bibliográfiája, 1969-től napjainkig;
- Az EBSCO Publishing EBSCOhost nevű szolgáltatása bibliográfiai és teljes szövegű adatbázisokat kínál.

Kiadványaink

A könyvtárban évtizedek óta folyik publikációs tevékenység. A kiadványok közül a legismertebb sorozatok a történeti statisztika témakörében jelennek meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Nagy magyar statisztikusok műveinek válogatott bibliográfiája;
- Történeti statisztikai füzetek;
- Magyarország történeti helységnévtára;
- Történeti statisztikai tanulmányok.

Kiadványaink közül kiemelném a Magyarország történeti helységnévtárát. *Fügedi Erik* történész irányításával 1972-ben kezdődtek el a történeti Magyarország területét magába foglaló, az 1773-1800-as éveket átfogó állapotot tükröző helységnévtárak összeállításának munkálatai.

Eddig 17 kötet jelent meg, legutóbb, 2004-ben az Abaúj és Torna megyék című kötet.

Összegzés

A könyvtár tevékenységében fontos feladatuk a kutató tevékenység támogatása, elsősorban a történeti statisztikai és a statisztika történeti kutatások támogatása, viszont elsődleges feladata a könyvtárba beérkező dokumentumok feldolgozása, feltárása és ezekből a dokumentumokból a legmodernebb technika segítségével a tudásalapú társadalom alapintézményeként az információhoz, ismeretekhez a felhasználót hozzájuttatni, a dokumentumokat a legszélesebb körben hozzáférhetővé tenni. Az 1867-ben alapított KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat gazdag gyűjteményével, a legfejlettebb informatikai eszközök segítségével, szakképzett munkatársai által, az Országos Dokumentumellátó Rendszer tagjaként teljes állományából történő szolgáltatással áll az olvasók, a felhasználók rendelkezésére.

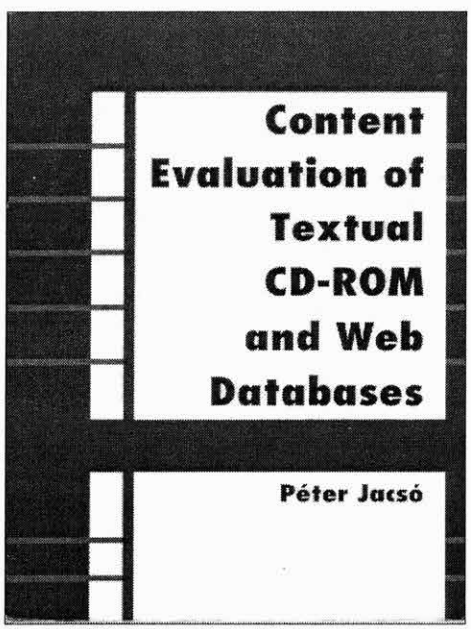

A Magyar Elektronikus Könyvtár
legújabb tétele:
JACSÓ Péter:
Content evaluation of textual
CD-ROM and webdatabases
(Copyright 2001 by Libraries Unlimited an
imprint of Greenwood Publishing Group Inc.
Westport, CT USA www. greenwood.com)
c. művének magyar fordítása CD-ROM
és webes adatbázisok tartalmának
elemzése címen.
A fordítást a Könyvtári Intézet oktatási osztálya
támogatásával Murányi Péter készítette.
A szöveg elérhetősége:
http://mek.oszk.hu/03000/03040/

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Gyűjtemény és szolgáltatások a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárában

NAGY Zsuzsanna

A gyűjtemény forrásai

A magyar gazdálkodási-közgazdasági képzés történetének fontos eseménye a Királyi Magyar Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Kar létrehozása 1920-ban. A következő jelentős mérföldkő 1948-ban az önálló Magyar Közgazdaságtudományi Egyetem*, megalapítása volt. Az alapítással együtt könyvtár létrehozásáról is döntés született. A megalakuló egyetem központi könyvtárának gyűjteményét szerencsés módon nem a semmiből kellett felépíteni, több értékes forrást is „örökölt". Az új gyűjtemény alapját képezte az egyetem jogelődjének tekinthető József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági kari könyvtárának mintegy 10 000 kötete. Ehhez járult *Navratil Ákos* nyugalmazott egyetemi tanár, jeles közgazdász 3000 kötetes magánkönyvtára, amit a Kultuszminisztérium vett meg az egyetem számára. A régi egyetemi tanszéki könyvtárak állományának azon részei, amelyekre az új tanszékek nem tartottak igényt, ugyancsak az új egyetem könyvtáráé lettek. Összességében a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemről kb. 25 000 kötet származik. Az új intézmény kapta meg *Heller Farkas* pro-

* Az egyetem neve 1953-ban Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemre változott, 1990-ben Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem lett, 2000-től Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, majd 2004. szeptember 1-jén a Budapesti Corvinus Egyetem nevet vette fel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fesszor magánkönyvtárának és a Heller-féle szeminárium könyvtárának kb. 20 000 kötetét.

A könyvtár számára még nagyobb jelentőségű volt azonban az a tény, hogy birtokába került az ugyancsak 1948-ban megszüntetett Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara kb. 70 000 kötetes, rendkívül értékes állománya. Az 1850-ben megalapított Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara a kezdetektől gyűjtött könyveket és folyóiratokat, főként azonban a kamara tisztviselőinek munkáját elősegítő adattárak, címtárak, jogszabályok és néhány szakkönyv került a gyűjteménybe. A változás a századfordulón következett be, amikor egy új épület felépítésével egyetemben döntés születik a könyvtár nyilvánossá tételéről, és ezzel az ország első nyilvános közgazdasági szakkönyvtárának létrehozásáról. Könyvtárosnak az akkor 23 éves Szabó Ervint nevezik ki, aki nagy lendülettel lát neki az intézmény átszervezésének, a folyamatok megreformálásának, egy nemzetközi mércével is korszerű könyvtár kialakításának. Szabó Ervin 1904-es távozása az intézmény működését és fejlődését nem akasztotta meg, a két világháború éveinek kényszerű megtorpanását leszámítva a könyvtár folyamatosan gyarapodott. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara felszámolásakor, 1948-ban a gyűjtemény meghaladta a 70 000 kötetet.

Az újonnan létrehozott Magyar Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtára tehát mintegy 115 000 kötetes öröklött állománnyal kezdte meg működését. Az alapvető feladat az öröklött állományrészek olyan egységes gyűjteménnyé szervezése volt, amely magas szinten képes kielégíteni az oktatás és kutatás szakirodalmi és információs igényeit. A tudatos állománygazdálkodási munka eredményeként már az induláskor – és azóta is folyamatosan – az ország leggazdagabb közgazdasági gyűjteményével rendelkezik, amit hatékonyan egészít ki a társadalomtudományok és az egyetemen oktatott egyéb tudományterületek sok esetben interdiszciplináris szakirodalma.

A gyűjtemény néhány jellegzetessége

A mai nevén Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtára gyűjteményének egyik legfőbb jellegzetessége, hogy egyedülállóan jól reprezentálja a magyar közgazdasági gondolkodás alakulását, fejlődését. A kezdetektől – többnyire hiánytalanul – megtalálhatók azok a folyóiratok, amelyek teret adtak az új elméletek megjelenésének, a nemzetgazdaságot érintő kérdésekről folytatott színvonalas vitáknak, aktuális gazdasági, statisztikai közléseknek. Ezek közül első helyen érdemel említést az 1877-ben alapított *Nemzetgazdasági Szemle*, amely azóta is – ma Közgazdasági Szemle címmel – a hazai közgazdaságtan vezető szakfolyóirata. A magyar gazdaságtörténetre, különösen a 16–18. századra vonatkozó értékes anyagot közölt az 1894. és 1903. között megjelent *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*. A nemzetgazdaság egyes ágazatainak kérdéseiről külön szakfolyóiratok tájékoztatták az olvasókat: az 1895-ben indult *Magyar Gazdák Szemléje*, 1880-tól a *Magyar Ipar*, az 1912. és 1918. között kiadott Adó- és Illetékügyi Szemle, az 1906-ban létrehozott Városi Szemle, stb. Az általános társadalomtudományi folyóiratok közül jelentős az 1908-ban alapított *Magyar Társadalomtudományi Szemle*.

A könyvtár állománya természetesen nem korlátozódik a magyar szakirodalom termésére. A legjelentősebb külföldi szakfolyóiratok jó néhányának gyűjtésével büszkélkedhet az intézmény. A francia szakirodalom – ahol először nyertek komoly jelentőséget a közgazdasági szakfolyóiratok – területéről a *Revue d'economie politique* című folyóirat 1899-től jár. A magyar közgazdasági gondolkodást a franciánál szorosabb szálak fűzték a német gazdaságelmélethez. Ez tükröződik a könyvtár állományában is, jóval több német nyelvű (német, osztrák, svájci) folyóiratot találunk a 19. század végétől, 20. század elejétől kezdődően. 1884-től a gyűjtemény része a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hildebrand által alapított *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, ugyancsak 1884-től a *Finanzarchiv*, 1913-tól a világgazdaság jelenségeit bemutató *Weltwirtschaftliches Archiv*. A közgazdasági tárgyú folyóiratok között a német szakirodalomban jelent meg először az üzemgazdasági szemlélet, ennek színvonalas példája a könyvtár által 1906-tól megrendelt *Schmalenbachs Zeitschrift für Betriebswirtschaftliche Forschung*.

A francia és a német folyóiratokhoz képest némiképp később, 1891-ben indult a vezető angol szakfolyóirat, a *The Economic Journal*, amelyet a könyvtár 1892-től kezdve gyűjt. Az 1843-ban alapított és azóta is a világ egyik legtekintélyesebb gazdasági hetilapjaként számon tartott *The Economist* 1896 óta áll az olvasók rendelkezésére, az ugyancsak jelentős *The Economic Review* 1891-től . Az amerikai szakirodalmat a The *Journal of Political Economy* képviseli 1901-től kezdve, valamint az ugyancsak tekintélyes *The American Economic Review* 1925-től.

Bár a legfrissebb tudományos eredmények közlésére a folyóiratok szolgálnak, egy könyvtár számára elengedhetetlenek a monografikus művek, a szintén a tudományos gondolkodást reprezentáló gyűjteményes sorozatok, illetve a szakmai és általános tájékozódást szolgáló adattárak és egyéb segédkönyvek. A monografikus munkák sorában is kiemelkedő értéket képviselnek a gyűjteményben a magyar közgazdasági és társadalomtudományi gondolkodók művei. Olyan muzeális művekkel büszkélkedhet a könyvtár, mint *Bél Mátyás* 1767-1799-ben kiadott műve, a Compendium Hungariae geographicum, vagy *Berzeviczy Gergely*től az 1797-ben megjelent De comercie et industria Hungariae. Ugyancsak megtalálhatók az állományban báró *Skerlecz Miklós*, *Karvasy Ágoston*, *Balásházy János* munkái, *Széchenyi* 1830-ban megjelent Hitel című korszakos műve és az ennek ellenében írt *Desssewffy* mű, „ A' „Hitel" című munka taglalatja". Érdekességnek számít gróf Bethlen Domokos A' nemzeti jól-létről című 1831-ben Bécsben kiadott műve, a Széchenyi munkássága által ösztönzött reformirodalom főúri vonulatának egyik szép példája. A 19. század második felében fokozatosan kialakuló, már szűkebb értelemben vett közgazdasági szakirodalom jól nyomon követhető a könyvtár gyűjteményében. A jelentősebb szerzők művei és az általuk szerkesztett gyűjteményes kötetek, sorozatok jelentős része áll az olvasók rendelkezésére. Csak néhány név a legismertebbek közül: *Kautz Gyula, Földes Béla, Keleti Károly, Fényes Elek, Mandelló Gyula, Matlekovits Sándor, Navratil Ákos, Heller Farkas.*

A könyvtár elődjének állománygazdáit dicséri, hogy a külföldi szakirodalom élenjáró művei sem hiányoznak az állományból. Ha nem is mindig első kiadásban, de a megjelenést rövid idővel követően szerezték be az olyan – azóta már klasszikusnak számító – szerzők munkáit, mint *John Stuart Mill, Adam Smith, Léon Walras, Sismondi, Joseph Schumpeter, Friedrich Hayek*, ... a sort még folytathatnánk.

Az állomány természetesen az örökölt értékeken túl folyamatosan bővült, alkalmazkodva a mindenkori oktatás-kutatás igényeihez, és tükrözve az adott időszak hazai közgazdasági és ideológiai irányzatait. Így természetes módon az 50-es, 60-as években a gyűjtőkör kiemelt területe volt a marxizmus-leninizmus magyar és szovjet irodalma, de ekkor is nyílott lehetőség – ha korlátozottan is – a nyugati szakfolyóiratok beszerzésére. A hetvenesnyolcvanas évektől sokrétűbbé vált a magyar szakirodalom és ismét lehetővé vált a nemzetközi irányzatok követése a beszerzésekben is. Az egyetemen oktatott tárgyak, főleg a közgazdaságtanon kívüli társadalomtudományok bővülésével szélesedett a gyűjtőkör, kiterjedt a szociológia, politikatudomány, pszichológia területére. Jelentős változás következett be a 90-es évek elején, amikor a politikai és gazdasági rendszer megváltozása nyomán a piacgazdaság ismereteit közvetítő üzleti tudományok hangsúlyosabb szerepet kaptak az oktatásban. Az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

első néhány évben főleg a külföldi szakirodalom elégítette ki az igényeket, majd hamarosan megjelentek az üzleti tudományok magyar nyelvű szak- és tankönyvei, folyóiratai. Újabb kihívást jelentett az egyetemi integráció, 2000-ben az Államigazgatási Főiskolával, 2003-ban pedig a korábbi Kertészeti Egyetem három karával egyesült a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem. Az integrációnak a gyűjtemény alakulására gyakorolt hatását az elkövetkező évek fogják megmutatni.

A könyvtár 1957-től a szakmában röviden könyvtári törvényként emlegetett jogszabály 1997-es hatályba lépéséig*, országos feladatkörű szakkönyvtárként is működött. E minőségében nemcsak kiszolgálta az egyetemen kívül folyó közgazdasági kutatást és felsőoktatást, de szakmai-szakértői munkájával komoly hatást gyakorolt a más intézményekben létrejövő könyvtárak gyűjteményeire és szolgáltatásaira is.

A 90-es évek végén új fogalom jelent meg a könyvtárak életében: a hibrid könyvtár. A fogalom, némi leegyszerűsítéssel, a nyomtatott és az elektronikus formában szolgáltatott dokumentumok egységes gyűjteményként való kezelését jelenti. Ez természetesen együtt jár a szolgáltatások megváltozásával, átalakításával is. A hagyományos gyűjtemény mellett megnő az elektronikus források jelentősége. A saját kiadványok (bibliográfiák, referáló folyóiratok, stb.) helyett a professzionális termékek vásárlása, még inkább előfizetése válik általánossá. Önálló – központi forrásokból is támogatott – digitalizálási kezdeményezések is segítik a magyar nyelvű elektronikus források bővülését. A könyvtár egyebek mellett a Nemzetgazdasági Szemle első tíz évfolyamának, valamint néhány kiemelkedő 18–19. századi szerző (pl. Bél Mátyás, Berzeviczy Gergely, Balásházy János) könyvének digitalizálását végezte el.

A könyvtár funkciói és szolgáltatásai

A könyvtár működésének alapvető célját küldetésnyilatkozatában fogalmazta meg: „*A Központi Könyvtár szakmai tevékenységének célja – együttműködve a hazai és nemzetközi intézményekkel – a Budapesti Corvinus Egyetemen folyó képzés és kutatás szakirodalmi és információs igényeinek színvonalas kielégítése és felhasználóinak minőségi kiszolgálása. Ennek érdekében törekszik az Egyetemen oktatott és kutatott tudományok hazai és nemzetközi irodalmát egyedülálló gyűjteménnyé rendezni, feltárni és rendelkezésre bocsátani a felsőoktatás, a tudományos kutatás, a gazdasági szakemberek és az érdeklődők számára.*”

Ez a meghatározás már részben magában foglalja az intézmény rendeltetését és feladatait. A rendeltetés három fő pontban foglalható össze: nyilvános egyetemi tudományos könyvtár, egyetemi hálózati központi könyvtár, valamint szakirodalmi információs központ.

A küldetésnyilatkozatban megfogalmazottak mellett a könyvtár fontos feladatának tekinti a hatékony tanulási, oktatási és kutatási feladatok ellátásához szükséges képességek és magas szintű információs írástudás kialakítását, az önálló, egész életen át tartó tanuláshoz szükséges fizikai és virtuális környezet megteremtését. Céljának tekinti olyan egyetemi tudástár működtetését, amely támogatja a különböző képzési formák, módszerek és kutatási projektek ellátását hagyományos és elektronikus tartalmakkal, beleértve az új tanulási formákhoz szükséges tartalommenedzselési feladatokat is.

A szolgáltatások kialakításánál alapvető szempont a kínálat célcsoportok szerinti strukturálása. A jelenlegi szolgáltatások ebből a szempontból a következőképpen csoportosíthatók:

* 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Az egyetem *kari és tanszéki könyvtárai* számára az állományépítés összehangolása, a pályázatok koordinálása, elektronikus tartalomszolgáltatás, könyvtárközi dokumentum-ellátás, módszertani támogatás;
- Az *oktatók-kutatók* a szolgáltatások széles skáláját vehetik igénybe: szakirodalmi szolgáltatások, a publikációk nyilvántartása, publikációs és hivatkozási listák összeállítása, publikációk teljes szövegű közzététele a honlapon, dokumentumszolgáltatás, módszertani segítség, információs tréningek;
- A *hallgatók* a könyvtári alapszolgáltatásokon (helyben olvasás, kölcsönzés, szaktájékoztatás) túl részben az egyetemi számítógépes hálózaton, részben távolról is hozzáférhetnek a könyvtár által biztosított, előfizetett e-forrásokhoz. Általános felhasználóképzésben részesülnek és igénybe vehetnek speciális információkeresési és felhasználási tréningeket;
- *Felsőoktatási intézmények, könyvtárak, kutatóintézetek* meghatározott feltételek mellett használhatják a könyvtár információs forrásait, dokumentumszolgáltatását. A szakmai kapcsolatok keretében részben konkrét szolgáltatásokat nyújt a könyvtár (pl. konzorciumok szervezése, tréningek, stb.), részben a tapasztalatait és információmenedzselési tudását, alkalmazott megoldásait adja át a partnereknek. Szakértői tevékenységként könyvtárak létrehozásában, megszüntetésében, menedzselési problémák megoldásában vesz részt.
- A *nagyközönség* felé a könyvtári alapszolgáltatások mellett személyre szabott információs csomagot kínál a könyvtár térítés ellenében.

Egyetemi könyvtár lévén a szolgáltatások között továbbra is jelentős a *helyben olvasás*-tanulás. A *kölcsönzés* terén új kategória került bevezetésre, a tankönyvek, tananyagok korlátozottan kölcsönözhető jelzést kapnak, ami rövidebb kölcsönzési időt jelent, illetve vizsgaidőszakban ezek a művek nem hosszabbíthatók. Így jóval több hallgató jut hozzá a tanuláshoz, vizsgához szükséges irodalomhoz. A *dokumentumszolgáltatás* iránt komoly kereslet van, a felhasználók választhatnak a papír vagy elektronikus forma között. A kölcsönzést és a dokumentumszolgáltatást kiegészíti a könyvtárközi kölcsönzés, amit az Országos Dokumentumellátó Rendszer tagjaként két irányban is végez a könyvtár. Teljes nyitvatartási időben működik a technikai és szakmai *referensz szolgálat*, az olvasók telefonon és e-mailben is feltehetik kérdéseiket. A könyvtár munkatársai részt vesznek az Országos Széchényi Könyvtár által működtetett Libinfo elnevezésű internetes tájékoztató szolgáltatásban is. A felhasználóképzés egyre fontosabb része a szolgáltatásoknak. Részben a könyvtár által biztosított egyre sokrétűbb információs források lehető legjobb kihasználását, részben az oktatáshoz, kutatáshoz és önálló tanuláshoz elengedhetetlen információs írástudást hivatott segíteni. Kidolgozott rendszer alapján meghatározott célcsoportoknak, különféle típusú képzéseket, tréningeket kínál a könyvtár. Az egyetem oktatóival kialakított szakmai kapcsolatok egyre gazdagabbá válnak, a szakirodalmi ellátáson túl a könyvtár munkatársai segítséget nyújtanak a tudományos minősítésekhez, különféle pályázatokhoz szükséges információk összegyűjtésében, a szemináriumi órák keretében információs és kommunikációs ismeretek átadásában, az elektronikus publikációk közzétételében. Az oktatók – a honlapon működtetett interaktív felületen is – javaslatot tesznek a könyvtári beszerzésekre, véleményt mondanak a könyvtár forrásairól és szolgáltatásairól.

A szolgáltatásokon belül folyamatosan nő a jelentősége a honlapról elérhető elektronikus szolgáltatásoknak (http://www.lib.uni-corvinus.hu)

A honlap ***Hírek, ajánlatok*** rovatában a könyvtárral kapcsolatos aktuális tudnivalókon túl könyvajánlót, gyarapodásjegyzéket, a legfrissebb oktatói publikációk listáját, az új elektronikus források és tesztelhető adatbázisok bemutatását kínáljuk az ol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vasóknak. Itt iratkozhatnak fel a honlap látogatói a könyvtár ingyenes hírlevelére.

A ***Katalógusok*** rovatban az elektronikus katalógus mellett más könyvtárak katalógusai és a szakirodalom keresésére alkalmas egyéb eszközök (pl. Könyvkereső, Google Scholar, stb.) találhatók. Az elektronikus katalógus a tájékozódáson kívül a beiratkozott olvasók számára azonosított belépés esetén távolról is lehetővé teszi a kölcsönzési helyzet megtekintését, hosszabbítást vagy előjegyzést.

A honlap legfontosabb része az ***Elektronikus információforrások*** rovat. Itt érhetők el a könyvtár által biztosított *adatbázisok*, amelyek között vannak több ezer szakfolyóirat cikkeit teljes szöveggel tartalmazó szakadatbázisok, vannak statisztikai és tényadatokat, céginformációkat tartalmazó üzleti adatbázisok, jogszabálygyűjtemények, a menedzsment témakörében vállalati eseteket, trendeket bemutató szolgáltatások. Egyes adatbázisoknál az adatok tetszés szerint táblába rendezhetők, grafikonok és ábrák készíthetők belőlük illetve többféle alkalmazásban elmenthetők és tovább feldolgozhatók. Az *elektronikus folyóiratok* az adatbázisokhoz hasonlóan részben az egyetemi hálózatról, részben – az egyetemi közösség számára- távolról is használhatók. A *Digitális Archívum* a könyvtár által digitalizált folyóirat- és könyvgyűjteményt, az *Egyetemi dokumentumok* az egyetemen megvédett PhD-értekezéseket, az oktatók és a tanszékek elektronikus publikációit, tananyagait szolgáltatja. Az itt olvasható művek természetesen a könyvtár katalógusában is megtalálhatók. A *KLIKK* elnevezésű menüpont tematikus csoportokban kínálja a felhasználók számára legfontosabbnak ítélt honlapok, szolgáltatások gyűjteményét. Rengeteg információhoz juthat az olvasó ezeken az ellenőrzött honlapokon keresztül, külön említést érdemel a Kutatási hálózatok gyűjteménye, amely néhány magyar és számos nagy presztízsű külföldi kutatóintézet teljes szöveggel közölt publikációit, műhelytanulmányait tartalmazza.

A szolgáltatások tartalma, formája, az alkalmazott technikai megoldások folyamatosan változnak, részben az olvasói igények, részben a fenntartók által meghatározott stratégia és keretrendszer függvényében. Az elkövetkező időszakban a könyvtáraknak arra kell megtalálniuk a megoldást, hogyan lehet az egyre szűkülő pénzügyi lehetőségek közepette az olvasók legmagasabb szintű, a legkorszerűbb technikát felhasználó kiszolgálása mellett a jelen és a jövő számára megőrizni és szolgáltatni a nemzeti és európai tudományos és kulturális örökség részét képező értékes gyűjteményt.

Irodalom

WALLESHAUSEN Gyula: A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem központi könyvtára. Múlt, jelen és jövő. In: Egyetemi Szemle, 1984. 4. sz. p. 39–53.

WALLESHAUSEN Gyula – HUSZÁR Ernőné. – HEGEDŰS Péter: A MKKE Központi Könyvtára: Jelen és jövő. In: Egyetemi Szemle, 1985. 1. sz. p. 133–155.

SZIVI Józsefné: A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának története oktatást-kutatást támogató szolgáltatásainak szemszögéből. In: 50 éves a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Bp. 1998. p. 1532-1547.

NÉMETH Enikő: A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának története a kezdetektől 1996-ig. Szakdolgozat. Bp. 1998.

Magyar közgazdasági gondolkodás : A közgazdasági irodalom kezdeteitől a II. világháborúig Bp. Aula. 2002.

BEKKER Zsuzsa: „Egy igen éles elméjű kis munka" : A' nemzeti jól-létről, 1831-ből. In: Ünnepi dolgozatok dr. Szigeti Endre professzor 70. születésnapjára. Bp. 2004. p. 12-33.

BEKKER Zsuzsa: Széchenyi és Kautz: A „helyes középút" tradíciója. In: Society and economy in Central and Eastern Europe 1999. 2. p. 38-62.

Közgazdasági Enciklopédia. Bp. Atheneum. 1929. 4 kötet

A Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtára belső hivatali dokumentumai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mi újság a hazai szabványosításban?

Az alábbi tömör összefoglaló valamennyi könyvtárosi, közgyűjteményi fórum (elektronikus és nyomtatásban megjelenő) részére készült azzal a céllal, hogy mindazokhoz a munkatársakhoz eljusson, akik dokumentumok formai, illetve tartalmi feldolgozásával foglalkoznak.

A Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság (rövid nevén: Szabványosítási Bizottság), valamint a Magyar Szabványügyi Testület (MSZT) 507-es Könyvtár és információ Műszaki Bizottsága 2005. február 10-én tartott együttes ülésén beszámolt a 2004-ben végzett munkáról és előkészítette a 2005. évi szabványosítási/szabályzatalkotási tervét.

2004

A Könyvtári Intézet 2004-ben a következő ISO szabványok honosítását rendelte meg az MSZT-től:

- *MSZ ISO 15836 : 2004 Információ és dokumentáció. A Dublin Core metaadat elemkészlete*
- MSZ ISO/TR 20983 : 2004 Információ és dokumentáció. Elektronikus könyvtári szolgáltatások teljesítménymutatói
- MSZ ISO 15511 : 2004 Információ és dokumentáció. Könyvtárak és más hasonló szervezetek nemzetközi szabványos azonosítója (ISIL)

Mindhárom szabvány időben megjelent, beszerezhetők az MSZT-től (1091 Budapest, Üllői út 25.), illetve megrendelhetők faxon: (Fax: (36)-1-4566823) vagy elektronikus úton a következő webhelyen:

http://www.mszt.hu/szabvanyrendeles/rend_main.htm

2005

A Könyvtári Intézet honlapjának „Szabványok, szabályzatok, útmutatók" weboldalán

http://www.ki.oszk.hu/szabalyzatok/index.html

2005. január 13-án frissítették a *„Könyvtári szabványok és szabályzatok jegyzéke"* tartalmát, valamint felkerült az *„Útmutató a 13 jegyű ISBN bevezetéséhez"* c. dokumentum és a *„KSZ/4.1 HUNMARC. A Bibliográfiai rekordok adatcsere formátuma"* c. szabályzat pdf formátumban.

Rövidesen ugyanitt férhetnek hozzá a nyomtatott formában már elfogyott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- *KSZ/1 Bibliográfiai leírás. Kartográfiai dokumentumok*
- *KSZ/2 Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok*

c. szabályzatok pdf változatához.

Új szabályzat: KSZ/5

- *KSZ/5 Földrajzi nevek, mint adatbázisrekordok tárgyi hozzáférési pontjai* címen új szabályzat jelenik meg, amelynek tervezetként való előterjesztése már 2004-ben megtörtént, de a hosszadalmas szakbizottsági tárgyalásoknak köszönhetően a kézirat elfogadására csak ez év júniusában került sor. Hozzáférhető lesz a Könyvtári Intézet már említett webhelyén.

A Szabványosítási Bizottság eredeti szándéka szerint a KSZ/5 -öt az MSZ 3440 besorolási adatok szabványcsalád utolsó tagjának, az *MSZ 3440/5-79 A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Földrajzi nevek* című korszerűsítéseként dolgozták volna ki. A tárgyalások során azonban világossá vált, hogy a szabályzat előírásai kizárólag a tárgyi besorolási adatként szereplő földrajzi nevekre vonatkozhatnak. Minden egyéb, az adatbázisrekordokban más funkciót betöltő földrajzi név adat (pl. megjelenés, gyártás, közzététel helye, bármely egyéb név – pl. testületi név – kiegészítő adata) formájára más szabályok vonatkoznak. Ezért volt zavaró a korábbi szabvány előírásaira való hivatkozás a többi besorolásiadat szabványban.

Az új szabályzat kidolgozásánál a bizottság már figyelembe vehette az IFLA útmutatóiban „Bibliográfiai rekordok funkcionális követelményei" (*Functional Requirements of Bibliographic Records, FRBR*) és „Besorolási rekordok funkcionális követelményei és számozása" *(Functional Requirements and Numbering of Authority Records, FRANAR)* – leírt koncepcionális modelleket, valamint az IME ICC által megfogalmazott, ún. Frankfurti Alapelvek Tervezetet.[1]

A KSZ/5 kidolgozásában a könyvtári területen kívüli szakértők is részt vettek. Ezért került be a szabályzat preambulumába, hogy „A szabályzatok a kulturális örökségintézmények (közgyűjtemények, pl. könyvtárak, levéltárak, múzeumok, archívumok) állományfeltáró munkájának egységesítését segítik elő". A „Bevezetés"-ben részletesebben kifejtve: „A bizottság a szakmai szabályzatok kidolgozása és a tervezetek megvitatása során minél szélesebb körű szakmai együttműködésre törekszik, ezért a munkában valamennyi kulturális örökségintézmény (közgyűjtemények, pl. könyvtárak, levéltárak, múzeumok, archívumok) szakértőinek részvételére számít. Annál is inkább, mert egyre sürgetőbb igényként jelentkezik mindezen intézmények adatbázisaihoz a közös felületen való hozzáférés." A szabályzat az említett Frankfurti Alapelvek Tervezet 2.2 fejezetére is hivatkozik, miszerint: „A besorolási rekordoknak szabványos formában kell közölniük legalább a személyek, családok, testületek neveit és a tárgyszavakat. A művek tárgyául szolgáló entitás lehet: mű, kifejezési forma, megjelenési forma, példány, személy, család, testület, fogalom, objektum, esemény, hely." A felsorolásban szereplő entitások közül a KSZ/5 szabályzat a helyek, azaz **a művek tárgyául leírt földrajzi nevek** formájára vonatkozó előírásokat tartalmazza. A további hozzáférési pontok (pl. személynevek, testületi nevek) megválasztására és formájára külön szabályzatok készülnek, amelyekben a földrajzi nevek feltüntetésére vonatkozó szabályok e szabályzat előírásaitól eltérőek lehetnek."

Újdonságot jelent a szabályzat terminológiájában, hogy a korábbi „besorolási adat" kifejezést a „hozzáférési pont" váltotta fel, mivel az adatbázisok korában már nem időszerű a cédulakatalógusokban való elhelyezésről, azaz besorolásról beszélni. A nemzetközi szóhasználatban elterjedt „hozzáférési pont" kifejezés arra utal, hogy vannak olyan entitások, amelyek kereshetősége és megtalálása elenged-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hetetlen ahhoz, hogy az online katalógusok megfeleljenek a használók követelményeinek.

További tervek

A KSZ/5 mintájára szükség van valamennyi korábbi besorolásiadat szabvány szabályzatként való átdolgozására a Frankfurti Alapelvek Tervezetben megfogalmazottak szellemében, adatbázisok hozzáférési pontjaiként, valószínűleg a következő sorrendben: Személyek nevei, Testületek neve, Címek.

Sürgető feladat a *HUNMARC. Besorolási rekordok* szabályzat kidolgozása, valamint a korábbi terveinkben szereplő, de eddig főként idő hiányában be nem fejezett szabályzatok, a *Bibliográfiai leírás. Régi könyvek* és a *Bibliográfiai leírás. Könyvek* tárgyalása és közreadása.

Az MSZT-vel a Könyvtári Intézet szerződést kötött az *ISO 2108 : 2005 Information and documentation. International Standard Book Number (ISBN)* nemzetközi szabvány honosítására. Az MSZ ISO 2108 az év végére megjelenik, hogy a 13 jegyű ISBN 2007. évi bevezetése zökkenőmentes legyen.[2]

Berke Barnabásné
az MSZT 507 Könyvtár és információ Műszaki Bizottság és a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság elnöke

Jegyzetek

1. Részletesen lásd. BERKE Barnabásné: Párizstól Frankfurtig és tovább ... : beszámoló az IME ICC tevékenységéről. In: Könyvtári Figyelő 14=50. évf. 2004. 3. sz. p. 581-596.
2. Az ezzel kapcsolatos tudnivalókat részletesen lásd: „Útmutató a 13 jegyű ISBN bevezetéséhez" http://www.ki.oszk.hu/szabalyzatok/utmutato20050419.pdf;

   BERKE Barnabásné: 32. Nemzetközi ISBN Tanácskozás. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 14.évf. 2005. 1.sz. p. 18-26.

A Tel-Me-Mor project (www.telmemor.net) WP1 munkacsoportja „A kutatás-fejlesztés jelene és jövője az EU új tagállamainak nemzeti könyvtáraiban" címmel munkaértekezletet tartott az OSZK-ban 2005. június 22-én. A megvitatásra került fő témák a következők voltak: 1. A kulturális örökség megőrzésének stratégiai irányelvei; 2. A nemzeti kutatás-fejlesztés (KF) infrastruktúrája; 3. Részvétel az európai kutatás-fejlesztési programokban; 4. Együttműködés a kulturális örökség kutatás-fejlesztési programjainak más szereplőivel, 5. A nemzeti könyvtár belső KF potenciálja; 6. Digitalizálás, a digitális és digitalizált kulturális örökség megóvása és az ahhoz való hozzáférés.

(Mező Zoltán híre, OSZK levelezési lista, 2005. jún. 14.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári Intézet
Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F épület, VIII. emelet
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3793, Fax:224-3795,
E-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

– 2005. szeptember –

(az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:
http://www.ki.oszk.hu

a szakkönyvtár honlapja:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/

on-line katalógus (LibriVision):
http://nektar.oszk.hu

gyarapodási jegyzékünk:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/gyarap

könyvtárközi kölcsönzés, elektronikus dokumentumszolgáltatás:
kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI és THES):
http://w3.oszk.hu/manci.htm
(a LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:
http://www.ki.oszk.hu/kf

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:
http://www.oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html

on-line tájékoztatás a LibInfO keretében:
http://libinfo.oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

Bosznia-hercegovinai kiadványok (bosniaca) az Országos Idegennyelvű Könyvtár szlavisztikai gyűjteményében*

BADA Zoltán

Az OIK idegen nyelvű állománya

Az Országos Idegennyelvű Könyvtárban (OIK) több mint 350 000 különféle dokumentum található. A teljes állomány nagyobb részét könyvek alkotják, rajtuk kívül vannak még időszaki kiadványok, kották, valamint audio- és audio-vizuális alkotások (hangkazetták, videokazetták, CD-k, CD-ROM-ok és DVD-k). A szakkönyvtár évente a következő nyelveken kiadott művekkel gyarapítja állományát:

1) világnyelveken (az állomány ezen részét többségében *angol, francia, német, orosz* és *spanyol* nyelven szerzi be[1]; a nyelvstúdióban található tankönyv, munkafüzet és hangzó segédeszköz gazdag választékával több mint 50 nyelv tanulását teszi lehetővé)[2];

* A tanulmány bővített, szerb nyelvű változata 2005. április 23-án hangzott el Szarajevóban, a szlavisztikai gyűjteményeket gondozó könyvtárosok I. Nemzetközi találkozóján (The Balkans from the outside. First International convention of Slavicist librarians in Sarajevo. Sarajevo, 22-24 April 2005.). Az alkotás eredeti, szerb nyelvű címe: *Izdanja iz Bosne i Hercegovine (bosniaca) u slavističkoj zbirci Zemaljske biblioteke za strane jezike u Budimpešti.*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2) a szomszédos országokban, vagyis a Közép- és Délkelet-Európában élő nemzetek nyelvén;
3) a Magyarországon élő 13 nemzetiség nyelvén (ezek: *a bolgár*, a *cigány*, a *görög*, a *horvát*, a *lengyel*, a *német*, az *örmény*, a *ruszin*, a *román*, a *szerb*, a *szlovák*, a *szlovén* és az *ukrán* nyelv).[3]

A kisebb és holt nyelveken kiadott alkotások eredeti vagy közvetítő nyelvek révén, műfordítások formájában kerülnek állományba. Az OIK-ban a közvetítő nyelvek a *magyar*, az *angol*, a *német* és az *orosz* nyelv. A magyar irodalom a könyvtár teljes gyűjteményében a világirodalom részeként van jelen, különös tekintettel az összehasonlító szempontra: az intézmény a lehető legnagyobb mértékű teljességre törekedve figyeli és gyűjti a modern idegen nyelvű szépirodalom magyar nyelvű fordításait. Úgy is mondhatnánk: magyar állományunk egyfajta lakmuszpapír szerepkört is játszik, mert hűen tükrözi azt, hogy egy külföldi szerző Magyarországon milyen fogadtatásra lelt és alkotásait milyen gyakorisággal ültették és ültetik át magyar nyelvre.[4] Fontos hangoztatni, hogy a könyvtári dokumentumok kiválasztása és megvásárlása előtt az illetékes nyelvi referens (és többi kollégája) – az esztétikai mércéken kívül – még két fontos elvet vesz figyelembe:

- egy-egy külföldi szerző milyen helyet foglal el az adott ország nemzeti irodalmában, illetve az irodalomtudományban, és ez miként tükröződik vissza az egyetemes világirodalomban?
- az említett írók műveit milyen mértékben és milyen gyakorisággal jelentetik meg magyar, illetve más világnyelven?

Az OIK szlavisztika gyűjteménye

A szlavisztikai gyűjteményben valamennyi szláv nyelv képviselteti magát. Legnagyobb méretű az orosz gyűjtemény, amely még az 1950-es évek közepén (a könyvtár megalakulásának időszakában) alakult ki. Három budapesti intézmény – a Magyar-Szovjet Baráti Társaság, a „Horizont" Kiadóház, valamint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – russzisztikai gyűjteményének fúziója révén jött létre. Az előző, szocialista társadalmi rendszer időszakában az orosz nyelvű művek hűen adtak képet a Szovjetunió irodalmában megjelenő alkotásokról és az ottani irodalmi életben uralkodó állapotokról.[5] Elmondhatjuk, hogy az OIK jelenlegi orosz gyűjteményének gerincét a 19. és a 20. századi orosz írók klasszikus művei alkotják. Rajtuk kívül orosz nyelven (kisebb mennyiségben) olvashatók mindazon nem-orosz írók alkotásai is, akiknek országai korábban az 1991-ig létező Szovjetunió állami kereteibe tartoztak.

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár referensei mindig élénk figyelemmel kísérik a szlavisztikai kutatások legújabb tudományos eredményeit is. Mint ismeretes, a magyarországi szlavisztika a felsőoktatásban igazán a 19. század 80-as éveiben lendült fel, de ezt megelőzően már 1849-ben a Pesti Egyetemen kinevezték a szlavisztikai tanszék professzorait. A hazai szlavisták napjainkban nagy hangsúlyt fektetnek az etimológiai kutatásokra (különösen a russzisztika berkeiben), továbbá a dialektológiára és a szélesebb értelemben vett összehasonlító nyelvkutatásokra. Ami az irodalomtudományt illeti, különösen hermeneutikai (magyarázattani), szövegelemzői kutatások zajlanak a russzisztikában, míg a kroatisztikában, a szerbisztikában és a szlovenisztikában az irodalmi alkotások kölcsönös befogadását kimutató és szolgáló kiadványok (antológiák) látnak napvilágot.[6] Az Országos Idegennyelvű Könyvtár a kisebb, délszláv nyelvek köréből olyan kiváló alkotásokkal is rendelkezik, mint amilyenek például a *Lökös István* tollából megírt horvát, *Milosevits Péter* részéről pedig a szerb irodalomtörténet magyar nyelvű összefoglaló monográfiája.[7]

2005 márciusával bezárólag, az OIK integrált rendszerének katalógusa a szlavisztikai gyűjteményről

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

– egészen pontosan, a nyelvkóddal ellátott művekről[8] – a következő adatokat tárja elénk:

Szláv nyelvek (nemzeti nyelvi bontásban és nyelvi kódokkal	A szláv könyvállomány számadatai (valamennyi tudományág és műfaj)	A magyarra lefordított szláv művek száma (a Műfordítás Cikkadatbázis adatai)
Orosz (rus)	32278	2007
Lengyel (pol)	5779	1328
Cseh (cze)	2668	716
Ukrán (ukr)	2287	77
Szlovák (slo)	2145	709
Bolgár (bul)	1630	941
Szerb (scc)	1513	987
Horvát (scr)	1390	331
Szlovén (slv)	246	368
Macedón (mac)	200	27
Ruszin (sla)	74	79
Belorusz (bel)	66	11
Szorb	41	1

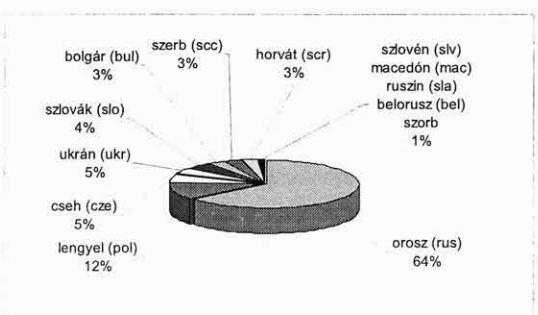

Forrás: OPAC (Országos Idegennyelvű Könyvtár) http://www.oik.hu/menu/smweb.htm

Bosznia-Hercegovinai kiadványok az OIK-ban

Az 1992–1995. évi boszniai háborút követő esztendőkben a szarajevói Nemzeti és Egyetemi Könyvtár *(Nacionalna i Univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine)* épületének felújítása mellett különösen nagy figyelmet szenteltek a nemzeti patriotika, a *bosniaca* revitalizációjának. A nemzeti kiadványok elveszett törzsanyagának pótlása és újbóli kialakítása, valamint a bibliográfiai számbavétel és az archiválási munkálatok terén a helyi könyvtári szakértők mind a hazai, mind a külföldi intézmények segítségére nagyon számítanak.[9] A bosznia-hercegovinai nemzeti patriotika, a bosniaca gyűjtési és archiválási tárgykörébe a következő alkotások tartoznának:

1) minden kéziratban levő, nyomtatott és más eljárással sokszorosított alkotás azon szerzőktől, akik Bosznia-Hercegovina területén születtek, függetlenül attól, hogy a későbbiek során hol éltek és alkottak, milyen nyelven írtak, műveiket hol nyomtatták és hol publikáltak az írásbeliség kezdetétől napjainkig;
2) azon szerzők alkotásai, akik nem Bosznia-Hercegovina területén születtek, de ebben a környezetben alkottak és alkotói munkájukkal hozzájárultak az ország kultúrájának fejlődéséhez;
3) mindazon alkotások, amelyeknek (ismeretlen) szerzőiről kiderítették, hogy Bosznia-Hercegovinában születtek;
4) mindazon nyomtatott és megjelentetett, illetve kézzel átírt alkotások, amelyek Bosznia-Hercegovina területén láttak napvilágot, függetlenül attól ki a szerző és milyen nyelven íródtak;
5) a bosznia-hercegovinai intézetek, intézmények és szervezetek által kiadott művek, függetlenül attól, hol nyomtatták és adták ki, illetve milyen nyelven írták őket; továbbá a Bosznia-Hercegovina területén kiadott, de nem a könyvek kategóriájába tartozó alkotások (hangzó anyagok,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

audio-vizuális dokumentumok, térképek, plakátok, földrajzi atlaszok stb.).[10]

Figyelembe véve e tudományos-módszertani megközelítéseket és definíciókat, elmondhatjuk, hogy a magyarországi könyvtártudományi szakirodalomban a nemzeti bibliográfia építése és fejlesztése kapcsán hasonló, de egyszerűbben megfogalmazott szempont-definíciók szerepelnek. Tekintettel arra, hogy az Országos Idegennyelvű Könyvtárban csak egy szerény, reprezentatív jellegű bosznia-hercegovinai gyűjtemény van, amelynek tételeit nem minden esetben tudjuk besorolni az imént fent említett öt kategóriába, mi a nemzeti bibliográfiánk (*hungarika*) négy szempontjának (*területi, nyelvi, személyi* és *tartalmi* szempont)[11] analógiájára az OIK-ban katalogizált és számítógépes úton is feltárható bosznia-hercegovinai könyvtári dokumentumokat a következő négy osztályba soroltuk be:

1) a Bosznia-Hercegovina területén nyomtatott és kiadott könyvek, valamint más könyvtári dokumentumok a ***területi bosniaca*** kategóriájába;
2) a Bosznia-Hercegovina területén használatos helyi irodalmi nyelveken (bosnyák, horvát és szerb nyelven, illetve a két utóbbi nyelvnek a közelmúltban még alkalmazott változatain, a szerb-horvát és a horvát-szerb nyelven) megjelent könyvek és egyéb nyomtatványok a ***nyelvi bosniaca*** kategóriájába;
3) a Bosznia-Hercegovinában született, illetve annak területén élő szerzők, vagy Bosznia-Hercegovina területéről származó, de más külföldi államban tényked szerzők publikációi a ***személyi (szerzői) bosniaca*** kategóriájába; s végül
4) a Bosznia-Hercegovináról, annak történelméről, kultúrájáról, lakosságról, a helyi nyelvekről (különösen a bosnyák nyelvről), valamint az egyéb jellegzetességekről szóló magyar és más idegen nyelvű munkák a ***tartalmi bosniaca*** kategóriájába tartoznak.

Vedad Spahić, a Tuzlában élő és tényked irodalomtanár a 2003-ban megjelenő és a bosznia-hercegovinai középiskolák negyedikes tanulói számára megírt irodalom-tankönyvében azon álláspontra helyezkedett, hogy *„a bosnyák, a horvát és a szerb nemzeti irodalmat még napjainkban sem lehet szigorúan nemzetállami határokhoz kötni, hanem kulturális térségekhez, illetve régiókhoz, amelyek egymást átfedik és egymás között interferálódnak"*.[12]

Mellőzve minden olyan szándékot, hogy tudományos-elméleti vitákba vagy különböző szerzők alkotásaival kapcsolatosan esztétikai értékelésekbe mélyednénk, de ugyanakkor tiszteletben is tartva a fent említett rövid ténymegállapítást, az Országos Idegennyelvű Könyvtárban fellelhető bosznia-hercegovinai kiadványokról két megközelítés, két szempont alapján kell beszélnünk. A 20. század 50-es és 80-as évei közötti időszakban – szélesebb értelemben – ezek a kiadványok zömmel a területi patriotika, vagyis a ***területi bosniaca*** kategóriájába tartoztak, de egyúttal a ***területi jugoslavica*** osztályába is be voltak sorolva. Ugyanis, az 1945-1991 közötti időszakban a második, ún. szocialista Jugoszláviában uralkodó kultúrpolitika és az általa sugallt könyvkiadói gyakorlat szellemében a két legjelentősebb szarajevói kiadó, a „Svjetlost" és a „Veselin Masleša" rendszeresen megjelentetett olyan könyveket is, amelyek szerzői Bosznia-Hercegovina határain kívül születtek és alkottak. Például, a szerbiai írók és költők közül megemlíthetjük *Mira Alečković, Desanka Maksimović, Miloš Crnjanski, Branislav Nušić vagy Aleksandar Tišma* műveit; a horvátországi szerzők közül kiadták *Ivan Goran Kovčaić, Miroslav Krleža, Vladimir Nazor, Mato Lovrak* és *Ranko Marinković* alkotásait[13]; a szlovéniai szerzők közül pedig *Jože Javoršeknek, Jože Udovičnak* és *Josip Vidmarnak* ugyancsak volt Szarajevóban kiadott könyve. Ugyanis, az említett közel öt évtizedben a jugoszláviai tagköztársaságok között zajló kulturális együttműködés keretében és a kölcsönösség elvének szellemében a műfordítói adottságokkal rendelkező irodalmárok lefordították az ország egész területén élő többi „testvéri"

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nemzet és nemzetiség legjelesebb alkotóinak legfontosabb műveit. E páratlan kulturális missziónak köszönhetően nemcsak az irodalomtudomány szakértői, hanem a laikus olvasók, a bibliofilek is jobban megismerhették azoknak a tollforgatóknak a műveit, akik többnyire vagy kizárólag csak saját (kisebbségi) anyanyelvükön írtak és alkottak.[14] Ezért nem túl nagy tévedés az a sommás megállapítás, hogy már csak a Szarajevóban megjelentetett, de nem bosznia-hercegovinai illetőségű és más nemzetiségű alkotók szerbhorvát vagy horvátszerb nyelven megjelentetett művei révén is megkaphatjuk az (egykor egységes) jugoszláv(iai) irodalom szerény keresztmetszetét.

A ***szerzői bosniaca*** kategóriájába természetszerűen besoroltuk a három államalkotó nemzet (a bosnyákok, a horvátok és a szerbek) mindazon közismert szerzőit, akik munkásságukkal jelentősen hozzájárultak Bosznia-Hercegovina irodalmi életéhez és egyetemes művelődési hagyatékához. A teljesség igénye nélkül most csak azokat az alkotókat fogjuk megemlíteni, akik könyvtárunk állományában több művel vannak jelen. (Hangsúlyozzuk, hogy ezúttal szigorúan csak a Bosznia-Hercegovina területén, főként Szarajevóban kiadott alkotásaikat vettük figyelembe). Vezetéknevük alapján szerzői betűrendben ők a következők: *Ivo Andrić (12 alkotással), Branko Ćopić (8), Mehmedalija Mak Dizdar (6), Hamza Humo (8), Skender Kulenović (10), Mladen Oljača (9), Nenad Radanović (5), Isak Samokovlija (10), Izet Sarajlić (5), Meša Selimović (6), Abdulah Sidran (4), Ćamil Sijarić (6)* és *Risto Trifković (8).*[15]

Az elmúlt évtizedekben a szarajevói kiadók igazán figyelemre méltó és dicséretes projektumokat valósítottak meg. A „Svjetlost" az 1970-es és az 1980-as években megjelentette a *Kulturno nasleđe Bosne i Hercegovine* (magyarul: Bosznia-Hercegovina kulturális hagyatéka), a szarajevói téli olimpia évében, 1984-ben pedig a *Savremena književnost naroda i narodnosti BiH u 50 knjiga* (magyarul: Bosznia-Hercegovina népeinek és nemzetiségeinek kortárs irodalma 50 kötetben) elnevezésű, igen impozáns könyvsorozatot. A „Veselin Masleša" kiadóház a szépirodalom kedvelőit többek között a *Biblioteka izabranih stihova* (magyarul: Válogatott költemények könyvtára) és a *Lastavica* (magyarul: Kisfecske) gyermekirodalmi sorozatokkal lepte meg. A szarajevói „Oslobođenje" lap- és könyvkiadó vállalat 1973-ban egy 10 kötetes sorozat keretében bocsátotta áruba *Miroslav Krleža* műveit, így tisztelegve az akkor aktuális jubileumnak, a horvát író 80. születésnapjának. Ugyancsak az „Oslobođenje" még három ciklusban (1956-1961, 1983, 1988) nyomtatta ki a horvát írófejedelem összegyűjtött alkotásait.[16]

Bosznia-Hercegovinában az irodalomtudomány és az irodalomkritika legjelentősebb, minőségi alkotásait leginkább Midhat Begić, Đenana Buturović, Enes Duraković, Esad Duraković, Alija Isaković, Hanifa Kapidžić-Osmanagić, Dževad Karahasan, Svetozar Koljević, Tvrtko Kulenović, Josip Lešić, Zdenko Lešić, Munib Maglajlić, Juraj Martinović, Nirman Moranjak-Bamburać, Muharem Pervić, Novica Petković, Kasim Prohić, Muhsin Rizvić és Radovan Vučković áldozatos munkájának köszönheti.[17] Az említett irodalmi szakértők közül az OIK elektronikus katalógusában *Mithad Begić*-nek 2, *Đenana Buturović*-nak 3, *Enes Duraković*-nak 4, *Alija Isaković*-nak 1, *Hanifa Kapidžić-Osmanagić*-nak 2, *Josip Lešić*-nek 2, *Zdenko Lešić*-nek 3, *Munib Maglajlić*-nak 2, *Kasim Prohić*-nak 1, *Muhsin Rizvić*-nek 7, míg *Radovan Vučković*-nak 4 alkotása található meg.[18] A közelmúltban vásárolt újabb szerzeményeink közül kiemelnénk a *Bošnjačka književnost u književnoj kritici* (magyarul: *Bosnyák irodalom az irodalomkritikában*) című 6 kötetes sorozatot, amelyet *Enes Duraković* és munkatársai, név szerint: *Đenana Buturović, Munib Maglajlić, Esad Duraković, Fehim Nametak* és *Gordana Muzaferija* alkottak meg. Ez az igen jelentős sorozat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1998-ban jelent meg a szarajevói Alef kiadóház gondozásában.

Az eddig említett kiadványokat leggyakrabban két kategóriába, a ***szerzői*** és a ***területi bosniaca*** osztályába sorolhatjuk. A kategorizálásokat kissé megbontják, de ugyanakkor gyűjteményünket színessé teszik azon műfordítási különlegességek, amelyek ugyancsak Szarajevóban láttak napvilágot: pl. a közismert népi hősballada, a „*Hasanaganica*" eszperantó nyelven[19], valamint két jeles magyar alkotónak, *Csuka Zoltán* irodalomkutatónak, műfordítónak és *Zilahy Lajos* írónak egy-egy, szerb-horvát nyelven nyomtatott könyve.[20] E két utóbbi alkotás nemcsak a ***területi bosniaca***, hanem immár a ***szerzői hungarica*** követelményeit is kielégíti.

Amikor szót kell ejtenünk az ún. ***nyelvi bosniaca*** tárgykörébe tartozó könyvtári dokumentumokról, akkor elsődlegesen a nyelvtudomány alkotásait (a szótárakat, a nyelvi kézikönyveket és a tudományos monográfiákat) kell előtérbe helyeznünk. A korábbi évtizedek kiadványai közül a legjelentősebbek az *Abdulah Škaljić* által szerkesztett szótárak, amelyek a Bosznia-Hercegovinában és a szerbhorvát irodalmi nyelvben meghonosodott török jövevényszavakat tartalmazzák (*Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku.* Sarajevo : „Svjetlost", 1966.; *Turcizmi u srpskohrvatskom – hrvatskosrpskom jeziku.* Sarajevo : „Svjetlost", 1973.). Az 1990-es években – már az új, plurális könyvpiac termékeiként – könyvtárunkba érkeztek a bosnyák nyelvtudomány akkori legfrissebb alkotásai. Szerzőik *Refik Bulić, Senahid Halilović, Branko Ostojić, Fatima Pelesić-Muminović, Sead Trhulj* és *Hanka Vajzović.*[21] Ezeket a szakkönyveket azért szereztük be, hogy a Budapesten, de Magyarország más tudományegyetemein tanuló szláv szakos diákoknak módjukban álljon használni a bosznia-hercegovinai nyelvtudomány legújabb tudományos kiadványait, valamint a bosnyák nyelv lingvisztikai szabályait.

Végül, elmondjuk, hogy a közelmúltban a könyvtárunk birtokába kerülő egyik magángyűjteményben, a Szentgyörgyi-hagyatékban ugyancsak szép számban találhatunk bosznia-hercegovinai kiadású vagy vonatkozású alkotásokat (*területi, szerzői* és *tartalmi bosniaca*). Tekintettel arra, hogy e hagyaték dokumentumai a feldolgozás fázisában vannak, értelemszerűen ezeket még nem lehet megtalálni az OIK elektronikus katalógusában. Hisszük, hogy a könyvtárunkba látogató tudományos kutatónak izgalmas felfedezéseket, a laikus olvasónak pedig kellemes időtöltést fognak nyújtani az olyan alkotások, mint pl. *Alija Isaković* válogatása a muszlim (ma: bosnyák) irodalom tárgyköréből, *Esma Smailbegović* Szarajevóról szóló szájhagyomány-gyűjtése, valamint *Midhat Šamić* azon irodalmi forráselemzése, amely Ivo Andrić egyik legismertebb alkotásához, a *Travnička kronika* (magyarul: *Vezírek és konzulok : A travniki krónika*) című regényhez kapcsolódik.[22]

Ha rátekintünk a Bosznia-Hercegovinából eddig beérkezett szerzeményeinkre – összesen 493 tételt tesznek ki –, elmondhatjuk, hogy méreteit tekintve az OIK-nak ugyan szerény *bosniaca-gyűjteménye* van, de kiváló szerzői teljesítményt jelentő alkotásokat tartalmaz. Ezt a gyűjteményt körültekintően és tudatosan fejlesztjük. Valamennyi minőségi alkotás csak növeli azon szakmai hivatás- és kötelességtudatunkat, hogy az elkövetkező években is kiváló könyvtári dokumentumokat szerezzünk be, amelyeket olvasóink mindig szívesen vesznek majd kézbe.

A Bosznia-Hercegovinából szerzeményezett alkotások tematikus összetételét a következő táblázat mutatja:

TÉMÁK	Példány
Referensz művek	2
Irodalomtudomány	83
Szépirodalom	379
Nyelvtudomány	15
Képzőművészet	1

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TÉMÁK	Példány
Népzene	3
Történettudomány és helytörténet	10
Összesen	493

Forrás: OPAC (Országos Idegennyelvű Könyvtár)
http://www.oik.hu/menu/smweb.htm

Az OIK bosniaca-gyűjteményének fontosabb magyar nyelvű tételei

Az intézményünkben található bosznia-hercegovinai alkotók tevékenységéről, illetve műveiről akkor kaphatunk viszonylag teljes(ebb) képet, ha a műfordítások szemszögéből is megközelítjük és megvizsgáljuk őket. Az OIK Bosznia-Hercegovinával kapcsolatos magyar nyelvű állománya három kategóriába osztható. Ezek:

- a könyv formájában megjelent irodalmi művek műfordításai;
- rövidebb terjedelmű irodalmi műfajok műfordításai hazai és határon túli magyar irodalmi folyóiratokban;
- a Bosznia-Hercegovina múltjával (és jelenével) foglalkozó különböző tudományos és publicisztikai kiadványok.[23]

Az első két kategória a szerzői bosniaca, míg a harmadik csoportba tartozó alkotások a tartalmi bosniaca kritériumait elégítik ki.

Magyar nyelvű állományunkban még most is igen szembetűnő Ivo Andrić műveinek számbeli túlsúlya. Nemcsak azért, mert Nobel-díjas alkotóról van szó, hanem azért is, mert olyan termékeny író volt, akinek műveit műfordítóink gyakran és szívesen ültették át magyar nyelvre. A magyar ajkú olvasóközönség főként Csuka Zoltán műfordítói munkásságának köszönhetően ismerhette meg a Travnikban született (katolikus felekezetű) szerb író alkotásait. Ha figyelembe vesszük, hogy az Andrić munkásságával kapcsolatos korábbi és napjaink szakirodalma (mind délszláv, mind magyar nyelven) igen számottevő, akkor már e tények is elegendő érvet szolgáltatnak azzal kapcsolatosan, miért volt és van még mindig ennek a diplomáciai pályát is befutó sikeres írónak kimagasló helye könyvtárunk szépirodalmi-, illetve műfordítás-gyűjteményében. Mindenesetre, az irodalomtudomány, s nem utolsósorban a magyar műfordítók nemes feladata lesz az, hogy a térség más jeles alkotóit is nagyobb mértékben mutassák be a magyar olvasóknak és könyvbarátoknak. Egyúttal elmondjuk, hogy a titoi szocialista korszak irodalmának egyik ismertebb alakja, *Branko Ćopić* 4, a ma már klasszikusnak számító *Meša Selimović* szerény 2, míg *Erih Koš, Mladen Oljača* és *Derviš Sušić* 1-1 magyarra lefordított alkotással szerepel az OIK katalógusában.[24]

Az 1990-es években megjelenő újabb műfordításoknak egy nagyon szomorú aktualitása is van, mert azok – kevés kivétellel – az ún. háborús (szép)irodalom bosnyák, horvát és szerb nyelvű produktumai alapján készültek. Ugyanis, a Bosznia-Hercegovinában és a többi jugoszláv utódállamban tényked ő költők, írók és publicisták között szép számban akadtak olyan alkotók, akik műveik megírásához a közelmúlt tragikus eseményeiből merítettek ihletet.[25] Az OIK-ba az első ilyen témájú könyvek (a szerzői, a nyelvi és a területi bosniaca kategóriáiba egyaránt besorolható alkotások) két szarajevói kiadó, a „Bosanska knjiga" és az „OKO" révén jutottak el.[26] Ma már szinte közhelynek számít, hogy az 1992-1995 között lezajló véres boszniai háború idején, majd az azt követő években igen nagyszámú szépirodalmi mű hagyta el a könyvnyomdákat. Napjaikban ezeknek az alkotásoknak már igen komoly és folyamatosan terebélyesedő műértékelő szakirodalma is van. Mondhatni, akár egy külön irodalomtudományi intézetet lehetne létrehozni kizárólag azzal a feladattal és küldetéssel, hogy az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1990-es évektől egészen jelenünkig nyilvántartásba vegye, elemezze, tanulmányozza, valamint irodalomtudományi és esztétikai értékeléseket írjon a háborús témájú szépirodalmi alkotásokról.[27]

A 20. és a 21. század fordulójának éveiben a magyar könyvpiacon megjelent az első két olyan irodalmi műfordítás, amelynek eredeti nyelvű változatait a bosznia-hercegovinai és a horvátországi irodalomkritika pozitív hangon értékelt és méltatott. Ezek *Miljenko Jergović Szarajevói Marlboro* és *Nenad Veličković Szarajevói capricció* (eredeti címen: *Konačari*) című regénye. A két alkotást *Csordás Árpád,* illetve *Radics Viktória* fordította magyar nyelvre.[28]

Az OIK Műfordítás Cikkadatbázisának adatai arról tanúskodnak, hogy az elmúlt közel másfél évtizedben a hazai és a határon túli magyar irodalmi folyóiratokban nagy számban jelentek meg bosnyák, horvát, szerb és szlovén tollforgatók rövidebb lélegzetű irodalmi alkotásai (versek, valamint novella- és regényrészletek). Ezeket zömmel délvidéki magyar ajkú műfordítók ültették át magyar nyelvre.[29]

Magyar nyelvű gyűjteményünkben a tartalmi bosniaca kategóriában van két olyan jelentős könyv, melyeknek szerzői kizárólag magyar ajkú alkotók (tehát, a szerzői hungarika osztályába is besorolható kiadványok). Még nagyban tartott a háború, amikor 1994-ben Budapesten megjelent egy irodalmi kisantológia egy nagyon egyszerű címmel: *Szarajevó : Antológia* (szerkesztője *Csejdy András,* a kiadást a Láng Kiadó vállalta magára). Ebben a műben a kortárs magyar irodalom neves egyéniségei tették közzé jegyzeteiket, karcolataikat, verseiket és egyéb írásukat. A szerzők között találjuk többek között a majdani irodalmi Nobel-díjas *Kertész Imrét,* a Magyarok Világszövetségének akkori elnökét, *Csoóri Sándort,* továbbá *Eörsi Istvánt, Grendel Lajost, Eszterházy Pétert, Mészöly Miklóst és Tandori Dezsőt,* míg a délvidéki (vajdasági) tollforgatók közül megemlítjük *Kalapáti Ferencet, Thomka Beátát, Végel Lászlót, Kontra Ferencet, Balázs Attilát* és *Fenyvesi Ottót.* A másik mű a magyar nyelvterület egyik megkerülhetetlen alkotása: *Kőbányai János „Szarajevó jelentés"* című riportkönyve, amely a budapesti „Pelikán" és a „Múlt és Jövő" kiadó együttműködése révén jelent meg 1996-ban. Ebben a nagy érzékkel és igen körültekintően megalkotott könyvben a riporter többek között megszólaltatta a háború által sújtott bosznia-hercegovinai főváros több jeles közéleti személyiségét.[30]

Az Országos Idegennyelvű Könyvtárban olyan kiváló alkotások is találhatóak, amelyek révén a magyar olvasók behatóbban megismerhetik Bosznia-Hercegovina történelmi múltját és számos jellegzetességét. Az útirajzok, az emlékiratok, valamint a történelemtudományi és egyéb tudományos kiadványok megjelenési évei között olykor 90–100 évnyi differencia is van. A szerzők között találhatunk történészeket, jogászokat, földrajztudósokat, az Osztrák-Magyar Monarchia főtisztviselőit, magyar parlamenti képviselőket, valamint egy tábori lelkészt is.

Szembetűnő, hogy a magyar ajkú szerzők szinte kizárólag az 1878–1918-as időszakkal foglalkoztak, vagyis az európai nagyhatalmak 1878. évi berlini kongresszusát követő okkupációval, a bosnyák államnak az Osztrák-Magyar Monarchia államkereteibe való beilleszkedésének jogi és politikai kérdéseivel, valamint egyéb magyar vonatkozású aktuális kérdéssel – egészen az I. világháború utolsó évéig. E kisebb gyűjteményrészlegünkben a magyar nyelvű alkotások között megtalálható egy történettudományi és egy kultúrtörténeti műfordítás is, amelyek szerzői igen jelentős horvát személyiségek. Az első nem akárki, mint *Vjekoslav Klaić* (1849–1929), a híres történész, aki számos alkotásával sokat tett azért, hogy a délszláv nemzetek múltját, történetét beborító homályokat a történészi szakma sikeresen eloszlassa. A 19. század utolsó évtizedében jelent meg *„Bosznia története a legrégibb kortól a királyság bukásáig"* című monográfiája[31] (az alkotást 1885-ben Lipcsében német nyelven is kiadták, s e

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

német kiadványt ültette át később magyar nyelvre *Szamota István*). A mű fő jellegzetessége az, hogy teljes egészében levéltári forráskutatásra alapul, ezért joggal nevezik Bosznia-Hercegovina első kritikai módon megírt történettudományi alkotásának. A másik szerző, *Ivan Lovrenović* napjaink jeles irodalomkritikusa és esszéírója. *„A régi Bosznia"* című kiskönyv[32] annak ellenére, hogy nagyon alaposan megírt alkotás, mégsem kimondottan a tudós társadalom tagjainak készült. A laikus olvasóközönség valójában egy hosszabb lélegzetű kultúrtörténeti esszét vesz a kezébe. Mindenképpen azon művek közé sorolhatjuk, amelyek jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy mi, magyarok számos tévhittől megszabadulva még jobban megismerhessük Bosznia-Hercegovinát. Érdekességként elmondjuk, hogy a mű eredeti horvát nyelvű címe *„Labirint i sećanje"*, azaz *„Labirintus és emlékezet"*. A szerző ezzel a szópárosítással félreérthetetlenül azt akarta kifejezni, hogy minden, ami Boszniában, illetve ami Boszniával megtörtént, alátámasztja az ő személyes végkövetkeztetését: ez az ország egyfajta nagy labirintus, a megtörtént események pedig mindörökre kitörölhetetlenül belevésődtek az emberek emlékezetébe.

Végül, megemlítjük, hogy az OIK e tematikus gyűjteményében található egy VHS-technikában készült rendkívül szép videofilm[33], amely a magyarországi ferencesek múltjába ad betekintést. A szóban forgó ferences szerzetesek a bosznia-hercegovinai *Bosna-Argentina* (horvátul: *Franjevačka provincija Bosna Srebrena*) rendtartomány lelkészei voltak, akik a török hódoltság idején (zömmel a 18. században), a Habsburg és az Oszmán Birodalom seregei között lezajló gyakori háborúk éveiben jutottak el a történelmi Magyarország területére. A művészi és tudományos igényességét egyaránt csillogtató egyháztörténeti dokumentumfilm forgatókönyvét egy fiatal történész-professzor, a magyarországi horvát nemzetiség köréből származó *Sokcsevits Dénes (Dinko Šokčević)* írta.

A bosniaca-gyűjtemény magyar nyelvű tételeinek számadatai:

TÉMÁK	Összesen
Szépirodalmi Műfordítások (könyvek)	28
Rövid szépirodalmi Műfordítások (folyóiratokban)	116
Egyéb tartalmi bosniaca (monográfiák)	15
	159

Forrás: OPAC (Országos Idegennyelvű Könyvtár) http://www.oik.hu/menu/smweb.htm

Jegyzetek

1. A könyvtár idegen nyelvű gyűjteményei közül az *angol,* a *francia,* a *német,* az *orosz* és a *spanyol* nyelvű a legszámottevőbb gyűjtemények. Róluk részletesebben ld.: Mátisné Illyés Ibolya: Az angol nyelvű gyűjtemény a korszerűsítés időszakában. In: Eszesné Merész Irén – Juhász Jenő (szerk.): *Az Országos Idegennyelvű Könyvtár évkönyve.* Budapest : Országos Idegennyelvű Könyvtár, 2002., 63-68. p.; Szalay G. Erzsébet: A francia nyelvű állományunk. In: *Uo.*, 69-72. p.; Schaffler Mária: A német nyelvű gyűjteményünk. In: *Uo.*, 73-76. p.; Hetényi Zsuzsanna: Az orosz nyelvű állományról. In: *Uo.*, 77-79. p.; Radnai Margit: Spanyol anyagunk a spanyol-magyar kulturális kapcsolatok tükrében. In: *Uo.*, 80-86. p.
2. PAPP Anna Mária: Az Országos Idegennyelvű Könyvtár a nyelvi sokféleség szolgálatában. In: *Könyv, könyvtár, könyvtáros* 13. évf., 12. szám (2004. december), 34-40. p.
3. A magyarországi 13 nemzetiség irodalmi kiadványairól ld. a következő kiadói jegyzéket, illetve tematikai gyűjtést: BADA Zoltán – KOMÁROMI Sándor: *A magyarországi nemzetiségi, valamint a nemzetiségekre vonatkozó kiadványok válogatott jegyzéke (1990-2000).* (http://www.oik.hu/Osztalyok/bada2.htm). A nemzetiségi könyvkiadás folyamatairól szól a következő összefoglaló esszé: BADA Zoltán: *A magyarországi nemzetiségi és nemzetiségekre vonatkozó könyvkiadás az 1990-es években* (http://www.oik.hu/Osztalyok/bada1.htm). A nemzetiségekkel kapcsolatos könyv-, illetve könyvtári ellátásról ld.: JUHÁSZ Jenő: A magyarországi kisebbségek könyvtári ellátásáról. In: Eszesné Merész Irén – Juhász Jenő (szerk.): *i.m.*, 104-107. p.
4. Az OIK magyar nyelvű könyvállományának különleges feladatairól ld.: VIRÁG BOGNÁR Ágota: A magyar nyelvű gyűjtés szempontjai. In: Eszesné Merész Irén – Juhász

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jenő (szerk.): *i.m.*, 61-62. p.
Ezen a helyen a szerző köszönetet mond Virág Bognár Ágota könyvtáros kolléganőnek, aki a tanulmány készítése idején tartalmi és nyelvi kérdésekben nyújtott szakmai segítséget.

5. A russzisztikai gyűjtemény kialakulásáról ld.: HETÉNYI Zsuzsanna: Az orosz nyelvű állományról. In: Eszesné Merész Irén – Juhász Jenő (szerk.): *i.m.*, 77-79. p.
6. A magyarországi szlavisztikai kutatásokról ld. a NYOMÁRKAY Istvánnal készült következő horvát nyelvű interjút: Sladak jaram i lako breme. In: *Vijenac*, 1999., br. 150., (http://www.matica.hr/MH_Periodika/vijenac/1999/150/html/razgovori/24.htm]
7. LÖKÖS István: *A horvát irodalom története.* Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.; MILOSEVITS Péter: *A szerb irodalom története.* Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998. Az említett monográfiák mellett, a korábbi évtizedek jugoszláv (délszláv) irodalmának jobb áttekinthetősége érdekében ajánlatos kézbe venni *Csuka Zoltán* (1901-1984) alkotásait is, hiszen még napjainkban is őt tartják az egykor egységes Jugoszlávia irodalmi élete egyik legjobb ismerőjének és szakértőjének. Ő számos szerb, horvát, szlovén és macedón irodalmi alkotást ültetett át magyar nyelvre. Ld.: CSUKA Zoltán: *A jugoszláv népek irodalmának története.* Budapest : Gondolat, 1963. (A mű második kiadása már 1965-ben jelent meg.); CSUKA Zoltán: *A szerbhorvát irodalom kistükre a kezdetektől 1945-ig.* Budapest : Európa, 1969.; CSUKA Zoltán (vál.) – ÁCS Károly (ford.): *A szó születése : Mai makedón költők.* [Budapest] : Európa, [1969.]; BODRITS István (ford.) – RADVÁNYI Ervin (vál., szerk.) – CSUKA Zoltán (ford.) – TÓTH Ferenc (utószó): *Téli éj : Mai szlovén elbeszélők.* [Budapest] : Európa, 1970.
8. Az OIK valamennyi nyelvterületének, így a szlavisztikai gyűjtemények egzakt számadatait azért nehéz pontosan, tételszerűen megadni, mert azokat természetszerűen befolyásolják a folyamatos dokumentum-szerzeményezések, illetve a retrospektív konverzió munkálatai idején lezajló időszakos selejtezések. Könyvtárunk (végleg kivonásra kerülő) integrált rendszerének, az SR-LIB könyvmoduljában a következő címhierarchia szerepelt: *Sorozatcím – Műcím – Kötetcím – Részcím.* Az utolsó három címfajtánál legtöbb esetben az az egység kapott nyelvkódot, amelynél a példányadatok szerepeltek. Még elmondjuk, hogy az OIK elektronikus katalógusa és adatbázisai 2005. nyarán már a SZTAKI által kifejlesztett Huntéka könyvtári integrált rendszerben működnek.
9. Kujundžić, Enes: Stanje i perspektive obnove Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine : Saopćenje sa skupa „Perspektive obnove Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine" (Sarajevo, 16. i 17. juni 1994.). In: *Bibliotekarstvo* (Sarajevo), vol. 37-41. (1992-1996), 11-16. p. (ld. benne a következő aktuális alfejezetet: *Rekonstrukcija Bosniake* [internetes elérhetőség]: http://www.openbook.ba/bibliotekarstvo/37/37_kujundzic_stanje.htm). Ez a beszámoló teljes terjedelemben megtalálható még a következő időszaki kiadványban: *Bosanskohercegovački školski glasnik* (Sarajevo), br. 1. (avgust 1994), 21-24. p. Itt mondjuk el, hogy a későbbiekben az UNESCO 1994. novemberében Prágában közzétette azon ajánlásait, amelyek már konkrétan előirányozták a bosniaca felélesztésére és rendbetételére vonatkozó teendőket (UNESCO GENERAL INFORMATION PROGRAMME. Assistance Programme for the Revival of the National and University Library of Bosnia and Herzegovina Meeting of the Expert group on the Reconstitution of Bosniaca. National Library in Prague, 25-26. November 1994. (Report including recommendations).
10. Kujundžić, Enes: *i.m.* (a már említett alfejezet: Rekonstrukcija Bosniake); ld. a 9. lábjegyzetben lévő internetes elérhetőséget.
11. http://biblsrc.btk.ppke.hu/kvth/Aniko/Web/Tananyag/04Abibliogr.html ; ld. Murányi Lajos: A nemzeti bibliográfia feladatai. In: Horváth Tibor – Papp István: *Könyvtárosok kézikönyve,* 2. kötet. Budapest : Osiris, 2001., 335. p.
12. SAVREMENA KNJIŽEVNOST NARODA BOSNE I HERCEGOVINE (forráshely: SPAHIĆ, Vedad: *Čitanka 4.* Sarajevo : [s.n.], 2003, 72-80. p.]; ld. még: http://www.geocities.com/gimn1gradacac/savrknjizkodnas/savrbosnjknjiz/savrknjizbh.htm
13. http://www.oik.hu/Osztalyok/slavistica/BOSNIACA1.htm A BOSZNIA-HERCEGOVINÁBAN, HELYI DÉLSZLÁV NYELVEKEN MEGJELENT MŰVEK ÁLLOMÁNYA – ld. SZÉPIRODALOM
14. http://www.oik.hu/Osztalyok/slavistica/BOSNIACA2.htm ; AZ EGYKORI JUGOSZLÁVIA NÉPEI ÉS NEMZETISÉGEI IRODALMÁNAK MŰFORDÍTÁS-ÁLLOMÁNYA (három szlovén alkotás). Ld. még ott az albán, a macedón, a magyar és az olasz nemzetiségi, valamint az eszperantó és angol nyelvre átültetett műfordításokat.
15. Ld. 13. számú lábjegyzetnél lévő internetes elérhetőséget.
16. Uo.
17. Ld. a 12. számú lábjegyzetnél lévő szakirodalom-tankönyvet és internetes elérhetőséget.
18. http://www.oik.hu/Osztalyok/slavistica/BOSNIACA1.htm A BOSZNIA-HERCEGOVINÁBAN, HELYI DÉLSZLÁV NYELVEKEN MEGJELENT MŰVEK ÁLLOMÁNYA – ld. IRODALOMTUDOMÁNY
19. HADŽIHASANOVIĆ, Miralem (red.): *Hasanagaino = Hasanaginica : Bosnia muzulmana popolbalado.* Sarajevo : Svjetlost, 1975. (Ld. a 14. lábjegyzetben lévő internetes elérhetőséget). Itt mondjuk el, hogy az OIK eszperantó nyelvű Fajszi-gyűjteményében még a következő *szerzői és területi bosniaca*-alkotások találhatók (egyelőre még nincsenek jelen az OPAC-ban): ANDRIĆ, Ivo – RE EK, Ladislav (novelaro tradukita en la serbokroata): Soifo. – Sarajevo :

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elbih, 1988. [eredeti cím: eð ; jelzet: **Fajszi esperanto-kolektajo 8678**]; ANDRIĆ, Ivo – IMBERT, Roger [tradukis] – TIŠLJAR, Zlatko [tradukis]: *Sonĝo kaj maldormo sub la karpeneto : Novelkolekto.* – Zagreb : Intermacia kultúra servo, 1972. [eredeti cím: *San i java pod Grabićem* ; **Fajszi esperanto-kolektajo 0823];** ANDRIĆ, Ivo – IMBERT, Roger [esperantigis]: *Vizaĝoj : Novelaro* – Sarajevo : elbih, 1981. [**Fajszi esperanto-kolektajo 0687];** DIZDAR, Mak – LAGUMD IJA, Razija (kompilis) – ZARKOVIĆ, Jovan (esperantigis): Ŝtona dormanto. – Sarajevo : Savez za esperanto BiH, 1989. [eredeti cím: *Kameni spavač* ; **Fajszi esperanto-kolektajo 8615];** *Esperanta Gvidlibro tra Bosnio kaj Hercegovino.* – Sarajevo : Eldonis „La stelo bosnia" ; Asocio de la bosnia-hercegovina esperantistaro en Sarajevo, 1911. [**Fajszi esperanto-kolektajo 346];** HOROZOVIĈ, Irfan – SKALJER-RACE, Vesna (tradukis): *Familio Talhe aŭ Ŝedrvabĝardeno.* – Sarajevo-Banjaluka : elbih, 1991. [eredeti cím: *Talhe ili šedrvanski vrt* ; **Fajszi esperanto-kolektajo 7208];** KARDELJ, Edvard: *La historiaj radikoj de nealianci?o.* – Sarajevo : Esperanto-Ligo de Bosnio kaj Hercegovino, 1980. [**Fajszi esperanto-kolektajo 4110];** KORDIĆ, Ivan (kompilis) – RE EK, Ladislav (esperantigis): *39 modernaj poetoj : Antologio de la postmilita Bosnia-Hercegovina poezio.* – Sarajevo : Esperanto-Ligo de Bosnio kaj Hercegovino, 1985. [eredeti cím: *Antologija bosansko-hercegovačke poslijeratne poezije* ; **Fajszi esperanto-kolektajo 8692];** MIŠKOVIĆ, Petar – ĆOLIĆ, Senad (tradukinto): *La ĉevalsalto : Aerinvado al Drvar en 1944.* – Sarajevo : elbih, 1986. [eredeti cím: *Bitka za Drvar* ; **Fajszi esperanto-kolektajo 7454];** PETKOVIĆ, Ranko – ĆOLIĆ, Senad (redaktoro de la Esperanta eldono): *Tito kaj la nealianciteco.* – Sarajevo : Esperanta-Societo Sarajevo, 1977. [eredeti cím: *Tito i nesvrstanost* ; **Fajszi esperanto-kolektajo 2685];** RISOJEVIĈ, Ranko – SKALJER-RACE, Vesna (tradukis): *Bosniaj elegioj.* – Banja Luka : Komunuma organizo de Esperanto-junularo, 1986. [**Fajszi esperanto-kolektajo 8827];** TIŠLJAR, Zlatko (redaktis): *Kongresa libro de la 29-a Internacia Joulara Kongreso : Sarajevo 21.-27. VII 1973.* – Sarajevo : Preparkomitato de 29 IJK, 1973. [eredeti cím: *Bosanske elegije* ; **Fajszi esperanto-kolektajo 3083];** TRIFUNJAGIĆ, Radmila (esperantigis) – POPOVIĆ, Boĵidar (esperantigis): *La legenda militestro.* – Sarajevo : Esperanto-Ligo de Bosnio kaj Hercegovino, 1981. [**Fajszi esperanto-kolektajo 2849].** A Fajszi-eszperantó gyűjtemény ezen (és más) tételeit közzéteszi a következő hagyományos, nyomtatott formában kiadott bibliográfia: PATAKI Lajosné Czeller Mária [red.]: *Katalogo de la esperanto-kolektajo de Károly Fajszi, Budapest. Libroj. I. parto = Katalógus Fajszi Károly eszperantó gyűjteményéről, Budapest. Könyvek. 1. rész.* – Budapest : Országos Idegennyelvű Könyvtár, 1991. – 542 str. (A következő, második kötet előreláthatóan 2006 folyamán hagyja el a nyomdát.) Végül, a tanulmány írója ezen a helyen mond köszönetet Böde Józsefné könyvtáros kolléganőnek, a Fajszi-gyűjtemény gondozójának, aki az imént felsorolt eszperantó nyelvű alkotások feltárásánál nyújtott információkat és hasznos szakmai segítséget.

20. CSUKA, Zoltán – ĆOLAKOVIĆ, Enver (prev., pogovor): *Moje dvije domovine : Lirika.* Sarajevo : Svjetlost, 1972.; ZILAHI, Lajoš – PEROVIĆ, Sonja (prev.): *Samrtno proleče ; Voda nešto nosi.* Sarajevo : Svjetlost, 1967. [A könyv eredeti címe: *Halálos tavasz ; Valamit visz a víz*]. Ld. a 14. lábjegyzetben lévő internetes elérhetőséget.
21. BULIĆ, Refik: *Bosanski jezik u praksi i normi.* Tuzla : Printcom, 1999.; HALILOVIĆ, Senahid: *Bosanski jezik.* Sarajevo : Baština, 1998.; HALILOVIĆ, Senahid: *Pravopis bosanskoga jezika.* Sarajevo : Preporod, 1996.; OSTOJIĆ, Branko: *Englesko – bosanski i bosansko – engleski rječnik.* Sarajevo : Svjetlost, 1998.; PELESIĆ-MUMINOVIĆ, Fatima: *Bosanski jezik 1.* Zenica : Bemust, 1997.; TRHULJ, Sead: *Rječnik moje majke : Prilog leksičkom blagu bosanskog jezika.* Tuzla : Radio-Kameleon, 1998.; VAJZOVIĆ, Hanka: *Orijentalizmi u književnom djelu : Lingvistička analiza.* Sarajevo : Institut za jezik, 1999.
(http://www.oik.hu/Osztalyok/slavistica/BOSNIACA1.htm A BOSZNIA-HERCEGOVINÁBAN, HELYI DÉLSZLÁV NYELVEKEN MEGJELENT MŰVEK ÁLLOMÁNYA – ld. NYELVTUDOMÁNY)
22. ISAKOVIĆ, Alija (prired.): *Biserje : Izbor iz muslimanske književnosti.* Zagreb : Stvarnost, 1972.; SMAILBEGOVIĆ, Esma: *Narodna predaja o Sarajevu.* Sarajevo : RO Institut za jezik i književnost, OOUR Institut za književnost, 1986.; ŠAMIĆ, Midhat: *Istorijski izvori travnièke hronike Ive Andriæa i njihova umjetnièka transpozicija.* Sarajevo: „Veselin Masleša", 1962. (http://www.oik.hu/Osztalyok /slavistica/BOSNIACA1.htm
A BOSZNIA-HERCEGOVINÁBAN, HELYI DÉLSZLÁV NYELVEKEN MEGJELENT MŰVEK ÁLLOMÁNYA – ld. A SZENTGYÖRGYI-HAGYATÉK *BOSNIACA* TÉTELEI, összesen 25 tétel)
23. http://www.oik.hu/Osztalyok/slavistica/BOSNIACA3.htm MAGYAR NYELVRE LEFORDÍTOTT ALKOTÁSOK ÁLLOMÁNYA
24. http://www.oik.hu/Osztalyok/slavistica/BOSNIACA3.htm MAGYAR NYELVRE LEFORDÍTOTT ALKOTÁSOK ÁLLOMÁNYA – ld. A HELYI DÉLSZLÁV NYELVEKRŐL LEFORDÍTOTT SZÉPIRODALMI ALKOTÁSOK (összesen 28 tétel)
25. A *BH Dani* szarajevói periodika egyik 2001. évi körkérdésében megkérdezte a legismertebb alkotókat, irodalomteoretikusokat, irodalomtanárokat és műkritikusokat, hogy véleményük szerint „melyik a legjobb háborús tematikájú alkotás, amelyet Bosznia-Hercegovinában vagy másutt írtak meg a 20. század 90-es éveiben?" A megkérdezettek szubjektív megítélései, valamint az egész körkérdés arról tanúskodtak, hogy Bosznia-Hercegovinában az 1995. évi daytoni békeszerződést követő időszakban sincs még ún.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

közös kritérium vagy közös nevező. Ld.: Sabrana djela Nenada Popovića : Bosanskohercegovačka književnost i rat. In: *BH DANI*, br. 216., (27. juli 2001.) (http://www.bhdani.com/arhiva/216/t21610.shtml). Ugyanennek az időszaki kiadványnak az internetes honlapján megismerhetjük mindazokat a szépirodalmi alkotásokat, amelyeket a körkérdésben megszólaltatott írók és irodalomtudományi szakértők a leggyakrabban méltattak. A könyvtári gyűjteményfejlesztésre is érdemes kiadványok szerzőinek vezetéknév szerinti betűrendes jegyzéke a következő:

ARNAUT, Selim: *Boja kućne građe.* Sarajevo : Ljiljan, 1997.; BERIĆ, Gojko: *Pismo nebeskom narodu.* Sarajevo : Oslobođenje, 2000.; BRIGIĆ, Dubravko: *Alfabe mrtvih ljudi.* Sarajevo : Bosanska knjiga, 1996.; BRIGIĆ, Dubravko: *S ove strane života.* Sarajevo : Svjetlost, 1999.; BRKA, Amir: *Monografija grada.* Tešanj : Centar za kulturu, 2001.; DEDOVIĆ, Dragoslav: *Evakuacija izbor suvremene priče autora iz BiH.* Split : Feral tribune, 1999.; DURAKOVIĆ, Jasmin: *Grad od snova 2000 & Jasmin: Te sjajne godine opsade.* Sarajevo : Compact E, 2001.; DURAKOVIĆ, Ferida: *Srce tame.* Sarajevo : Bosanska knjiga, 1994.; HOROZOVIĆ, Irfan: *Imotski kadija.* Sarajevo : Ljiljan, 1998.; HOROZOVIĆ, Irfan: *Prognani grad.* Zagreb : Antibarbarus, 1994.; IBRIŠIMOVIĆ, Nedžad: *Knjiga Adema Kahrimana napisana Nedžadom Ibrišimoviæem Bosancem.* Sarajevo : Svjetlost, 1992.; JERGOVIĆ, Miljenko: *Karivani i druge priče (1992.-1996.).* Zagreb : Durieux, 1999.; JERGOVIĆ, Miljenko: *Sarajevski Marlboro.* Zagreb : Durieux, 1994.; KARAHASAN, Dževad: *Šahrijarov prsten.* Sarajevo : Bosanska riječ, 1996.; KEBO, Ozren: *Sarajevo za početnike.* Sarajevo : Dani, 1999.; KLJUČANIN, Zilhad: *Šehid.* Wuppertal : Bosanska riječ, 1999.; KULENOVIĆ, Tvrtko: *Istorija bolesti.* Sarajevo : Bosanska knjiga, 1994.; KUJOVIĆ, Asmir: *Vojni sanovnik.* Sarajevo : OKO, 1997.; LADIN, Ilija: *Gospodin Mo.* Zagreb : Durieux, 1995.; LOVRENOVIĆ, Ivan: *Liber memorabilium.* Zagreb : Durieux, 2003.; MAHMUTĆEHAJIĆ, Rusmir: *Sarajevski eseji: Politika, ideologija i tradicija.* Zagreb : Durieux, 2000.; MEHMEDINOVIĆ, Semezdin: *Sarajevo blues.* Sarajevo : Dani, 1992.; MLAKIĆ, Josip: *Kad magle stanu.* Zagreb : Nomad, 2000.; PERVIZ, Izet: *San o zemljici Bosanskoj.* Sarajevo : Svjetlost, 1997.; PIŠTALO, Vladimir: *Milenij u Beogradu.* Beograd : Filip Višnjiæ, 2001.; RAMADAN, Hajrudin: *Priče od kiše.* Sarajevo : Bosanska knjiga, 1996.; STOJIĆ, Mile: *Maðarsko more.* Sarajevo : Dani, 1999.; STOJIĆ, Mile: *Prognane elegije.* Sarajevo : Bosanska knjiga, 1996.; ŠAKOVIĆ, Emir: *Pjesme iz pouzdanih izvora.* Tešanj : PLANJAX, 2001.; TOPČIĆ, Zlatko: *Košmar.* Sarajevo : OKO, 1997.; UZUNOVIĆ, Damir: *Kesten.* Sarajevo : Dani, 1996.; VEŠOVIĆ, Marko: *Poljska konjica.* Sarajevo : Planjax, 2002.; VEŠOVIĆ, Marko: *Smrt je majstor iz Srbije.* Sarajevo : Bosanska knjiga, 1994.; VELIČKOVIĆ, Nenad: *Đavo u Sarajevu.* Zagreb : Vijenac, 1998.; VELIČKOVIĆ, Nenad: *Konačari.* Sarajevo : Zid, 1995.; ZVIZDIĆ, Mustafa: *Igre voskom.* Sarajevo : Međunarodni centar za mir, 1996.

A következő néhány alkotásban csak egyes fejezetek tesznek közvetve említést a háborúról: KLJUČANIN, Zilhad: *Šehid.* Sarajevo : Ljiljan, 1998.; LAZAREVSKA, Alma: *Smrt u muzeju moderne umjetnosti.* Sarajevo : Bosanska knjiga, 1996.; SAMARDŽIĆ, Goran: *Sikamora.* Sarajevo : Bosanska knjiga, 1997.; SIDRAN, Abdulah: *Zašto tone Venecija.* Sarajevo : Bosanska knjiga, 1997.; STOJIĆ, Mile: *Prognane elegije.* Sarajevo : Dani, 1996.; VEŠOVIĆ, Marko: *Kralj i olupina* . Sarajevo : Svjetlost, 1996.

26. SIDRAN, Abdulah: *Zašto tone Venecija?.* Sarajevo : Bosanska knjiga, 1996.; KUJOVIĆ, Asmir: *Vojni sanovnik.* Sarajevo : OKO, 1997.; KURSPAHIĆ, Nermina: *Sarajevski ratni pogledi.* Sarajevo : OKO, 1996.; LAGUMDŽIJA, Razija: *Biljezi i ožiljci.* Sarajevo : OKO, 1995.; SARAJLIĆ, Izet: *Sarajevska ratna zbirka.* Sarajevo : OKO, 1995.; TOPČIĆ, Zlatko: *Košmar.* Sarajevo : OKO, 1997. (Ld. 13. számú lábjegyzetnél lévő internetes elérhetőséget.)
27. Ld. a 25. lábjegyzetben lévő internetes elérhetőséget.
28. http://www.oik.hu/Osztalyok/slavistica/BOSNIACA3.htm MAGYAR NYELVRE LEFORDÍTOTT ALKOTÁSOK ÁLLOMÁNYA – ld. A HELYI DÉLSZLÁV NYELVEKRŐL LEFORDÍTOTT SZÉPIRODALMI ALKOTÁSOK (ld. a 22. és 28. tételt)
29. http://www.oik.hu/Osztalyok/slavistica/BOSNIACA3.htm MAGYAR NYELVRE LEFORDÍTOTT ALKOTÁSOK ÁLLOMÁNYA – ld. MAGYARORSZÁGI ÉS HATÁRON TÚLI MAGYAR FOLYÓIRATOKBAN MEGJELENT RÖVID MŰFORDÍTÁSOK (összesen 116 tétel)
30. http://www.oik.hu/Osztalyok/slavistica/BOSNIACA3.htm MAGYAR NYELVRE LEFORDÍTOTT ALKOTÁSOK ÁLLOMÁNYA – ld. MAGYAR NYELVŰ ÉS MAGYAR NYELVRE LEFORDÍTOTT TARTALMI *BOSNIACA* (ld. a 4. és 7. tételt)
31. KLAIĆ, Vjekoslav – BOJNIČIĆ, Iván (átdolg.) – SZAMOTA István (ford.): *Bosznia története a legrégibb kortól a királyság bukásáig.* Nagybecskerek : Pleitz Kvny., 1890. (ld. a 30. lábjegyzetben lévő internetes elérhetőségnél az 5. tételt).
32. LOVRENOVIĆ, Ivan: *A régi Bosznia.* Pozsony : Kalligram, 1995. [A könyv eredeti címe: *Labirint i pamćenje*] (ld. a 30. lábjegyzetben lévő internetes elérhetőségnél a 6. tételt).
33. SOKCSEVITS Dénes (forgatókönyvíró) – SIBALIN György (operatőr-rendező): *Boszniai ferencesek Magyarországon : Dokumentumfilm* [VHS videokazetta]. Pécs : Tony Video, 1992.; 26 perc. (ld. a 30. lábjegyzetben lévő internetes elérhetőségnél az 15. tételt).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szlovénia könyvtárügye

JAKAC-BIZJAK, Vilenka

Vilenka Jakac-Bizjak: Il sistema bibliotecario sloveno c. cikkét (Bollettino AIB, 43.vol. (2003.) 4. no. 443-454.p.) Mohor Jenő tömörítette.

A jelenleg 20 256 km^2 területű, kétmillió lakosú Szlovénia 1945-től 1981-ig Jugoszlávia egyik tagköztársasága volt. (Történelme folyamán volt a frank, majd a Római Birodalom része, később velencei, majd részben Habsburg fennhatóság alá került, így évszázadokon át itáliai, illetve német kulturális hatások érték. A reformációnak köszönhetően jelent meg a 16. században 60 szlovén nyelvű könyv. A 18. századi jelentős fejlődés főként észak-itáliai hatásoknak köszönhető, majd a napóleoni idők után ismét Ausztria állította helyre a „régi rendet". 1918-ban kiáltották ki az önálló szerb-horvát-szlovén királyságot, mely 1930-ban kapta a Jugoszláv nevet.) Az első kötelespéldány-rendelet 1921-ben jelent meg, mely lehetővé tette, hogy valamennyi „nemzeti régió" jelentős könyvtárai (többnyire az egyetemi könyvtárak) kötelespéldányokkal gyarapodjanak. Ebben az évben kezdték meg a nagy könyvtárak külföldi szerzeményeik katalóguscéduláinak cseréjét, mely gyakorlat (a növekvő mennyiség következtében) folyamatosan sorvadt, míg 1963-ban deklaráltan is megszűnt.

Könyvtárak a volt Jugoszláviában

A Jugoszláv szövetségi köztársaságban (mely öt nemzetet, négy hivatalos nyelvet, három vallást és két ábécét foglalt magában) a tagköztársaságok kulturális tekintetben meglehetősen önállóak voltak. Minden köztársaság saját nyelvének kiadói iparát támogatta, mindegyik megalapította saját nemzeti könyvtárát, és területén saját könyvtári és tájékoztatási rendszert alakított ki. Mind a nyolc nemzeti könyvtár (a hat köztársaságé és a két autonóm tartományé) kapott kötelespéldányokat, melyek leíró katalóguscéduláit 1966-tól kölcsönösen cserélték. A tárgyi katalogizálás kevésbé volt egységes: egyes nemzeti könyvtárak tárgyszavakat, mások ETO-jelzetek használtak. A nemzeti könyvtárak egyesület-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

be tömörülve foglalkoztak a szervezeti és szakmai problémákkal. A könyvtári számítógépesítés jugoszláv szinten indult: a nemzeti könyvtárak abban voltak érdekeltek, hogy egységes könyvtári információs rendszer jöjjön létre, megosztott katalogizálással és egy közös jugoszláv online adatbázis megteremtésével. Mindehhez az UNIMARC formátumot választották. A rendszer 1987-ben kezdett működni, a szlovéniai Mariborban működő információtudományi intézet (IZUM) által nyújtott szoftverrel, melyben a horvát kivételével valamennyi nemzeti és néhány egyetemi könyvtár is részt vett. A több nyelv és a két írásmód (latin és cirill) okozta problémák kiküszöbölése érdekében az UNIMARC alapján kidolgozták a COMARC elnevezésű „nemzeti" formátumot. A megosztott katalogizálás gyakorlata egészen a délszláv háború kitöréséig folytatódott. Szlovénia függetlenségének kinyilvánítását (1991. június) követően, mivel az IZUM Szlovéniában maradt, a szlovén könyvtárak folytatni tudták az adatbázis építését, így a függetlenség és a politikai változások nem okoztak alapvető változásokat a könyvtárügyben. Az új társadalmi-gazdasági rendszer új tulajdoni formákat vezetett be, és a vezetés, valamint a finanszírozás rendszerében hozott változásokat.

A szlovén könyvtári és információs rendszer

A szlovén könyvtári és információs rendszer a nemzeti és egyetemi könyvtáron kívül két másik egyetemi, 69 főiskolai vagy kari könyvtárból, 60 közkönyvtárból (és azok 246 fiókjából), 138 szakkönyvtárból és mintegy 700 iskolai könyvtárból áll. A rendszer fontos tagjai még az országos könyvtári tanács, a Ljubljanai Egyetem bölcsészkarának könyvtári-informatikai tanszéke, az IZUM (mely informatikai központként és a COBISS könyvtári és tájékoztatási rendszer hostjaként is funkcionál), a könyvtári fejlesztési központ a nemzeti könyvtáron belül, valamint a könyvtárosok egyesülete.

2000 után a könyvtárügy finanszírozása két minisztérium között oszlik meg. A kulturális minisztérium tartja fenn a nemzeti könyvtárt és a kulturális szakkönyvtárakat (a.m. múzeumi könyvtárak), valamint fedezi a közkönyvtárak költségvetésének 30%-át (az állomány-gyarapítás és a számítástechnikai beszerzések költségeit; a fenntartás, működtetés a helyi szervek feladata). Az oktatási, tudományos és sport minisztérium fedezi a felsőoktatási és az iskolai könyvtárak, továbbá az IZUM és a COBISS rendszer költségeit, biztosítja a könyvtárak internet-hozzáféréséhez szükséges anyagiakat, valamint speciális idegen nyelvű könyv- és folyóirat-beszerzési, adatbázis-vásárlási és hozzáférést biztosító programokat finanszíroz. Az újabban létesített minisztérium az információs társadalomért biztosítja a szlovén felsőoktatási és kutatási hálózat (ARNES) irányítási költségeit valamint a kommunikációs infrastruktúrát.

A 2001 novemberében megjelent új könyvtári törvény a közkönyvtárak fenntartásában, valamint a könyvtárakkal kapcsolatos tanácsadó és ellenőrző szervek struktúrájában hozott változásokat. A tervezett új kötelespéldány-szabályozás ki fog térni az elektronikus publikációkra és azok archiválására is.

Annak ellenére, hogy a szlovén könyvtárak pénzügyi ellátása rendkívül szegmentált, hiszen több minisztériumtól és helyi szervtől függ, a tájékoztatási rendszer működése homogén, ami elsősorban a nemzeti könyvtárnak köszönhető, mely a teljes könyvtári és tájékoztatási rendszert fejleszti és koordinálja.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (NUK)

A NUK Szlovénia nemzeti könyvtára, melynek eredete 1774-re nyúlik vissza. Gyűjteménye a feloszlatott jezsuita kollégium és néhány más kolostori könyvtár állományán alapul, melyeket a köz használatára szántak. A későbbiekben adományokból, vásárlások útján, majd kötelespéldányokkal gazdagodó gyűjtemény volt tartományi, majd állami, 1938-tól egyetemi könyvtár. 1945-ben kapta a Nemzeti és Egyetemi Könyvtár nevet. Jelenlegi épülete, mely 1941-ben készült el (tervezőjét a posztmodern építészet egyik előfutárának tartják), eredetileg 240 ezer kötet és 40 munkatárs számára tervezteteett; ma mintegy 2 300 000 kötet és 140 főnyi személyzet szorong benne. Az új épület szükségessége már a hetvenes években világossá vált, 1994-ben külön törvény született új könyvtárépülteket létesítéséről, azonban mindmáig nem sok történt e tárgyban. Jelenleg az olvasókkal közvetlen kapcsolatban nem lévő valamennyi funkció egy másik, a városközponton kívüli épületben működik.

A könyvtár fő feladatai közé tartozik a teljes körű szlovenika-gyűjtés; a kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfia összeállítása és kiadása; kéziratgyűjtés és a nem nyomtatott nemzeti források hozzáférhetővé tétele; a nemzeti örökség megőrzése és karbantartása; a nemzetközi dokumentumok elérését lehetővé tevő rendszer előmozdítása; kutatási és fejlesztési tevékenység a könyvtár- és tájékoztatásügy területén; a szlovén könyvtárosok folyamatos képzésének és továbbképzésének szervezése. A nemzetközi szabványos dokumentumszámok kiadása is a könyvtár hatáskörébe tartozik.

Képzés, továbbképzés

Az egyetemi és a posztgraduális képzés a Ljubljanai Egyetem bölcsészkarának könyvtár- és tájékoztatástudományi tanszékén folyik. A továbbképzések szervezéséért a nemzeti könyvtár felel, az IZUM pedig a számítógépes katalogizálást oktató tanfolyamokat tart. A nemzeti könyvtár továbbképző, illetve korszerűsítő tanfolyamain (melyeken a legszéleseb körű és legújabb ismereteket adják tovább) évente 700–1000 könyvtáros vesz részt. Különösen fontosak a COBISS rendszer használatát ismertető tanfolyamok, mind az osztott katalogizálásban részt vevők, mind azok számára, akik adatok bevitele nélkül használják a rendszert.

A közkönyvtári szervezet

Jelenleg 60 közkönyvtár, és ezek összesen 246 fiókja, valamint hat könyvtár által működtetett mozgókönyvtárak 781 „megállója" látja el a közkönyvtári szolgálatot, azaz terjeszti az irodalmat, a kultúrát, és segíti az oktatást. Komoly gondot okoz, hogy a helyi autonómiáról szóló 1993-as törvény következtében számos új, önálló helyi hatóság jött létre, azonban e közösségek nagy részének nincsenek anyagi lehetőségei a közkönyvtári szolgálat biztosítására. Bár a közkönyvtárak öt típusba vannak sorolva (alapvetően az ellátandó közösség nagysága szerint), lényegében két csoportra oszthatók: a helytörténeti gyűjtéssel is foglalkozó, az osztott katalogizálásban aktívan részt vevő könyvtárak (jellemzően az 50 000 lakosnál nagyobb lélekszámú települések könyvtárai ezek), illetve a kisebb települések könyvtárainak csoportjára.

Gépesített könyvtári rendszerek és szolgáltatások

Mint említettük, 1987-ben kezdte meg működését a COBISS számítógépes könyvtári és tájékoztatási rendszer, melynek szoftverét, és központi számítógépét az IZUM biztosította. A megosztott katalogi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

záláson alapuló rendszerben a helyi katalógusok független egységként működnek, de össze vannak kötve a COBIB központi katalógussal és egységes OPAC-ként jelennek meg minden felhasználó számára. A kommunikációs infrastruktúrát az ARNES, az internettel összekötött szlovén felsőoktatási és kutatási hálózat nyújtja. A rendszerben mintegy 200 különböző típusú könyvtár (a szlovén könyvtárak 20%-a) vesz részt. A megosztott adatbázis kb. 1 200 000 regisztrációt tartalmaz, különböző dokumentumokról: könyvek, periodikumok, nem-könyv dokumentumok, és (bár kis mennyiségben) folyóiratcikkek leírásai is megtalálhatók. Az átlagos gyarapodás 10 000 rekord havonta. Az egyes könyvtárak adatállományában nem csak a bibliográfiai, hanem a gyűjtemény kezeléséhez szükséges adatok is szerepelnek, hiszen a rendszer nem csak az adatok bevitelére, a nemzeti bibliográfia összeállítására és OPAC működtetésére szolgál, hanem alkalmas a gyarapítás, a periodika-kezelés, a kölcsönzés és a könyvtárközi dokumentum-forgalom lebonyolítására is. A nemzeti bibliográfia a papír-formátum mellett CD-ROM-on, a COBIB közös katalóguson belül, és újabban az interneten is elérhető. A nemzeti könyvtár, az IZUM és két egyetemi könyvtár (a maribori és a ljubljanai műszaki egyetemé) számos külföldi és nemzetközi adatbázishoz nyújt hozzáférést. A nemzeti könyvtár által beszerzett mintegy 60 CD-ROM-os adatbázis használata érdekében az egyetemi könyvtárak installáltak egy a CD-k online használatát lehetővé tevő szervert (ISIS rendszerben), így Ljubljana és Maribor egyetemeinek minden hallgatója és kutatója saját könyvtári vagy tanszéki munkaállomásáról elérheti ezeket.

Retrospektív konverzió

A könyvtári számítógépesítést teljesebbé tevő katalógus-konverzió első lépéseit a maribori egyetem könyvtára tette meg, mintegy százezer katalóguscédula manuális bevitelével. Sok év múltán, immár korszerűbb eszközökkel (alapítványi támogatással) a nemzeti és egyetemi könyvtár konvertálta először 1540 és 1947 közötti állományának cédulakatalógusát, majd az 1947–1987 közötti időszakra vonatkozó adatokat. Összesen mintegy százezer tételről van szó. A katalógusokat (mivel azok nem egy esetben a szlovén kultúra nagyjainak keze nyomát őrzik, akik a könyvtár első igazgatói voltak) kulturális javaknak tekintik. A projekt első fázisában a cédulák szkennelése és az azokban való keresés módszerének kidolgozása történt meg. A második fázisban a kézzel (esetenként gót betűkel) írt cédulák tartalmának közvetlen bevitelére került sor. Mivel a konvertált katalógusból nem készült nyomtatott változat, azt csak a könyvtár olvasói használhatták. Ma a COMARC formátumú bibliográfiai adatok a helyi katalógusban és a COBIB kollektív katalógusban is megtalálhatók. Ugyancsak konvertálásra került a szlovén periodikumokban 1797–1945 között megjelent cikkek cédulakatalógusa (mintegy 300 000 tétel) is.

Digitalizálás, elektronikus publikációk

Az új technológiák, eszközök és módszerek lehetővé teszik a különféle anyagok megőrzése és hozzáférése szempontjából egyaránt fontos digitalizálást. A nemzeti és egyetemi könyvtár 1998-ban kezdte kidolgozni azokat a projekteket, melyekhez sikerült nemzetközi anyagi támogatást szereznie: a középkori szláv kéziratok igen gazdag és értékes gyűjteményének, illetve szlovén zeneszerzők műveinek az ötvenes években készült vinil-anyagú hangfelvételeinek digitalizálását. Ugyancsak digitalizáltak 11 000 képet: a szlovén kultúra és tudomány jeles személyiségeinek arcképeit.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nemzeti könyvtár 2002-ben indította el kutató és fejlesztő programját az elektronikus publikációk archiválásához szükséges eljárások és technikák körvonalazása céljából, azonban még nem gyűjt, és nem archivál ilyen dokumentumokat.

Nemzetközi együttműködés

A nemzeti és egyetemi könyvtár alapító tagja az európai tudományos könyvtárak konzorciumának (CERL), és 1998-ban 20 000 rekorddal járult hozzá a CERL *Hand Press Book* adatbázisához, az 1450 és 1850 között nyomtatott szlovén könyvekről. Ugyancsak rendszeresen ellátja a szlovénra fordított művek bibliográfiai adataival az Unesco *Index translationum* programját. Közép-kelet-Európa nemzeti könyvtárai közül másodikként kötött megállapodást az OCLC-vel, és 1997 óta kb. 35 000 bibliográfiai rekordot adott át, ami igen nagy jelentőségű az ország tudományos és kulturális eredményeinek nemzetközi megismertetése terén.

2001-ben a NUK négy, az Európai Bizottság által finanszírozott nemzetközi kutatási projektben való részvétel mellett döntött. Ezek az európai elektronikus könyvtár kialakítását célzó TEI; a modern kéziratok authority fájljaihoz való hozzáférést szolgáló európai hálózatot célzó LEAF (a MALVINE folytatása); valamint két, a konzerválási technológia terén folyó kutató projekt (PAPYLUM és INKCOR). Néhány közkönyvtár a PubliCA és a PULMAN projektekben, valamint az Alpok-Adria munkaközösség tevékenységében vesz részt.

Kiadványok

A szakma negyedéves, tekintélyes folyóirata a *Knjižnica*. A nemzeti könyvtár adja ki a szlovén nemzeti bibliográfiát (*Bibliografia slovenska*) a könyvek és az időszaki kiadványok bibliográfiai papíron, valamint 1995-től évi két alkalommal CD-ROM-on (UNIMARC formátumban) is megjelenik. Ugyancsak a NUK adja ki a *Knjižnièarske novice* című havi, aktuális hírekről és eseményekről beszámoló bulletint, valamint az ugyancsak havonta megjelenő, *Signalne informacije* című, 160 külföldi könyvtári és informatikai szakfolyóirat tartalmáról tájékoztató lapot. Évente kétszer szlovén és angol nyelven jelenik meg a *Novice/Newsletter NUK*, mely a nemzetközi együttműködésről, programokról és eseményekről közöl információkat. Az IZUM adja ki az *Organizacija znanja* című negyedéves szakfolyóiratot. Évente megjelenik a szakmai képzés programfüzete, valamint a könyvtár beszámolója, igen gazdag adattartalommal. Esetenként megjelennek kézirat-katalógusok, illetve kiállítási katalógusok. A NUK adja ki az ISBD és más szabványok fordításait, kiad különféle katalogizálási kézikönyveket, vezérfonalakat, statisztikai adatgyűjteményeket stb. is.

---

eMagyar pontok nyílnak Szlovéniában - Jambrik Mihály, az Informatikai és Hírközlési Minisztérium (IHM) közigazgatási államtitkára 2005. szeptember 3-án, szombaton adja át az IHM támogatásával létrejött, a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség által üzemeltetett eMagyar pontokat Göntérházán és Dobronakon (Szlovénia). - F: szept .1., Prím Online, http://hirek.prim.hu/cikk/48071/
(KIT hírlevél, 2005. szept. 7.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tervek helyismereti állományok digitalizálására a Muravidéken[1]

ZAGOREC-CSUKA Judit

A szlovéniai könyvtárak az információs társadalom digitalizálási folyamatában

Ha a szlovéniai könyvtárakat az információs társadalom digitalizálási folyamatában összehasonlítjuk az európai könyvtárak digitalizálási folyamatával, megállapíthatjuk, hogy a szlovéniai könyvtárak digitalizálási folyamata 5–7 évvel lemaradt az európai könyvtárakétól. Ezt a lemaradást nagyobb *anyagi* támogatással és *szakmai* felkészültséggel lehetne legyőzni, vagy enyhíteni. A digitalizálási folyamat körülményeinek a megváltoztatásánál három tényezőt kellene figyelembe venni: az eddiginél még nagyobb mértékben kellene lehetővé tenni az információs és kommunikációs technológiákhoz való korlátlan hozzáférés lehetőségét, az állampolgárokat intenzívebben kellene oktatni az információs írásbeliségre és hatékonyabb információs politikát kellene végezniük a szakembereknek.

Szlovéniában is nagy szerep vár a könyvtárakra az információk digitalizálásában, s a könyvtárosok olyan *interdiszciplináris* folyamatnak tekintik a digitalizálást, amelyben részt vesznek az informatikusok, a könyvtárosok és az információs technológiát létrehozó és működtető intézmények is. A digitalizálás folyamatát az Információs Társadalom Minisztériuma is támogatja. Sajnos, a kormányváltást követően, az új szlovén kormány 2005-ben ezt a minisztériumot megszüntette. A digitalizálási folyamat hatékonysága nagyban függ attól, hogy a jelen-

[1] A tanulmány elhangzott *„a helyismereti kiadványok digitalizálása a határon túli magyarság szolgálatában"* című nemzetközi konferencián (2005. február 21.) a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtárban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

legi szlovén kormány anyagilag mennyire elkötelezetten fogja támogatni a az információs írásbeliség oktatását, az információs technológiák fejlesztését megcélzó programokat. Az elképzelések szerint a digitalizálást az illetékes minisztériumokon kívül a Könyvtári Tevékenységek Nemzeti Tanácsa mint a kormány egyik tanácsadó szerve irányítja.

A szlovén információs társadalom kiépítésében fontos kezdeményezés volt az *információs központok* felállítása, amelyek a szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia keretein belül működnek. A központilag szervezett, szakinformációs központok a tudományos kutatói tevékenység minőségét és eredményességét mérik és közvetítik. Szelektív módon digitalizálják a Szlovéniában megjelenő különböző tudományterületek legfontosabb szakirodalmát, kutatási jelentéseit és cikkeit. Ilyen információs központ az IZUM (Információtudományok Kutatóközpontja) és a COBISS integrált könyvtári rendszer felépítményei is.

A ljubljanai egyetemek könyvtárai jelenleg még nem készültek fel arra, hogy a digitalizálást egy közös *integrált* könyvtári rendszerben oldják meg, egyelőre még saját könyvtári kereteiken belül digitalizálják az állományokat. A most folyó szakmai vitából kitűnik, hogy elkezdtek gondolkozni egy közös országos digitális könyvtár (hasonló lenne, mint Magyarországon a Magyar Elektronikus Könyvtár) kiépítésén a fővárosban, Ljubljanában. A tervezett szlovén digitális könyvtárat a Ljubljanai Egyetemi Könyvtár (Univerza v Ljubljani), a Központi Műszaki Könyvtár (Centralna Tehniška KnjiŽnica) és a Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (Narodna in Univerzitetna KnjiŽnica) közös projektjeként képzelik el, e három könyvtár reprezentatív gyűjteményére építve.

A digitalizálás másik fontos eleme, a könyvtáros szakma és a Szlovén Könyvtárosok Egyesülete (Zveza Bibliotekarskih Društev Slovenije) milyen irányelveket határoz meg ezen a téren. Természetesen a könyvtárügy iránítóin is múlik, hogy milyen irányban kezdődik meg digitalizálás. Nehezíti a helyzetet, hogy a szlovén könyvtári rendszernek csakúgy , mint a világ többi könyvtári rendszerének is, megvannak a saját problémái (pl. a 2001-es új könyvtári törvény hiányosságai, a nemzeti és egyetemi könyvtár krónikus szakemberhiánya: alig 100 könyvtáros dolgozik a nemzeti könyvtárban; az egyes könyvtártípusok egyenlőtlen fejlődése, a szlovén könyvtárügy irányításának megosztása két minisztérium közt (Oktatási, Tudományos és Sportminisztérium, valamint a Kulturális Minisztérium). Alapkérdésnek tekinthetjük azt is, hogy Szlovéniában milyen a könyvtárosok státusa, megítélése?

A szakmai szempontok erősítése sok mindentől függ: a jobb szervezéstől, a felhasználókkal létrejövő viszonyok minőségétől, a könyvtárosok önértékelésétől és nem utolsósorban a könyvtárvezetők stratégiájától.

Véleményem szerint, a könyvtárak és a könyvtárosok szerepe szlovéniában az információs társadalom digitalizálási folymatában jelenleg azon áll, vagy bukik, hogy a jól bevált mechanizmusok, a nemzetközi protokollok, a könyvtári szakma szubjektív és objektív tényezői alapján hogyan tudják harmonikusan *összehangolni* ezt a folymatot. A könyvtárosok véleménye szerint erre a feladatra a szakma felkészült, csak a digitális rendszer kreálása nem elég hatékony az európai könyvtárügyben zajló digitalizálási folyamatokhoz képest.

A magyar helyismereti kiadványok digitalizálása a Muravidéki nemzetiségi könyvtárakban

Szlovéniában a Muravidéken 1945 és 2004 között összesen 71 magyar könyv jelent meg Lendván és Muraszombatban. Műfaji felosztásban ennek a könyvtermésnek a 2/3-a szépirodalom, 1/3-a pedig történelmi, helytörténeti, nyelvészeti, néprajzi tematikájú mű, de akadnak köztük akár művészettörténeti, könyvtártörténeti, vagy sajtótörténeti kiad-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ványok is. A helyismereti kiadványok szerzői között találhatjuk *Varga Sándor, Szúnyogh Sándor, Göncz László, Pivar Ella, Poszonec Mária, Göntér János, Vida János, Kercsmár Rózsa* és *Kovács Attila* nevét. Ennek a közel 20 magyar helyismereti, helytörténeti könyvnek a digitalizálása nem különösebben nagy feladat sem a lendvai, sem a muraszombati könyvtárnak, de a nemzetiségi könyvtárakban a magyar könyvek, vagy időszaki kiadványok teljes szövegű digitalizálása még igazán nem indult be tervszerűen.

A maribori IZUM (Információtudományi Intézet) az információs infrastrúktúrát szolgáltató intézmény keretein belül működő COBISS, együttműködésen alapuló online bibliográfiai- és könyvtári szolgáltatás rendszerében, amelyhez 254 különböző típusú szlovén könyvtár csatlakozott, csak digitális bibliográfiai tételeket gyűjtenek egy közös adatbázisba és azt szolgáltatják. A COBISS adatbázisaiban találhatók a nemzetiségi könyvtárak *magyar könyveinek* és *magyar folyóiratainak* és *cikkeinek* bibliográfiai leírásai is, amelyeket a lendvai és a muraszombati könyvtárak dolgoznak fel. Internethozzáféréssel bárki keresheti ezeket a bibliográfiai adatokat, s Magyarországról is el lehet érni a Cobiss központi online katalógusát, amelyet 1991-től építenek Mariborban. A probléma viszont az, hogy a magyar helyismereti könyvek és tudományos cikkek *teljes szövegű* digitalizálása nincsen folyamatban, s ennek érdekében a Lendva vidéki könyvtárak nem fogtak össze, nem alakult meg egy közös munkacsoport, amely kidolgozná azt a programot, amely az írott kulturális örökséget őrző közgyűjteményekbe került helytörténeti anyagot digitalizált formában felvinné az internetre. A helytörténeti könyvek mellett, én sokkal fontosabbnak tartanám azt a több száz helytörténeti, vagy honismereti cikket, tanulmányt, amelyek a népújságban (1958-tól), naptárban (1960-tó), a Lendvai Füzetekben (1973), a Muratájban (1988-tól), illetve Lendva község, Dobronak, Hodos önkormányzati (kétnyelvű) lapjaiban (1990) jelentek meg.

Miért van szükség a helytörténeti cikkek digitalizálására? Elsősorban a nemzetiségi könyvtárak állományvédelmének eszközeként mint helyettesítő (digitális) másolat, melynek hozzáférhetővé tétele az eredetit megkímélheti a használattól, másodsorban pedig nagy a helyismereti dokumentumok hírértéke, a nemzetiségi területről és az internet által bárhova közvetíthetők, s kutatható dokumentumoknak számítanak, tehát minél szélesebb körben kellene lehetővé tenni a felhasználásukat. Azt hiszem, hogy ezt a feladatot elsősorban a lendvai könyvtárnak kellene felvállalnia, mivel kétnyelvű könyvtárként működik, s ehhez nemzetiségi költségvetésből, illetve magyarországi pályázati pénzekből is meríthetne anyagiakat. Azoknak a nemzetiségi könyvtáraknak, amelyek két forrásból is tudnak digitalizálni: általános (nemzetiségi) költségvetésből vagy pályázati céltámogatásokból, valószínű lesz jövőjük.

Kérdés, hogy a helyismereti kiadványok digitalizálását kik végeznék? Természetesen, a szakképzett könyvtárosok, a korszerű technikák segítségével. A munkára fel lehet készülni akár magyarországi továbbképzéseken is (hiszen 1990-től már megjelentek az első magyar nyelvű digitalizált művek az anyaországban) és a gépi feltételeket is meg kell teremteni. Ahhoz, hogy a nemzetiségi könyvtárakban megfelelő módon tudjanak a digitalizálás szerzői-jogi kötelezettségeinek eleget tenni, ismerniük kell a szerzői jogokat és a mögötte álló szlovén jogszabályokat is.

Az „alapdigitalizálásra" szakértő (hungarológus, vagyis nemzetiségi) könyvtárosok választanák ki a magyar helytörténeti műveket, tanulmányokat, meghatározott kiadásokat, mivel ők ismerik az anyagot. Mikor valósulhat meg a fő cél, e dokumentumok széles nyilvánosság számára biztosított hozzáférhetősége? Akkor, ha a műszaki lehetőségek határain belül a rendszerhez bárki csatlakozhat, szol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gáltatását bárki igénybe veheti. annak ellenére, hogy a 60 szlovéniai közművelődési könyvtár többségének van honlapja, közülük még egyetlen egy sem minősíthető digitális könyvtárnak. Hogy miért? A könyvtárak zöme nálunk arra használja az internetet, hogy bemutassák a saját tevékenységüket és szolgáltatásaikat, de digitális anyagot nem adnak a hálózatnak. mivel a kisebbségi vagy nemzetiségi könyvtárak esetében fontos tényező a kulturális transzformáció és a különböző kultúrák iránti nyitottság, Éppen ezét kezdhetnék építeni a lendvai és a muraszombati könyvtárak a saját honismereti adatbázisukat, hiszen mindkét könyvtár gyűjti a honismereti anyagot, a különbség csak az, hogy a muraszombati regionális könyvtár nincsen nemzetiségileg vegyesen lakott területen, a lendvai pedig kétnyelvű státussal is rendelkezik, esetleg a digitalizálási folyamatban össze is hangolhatnák a feladataikat, akár közösen a teljes honismereti anyag digitalizálására tehetnének szert. Ez lehetne egyben nyitás Magyarország felé is, hiszen az intézményes kapcsolatok már évtizedes múltra vezethetők vissza, de tevékenységüket, nemzetiségi programjaikat is össze kell hangolniuk a valós kihívásokkal, ez esetben az internet nyújtotta lehetőségekkel. Mindezzel végső soron a szolgáltatásikat tehetnék népszerűbbé.

A multikulturális (szlovén-magyar) kapcsolatok sikeressége nemcsak a gazdasági fejlődéstől vagy a formális és szakmai követelmények meglététől függ, hanem nagy mértékben attól, hogy a szűkebb és a tágabb közösség hogyan méltányolja és értékeli a magyar nemzetiség könyvtárügyét Lendván és a kétnyelvű területen, a könyvtárosok munkáját. A honismeret digitalizált információs anyagának nyilvánossá válása lehetővé tenné, hogy hatékonyabban őrizzük kultúránkat és identitásunkat, s végső soron lassíthatnánk az asszimilációs folyamatot.

A szövegek digitalizálása Szlovéniában, valamint a nemzetiségi területen még *helyi jelenség*. Még érnie kell a helyzetnek az összefogásra és egy egységes koncepció kidolgozására. A magyar helyismereti kiadványok digitalizálása a nemzetiségi könyvtárakban Lendván és Muraszombatban nem megoldhatatlan. A helyi gyűjtemények őriznek kéziratos és egyéb anyagot is pl. fotóanyagot, stb. E dokumentumok digitalizálása fontos megőrzésük és egyedi mivoltuk miatt, és a hozzáférés érdekében. Szlovéniában már létezik egy olyan rendszer, amely információt oszt szét, vagy terjeszt, s erre épülhet rá egy egységes könyvtári rendszer, amely viszont információt gyűjtene és digitalizálná, s ebből szolgáltatna. Az a legfontosabb, hogy a nemzetiségi könyvtárak ne maradjanak ki ebből a folyamatból.

Irodalom

BIZJAK, Primož: Polja digitalnega kataloga ali o kriterijih bibliografske identifikacije. tradicionalni mediji v sodobni informacijski družbi. Zbds. Maribor, 2000. 138-148.p.

MOJCA Dolgan-Petrič: Kako izmeriti in ovrednotiti delovanje digitalne knjižnice? Knjižnica. Radenci, Zbds, 2002. 81.p.

Europa globalna informacijska družba. (Europa and the global information society). priporoèila za europski svet. Maribor, IZUM 1994.

Folytatódik a határon túli informatikai fejlesztés. In: Könyvtári Figyelő, 2005.1.sz. http: /www.magyarorszag.hu/hirek/kozelet/ihm20050222.html?h = 1

KIRÁLY Judit: Az információval erősödik az öntudat. In: Népújság. 2002. Január, 24.8.p.

KOKAS Károly: Könyvtáraink az elektronizáció és a hálózatok világában. (www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvta/automata/kokas-3.hu)

NYÍRI Kristóf: Információs társadalom és nemzeti kultúra. (http/:www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsd/konyvtar/infnem/infnemz.htm)

SEBESTYÉN György: Légy az információs társadalom polgára! Budapest : ELTE Eötvös Kiadó. 2002., 179-211.p.

PIVEC, Franci: Digitalna knjižnica ali informacijska revščina. knjižnica. Radenci: Zbds. 2002., 24.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szlovénia és magyarország az európai unió küszöbén. népújság. 2001. december 20. 4.p.

ZÁGOREC-CSUKA Judit: Az információs társadalom programja Slovéniában. (zeminăriumi dolgozat, PhD-doktori program). Buapest: ELTE BTK Könyvtártudományi és informatikai Tanszék, 2001. 1-37.p.

ZÁGOREC-CSUKA Judit: A COBISS integrált könyvtári rendszer Szlovéniában. (Szemináriumi dolgozat, PhD-doktori program). Budapest : ELTE, BTK Könyvtártudományi és Informatikai Tanszék, 2002. 1-38. p.

ZÁGOREC-CSUKA Judit: A „tudás társadalma" Szlovéniában – az élet és a munka újabb kihívásainak középpontjában. (Szemináriumi dolgozat, PhD-doktori program). Budapest : ELTE, BTK Könyvtártudományi és informatikai tanszék, 2002. 1–31.p.

ZÁGOREC-CSUKA Judit: A könyvtárak és könyvtárosok szerepe az információs társadalom digitalizálási folyamatában. (Szemináriumi dolgozat, PhD-doktori program). Budapest : ELTE BTK Könyvtártudományi és Informatikai Tanszék,. 2003. 1-41.p.

ŽUMER, Maja: Elektronske publikacije. In: Ljubljana. Narodna in Univerzitetna Knjižnica. 2000. 155-161.p.

Felgyorsítják az Európai Digitális Könyvtár előkészületeit. Miután a Google bejelentette, hogy 15 millió könyvet tervez digitalizálni és könyvtárában elérhetővé tenni, a franciák felgyorsították a rivális, Európai Digitális Könyvtár projektet. A könyvtár tanácsadó testületét csak franciák alkotják, de más országoktól is várják az együttműködési ötleteket. A miniszter reményei szerint a projekt felkelti az EU érdeklődését és anyagi támogatást is kapnak a központi költségvetésből. - F: szept. 1., http://www.fn.hu/index.php?id=56&cid=105058&hirlevelkatt=1

(KIT hírlevél, 2005. szeptember 7.)

Wikipedia - A Yahoo News adott hírt arról, hogy a Wikipedia szigorúbb szerkesztési elveket fog követni a jövőben. A Wikipedia, amelyet Jimmy Wales és Larry Singer alapított 2001-ben, az online kollaboratív szerkesztésű enciklopédia népszerű példája, amelyet olvasók ezrei szerkesztenek folyamatosan, s bárki könnyen beléphet és maga is szerkesztővé, szócikk-íróvá válhat, egészen addig, amíg valaki utána esetleg az ő egész szócikkét is átírja. Ezt a világméretű közös munkát egy ún. kollaboratív szoftver teszi lehetővé.

(Bánhegyi Zsolt tájékoztatójából, Katalist, 2005. augusztus 9.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szervezeti kultúra az információs és könyvtári szolgáltatásban - keretrendszer és tapasztalatok

MIKULÁS Gábor

Miért erősebb az olvasás és könyvtárhasználat északabbra Európában? Van-e összefüggés az individualizmus és a könyvtárhasználat erőssége között? Miért mozdulnak a könyvtárak lassabban a környezeti változásokra, mint a kiskereskedelem, és gyorsabban, mint a múzeumok? Miért követi csekély szervezeti változás a szenior könyvtárvezetők nyugati látogatásait? E kérdésekre a szervezeti kultúra felmérése és tapasztalati törvényszerűségeinek vizsgálata adhat választ. Pontosabban adhatna, mert a hazai könyvtárakban nem sok ilyen irányú vizsgálat készült. Néhány megyei könyvtárban a KMK (ma: Könyvtári Intézet) folytatott vizsgálatot a „szervezetfejlesztés módszerével" (*Barlai Róbert* és *Csapó Edit*: Szervezetfejlesztési lehetőségek a megyei könyvtárakban. In. Könyvtári Figyelő 1996. 4. 611-622.p.), mely arra irányult, hogy feltérképezzék az adott könyvtár innovációs képességét, a környezetéhez való alkalmazkodását, a könyvtárosok mozgósíthatóságát a szervezeti célok érdekében, a hatáskör, és a felelősség köreit. Az interjúk a könyvtárak vezetőivel, ill. prominens dolgozóival készültek. A megnyilatkozások elemzése jó támpontot ad újabb vizsgálatok elvégzéséhez.

Írásom alapötletét a *Library Trends* 2004. 1. (*Organizational development and leadership* c.) tematikus száma adta, mely a szervezetfejlesztés és a vezetés témájával foglalkozott. A folyóirat egyes tanulmányai (elsősorban *Kaarst-Brown, M. Nicholson, S.* és *Von Dran* tanulmánya), interneten és persze a hagyományos formában elérhető, a szervezeti kultúrát tárgyaló írások, továbbá saját tapasztalataim képezték e mostani áttekintés motivációs hátterét.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szervezeti kultúra

A menedzsment jól bevált módszer szerint vizsgálható *tervezés, szervezés, irányítás és vezetés* felosztásban. A szervezeti kultúra a szervezés „alá" tartozik, ám jellege alapján tárgyalható lenne a tervezés, az irányítás, illetve a vezetés összefüggéseiben is, ugyanis erősen kihat mindezek minőségére, jellegére.

A szervezeti kultúra (organisational culture): a szervezet tagjai által elfogadott, közösen értelmezett előfeltevések, értékek, meggyőződések, hiedelmek rendszere. Ezeket a szervezet tagjai érvényesnek fogadják el, követik és az új tagoknak is átadják mint a problémák megoldásának követendő mintáit, és mint kívánatos gondolkodás- és magatartásmódot.[1]

Jellemzői:

- stabilizálja a világról alkotott képet (ami egyben korlátot is jelent);
- természete alapvetően rejtett (a jéghegy csúcsa: ceremóniák, történetek, sztorik, nyelv, szakzsargon, szimbólumok; a jéghegy nem látszó részei: értékek, feltevések, hiedelmek, érzések, attitűdök);
- az egész szervezetre, sőt, környezetére is kihat;
- akik nem tudnak alkalmazkodni hozzá, azt „büntetik";
- állandóan érzékelhető;
- nem önálló és független, hanem mindent behálózó dolog;
- az egyének hordozzák, az ő interakcióikban jelenik meg;
- alakításában a vezetőnek kiemelt szerepe van;
- kialakulásához, módosulásához hosszú idő szükséges;
- kevés egzakt, kvantitatív módon megragadható eleme van.

Ebben a meghatározásban „osztott alapfeltevések" szerepelnek, ám ez nem mindig jelent cselekedetekben is követett, illetve verbálisan vallott értékeket. A szervezeten kívülre és belülre egyaránt elmondható, hogy :

- a kijelentések és tettek gyakran nem fedik egymást. (A munkatársak számára nem az a legfőbb kérdés, hogy mit mond a vezető, hanem hogy ténylegesen mit tesz, különösen nagy hatalmi távolságú kultúrák[2] esetén.);
- bár a könyvtárak időről időre meghatározzák önmagukat és feladataikat stratégiákkal és missziókkal, de ezeket a saját munkatársakon túl a célcsoport általában sem ismeri (tehát a könyvtárak az ő véleményüktől függetlenül alakítják információszerzési körüket és rekreációikat). A könyvtárak stratégiai szándékai tehát adott esetben távol esnek a célcsoport értékítéletétől.[3]

Fontos azonban tudni, hogy a verbálisan osztott alapfeltevések általában különböznek a tettekkel igazolt hitektől, mely mögött egyaránt lehet tévedés, tudatosulás hiánya vagy egyszerű képmutatás is.

A kultúra szintjei és változása

Mindenekelőtt érdemes leszögezni, hogy egy kultúra önmagában sem nem rossz, sem nem jó. A szervezet, vagy egyén adott céljai szerint tekinthető egy kulturális dimenzió értéke megfelelőnek. A hosszú távra való orientáció szerencsés lehet, pl. akkor, ha annak tárgya a használóra való következetes figyelés, de káros (és költséges), ha az – mondjuk – az újabban egyre fontosabb irodai szelektív hulladékgyűjtéssel szembeni ellenálláshoz vezet, vagy éppen a könyvtári automatizálás ellenében hat. A kultúrát tehát nem „kell" megváltoztatni. Csak amennyiben küldetésünk vagy más céljaink azt kí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ványák. A változás azonban nem mindegy, hogy melyik szinten következik be.
A mérhető kulcskategóriák és a rájuk vonatkozó szándékok közötti különbségek közötti eltérés megmutatkozik a kultúra szintjeiben is. Ezek *Edgar Schein* megfogalmazásában az *1. táblázat*ban láthatók.

könyvtárak). De megkülönböztethetők az egyes gazdasági szektorok, vagy országok kultúrái is.
Mindezek mellett a *szervezetek életkori stádiuma*[5] is hatással van a kultúrára. A szervezet alapításakor a stratégia határozza meg a struktúrát, működés során azonban a struktúra elsődlegessége dominál.[6] A könyvtárak patinás intézmények, ezért az

Kultúra szintek	Megjelenés	Jellemzők
Alapfeltevések	Kapcsolat a környezettel, a valóság, idő és tér természete, az emberi természet sajátosságai, az emberi tevékenységek természete, az emberi kapcsolatok természete	Láthatatlan, adottnak vett, előfeltett, meg nem fogalmazott *(Ahogyan a dolgok vannak.)*
Értékek	A fizikai környezetben mérhető, a szociális egyetértés esetén mérhető	Láthatatlan, és megfogalmazott dolgok *(Amit az emberek vallanak.)*
Tárgyak és tevékenységek	Technológia, eljárások, látható és hallható viselkedési minták	Látható, de gyakran nem megfejthető *(Ahogyan a dolgokat végzik, ahogyan megtapasztalhatóak)*

1. táblázat. **A szervezeti kultúra szintjei**[4]

A szintek közötti különbséget fejezi például az az *alapfeltevés*, hogy a könyvtáros okosabb a szakozásban a használónál, *érték*, hogy a könyvtáros a használó számára szolgáltat, *tárgy, vagy tevékenység*, hogy a polcon a turisztikai könyvek szerző szerinti szakrendben sorakoznak (és nem az olvasó által kívánt országok szerinti csoportosításban). Egy másik példában: *alapfeltevés*: mindent meg kell tenni a költségvetés fenntartásáért; *hangoztatott érték*: a munkatárs a legértékesebb erőforrás; *tárgy vagy tevékenység*: a munkatársak képzésére, véleményük folyamatos kérdezésére fordított források mennyisége, rendszeres teljesítményértékelés és az egyéni karrierterv áttekintése, 360°-os értékelés stb.
A kultúra a horizontális mellett *vertikálisan is tagolható*; aminek alapján beszélhetünk részlegek kultúrájáról, egy önálló szervezet kultúrájáról, adott típusú szervezetek kultúrájáról (pl. iskolai vagy közutóbbi szempont dominál, és nagy az esély, hogy új könyvtárak esetében is a régi beidegződések hatnak, ami viszont a gyorsan változó környezetben veszélyt jelent. Az információs szektorban pedig hetente születnek szinte forradalmi bejelentések: a Google pl. már filmeken belüli keresést is kínál, együttműködik a Factiva szolgáltatóval értéknövelt tartalmak kínálatában, vagy elektromos vezetéken keresztüli szolgáltatást fejleszt stb. A meglévő kultúrával a könyvtárak élvezték a fenntartói támogatást. S minél sikeresebbek voltak eddig egy adott kultúrára jellemző eljárások, annál szilárdabban épültek be a szervezet tagjainak hiedelmei közé, s végül magától értetődőbbé váltak.[7]
Egy hiedelemrendszert megváltoztatni jóval nehezebb, mint kialakítani, ezért az alapítók mindig mélyen otthagyják lenyomatukat a szervezet kultúrájában. Az alapítókat szokás „hősöknek" is nevezni; hiszen ők teremtik meg kultúrájával együtt a szervezetet. A később csatlakozók a szabályszerűsége-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ket a szervezeti szocializáció során sajátítják el. Az egyén tanulását operáns koordinálás jellemzi: a kultúrához illeszkedő magatartásformákat a szervezet pozitív megerősítéssel jutalmazza. Az erősen eltérő kultúrával rendelkező egyént a szervezet kiközösíti, és jó eséllyel ki is löki magából. Nagyobb csoport csatlakozása esetén – például fúzió – a konfliktusok hosszabb ideig fenn is maradhatnak annak ellenére, hogy a felszínen az eltérések nem kapnak hangot (ld. a minőségirányítási tanúsítvánnyal is rendelkező OMIKK és a BME könyvtárának összevonása, vagy a felsőoktatási intézmények néhány évvel ezelőtti összevonása, vagy pl. olyan kultúraváltás, mint pl. a Magyar Elektronikus Könyvtár osztállyá válása az OSZK-ban.)

Gyakori, hogy a külföldi képzésen – más információs kultúrában – részt vett hallgatók a honi kulturális eltérés miatt nehezen tudják szerzett ismereteiket a hazai körüémények között is alkalmazni. A különbséget észlelvén azonban támogató közegben lehetőség nyílhatna a két kultúra közötti közvetítői szerep kifejlesztésére.[8] E sorok írójának saját tapasztalatai szerint a hazai könyvtári rendszerben inkább a más gyakorlatot megismert személyek marginalizálódása a jellemző. Idősebb könyvtárosok szakmai útjai viszont ritkán okoznak jelentős szemléletváltást.

Az említett tényezők mellett *Geert Hofstede* arra is rámutat, hogy a fiatalok általában alacsonyabb hatalmi távolsággal rendelkeznek (a hatalomból, státuszokból, kiváltságokból való részesedés) míg a 45 éven felülieknél magas az index. Fiatalabb korban inkább férfias, idősebb korban inkább feminin értékek (pl. kompromisszumkészség, szerénység, minőségi szemlélet) felé fordulnak ez emberek.[9] A hazai könyvtárakra empirikus tapasztalatok szerint nagy hatalmi távolság és feminin, folyamatorientált értékrend jellemző. (Így például a célorientációval rendelkező, közvetlen, egyenrangú kapcsolatokra építő fiatal férfi munkavállalók, illetve az ilyen hátteret kívánó szolgáltatások – pl. térítéses információszolgáltatás létrehozása – nehézségekbe ütköznek egy túlzottan stabil rendszerben.)

A szervezeti kultúra rendszere (Quinn és Schein iránya)

A továbbiakban a szervezeti kultúra feltárásának két irányát tekintjük át, – Quinn és Schein nyomán, valamint Hofstede és a GLOBE-projekt alapján, és mindkettőnél kitérünk a könyvtári vonatkozásokra is.

2. ábra. **A versengő értékek modellje (CVF)[14], a-d: elméleti kultúratípusok**

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kultúra-dimenziók[10]

Quinn a kultúrát két dimenzióban ábrázolta: befelé, ill. kifelé irányultság; rugalmasság, ill. szoros irányítás,[11] szerint. Ennek alapján készült el később a *versengő értékek modellje* (Competing Values Framework – CVF)[12], mely szerint egy szervezet négy elméleti kulturális típusra vezethető vissza: 1) klán, 2) hierarchikus, 3) adhokrácia[13], ill. 4) piaci (ld. a 2. ábrát).

A CVF kulturális modell által feltárhatók Schein szervezeti alapértékei. Lehetőséget biztosít a meglévő kulturális értékek és a kívánt állapot összevetésére, a szervezeti kultúra és a szervezet eredményessége közötti összefüggés vizsgálatára.

Az elméleti kultúratípusok háromdimenziós modellel jellemezhetőek:

1. rugalmasság—stabilitás,
2. külső—belső orientáció,
3. dolgok—célok változók.

E dimenziókra alapult a *szervezeti kultúrát felmérő rendszer* (Organizational Culture Assessment Instrument – OCAI), mely a szervezeti kultúrák vagy *„kulturális alrendszerek" hat kulcsszempontját* határozza meg (*ld. 3. táblázat*). Ezek az alrendszerek a fentebb említett szervezeti eredményesség *négy kultúratípusába* integrálódtak a CVF által.

Kulcsszempontok	Megjelenési módok
1. Az uralkodó szervezeti jellemző	a. személyes jellegű, családszerű, b. vállalkozó és kockázat-vállaló, c. versengő és eredményorientált, d. szabályozott és strukturált.
2. Vezetési stílus	a. segítő, bátorító és gondoskodó, b. vállalkozó, újító és kockázatvállaló c. parancsoló, célratörő, agresszív, d. koordináló, szerve-ző, hatékonyságra törekvő
3. A munkatársak menedzselése	a. csoportmunka, konszenzus és részvétel, b. egyéni kocká-zatvállalás, innováció, szabadság, egyediség, c. versengés és eredményesség d. biztonság, konformitás, kiszámíthatóság
4. A szervezeti kötőerő	a. lojalitás és kölcsönös bizalom b. innovációs és fejlesztési elkötelezettség, c. hangsúly a teljesítményen és a célok elérésén d. formális szabályok és irányelvek
5. Stratégiai hangsúly	a. személyes fejlődés, bizalom és nyitottság, b. új források bevonása és új kihívások keresése c. versengés és a nyerés fontossága d. folyamatosság és stabilitás
6. A siker feltétele	a. személyzetfejlesztés, csapatmunka és bizalom az emberekben b. egyedi és új termékek és szolgáltatások c. nyerés a piacon, a konkurensek kiütése d. megbízható, költséghatékony

3. táblázat
Kulturális alrendszerek (vagy: a szervezeti kultúra hat kulcsszempontja)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kultúrák nem egyformán kedvezőek a szervezeti célok szempontjából. A kiemelkedő Baldrige minőségdíj megszerzői között pl. szignifikáns az alkalmi (ad hoc) jellegű és a klán kultúra „birtoklása". A szervezet klán kultúrája erősíti a tanuló szervezetet[15]. Segít az innovációban és a kockázatvállalásban, hagyományosan stabil bizonytalanságkerülő környezetben. Ugyan a munkatársak vonzódnak egyik-másik kultúrához, a legjobb emberek lényegileg bárhol megtalálják helyüket.

Az egyes könyvtártípusoknak eltérőek a szervezeti kulturális jellegzetességei. Kaarst-Brown, Nicholson és Von Dran tanulmánya alapján tekintsük át ezeket, és változásaikat[16]:

A felsőoktatási könyvtár

A hagyományt tekintve ez a legformálisabb és erősen struktúrált szervezetű.* A könyvtári szakemberek mellett külső (társadalmi munkás) segítők dolgoznak. A szervezet tagjai öntudatosak és lojálisak a szervezet iránt. A változások lassúak a tanszékek ellenállása miatt; éppen ezért a legtöbb innováció nyáron valósul meg. Korábban egy felsőoktatási könyvtár a *stabilitást és a szabályozást* hangsúlyozta, másodlagosan pedig az integrációt. A technológiai változások, gazdasági megszorítások, a mért kimenet és a vegyesebb munkaerő hatására azonban a felsőoktatási könyvtárak olyan új modellt keresnek, mely bátorítja a kreativitást, a rugalmasságot és a változó körülményekhez való alkalmazkodást. A könyvtárvezetők számára a hagyományos hierarchia nem teszi lehetővé a gyors szolgáltatásokat. Ezért a hagyományos hierarchia diszfunkcionalitása miatt *elmozdulás szükséges a klán és az ad hoc kultúra irányába.* A klán kultúra biztosítja a kis csapatok munkáját, az ad hoc jellegű pedig a vállalkozó kedvet.

Közkönyvtárak

A kisebb közkönyvtárak úgy működnek, mint egy család, a nagyobbak pedig a formálisabb felépítésű, tanszéki könyvtárakkal tagolt felsőoktatási könyvtárakhoz. Viszont nincs akkora különbség a könyvtárosok és a kisegítő munkaerő között, mint a felsőoktatási könyvtárak esetében. A közkönyvtárak célcsoportja egyre heterogénebb. A vezetés csapatorientált, a döntéshozatal egyre több szempontot tükröz. A csapatot a helyi közösség szolgálata tartja össze. A könyvtárvezető egyben helyi politikus is. A siker mércéje a szolgáltatásokat használók száma. A közkönyvtárak a stabilitás (túlságosan a fenntartóra figyelnek) és a rugalmasság (figyelem a használók igényeire) között egyensúlyoznak. A fókusz egyre inkább kifelé kerül, főként, ha a könyvtár az adófizetőktől több támogatást vár el. Így a közkönyvtár a *klán kultúra felé mozdul el* az ad hoc kultúrára jellemző felhangokkal.

Kis vállalati és iskolai könyvtárak

Szervezetileg függetlenek, a személyzeti létszámuk kicsi, s közvetlenül a szervezet céljainak vannak alárendelve. A könyvtárosok nagyon rugalmasak lehetnek változó környezetben. Közöttük bizalom és nyitottság a jellemző. Fókusz: kifelé irányuló. A sikert az ismételt könyvtárhasználat jelenti; egyéb esetben költségcsökkentés várható. A vállalati könyvtáraknak „tőkének", vagyonelemnek kell magát mutatnia, hogy megmaradjon.

Az iskolai könyvtáraknak stabilabb a helyzetük: a hallgatók és oktatók kimondott (explicit, és kevésbé implicit!) igényeit szolgálják. A legtöbb kiskönyvtár rugalmasságot tesz lehetővé, s a klán- vagy ad hoc jelleggel írható le a kultúrájuk.

* A szerzők nem tételezik fel, hogy egyazon egyetemi szervezetben több, egymástól különálló könyvtári egység működjék.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Digitális könyvtár

Profitérdekelt vállalkozások egyre nagyobb vehemenciával jelennek meg az információszolgáltatók között (Amazon.com, Yahoo!, Google stb.), ami azt is jelenti, hogy a versenyezni kívánó könyvtárakat a piaci kultúra felől érik kihívások. A könyvtár ugyanis sok használó számára csak az egyik webes szolgáltató a többi között. Ha a könyvtárak ennek szellemében fenn kívánják tartani hagyományosabb szervezetüket, akkor a digitális könyvtár számára rugalmas – és lehetőség szerint piacorientált – alszervezetet érdemes létrehozniuk (vö. pl.: Magyar Elektronikus Könyvtár lehetősége). Így a részleg optimális esetben rugalmasan, kockázatokat is vállalva gazdálkodhat, elkülönülten a hagyományos hierarchikus szervezettől. Felmérések szerint a könyvtárosok kedvelik az ilyen szervezetet. Ugyanakkor így fel kell vállalni a különböző kultúrák között létrejövő egyenlőtlenségeket, vitákat.

Piacorientáció[17]

A piacorientáció – mely nélkülözhetetlen az üzleti információszolgáltatókkal való versenyhez vagy együttműködéshez – olyan szervezeti kultúra, amely a leghatékonyabban és a legeredményesebben biztosítja a vevők számára nyújtandó magasabb érték létrehozásához szükséges magatartást, és ezáltal a folyamatosan magasabb üzleti teljesítményt. Jellemző magatartási elemei:

- vevőorientáció,
- versenytárs-orientáció,
- funkciók közötti orientáció.

Két döntési kritériumot fogalmaz meg: a hosszú távú orientációt és a nyereségre törekvést.[18]

A kiemelkedő üzleti teljesítményt nyújtó szervezetekben a piacorientáció mindhárom dimenziója (vevőorientáció, versenytárs-orientáció, funkciók közötti orientáció) magas értéket mutat. A piacgazdasági mentalitás a hosszú távú orientációt helyezi előtérbe.

A hagyományos könyvtárak nem kívánnak versenyezni a profitérdekelt vállalkozásokkal. Idehaza az is megfigyelhető, hogy egyfajta idegességet, vagy éppen agyonhallgatást vált ki a kétféle kultúra (a klán és a piaci) szembesítése és a kettő közötti versenyhelyzet említése.

Miközben egyre több használó vesz igénybe elektronikus szolgáltatásokat, a tőkeerős konkurensek elszívó hatására a könyvtárhasználat lassan csökken. Így a könyvtár rá van kényszerítve a versenyzésre (elmozdulás a piaci kultúra felé) vagy szolgáltatásainak megváltoztatására, pl. különféle programok, oktatás feladatok felvállalására (maradva a klán kultúrában).

A könyvtárak lépési kényszere

A külső kulturális környezet változása két lehetséges szolgáltatási irányt vetít előre:

- Továbbfejlesztett SDI, testre szabott információszolgáltatás az elektronikus szolgáltatások kihasználásával, az általuk meghagyott területeken;
- Szociális tartalmú a használó számára helyben elérhető információs tevékenységek.

Mindkét irány lehet kívánatos, mindkettő lehet eredményes, de egymástól eltérő szervezeti kultúrát kívánnak. A kettő közötti viszony tisztázásának halogatása mindkét kompetenciát súlyosan, piac- és hitelvesztéssel károsítja.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szervezeti kultúra rendszere (Hofstede és a GLOBE iránya)

A kultúra-összetevők

A szervezeti kultúra jó közelítéssel tetten érhető, ha megvizsgáljuk, hogy a *meghatározó kulcskategóriák* esetében az adott szervezet mely irányban (milyen értékben) teszi le a voksát, azaz a pl. a munkatársak a munkakörrel, vagy a szervezet egészével azonosulnak inkább; a szervezet rendszerét annak belső működésével, vagy a külső környezettel szembesítik-e inkább (*ld. 4. táblázat*).

Munkakör	Azonosulás	Szervezet
Egyén	Egyén vagy csoport	Csoport
Feladat	Humán orientáció	Kapcsolat
Függés	Függés-Függetlenség	Független
Gyenge	Kontroll	Erős
Gyenge	Kockázatvállalás	Erős
Más	Jutalmazási kritérium	Teljesítmény
Gyenge	Konfliktustűrés	Erős
Folyamat	Cél-eszköz orientáció	Végeredmény
Belső működés	Nyílt-zárt rendszer	Külső környezet
Rövid táv	Időorientáció	Hosszú táv

4. táblázat
A szervezeti kultúrát meghatározó kulcskategóriák[19]
(a középső oszlop kategóriáinak fókuszát jelentik a bal, ill. jobb oldali oszlopok kifejezései)

Kulturális dimenziók – leírás és tapasztalatok

Míg a kulcskategóriák szempontokat határoznak meg, Geert Hofstede mérési rendszert; 4, majd később +1 dimenziót határozott meg a kulturális orientációk mérésére a nemzetek szintjén - ld. az 5. táblázatot. Konkrét ország-példával: [Magyarország], (Finnország) és /Japán/ értékei: hatalmi távolság: [46] (36) /54/, individualizmus: [55] (63) /46/, férfiasság: [88] (26) /95/, bizonytalanság-kerülés: [82] (59) /92/. Fontos megjegyezni, hogy az értékek önmagukban semmi jót, vagy rosszat nem jeleznek. Sokkal inkább az adott helyzetekben megfogalmazódó gondolatokat, illetve cselekedeteket, reakciókat mutatják ki, illetve vetítenek előre.

E kulturális dimenziókat 0 és 100 (majd később akár 100 feletti értékek) közé eső indexek jelzik. Az eredeti adatok a multinacionális IBM vállalat különböző országokban (köztük Magyarországon) tevékenykedő munkatársait felmérő elemzésből származnak, 1967 és 1973 között keletkeztek 116.000 kérdőív alapján, 72 országban, 20 nyelven. Az eredményeket 40 kultúraközi kutatásban validálták, számos szempont szerint. Hofstede 56 ország adatait tette közzé, később mások ezt a számot 85-re növelték. Az egyes országok kombinált értékei az emberek és szervezetek változatos tulajdonságait jelzik. Az értékek a kultúrák közötti relatív értékeket mutatják.[28] Közelmúltbeli újabb (európai) felmérések igazolták Hofstede 1970-es adatait.[29] A rendszerrel kapcsolatos kritikák megjegyzik, hogy az IBM-alkalmazottak – különösen a fejlődő világ országaiban – nem tekinthetők reprezentatív csoportnak. Ilyen cég alkalmazottai az átlagosnál nagyobb innovációs készséggel bírnak. A kulturális határok emellett nem az országok határain húzódnak. További kérdés, hogy az egyének közössége képezi-e a társadalmat, vagy a társadalom kultúrájának ismeretéből lehet következtetni az egyén viselkedésére.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kulturális dimenziók	A dimenzió leírása[20]	Néhány tapasztalat[21]
Hatalmi távolsági index (power distance index - PDI)	Az emberek közötti egyenlőség, ill. egyenlőtlenség mértékét vizsgálja. A nagy hatalmi távolságban növekszik a hatalom és gazdagság egyenlőtlen eloszlása a közösségben. E közösségek hasonlítanak a kasztrendszerre, amennyiben korlátozott vertikális mobilitást tesznek lehetővé tagjaiknak. Alacsony hatalmi távolságnál a közösség kisebbíteni igyekszik a hatalom és gazdagság miatti különbségeket. Ilyen közösségekben egyenlőség és kiterjedt személyi mozgási lehetőség adottak.	*Nagy hatalmi távolság* kultúrájában, ahol jegyzett egyenlőtlenség áll fenn diák és oktató között, az oktatási folyamat tanár-orientált. Jóval kisebb annak az esélye, hogy a tanár által nem javallott módon kutatnák és használnák az információforrásokat. *Kis hatalmi távolság* esetén a diákokat sokkal inkább ösztönzik egyéni problémamegoldásra és egyéni utak használatára. A szülők és a tanárok nem igyekeznek kimerítő válasszal szolgálni, a gyereket inkább más információforrások, pl. enciklopédiák, könyvek és adatbázisok felderítésére bátorítják (s ez komoly lehetőség a könyvtáraknak). Nagyobb tere van a tanulni tanulásnak, mint a kiválasztott ismeretek memorizálásának. A gyerekek megtanulják használni az alternatív információforrásokat, képesek lesznek nagy adathalmazt átböngészni a számukra megfelelő információért. Összetett probléma esetén pedig nem az egyetlen megfelelő válaszra vadásznak. *Nagy hatalmi távolság* esetén a döntés-előkészítés általában a hierarchia felső részében történik. A hatalmat lehetőség szerint kevés kézben koncentrálják, és e státuszt látható jelekkel igyekeznek támogatni, így másoknak kevés vagy semmilyen hajlandóságuk sem lesz a problémák megoldásához való információhoz jutni.[22] *Kis hatalmi távolság,* azaz jobban elosztott hatalom esetén a döntéshozatalhoz szükséges információ igényét sokkal többen érzékelik. Mivel a státusz nem különösebben fontos, a külső, azaz a szervezeten, vagy szakmai határokon kívüli információ keresését és használatát nem tartják gyengeségnek, azt jobban igénylik és tárgyalják is szélesebb körben. Az infokommunikáció terjedését szignifikánsan a nagy hatalmi távolság hátráltatja, illetve a nagy individualizmus szorgalmazza.[23] Nagy hatalmi távolság esetén a nézeteltéréseket sokkal gyakrabban kezeli felettes, mint társak vagy beosztottak. Ilyen kultúrában a beosztottak gyakran előre felmérik a felettes reakcióit, ahelyett, hogy konzultálnának vele.[24]
Individualizmus index (individualism - IDV)	Megmutatja, hogy a közösség mennyiben határozza meg az egyéni és kollektív tevékenységeket és interperszonális kapcsolatokat. Magas individualizmus szint esetén a személyiség és a személyiségi jogok megkérdőjelezhetetlenek. Ilyen közösségben az egyének nagy számban emelkedhetnek ki, vagy lehetnek vesztesek. Az alacsony individualizmus az emberek közötti szoros kapcsolatokkal bíró kollektivista környezetre jellemző.	Kollektivista nemzeteknél a nézeteltéréseket gyakrabban kezelik szabályok alkalmazásával.[25] *Kollektivista kultúra* esetén nagyobb hangsúly a csoport belső harmóniájának fenntartásán, amely szintén hajlamosíthat a kritikus tudományos viták elkerülésére. *Individualista kultúrákban* ellenben, ahol az individualizmust és a saját elvek szerinti megnyilatkozást támogatják, nagyobb a lehetősége a tudományos érveléseknek. *Individualista* kultúrákban a kommunikáció gyengébb kontextusú. A kollektivisták (magas kontextusú) kommunikációját sokkal jobban befolyásolja a külső környezet (a helyzet, a szemtől-szembeni kommunikáció és a nonverbális viselkedés). A közvetlen csatornákat kedvelik.[26] A személyesen nem ismert közlőktől származó információt kevesebbre tartják. Az individualista kultúrákban a képzés során az embereket felkészítik előre nem látható helyzetek kezelésére. Elvárják, hogy saját, akár az oktatóéval ellenkező nézetekkel, ötletekkel álljon elő, és védje meg álláspontját. Támogatják az információforrások széles körének keresését és használatát. (Ismét lehetőség a könyvtárak számára.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kulturális dimenziók	A dimenzió leírása	Néhány tapasztalat
	Ezekben fontosak a kiterjedt családok, és olyan közösségek, melyben minden tag felelősséget vállal a más közösségi tagokért. Az egyéni elképzelések, utak lehetősége mérsékelt.	Az individualista kultúrákban a képzés során az embereket felkészítik előre nem látható helyzetek kezelésére. Elvárják, hogy saját, akár az oktatóével ellenkező nézetekkel, ötletekkel álljon elő, és védje meg álláspontját. Támogatják az információ-források széles körének keresését és használatát. A kollektivista kultúrákban az oktatásban olyan készségeket és tudásokat helyeznek előtérbe, amelyek által az egyén elfogadott tagja lehet majdan a csoportnak.
Férfiasság [célvezéreltség] index (masculinity - MAS)	A hagyományos férfias munkaszerep-értékek – célelérés, irányítás és hatalom – közösségre gyakorolt hatásának szintjét mutatja. Magas érték esetén nagy a nemek közötti különbség. Döntően férfiak uralják a közösséget, a hatalmi struktúrát és a nőket. Alacsony érték esetén a nemeket alig különböztetik meg egymástól. Ilyen kultúrákra a folyamatorientáció jellemző.	Azoknál a szervezeteknél, ahol a női vezetők aránya relatíve magasabb, mint a társadalomra jellemző mérték, ott a szervezet tagjai által kinyilvánított értékek magasabb humánorientációra és a nemi szerepek egyenlőségére utalnak.[27]
Bizonytalanságkerülési index (uncertainty avoidance index - UAI)	A bizonytalanság és (nehezen átlátható helyzetben) a nem egyértelmű dolgok elviselésének szintjét mutatja. Magas érték esetén a közösség tagjai nehezen viselik a bizonytalanságot és a többértelműséget. Ez szabályorientált közösséget eredményez, melyben törvények, szabályok igyekeznek csökkenteni a bizonytalanságot. Alacsony az érték olyan közösségben, amely megengedi a többértelműséget, a bizonytalanságot és a vélemények különbözőségét. Az ilyen közösség kevéssé szabály-orientált, jobban elfogadja a változásokat, gyakrabban és nagyobb veszélyt is vállal.	*A bizonytalanságtűrő* kultúrák jobban ösztönzik az alapvető innovációt, mivel jobban tolerálják a szokatlan ötleteket. Az innováció és a külső információk használata szükségszerűen kölcsönösen függ egymástól, az innovatív ötletek a külső stimulációtól függenek. *Erősen bizonytalanságkerülő* kultúrák kisebb eséllyel tárnak fel váratlan lehetőségeket. *Erős bizonytalanságkerülő* kultúrákból érkező kutatók jellemzően deduktívan (levezető módon; általános felől az egyes felé) gondolkodnak. A *bizonytalanságtűrők* viszont induktívan gondolkodnak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kulturális dimenziók	A dimenzió leírása	Néhány tapasztalat
Hosszú távra orientáltság index (longterm orientation - LTO)	Megmutatja, hogy a közösség mennyire fogadja be a hosszú távú elkötelezettséget a hagyományos előretekintő értékeket. A magas index arra utal, hogy a közösség meghatározza a hosszú távú elkötelezettség értékeit, és elfogadja a hagyományokat. E gondolat erős munkaerkölcsöt támogat és hosszú távon ígér és vár elismerést. Ilyen közösségben hosszabb időt kíván az üzlet alapítása, különösen kívülálló számára. Alacsony érték azt mutatja, hogy a közösséget kevéssé befolyásolják hosszabb távú kötöttségek és hagyományok. Ilyen kultúrákban gyorsak a változások, mivel hagyományok és hosszabb távú kötelezettségek nem hátráltatják azt.	(E dimenzió vizsgálatát Hofstede később, távol-keleti tapasztalatok hatására illesztette rendszerébe. E dimenzióról kevesebb a felmérés.)

5. táblázat

Hofstede kulturális dimenziói, jellemzők és tapasztalatok

E felvetések nem gátolják, hogy a kidolgozott módszertan segítségével számos különböző célú tanulmány készüljön, nemcsak országok közötti, hanem kisebb szervezetek kultúrájának szintjén[30], pl. különböző országok könyvtárai között, iparágak között, könyvtártípusok, vagy egyes könyvtárak között.

A Hofstede-féle kulturális dimenziók rendszerére építő nemzetközi GLOBE-kutatás (Global Leadership and Organizational Behavior Effectiveness) több, összesen kilenc dimenziót határoz meg: 1) teljesítményorientáció, 2) jövőorientáció, 3) érdekérvényesítés (asszertivitás), 4) hatalmi távolság, 5) humánorientáció, 6) szervezeti kollektivizmus, 7) csoporton belüli kollektivizmus, 8) bizonytalanságkerülés, 9) nemek közötti egyenlőség.[31]

Emellett megkülönböztet kultúrára vonatkoztatott ténylegesen felmért, illetve a válaszadók szerint kívánt értékeket is.

A dán és magyar könyvtári kultúra néhány jellemzője[32]

Bár több felmérés dokumentumaiból lehet kultúrára vonatkozó következtetéseket levonni, Magyarországon nem készült könyvtári kulturális viszonyokat feltérképező felmérés, és nemzetközileg is ke-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vés ilyet lehet még találni. Egyik ilyen viszont a dán Pors-Johannsen-féle 2001-es felmérés[33], mely Hofstede módszertana alapján megállapítja, hogy a dán könyvtárosok megfelelnek a Hofstede által meghatározott skandináv kulturális karakterisztikának:

- Kicsi a hatalmi távolság (Az egyenlőség, decentralizáltság, demokrácia fontos, az engedelmesség, központosítás és a hierarchia negatív érték.) Lágy menedzsment-eljárásokat alkalmaznak, mint párbeszéd: értékorientáció, a szabályok, utasítások, kontrol menedzsment-eszközként való határozott elutasítása, motiváció és kölcsönös elismerés, legkevesebb hierarchiai szint.
- Magas indvidualizmus-orientáció (szemben a kollektivizmussal, melyet a szervezeti harmónia, lojalitás, csoportidentitás jellemez, az individualista jellemzője: egyszemélyi azonosságtudat, az őszinteség és igazság fontosabb a harmóniánál és lojalitásnál. Kiemelkedő tudásszükséglet: a szociális és kommunikációs készségek megléte.
- Feminin kultúra (A nőies irányultság inkább a folyamatra, a férfias az eredményre koncentrál, s inkább stratégiai szerepű (84%), mint alakító (73%)).
- Erős bizonytalanságtűrés (Képes úrrá lenni a káoszon, megérti a gyors és szakaszos változásokat, strukturálatlan és zavaros helyzeteket, képes kevés információ alapján, továbbá szabályok hiányában és ismeretlen veszélyek között is döntést hozni).

A szerzők nem vizsgálják cikkükben a hosszá távra figyelést.[34]

Hasonló hazai felmérés hiányában, pusztán empirikus tapasztalatokra támaszkodva a következő táblázatot kapjuk:

	Magyar könyvtárosok[35]	Dán könyvtárosok[36]
Hatalmi távolság (PDI)	nagy	kicsi
Individualizmus (IND)	kicsi	nagy
Bizonytananság-kerülés (UAI)	nagy	kicsi
Férfiasság (MAS)	kicsi	kicsi
Hosszú távra figyelés (LTO)	nagy	n.a.

6. táblázat

Magyar és dán könyvtárosok kulturális orientációja

(A kulturális különbözőségekből eredő eltérésekre *Nagy Attila* és *Ragnar Audunson* is utalt mélyrehatóhelyi közszolgáltatások norvég-magyar párhuzamával és ellentéteivel[37].)

Hofstede modelljének magyar könyvtárakra, könyvtárosokra (nem egyedileg, hanem általánosítva!) való empirikus alkalmazásával feltehetően a következőket kaphatjuk – *ld. 7. táblázat*:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kulturális dimenzió értéke	Példák a megnyilvánulásra
Nagy hatalmi távolság	– A rangok, címek, szenioritás tisztelete, hangsúlyozása, honorálása (pl. magasabb fizetés, nagyobb befolyás). Vö.: közalkalmazotti törvény. – A közösség azonos szintű (horizontális) kommunikációt kínáló csatornák (pl. Katalist) használatától való vezetői elzárkózás.[38] – Önirányítás helyett inkább felülről érkező elszámoltatás jellemző[39]. – Túl nagy a szerepe egy-egy műhelynek, vagy meghatározó személyiségnek. Nem ütköztetett és elfogadott álláspontot képviselnek, hanem egyéni véleményeket.[40] – A városi könyvtári szerep csökkentésének szándéka.[41] – A könyvtári stratégia a könyvtári kihívásokat vagy a minőségügy fontosságát az EU-csatlakozásból vezeti le (nem a használói igényekből).[42] – De: elmozdulás a szélsőség felől pl.: az utóbbi három évben fiatal könyvtárosok is kapnak MKE-elismerést.
Magas kollektivizmus-orientáció	– Fontos érték a szervezeti harmónia,[43] lojalitás, csoportidentitás. – Krízishelyzetekben – ugyan a szakmai vezetői szint alatt – jellemző a szakmai szolidaritás (ld. az OMIKK beolvasztása, politikai nyomás a nagykanizsai városi könyvtár 2004. évi igazgatói pályázata esetében stb.) – Az NKA Könyvtári Szakkollégiuma a könyvtári szaklapok közpénztámogatását előre leosztja.[44] – A konfrontáció kerülése, igyekezet annak elsimítására.[45] – Saját felelősség kerülése, erősen visszafogott kezdeményezőkészség.[46] – Az egyéni kezdeményezések háttérbe szorítása a közösség vélt érdekében. Pl.: a közösség vélt céljai érdekében nincs stratégiai alternatíva.[47]
Feminisztikus kultúra (Ez megegyezhet a dán jellemzővel, bár az eredményorientáltság itthon feltehetően jóval kisebb.)	Pl.: elhúzódó, kevésbé hangsúlyos mérföldkövekkel rendelkező projektek – A MOKKA építésének elhúzódott első szakasza – Az OSZK állományának elhúzódó gépre vitele. – A minőségirányítási mozgalom, melynek kapcsolódó tanterve évek óta változatlan, illetve kerüli a megmérettetést is kívánó ISO 9000-es szabvány alkalmazására vonatkozó erőfeszítéseket stb. Gyakorlati elzárkózás a célorientált alkalmazások bevezetésétől – A térítéses információszolgáltatások visszaszorulása.[48]
Bizonytalanság kerülése. Ragaszkodás a bevált megoldásokhoz, elmozdulás csak teljes körű adatok és biztosított út esetén.	– A mundér becsületének védelme a külső hatásoktól, jelenségektől. Kísérletezés, tévedés lehetőségének kerülése.[49] – Alacsony szintű innováció fenntartása: „A beosztott munkatársak a dolgok változtathatatlanságát érzik, maguk sem kezdeményeznek, nehogy szembekerüljenek közvetlen felettesükkel, vagy a szomszéd asztalnál ülő kollégával. Az érintett vezetők pedig védik szerzett jogaikat, a kialakult beosztotti létszámot és a munkakört. / Egyik könyvtárban sem jellemző, hogy a reformokat a munkatársak vagy a középvezetők kezdeményeznék. A beosztottak az igazgatói szerephez tartozónak vélik a változtatási kockázatot, ugyanakkor kiszámítható reakcióktól tartva, maguk a felső vezetők csak kivételes esetben merészkednek el a saját döntésük alapján akár a legapróbb változtatásokig is. / Sehol sem jellemző az önkéntes feladatvállalási szellem, a nyílt kezdeményezés, a személyes képességek megmutatására irányuló törekvés."[50] – Indokolatlan párhuzamosságok a könyvtári környezetben, korszerűtlen intézményvezetés, melyek mögött személyes érdekek és munkavállalói attitűdök húzodnak meg.[51]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kulturális dimenzió értéke	Példák a megnyilvánulásra
	– A nagy hatalmi távolságnál már említett közösségi szintű elektronikus kommunikációtól való elzárkózás (pl. a Katalist esetében) a felmérések szerint[52], a bizonytalanság-kerüléssel is erősen korrelál.
Hosszú távra figyelés A hagyomány hangsúlyozása a múltra és jövőre nézve egyaránt, ám ennek mibenléte nemigen tisztázott.	– A könyvtári szakmai és szakmán kívüli kommunikáció egyik leggyakoribb témája a könyv- és könyvtártörténeti vonatkozások (vö. pl. az ELTE EK, OSZK pr-jének súlypontjai). – „Annyi már most biztos, hogy a digitalizálás folyamatában az állományvédelem szempontja erősebb lesz, mint a szolgáltatásé"[53] – Ellenérzések a szokatlan elgondolásokkal, megoldásokkal szemben.[54] – Látszatstratégiák, meg nem valósuló stratégiák, kidolgozatlan stratégiák, ad hoc rohammunkák jellemzőek az ágazatban.[55]

7. táblázat

A magyar könyvtárak kulturális orientációja (empirikus vizsgálat alapján)

Mindkét, a fentiekben bemutatott kultúra-feltárási irány alkalmas arra, hogy a hazai könyvtári szolgáltatások vizsgálatához módszertani hátteret nyújtsanak. A vizsgálatok azért kívánatosak, mert a szervezeti kultúra döntően befolyásolja a szakma és a szolgáltatások alakulását és segíthet a könyvtárak visszaszorulásának megakadályozásában. A mielőbbi őszinte vizsgálat és gyors intézkedések feltehetően megállítanák a negatív folyamatot.

Jegyzetek

1. Organizational culture and leadership: a dimanic view / Edgar H. Schein. - San Francisco : Jossey-Bass, 1985. E meghatározáson kívül még számos másikat lehetne írni. Ld. pl.: A szervezeti kultúra megközelítései : a komplexitás nyomában / Málovics Éva, Thomas Behrends. In: Marketing & Menedzsment 38 (2004) 3 p. 68-75
2. Hatalmi távolság, mint kulturális dimenzió, ld. később: 5. táblázat
3. A könyvtári terület stratégiai céljai 2003-2007 között. (ld.: http://www.ki.oszk.hu/strategia/index.html, melynek jövőképe: „Az információs társadalom, a tudás alapú társadalom alapintézménye az információt gyűjtő, feltáró és szolgáltató intézmény: a könyvtár" sem a készítés pillanata előtt, sem évekkel azután nem tűnik reálisnak, ám felülvizsgálata nem várható.
4. p. 14. alapján, Organizational culture and leadership: a dimanic view / Edgar H. Schein. - San Francisco : Jossey-Bass, 1985.
5. A vállalatok életciklusai : hogyan és miért növekednek és halnak meg vállalatok, és mi az ezzel kapcsolatos teendő? / Ichak Adizes. – Budapest : HVG Rt., 1992. – 350 p. Az életkor-elmélet könyvtárra vonatkoztatva: http://www.gmconsulting.hu/inf/cikkek/030/egesz%20konyv/4fejezet/4-index.htm ; Nyomtatásban: MIKULÁS Gábor: Menedzsment. Bevezetés 7 vezetői teszttel, 222 információs és könyvtári példával. „Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Könyvtárak Egyesülés", Nyíregyháza, 1999. 273 p.
6. Párduc vagy elefánt? : Kisvállalatok kulturális sajátosságai Szabolcs—Szatmár—Bereg megyei empirikus vizsgálatok alapján / Berényi László, Heidrich Balázs. In: Marketing & Menedzsment 38 (2004) 2 p. 18-31
7. Szervezeti magatartás és vezetés / Bakacsi Gyula. – Budapest : KJK-Kerszöv, 1996. – 353 p. (Szervezet, vezetés, stratégia) (A szervezeti kultúra fejezete, p. 225-253)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

8. Information and culture – the impact of national culture on information process / Katarina Steinwachs. In: Journal of Information Science 25 (1999) 3 p. 193-204

9. Kulturális értékek, kulturális dimenziók és kulturális standardok : empirikus vizsgálat a bécsi és budapesti menedzserek körében / Hofmeister-Tóth Ágnes, Astrid Kainzbauer, Frank Brück, Naulinger Ágnes. In: Vezetéstudomány 36 (2005) 2 p. 2-15

10. Az alábbi publikáció felhasználásával: Organizational culture of libraries as a strategic resource / Michelle L. Kaarst-Brown, Scott Nicholson, Gisela M. von Dran, Jeffrey M. Stanton. In: Library Trends 53 (Summer 2004) 1 p. 33-53

11. A spatial model of effectiveness criteria : toward a competing values rapproach to organizational analysis / R. E. Quinn – J. Rohrbaugh. In: Management Science 29 (1983) p. 363-377; Beyond rational management / R. E. Quinn. – San Francisco : Jossey-Bass, 1988. Idézi: p. 241., Szervezeti magatartás és vezetés / Bakacsi Gyula. – Budapest : KJK-Kerszöv, 1996. – 353 p. (Szervezet, vezetés, stratégia)

12. Diagnosing and changing organizational culture: based on the competing values framework / K. S. Cameron, R. E. Quinn. – Reading, MA : Addison Wesley, 1999

13. Adhokrácia: olyan szervezési elv, amely a kínálkozó erősségek és a környezeti lehetőségek minél gyorsabb kihasználásában érdekelt.

14. A http://www.competingvalues.com/ alapján (letöltve: 2005. júl. 11.)

15. Vö.: Az ötödik alapelv: A tanulószervezet kialakításának elmélete és gyakorlata / Peter M. Senge. – Budapest : HVG Rt., 1998

16. Az alábbi cikk alapján: Kaarst-Brown, 2004

17. Az alábbi cikk alapján: Piacorientáció, érték és a marketing / Berács József. In: Vezetéstudomány 34 (2003) 5 p. 13-25

18. The effect of marketing orientation on business profitability / John C. Narver, Stanley F. Slater. In: Journal of Marketing 54 (1990) p. 20-35

19. Organizational behavior / S. P. Robbins. – Prentice-Hall International Inc., 1993 alapján. Kiegészítette: Bakacsi 1996 (Szervezeti magatartás és vezetés)

20. http://www.geert-hofstede.com (letöltve: 2005. júl. 9.)

21. Döntően a következő irodalom alapján (a más forrást külön jelezzük): i. m. Steinwachs, 1999

22. Pl. Kenyában egy szakkönyvtár felső vezetője büszkén mutatta internet-hozzáférését és email-címét, míg a többi munkaerőnek nem volt lehetősége a külső hálózat elérésére.

23. The impact of national culture on worldwide eGovernment readiness / Zlatko Kovaèiæ. In: Informing Science Journal (2005) 8 http://inform.nu/Articles/Vol8/v8p143-158Kova.pdf

24. Individualism : collectivism and the handling of disagreement. A 23 country study / Peter B. Smith, Shaun Dugan, Mark F. Peterson, Kwog Leung. In: International Journal of Intercultural Relations 22 (1998) 3 p. 351-367

25. i. m. Smith et al., 1998

26. Egy osztrák –magyar felmérés tapasztalata: a kommunikációt nagyobb nyíltság jellemzi Ausztriában, kevésbé riadnak vissza a verbális konfliktusoktól. A magyarok csodálják a konfrontációhoz a bátorságot, de sokkolónak is tartják. Ausztriában gyakoribb a konfliktus nyílt, közvetlen megnevezése. A magyarok inkább célzásokkal fejezik ki a problémákat. Aki a véleményét érthetően kinyilvánítja, és nem válaszol azonnal sértetten az érdemi kritikára, jóval szívesebben látott az osztrák, mint a magyar munkahelyeken. (Kulturális értékek, kulturális dimenziók és kulturális standardok : empirikus vizsgálat a bécsi és budapesti menedzserek körében / Hofmeister-Tóth Ágnes, Astrid Kainzbauer, Frank Brück, Neulinger Ágnes. In: Vezetéstudomány 36 (2005) 2 p. 2-15)

27. A vállalati kultúra vizsgálata az erdélyi tömbmagyarság körében / Tankó Zoltán. In: Vezetéstudomány 35 (2004) 2 p. 3-10.

28. Az adatok megtekinthetőek Hofstede weboldalán is – www.geert-hofstede.com –, ahol az egyes országok kulturális orientációi egymással összehasonlítva dinamikusan is generálhatók.

29. EMS – European Media & Marketing Survey, 1995-99

30. Pl.: The future is predictable for international marketers : converging incomes lead to diverging consumer behaviour / Marieke de Mooij. In: International Marketing Review 17 (2000) 7 p. 103-113 http://www.emeraldinsight.com/pdfs/200143.pdf

31. Understanding cultures and implicit leadership theories across the globe: an introduction to project GLOBE / Robert House, Mansour Javidan, Paul Hanges, Peter

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Dorfman. In: Journal of World Business 37 (2002) 3-10 http://www.thunderbird.edu/wwwfiles/ms/globe/Links/jwb_globe_intro.pdf

32. E cím alatt az alábbi cikk részletének kibővített tartalma olvasható: A kultúra kérdése – lépések a tudásmenedzsment felé / Mikulás Gábor. In: Könyv Könyvtár Könyvtáros 14 (2005) 1 p. 37-46 http://www.gmconsulting.hu/inf/cikkek/231/index.html

33. Library managers and management 2001 : a new Danish survey / Carl Gustav Johannsen and Niels Ole Pors. In: The new review of Information and Library Research 7 (2001) p. 186-200

34. Attitudes towards internationalisation in the library sector: the case of Danish librarians and library managers / Niels Ole Pors and Carl Gustav Johannsen. In: New Library World 104 (2003) 1190/1191 p. 278-285

35. A szerző empirikus vizsgálata alapján. Magyarországon nem készült a dániaihoz hasonló felmérés.

36. i. m. Johannsen—Pors, 2001

37. NAGY Attila – AUDUNSON, Ragnar: Közkönyvtár, információs jártasság és helyi közélet. Esettanulmány norcég-magyar összeállításban. In: Könyvtári Figyelő, 49. 2003, 1. Sz. (Http://www.oszk.hu/kf/2003.1/

38, A hazai könyvtárügy irányítói, és a könyvtárvezetők többsége is következetesen elzárkózik pl. a szakma horizontális kommunikációt lehetővé tevő legfontosabb fórumának, a Katalist levelezőlistának használatától Hasonlóan keveset szólnak a listán a szakmai szervezetek vezetői, akik azonban döntően „hallgatóznak" a listán.)

39. A könyvtári hatalomkultúrára jellegzetességei pl. központosítás, irányítás és engedélyezés csak felülről, igazgató és szabályzatok által, emellett bürokratikus szabályozás, erre pl.: Szervezetkultúra, szervezetfejlesztés [PowerPoint-előadás] / Ramháb Mária. In: Minőségmenedzsment műhely, Noszvaj, 2003. máj. 14-15.

40. AMBRUS Zoltán: Beszámoló a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöksége 1999-2002. évi tevékenységéről. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 12., 2003. 4. sz., p. 3-14.

41. Pl.: Könyvtári fejlesztési koncepció a községekben, különösen a kistelepüléseken élők számára: „A könyvtár a jövő" program keretében. http://nkomftp.hungary.com/palyazatok/konytarfejlesztes.doc. E dokumentum gondolatmenetében egyre hangsúlytalanabbá válik a városi könyvtár a megyeivel szemben. A folyamat: egyenrangú felek, gyámság, illetve a nagyobb fél marad: a 3.1.b pontban: „A szolgáltató könyvtár (a megyei vagy nagyobb városi) ..." A 3.2. „A KSZR tagjai" pontjában: „Azok a megyei könyvtárak, ... illetve azok a városi könyvtárak, amelyek a megyei könyvtár koordináló tevékenysége mellett alkalmasak térségi feladatok ellátására.", a 3.5.1 pont végén: „a szolgáltatást nyújtó megyei könyvtár.

42. „II. A figyelembe veendő új kihívások. 2.1 2004-ben hazánk az Európai Unió tagja lesz, könyvtáraink szolgáltatási színvonala meg kell hogy egyezzék a tagországokéban tapasztalhatókkal." Vagy a Feladatok között: „A minőségi szolgáltatások növelése, a könyvtári minőségfejlesztés és minőségbiztosítás meghonosítása az Európai Unióhoz történő csatlakozás érdekében." In: A könyvtári terület stratégiai céljai 2003-2007 között; http://www.ki.oszk.hu/strategia/index.html

43. A harmóniát esetleg megbontó információk visszatartása vagy késleltetése, pl.: Szonda-Ipsos 2002. évi felmérésének esete, mely több mint egy évig csak szűkebb szakmai irányítói körben volt elérhető. Ld.: Egy éves a titkosított könyvtári felmérés / Mikulás Gábor. In: KIT Hírlevél (2003. dec. 1.) 44. http://www.gmconsulting.hu/inf/kit/2003-44.htm

44. FISCH Gábor NKA-szakértő nyilatkozata alapján. Ld. MIKULÁS Gábor: Könyvtári szaklapok - előre leosztott támogatás és gyökértelen marketing. In: KIT Hírlevél, 4. 2005. márc. 2.) http://www.gmconsulting.hu/inf/kit/2005-9.htm

45. Pl.: az OSZK 2004. évi főigazgatói pályázat és kinevezés bonyodalmaival kapcsolatos információ-visszatartás. Ld.: Bizonytalan lépések a szakmai nyilvánosság felé – OSZK-pályázat / Mikulás Gábor. In: KIT Hírlevél 3 (2004. szept. 1.) 31 http://www.gmconsulting.hu/inf/kit/2004-31.htm

46. Vándorgyűlési pontok – nagyító alatt / Ehmann Bea, Mikulás Gábor. In: KIT Hírlevél 3 (2004. aug. 11.) 29 http://www.gmconsulting.hu/inf/kit/2004-29.htm

47. Pl.: Egy ország könyvtáros társadalma és a szakminisztérium által elfogadott stratégiának nincs alternatív változata : megjegyzések a stratégia készítéséről formai és tartalmi szempontból / Skaliczki Judit. In: Könyv Könyvtár Könyvtáros 13 (2004) 10 p. 17-18

48. Hogyan tovább? – Üzleti információszolgáltatás a magyarországi könyvtárakban / Kiszl Péter. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 51 (2004) 9 http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3698&issue_id=454

49. Pl.: i. m. Skaliczki, 2004

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

50. Szervezetfejlesztési lehetőségek a megyei könyvtárakban / Barlai Róbert, Csapó Edit. In: Könyvtári Figyelő 42 (1996) 4 p. 611-622.

51. i.m. Ambrus, 2003.

52. i. m. Steinwachs, 1999

53. Skaliczki Judit nyilatkozatát ld.: Európa verseng a Google-lal : Tízéves digitalizálási programot tervez a kormány / N. Kósa Judit. In: Népszabadság, (2005. máj. 24.) http://www.nol.hu/cikk/363296/

54. Pl. i. m. Skaliczki, 2004; alternatív információszolgáltatásokkal szemben (összefoglalva): Pióca, dögkeselyű, vagy csak egyszerűen infobróker? Könyv Könyvtár Könyvtáros, 10 (2001) 9 p. 19-27. http://www.gmconsulting.hu/inf/cikkek/025/index.htm

55. Könyvtári K+F esete a stratégiákkal és hiányukkal / Mikulás Gábor. In: KIT Hírlevél, 4. (2005. Jún. 29.) 26. http://www.gmconsulting.hu/inf/kit/2005-26.htm

---

A Kék Pajzs Nemzetközi Bizottság (ICBS, International Committee of the Blue Shield) 1996-ban jött létre a veszélyeztetett vagy veszélyhelyzetbe került kulturális örökség megmentése céljával. Tömöríti a könyvtárosok, a levéltárosok, a muzeológusok és a műemlékvédők nemzetközi szervezeteit (IFLA, ICA, ICOM, ICOMOS). 2005. szeptember 12-i közleményében kifejezi együttérzését a Katrina hurrikán által sújtott amerikai lakossággal. Elsődleges célnak ismeri el az áldozatok számának csökkentését és az életkörülmények helyreállítását, ugyanakkor figyelmeztet arra, hogy kulturális örökségét elveszítve egyetlen közösség sem marad tartósan életképes. Az ICBS felszólítja az Egyesült Államok, valamint Louisiana, Mississippi és Alabama állam kormányát, hogy dolgozzanak ki terveket a műemlék épületek, a múzeumi tárgyak, a könyvtári és levéltári dokumentumok megmentésére és megőrzésére. Arra kéri a nemzetközi közösséget, hogy lehetőségei szerint segítse az amerikai hivatalos szervek és önkéntesek New Orleans és a terület más városainak egyedülállóan gazdag kulturális örökségének megmentésére tett erőfeszítéseit.

További információ: http://www.ifla.org/blueshield.htm

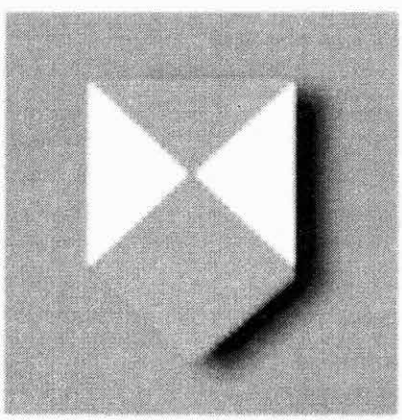

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Neumann Kht. tevékenysége

Kiemelkedően közhasznú szervezetünk közhasznú tevékenysége során az alábbi közfeladatokat látja el az alapító okirat szerint, mely tevékenységre az Alapító „Közhasznú szerződést" kötött társaságunkkal:

- **72.40 Adatbanki tevékenység**
- **92.51 Könyvtári tevékenység**

Közhasznú társaságunk nem nyújt támogatásokat, esetenként adománykérését sajtó útján, levél formájában vagy a honlapján (www.neumann-haz.hu) hozza nyilvánosságra.

A Neumann Kht. 2004. december 31-ei,
a könyvvizsgáló által auditált közhasznúsági jelentésének jellemző adatai
(eFt-ban)

A Mérleg fontosabb adatai (eFt-ban)

Befektetett eszközök:		39.351
Forgóeszközök:		28.494
Aktív időbeli elhatárolás:		33.813
ESZKÖZÖK ÖSSZESEN:		**101.658**
Saját tőke:		47.870
- jegyzett tőke:	*5.000*	
- eredménytartalék:	*42.763*	
- mérleg szerinti eredmény:	*107*	
Céltartalékok		3.500
Kötelezettségek:		16.582
Passzív időbeli elhatárolások:		33.706
FORRÁSOK ÖSSZESEN:		**101.658**

Az eredménykimutatás legfontosabb adatai (eFt-ban)

Értékesítés nettó árbevétele:	6.302
Egyéb bevételek:	381.827
Anyagjellegű ráfordítás:	89.623
Személyi jellegű ráfordítás:	265.761
Értékcsökkenési leírás:	24.571
Egyéb ráfordítás:	8.925
Pénzügyi műveletek bevételei:	877
Pénzügyi műveletek ráfordítása:	19
MÉRLEG SZERINTI EREDMÉNY:	**107**

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CD-ROM BEMUTATÓ

Kiegészült a két világháború közötti magyar könyvészet

Magyar könyvészet 1921-1944, betűrendes mutatóval, pótlásokkal, javításokkal (CD-ROM)

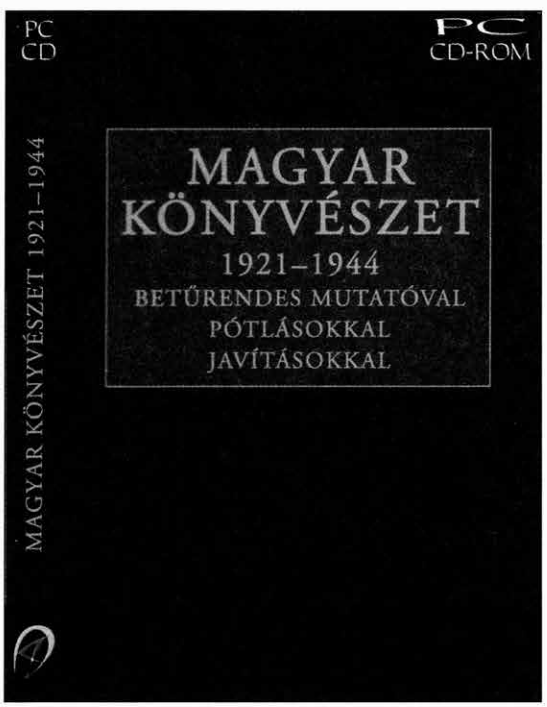

A CD paraméterei

Magyar könyvészet 1921-1944 : [elektronikus dok.] : betűrendes mutatóval, pótlásokkal, javításokkal / szerk. Komjáthy Miklósné ; Kertész Gyula ; Kégli Ferenc. - Budapest : Arcanum, 2005. - 1 CD-ROM ; 12 cm. - Működési követelmények: 32 bites Windows ; Windows 95, 98, NT, 2000 vagy XP
ISBN 963 7374 094 : ár nélkül

Aligha vitatható, hogy a közelmúlt hazai bibliográfiai irodalmának egyik kiemelkedő terméke volt az Országos Széchényi Könyvtár *Magyar Könyvészet 1921–1944* című, hét vaskos kötetre terjedő vállal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kozása. Egyenes és igényes folytatása a retrospektív magyar nemzeti bibliográfia korábbi ciklusainak, de több ponton el is tért azoktól. A leglényegesebb különbség az összeállítás szerkezete: a tételek elsődleges rendezési elve a tárgyi-tematikai, mégpedig a nemzetközileg széles körben használt és preferált Egyetemes Tizedes Osztályozás szakrendjét követve, annak egyszerűsített, ám az itthoni könyvtári gyakorlathoz képest mégis elég mély bontást eredményező változatát alkalmazva. Kevésbé szembeöltő, de szintén nagyon fontos lépés volt annak idején, hogy a bibliográfia tételeit az akkor hatályos címleírási és besorolási szabályok szerint alkották meg. Természetesen ezekben és a most mellőzendő további döntésekben közrejátszottak a nem sokkal azelőtt lezárt és kiadott, az 1945 és 1960 közötti anyagot felölelő könyvészet tapasztalatai és tanulságai is. Amikor 1961 elején a nemzeti könyvtár vezetése úgy határozott, hogy elkezdik a második világháború befejezését megelőző közel két és fél évtized önálló kiadványainak számbavételét, *Komjáthy Miklósné* szerkesztő irányításával már egy összeszokott csapat látott munkához; más szóval: igazi műhelymunka folyhatott. Az anyaggyűjtést 1978-ban zárták le, és nem sokkal később, 1980-ban megjelent *A Magyarországon nyomtatott könyvek szakosított jegyzéke* alcímet viselő bibliográfia első kötete. Nehéz megállni, és nem is tudom megtenni, hogy meg ne jegyezzem: akkoriban mechanikus írógéppel készített cédulákon dolgoztak, és mégis sikerült ilyen gyorsan tető alá hozni a produkció első darabját. Sikerült, mert megvolt a vezetői akarat, a szerkesztői hozzáértés és a közreműködő munkatársak elszántsága; és megvolt a kellő anyagi fedezet is. A kiadás ezután is ütemesen haladt, másfél-két évente láttak napvilágot a további kötetek, az utolsó 1992-ben. Vagyis a sorozat a korabeli technikai feltételekhez és nyomdai kapacitáshoz viszonyítva eléggé rövid idő alatt a használók kezébe került. Mint köztudott, menet közben *Kertész Gyula* vette át a szerkesztést, és ő éppen olyan precíz, jó gazdának bizonyult, akárcsak elődje.

Mindnyájan emlékezhetünk rá, hiszen nem olyan régen történt, hogy a könyvészet ETO szerint felépített köteteit nem a főosztályok sorrendjében tették közzé, utoljára a negyediket nyomtatták ki. Pár év múlva, 1998-ban az OSZK, valamint az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum gondozásában az alapmű kiegészítése is megszületett, amely III/A jelzéssel (ám voltaképpen, sorrendben a nyolcadik kötetként) az alsó- és középfokú tankönyvek címanyagát tartalmazza. Minderről a könyvtári szaksajtó rendszeresen beszámolt, a kiadó és az összeállítók teljesítményét elismerő recenziók méltatták. S ami ennél sokkal fontosabb: az egyes kötetek azonnal a könyvtári tájékoztatás és feldolgozás, sőt számos helyen, elsősorban a helyismereti gyűjteményekben a gyarapítás nélkülözhetetlen segédletévé, továbbá szükségszerűen a könyvtáros-képző intézmények tananyagának kötelezően tanulmányozandó elemévé váltak. A hatalmas információkincset felmutató bibliográfia a két világháború közötti magyarországi szellemi örökség hű tükre, és bár a beígért mutató sokáig késett és igencsak hiányzott, a korszakra irányuló tudományos, főleg történeti kutatásoknak kezdettől fogva alapvető, megkerülhetetlen eszköze. A szakrendi tagolás és a szakcsoportok közötti átfedést aprólékosan jelölő utalók ugyanis jelentékeny mértékben elősegítik a tematikai tájékozódást.

Az egyes kötetek mindennapi használata során hamar kiderült: a rendkívül megfontoltan körülhatárolt gyűjtőkörbe sorolt kiadványok egy része kimaradt, illetve a tételek csekély hányada ilyen vagy olyan okból pontatlan. Tudatában voltak ennek a szerkesztők is, ezért a pótlás és a javítás szükségessége korán felvetődött. Voltaképpen alighogy befejeződött az anyaggyűjtés, máris hozzáláttak a kontrollhoz, a kiegészítéshez. Számosan cselekvő részesei voltunk annak az akciónak is, amely az OSZK felhívására 1992-ben és 1993-ban zajlott: arra kér-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ték a könyvtárakat, könyvtárosokat – és rajtuk keresztül a használókat –, hogy a hiányokat, hibákat jelezzék. A mutatócédulák készítése még előbbre datálható: az adott kötet kinyomtatása után rögtön hozzáfogtak ezek megírásához. Ily módon az utóbbi bő évtized a szerkesztés munkálataival telt el. Könyvtárosok és kutatók közös örömére a nemzeti könyvtár munkatársai, előbb Kertész Gyula, majd méltó utódja, *Kégli Ferenc* vezetésével megbirkóztak ezzel a kemény feladattal is. Hogy milyen volumenű munkáról volt szó, azt néhány szám egyértelműen sejteti: mintegy ötezer oldalon – egyenként átlag 30–35 tételt becsülve – körülbelül 150–170 ezer címleírást kellett átnézni, indexelni; az így keletkezett mutatócédulák mennyisége pedig felülmúlja a 185 ezret. S akkor még nem szóltunk a válaszra váró tartalmi-módszertani kérdések sokaságáról.

Noha az eredeti szándék az volt, hogy a mutató kötetet (a pótlásokkal és javításokkal együtt) a sorozat többi darabjához hasonlóan nyomtatásban adják közre, erről egyfelől a nagyra nőtt terjedelem, másfelől a pénzforrások szűkössége miatt le kellett mondani. Adódott viszont egy másik, talán szerencsésebb és összehasonlíthatatlanul olcsóbb megoldás: az összegyűlt és egybeszerkesztett, újabb eligazító információkkal kibővített anyagot elektronikus adathordozón, CD-ROM formában tették hozzáférhetővé. A technikai tennivalók elvégzését a termékeny Arcanum Adatbázis Kft. vállalta, amely a könyvtárosok körében elsősorban a korábban rögzített Petrik-féle ciklusok és Szinnyei életrajzi lexikonának lemezváltozata révén ismert. Mint ahogy ismert a cég által ezúttal is alkalmazott, jól bevált és kedvelt Folio Views for Windows 4.20 keresőprogram. (Súgója most is részletes felvilágosítást ad a használat szerteágazó lehetőségeiről, a kezelés finomságairól.) Bár e program elemzésére, értékelésére e helyen nem térhetünk ki, feltétlenül megérdemelné, hogy egyszer könyvtári szempontból alaposabb analízisnek vesse alá valamelyik könyvtár-informatikai szakember.

Mintaszerű bevezetők és tájékoztatók készültek a CD-ROM-hoz, sajnálatos módon névtelenül. Feltételezhető, hogy Kégli Ferenc a szerzőjük, aki ezeknek a szövegeknek a tömörített kivonatát a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* ez évi hatodik számában publikálta (*CD-ROM-on a Magyar Könyvészet 1921–1944 – javításokkal, pótlásokkal, betűrendes mutatóval*), így azok számára is elérhető, akik nem szeretnek számítógépes képernyőn folyamatos szöveget olvasni. Megosztja módszertani dilemmáit, gondjait a használóval, és igyekszik világossá tenni, hogy mit és miért csináltak úgy, ahogy csinálták; egyértelműen behatárolja, mit lehet megtalálni a mutatóban, illetve a pótlásokban, és mit nem. Ez által számottevő mértékben megkönnyíti a kereső dolgát, ugyanakkor elejét veszi a felesleges bosszankodásnak vagy az indokolatlan elmarasztalásnak. Kilátástalan próbálkozás lenne tételről tételre ellenőrizni, hogy a lemezen vannak-e tartalmi hibák. Ilyen méretű összeállításnál egészen bizonyosan vannak, ezek aránya azonban elenyésző lehet. Vagyis a CD-ROM igazi kiegészítése a bibliográfia alapköteteinek, megjósolható, hogy a könyvtárosok, a kutatók, az egyetemi és főiskolai hallgatók és mások lépten-nyomon segítségül hívják majd a visszakeresésnél.

Mit talál az érdeklődő ezen a lemezen? Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt állítjuk, hogy a legfontosabb adatok a *Pótlások* cím alatt rejtőznek. Összesen 2967 sorszámmal ellátott bibliográfiai tétel (számos analitikus leírással) és néhány közbeiktatott utaló került ide, az eredetihez hasonló, ETO szerinti tárgyi tagolásban, de a szakcsoportok közötti keresztutalók nélkül. Elsősorban új művek (könyvek, füzetek, kalendáriumok stb.), illetve sorozati jelzések, ám szép számmal kiadásváltozások is. Pozitívan reagáltak a szerkesztők arra a közönségigényre, amely azt sürgette, hogy az eredeti gyűjtés anyagából csak erős válogatással felvett kiad-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ványtípusokat tegyék minél teljesebbé; így például rengeteg ponyvatermék címe olvasható a kiegészítésben. A *Javítások* mindössze 3393 tételt érintenek, és ez az egészhez viszonyítva elhanyagolható mennyiség, legfeljebb két-két és fél százalék. Ráadásul az esetek többségében nem érdemi hibákról van szó (főként névkiigazítások, helytelen névelő használat, sorrendi problémák stb.). Ez a tény egyaránt dicséri az alapkötetek munkatársainak szakértelmét és a javításokat végzők erőfeszítéseit.

Ha a lemezt úgy kezdjük el olvasni, mint egy könyvet, mindjárt a főcím alatt/után a *Betűrendes mutató* következik. Ez alkotja a CD-ROM fő részét, döntő hányadát. Különösen, ha hozzászámítjuk a hét alapkötet szkennelt oldalait (a III/A kimaradt, mivel ez már közölt alfabetikus indexet), amelyek lehetővé teszik a mutató közvetlen használatát. Vagyis: a keresés során kiválasztunk egy (vagy több) mutatótételt, és abban rábukkanunk egy hivatkozásra (római számmal a kötetet, arabbal az oldalt, a vagy b betűvel a hasábot jelzi), ha erre rákattintunk, a képernyőn megelevenedik az adott oldal. Itt már kevés fáradsággal megtalálhatjuk a keresett nevet vagy címet. (Az oldalak nagyíthatók, igazíthatók, nyomtathatók, elmozdulhatunk, „lapozhatunk" előre és hátra, sőt a szóban forgó kötet első, illetve utolsó lapjára ugorhatunk.) Ily módon feleslegessé válik a nyomtatott példányok kézbe vétele, hiszen ezzel a szerfelett praktikus – és ma már természetesnek tűnő – megoldással a számítógép rögtön hozzáférhetővé teszi a számunkra szükséges információkat. Egyébként az index a Pótlások sorszámozott tételeire is utal, és tájékoztat a javítások lényegi elemeiről; ezért a kiadó a CD-ROM-ot a könyvészet nyolcadik köteteként emlegeti, így szerepel a mutató címében is. Kégli Ferenc gondos számításai szerint (ezeket a már említett cikkében táblázatos formában közölte) a „kötet" 185 085 mutatótételt tartalmaz, amelyek akár a nevek szótöredékének vagy a címek egyik vagy másik szavának beírásával előhívhatók. Magától értetődik, hogy a tételek zöme, több mint háromnegyede szerzői és közreműködői név (személyek, közreadó testületek); beleértve a gyűjteményes kötetek és a szépirodalmi antológiák analitikus feltárásakor feltüntetett szerzőket. A nevekhez szorosan kapcsolódik a mű címe (kivéve az antológiák részdokumentumait, mert azok az eredetiben sem szerepelnek), tehát – mint szó esett róla – a kiadvány adatai akkor is láthatók lesznek, ha csak a címről rendelkezünk információval. A szerző nélkül megjelent kötetek, füzetek címrendszós leírásai önálló mutatótételeket (közel huszonháromezret) képeznek, továbbá a művek tárgyaként előforduló személy-, testületi és földrajzi-közigazgatási nevekről szintén született mintegy nyolc és félezer tárgyi tétel. S még az utalók egy részére (csaknem tizenháromezer esetben) is kereshetünk az adatbázisban.

Bárki tanúsíthatja, aki szerkesztett már bibliográfiai mutatót, hogy a szikár felsorolás és a pár karakterrel rögzíthető tények milyen komoly szellemi és olykor fizikai teljesítményt takarnak. Egy-egy index összeállítása, megalkotása csak a kívülálló laikus szemében látszik egyszerű feladatnak, a szakmabeliek tudják, hogy nagyon gyakran nehéz elvi-metodikai kihívásokra kell felelni. Miután részben ismétlődő vagy hasonló problémák adódnak, a sűrű használat okán bizonyosra vehető, hogy a *Magyar könyvészet 1921–1944* betűrendes mutatójának módszertani hozadéka kedvezően hat majd a hazai bibliográfiai gyakorlatra, az adatbázisok építésére. Ezért is elismeréssel adózhatunk a három szerkesztőnek, *Komjáthy Miklósné*nak, *Kertész Gyulá*nak és *Kégli Ferenc*nek, valamint a lemez dobozán feltüntetett közreműködőknek: *Bencze Zsuzsá*nak, *Froemelné Jáky Éva*nak, *Kissné Reimann Éva*nak, *Takács Katalin*nak és *Vágó Magdolná*nak.

Az OSZK munkatársai valószínűleg sok-sok belső vita árán, a lehetséges változatok hosszas mérlegelése során jutottak el a mostani végkifejletig. Megoldásaik immár maradandóan rögzültek, a kritikai visszhang azokon nem változtathat. Viszont soka-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kat, sokunkat arra késztethetnek, hogy elgondolkodjunk, saját munkánkban mennyire alkalmazhatók, netán finomíthatók. E helyen csupán a személynevek egységesítésének bonyolult kérdésére térnék ki (persze a testületi nevek egységesítése legalább ilyen komplikált, és a földrajzi nevekkel szintén sok a gond). A könyvtári-bibliográfiai gyakorlatban közismert szabály, hogy egy szerző művei, illetve a rá vonatkozó publikációk tételei a mutatóban egy helyen szerepeljenek. Az egységesítés azonban a két világháború közötti időszak könyvészetében a névváltoztatási hullám(ok) miatt odaadó, feszült figyelmet követelt. (Talán nem hangzik sértően: nem is biztos, hogy mindig eredményre vezetett.) A különféle névalakok felderítését követően az időrendben utolsóként megjelent formációt fogadták el egységesített névnek, amelynek első előfordulásakor zárójelben felsorolják a többi verziót. A betűrendes mutatóban helyet kaptak az eltérő változatok is, azokra szintén lehet keresni. Könnyen átlátható, megnyugtató rendszer ez, hallatlanul sokat segíthet a korszak további bibliográfusainak, az életművek kutatóinak, a helyismereti gyűjtemények dolgozóinak. Akárcsak az a parallel szándék, hogy az azonos nevű szerzőket igyekeztek megkülönböztetni. Rengeteg utánajárással, számos kolléga mozgósításával próbálták megállapítani a születési és halálozási éveket, netán az egyéb személyes mozzanatokat, és örömmel nyugtázhatjuk, hogy az esetek jelentékeny részében ez sikerült.

Az ismertetés címének első szava valamiféle befejezettségre utal. Kétségtelen: a nemzeti könyvtár kimagasló értékkel bíró produktuma lezárult, a *Magyar könyvészet 1921–1944* információ-anyaga az Arcanum Kft. kiváló elektronikus adathordozóján közkinccsé, kényelmesen használhatóvá vált. Mégsem hihető, hogy a bibliográfiai feltárás már teljesnek tekinthető. A közgyűjteményekben (itthon és a határon túl) és a magángyűjtőknél lappanghatnak még olyan kiadványok, amelyeket eddig nem fedeztek fel. A helyi nyomdák történetének előtérbe került kutatása, valamint a helyi lapok digitalizálása révén a rejtett adatok felszínre hozatala ugyancsak újabb adalékokkal egészítheti ki könyvészeti ismereteinket. S remélhetőleg a személynevek azonosításában is előbbre léphetünk.

Bényei Miklós

Megszépült az OSZK északi homlokzata. Befejeződött az Országos Széchényi Könyvtár homlokzatfelújítási programjának első szakasza, elmúlt az állagromlás miatt támadt életveszély. A két hónapig tartó munkálatok nyomán a Budavári Palota „F" épületének északi homlokzata immár mind biztonsági, mind esztétikai szempontból kifogástalan állapotba került. A felújítást a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 60 millió forinttal támogatta. A teljes rekonstrukcióhoz mintegy 425 millió forint szükséges. (MTI) - F: júl. 23., http://www.nol.hu/cikk/371050/
(KIT hírlevél, 2005. aug. 3.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

NAPILAPOK

HETILAPOK

HAVILAPOK

IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

TERJESZTŐK

TELEKOM-MUNIKÁCIÓ

KÖZTERÜLETI REKLÁMOK

ELADÁSHELYI REKLÁMOK

KIÁLLÍTÁSOK ÉS VÁSÁROK

ÜGYNÖKSÉGEK, NYOMDÁK, KIVITELEZŐK

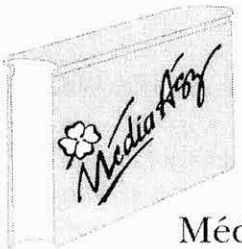

HIRDETÉSI ENCIKLOPÉDIA

Média Hirdetési Árak és Szolgáltatások
27. kiadás 2005. október

HAZÁNK EGYETLEN MÉDIA-ADATTÁRA
félévente bővítve és aktualizálva

KÖNNYEN KEZELHETŐEN
900 oldalon több mint 4000 média-adatai
10 tartalomjegyzék és 4 regiszter segítségével

ÁTFOGÓAN
médiaadatok + média-adatbanki jelentések
kivitelezők minden szakterületről
szövetségek és újságírók részletes adatai

BARÁTSÁGOS ÁRON
könyv 1 Ft-os médiánkénti áron
CD 0,5 Ft-os médiánkénti áron
ingyenes faxbanki és felvilágosítási lehetőségek

Megrendelhető
S&S Karakter Kft.® • 1055 Bp. Honvéd u. 40.
Telefon: 302-7288, 301-0239 Fax: 475-0803
E-mail: iroda@mediaasz.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVSZEMLE

Üzleti információ és a könyvtárak

A kötet, mely a szerző, Kiszl Péter doktori disszertációja alapján készült, szokatlanul nagy visszhangra talált a könyvtári világon kívül állók körében. Mint információbróker-szakkönyvet aposztrofálta az *SG.hu* hírmagazin, a *Prim Online*, a *Terminál.hu* és a *Computerworld online* hírportálok. A könyvismertetés elsődleges célja természetesen nem ezek bemutatása, azonban, mivel a könyv eddigi hazai recepciója szolgál tanulságokkal a könyvtári világ számára is, érdemes néhány mondat erejéig megemlékezni a megjelent ismertetések főbb megállapításairól. *„Ebben a fő újdonság, mondhatni elméleti alapvetés, hogy a szerző (...) az üzleti információszolgáltatást könyvtári kategóriaként írja le, nem kérdőjelezve meg természetesen más információs intézmények és vállalkozások kompetenciáját."* – olvashattuk az interneten a könyv megjelenését követő napokban. Valószínűleg csak a könyvtári világon kívül állók gondolhatták, hogy Kiszl Péter új időknek új dalaival rontott ajtóstul az információs piac általuk hagyományosan elfogadott szereplői közé, míg mi már régóta tudjuk, hogy az információs társadalom alapintézményeivel, a nyilvános könyvtárakkal, az évezredek óta felhalmozott információvagyonnal, információs szakértelemmel és infrastruktúrával megkérdőjelezhetetlen helyünk van azon. Jelenleg azonban a könyvtári világon kívül állók vannak többen,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KISZL Péter: Üzleti információ, céginformáció és a könyvtárak / Kiszl Péter ; [Közread. az Eötvös Loránd Tudományegyetem]. – Bp. : Eötvös Loránd Tudományegyetem ; Pauker Nyomda Kft. ; 2005. 235 p. ISBN 963 217 689 8

akik minderről jóformán tudomást sem vesznek. Azért, hogy ne csak a „zordon erők, durva bércek, szirtok" harsogják jajjaink szakmánk nem megfelelő társadalmi reputációja felett, Kiszl Péter könyve jelentős mérföldkő lehet, amennyiben bátran lándzsát törünk amellett, hogy az üzleti- és általában véve az információszolgáltatás könyvtári kategória, és hogy a könyvtáraknak piacvezető helyük van az említett területeken.

Vitába kell szállnunk a már említett internetes források azon megállapításával is, hogy egy *információbróker-szakkönyvet* tart kezében a nyájas olvasó. Nem! Ez egy ízig-vérig könyvtártudományi szakmunka. Miért? Mert az információbrókert nem az különbözteti meg a könyvtárostól, hogy az információs vagyon mely szegmensét szolgáltatja. Az üzleti információ – de legalábbis annak egy jól definiálható része – ugyanúgy része az információs közvagyonnak, melynek szabad hozzáférhetővé tétele, szolgáltatása szintén a könyvtáros etikai kötelessége.

Amint a témaválasztás indoklásában is olvashatjuk, a szerzőt, aki könyvtári és közgazdász szakemberként az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi és Informatikai tanszékének fiatal oktatója, mindig foglalkoztatta a könyvtárak és az üzleti tudományok kapcsolata. A munka hátterében a mindannyiunk számára ismert gondolatmenet áll. Az információ értéke megnőtt, az információt a könyvtárak gyűjtik, dolgozzák fel és teszik hozzáférhetővé különböző hordozókon. Ahol az információ, ott az érték, így – a megfelelő szaktudás hozzáadásával – méltán kerülünk az információs piac kellős közepébe és leszünk annak legmeghatározóbb szereplőjévé. A fenti gondolatmenetben az egész információs gazdaságot működésben tartó legfontosabb komponens, a megfelelő szaktudás és a hozzáadott érték áll a könyv középpontjában. Az üzleti információszolgáltatás – amint az kiderül a bevezetés hangütéséből – mindezidáig nem szerepelt prioritásként a hazai könyvtári rendszer fejlesztése során, míg a tőlünk nyugatabbra fekvő országok bibliotékáiban annak megkérdőjelezhetetlen helye van a szolgáltatási palettán.

Kik vehetik igénybe a könyvtár üzleti információs szolgáltatásait? Elsősorban a kis- és középvállalkozások. Míg a nagyvállalatok gyakran saját alkalmazásban lévő információmenedzsert foglalkoztatnak, illetve sok esetben egész információs központot, könyvtárat tartanak fenn, a kis- és középvállalatok információellátása – amennyiben azt tudatosan felvállalják – a közgyűjtemények lehetséges feladata lehet. A vállalkozók ezen rétegét kellene tehát a szerző szerint „megcélozni" a könyvtári rendszernek és olyan szolgáltatásokat bevezetni, illetve a meglévőket tudatosan fejleszteni, amelyek azok versenyképességét je-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lentős mértékben képesek növelni. Ennek nem csupán a könyvtárak számára van komoly tétje, ugyanis a piacgazdaság fejlődésében kulcsszerepet játszó kisvállalkozások a nemzetgazdaság előrelépésének egyik zálogát tartják a kezükben, így információellátásuk stratégiai fontosságú kérdés.

Azt, hogy a könyvtárak ezt hogyan lendíthetik előre, a könyv összegzésének hat oldalnyi téziseiben foglalta össze Kiszl Péter. Ezekben az elméleti alapokat követően makroszintű és mikrokörnyezeti feladatokat fogalmaz meg. Annak eldöntése, hogy ezen megfogalmazott feladatok kellő relevanciával bírnak-e ahhoz, hogy a hazai könyvtárügy fejlesztési stratégiájában prioritást élvezzenek az elkövetkező években, a döntéshozók feladata és felelőssége, az én feladatom innentől csupán arra korlátozódik, hogy a megfogalmazott pontokat ismertessem.

Mivel a világon egyetlen fejlett állam sem nélkülözheti a vállalkozói kört is kiszolgáló, korszerűen működő, nemzeti adottságokra specializálódó, ugyanakkor kompatibilitást és hozzáférhetőséget is szem előtt tartó modern könyvtári hálózatokat, a hazai nemzeti, köz- és szakkönyvtárakat mielőbb be kell vonni az üzleti szféra igényeinek kielégítését szolgáló vérkeringésbe. A jövő a szolgáltató könyvtáraké, a dokumentum-központú szemléletet fel kell váltania az információt előtérbe helyező, multifunkciós könyvtárképnek.

A gondolat nem új, azonban a harmadik és a negyedik fejezet széles körű nemzetközi kitekintéseiben ismertetett példák bizonyítják, hogy tennivaló akadna bőven a hazai fejlesztés során. Ezen feladatokat *„Az üzleti információ és a könyvtárak – magyarországi törekvések"* című, ötödik fejezetben vázolja a szerző. A nagyobb könyvtárak ezirányú erőfeszítései Magyarországon is példaértékűek, azonban a kisebb – elsősorban városi – intézményeknél az üzleti információszolgáltatás jobb esetben is csak gyerekcipőben jár, rosszabb esetben egyáltalán nem létezik. A cél tehát a vállalkozói infrastruktúra létrehozása és működtetése, melynek pontos metódusát a szerző által vázolt mikrokörnyezeti feladatok kapcsán fogjuk áttekinteni.

A hazai könyvtárügy üzleti információszolgáltatással kapcsolatos törekvéseit egészen a rendszerváltást megelőző évekig visszamenőleg ismerteti a könyv. Ezt követően részletezi a Magyar Könyvtárosok Egyesületének IBI (Information for Business and Industry) programban való részvételi szándékát, illetve az általuk szervezett 40 órás tanfolyamokat a vállalkozási információs szolgáltatások tárgyában, az OMIKK nemzetközi KKV-INFO 92 szemináriumát és a Vállalkozási Információs Projektet, melynek nyomán a nagyobb könyvtárak sorra alakították ki ilyen irányú szolgáltatásainkat. Erre jelent példát a Corvinus Egyetem Központi Könyvtára, a BMGE-OMIKK (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem – Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár), a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és néhány megyei (Békés, Fejér, Veszprém) könyvtár üzleti információs szolgáltatása.

A szerző szerint a könyvtárak ideig-óráig előnyben vannak az információs piac más szereplőivel szemben, ugyanis egyrészről információs bázisként élnek a köztudatban (erre cáfolt rá némiképp jelen könyv ismertetésével a bevezető sorokban idézett internetes forrás…), másrészt jelentős információvagyonnal, információs szakértelemmel és infrastruktúrával rendelkeznek, melyre – a lehetséges alternatívák közül – a leggazdaságosabban ráépíthetők az igényelt üzleti információs szolgáltatások. Az üzleti információs szolgáltatások fellendítésével a könyvtárak további bevételekhez juthatnának, amelyek olykor a túlélést jelenthetik a gazdasági megszorítások alatt, ugyanakkor a kis- és középvállalkozások is fokozottan rá vannak szorulva a könyvtári rendszerre, tekintve, hogy nem képesek a nagy cégekhez hasonlóan önálló információs hátteret kialakítani. A szolgáltatást úgy kell bevezetni, hogy a szerényebb anyagi háttérrel rendelkező kezdő vállalkozások számára is elérhető legyen, ugyan-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

akkor szerény bevételt jelentsen a könyvtáraknak is. Ez a kezdeti lépések során csak állami támogatás felhasználásával lehetséges.

Ezen feltételek mellett a következő makroszintű feladatokat tartja Kiszl Péter teljesítendőnek, hogy a hazai könyvtári rendszer képes legyen hatékonyan kiszolgálni az információellátottság tekintetében rá utalt vállalkozói réteget:

Az Európai Unió különféle programokon és pályázatokon keresztül támogatja a könyvtárak fejlesztését, beleértve az üzleti információs rendszer kiépítését is. Ezen források maradéktalan kihasználása, igénybevétele elodázhatatlan kihívás.

A kormányzatnak, a Magyar Információs Társadalom Stratégiában deklarálnia kell a könyvtárak ez irányú feladatát, amihez megfelelő részstratégia szükséges.

A fenti célok megvalósítását a szerző tárcaközi bizottság létrehozásával képzeli el a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (NKÖM), a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium (GKM) és az Informatikai és Hírközlési Minisztérium (IHM) bevonásával. A három szerv által létrehozott bizottság a szakterületek (könyvtárügy, gazdaságfejlesztés és informatika) koordinációjának ellátásáért lenne felelős.

A következő makroszintű feladat a hazai könyvtárügy két markáns szereplőjét, a nemzeti könyvtárat és a Könyvtári Intézetet célozza.

A Könyvtári Intézet módszertani útmutatókkal, szakmai rendezvényekkel nyújtson segítséget; nemzeti könyvtárunk külön részleg működésével járjon élen, szolgáljon mintaként az üzleti információ szétsugárzásában.

A két intézmény vezetésével egy metaadatbázis kidolgozását sürgeti, amely másodlagos forrástájékoztató eszközként venné számba és kategorizálná az országban használatos és hozzáférhető üzleti információs rendszereket, szolgáltatásokat minden könyvtár számára online eléréssel. Infrastrukturális hátteret mindehhez a Közháló program biztosítana. A nemzeti könyvtár üzleti információszolgáltatásban való szerepvállalásához mintaként egyrészt a British Library Business Information Service-t (Üzleti Információs Szolgáltatás) másrészt a Bibliothèque Nationale PRISME szolgáltatását (Pôle de Ressources et d'Information sur le Monde de l'Enterprise = A vállalkozások világáról szóló források csomópontja) képzeli el. Ezeket, illetve a skandináv, Európai uniós és amerikai törekvéseket a könyv szintén részletesen ismerteti az ötödik fejezetben.

A könyvtártudományi tanszékek szerepvállalását – a megváltozott körülményekhez igazodó – tantervek és egyéb képzési formák kidolgozásával, a könyvtáros szakemberek számára közgazdasági és jogi ismeretek oktatásával tartja megvalósíthatónak.

Ehhez a szerző által bemutatott külföldi és hazai példák sora mellett, jó minta lehet Kiszl Péter gyakorlati munkássága során kézben tartott üzleti információ projektje. (Melynek sikerességét mi sem igazolja jobban, mint hogy a hivatkozott irodalomban is megtalálható olyan tanítványa, *Szabó Tamás Péter*, akinek később publikálásra került szemináriumi dolgozata a szerző számára is komoly tanulságokkal szolgálhatott az üzleti információszolgáltatással foglalkozó rendszerek kutatása kapcsán.)

A könyvtárak mikrokörnyezeti feladatait a következő hármas komplex tevékenységsorozat útján közelíti meg:

- piackutatás, illetve igényfelmérés után a szolgáltatás kialakítása, menedzselése, működtetése, marketing, képzés és továbbképzés (természetesen beleértve a felhasználóképzést is.);
- az információforrások számbavétele, rendszerezése, kategorizálása, a piaci helyzet és a szereplők ismertetése, az ún. üzleti információs terminológia alapfogalmainak tisztázása.

Az információtechnika, a hagyományos tájékoztatási eszközök és az elektronikus adatbázisok használata, keresési stratégiák professzionális ismerete.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az egyes könyvtárak illeszkedését az országos rendszerhez a következő struktúra alapján vázolná fel: a települési könyvtárak szolgálnak kiindulási pontként, segítenek az eligazodásban, a szakkönyvtárak professzionális szolgáltatásokkal állnak a hozzájuk fordulók rendelkezésére, a vállalati könyvtárak pedig speciális feladatokat látnak el. A nemzeti könyvtár mindezek mellett – mint már korábban is említettük – koordinációs feladatokat látna el, illetve másodlagos forrástájékoztató eszközöket bocsátana a használók és a könyvtárügy rendelkezésére.

A könyv legfőbb erénye, hogy teoretikus alapokon egy komplex cselekvési modellt állít fel, amelyen keresztül – a szerző szerint – megvalósítható hazánkban az üzleti információszolgáltatás kiemelt könyvtári fejlesztése. A modell elfogadása, módosítása vagy elvetése a gyakorló könyvtári szakemberek hatáskörébe tartozik. Kiszl Péter könyvével megtette az első lépést: feldobta a labdát, rajtunk múlik, hogy elütjük-e.

Tóth Máté

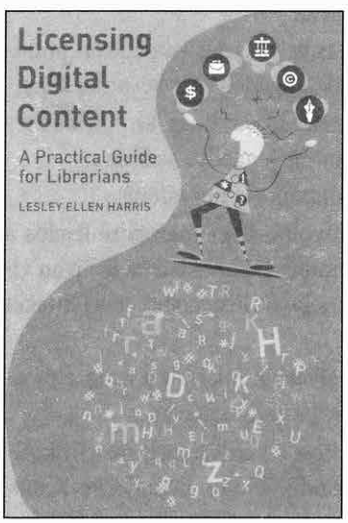

HARRIS, Lesley Ellen
Licensing digital content : a practical guide for librarians / Lesley Ellen Harris. – Chicago ; London : American Library Association, 22., 137 p.
ISBN 0-8389-0815-2

Digitális tartalmak licencelési kérdései

Kell-e írásos megállapodás a digitális tartalom licenceinek vásárlásakor? Ki a licenc alapján használt tartalom jogos használója? Mi történik, ha a könyvtárunknak kínált licenc feltételei nem változtathatók? Megengedi-e a licenc az elektronikus archiválást? Ilyen és hasonló, gyakran ismétlődő kérdések (GYIK) merülnek fel a jogász és szerzői jogi szakértő szerző által vezetett szemináriumokon. A könyv célja, hogy a könyvtárosokkal megismeresse a licencelés alapjait.

Digitális licencek vásárlása derült égből villámcsapásként érte a könyvtárosokat, ugyanakkor ma már sok könyvtárban főállású munkavégzést követel meg. Idehaza erről talán még nem beszélhetünk, hiszen az Oktatási Minisztérium EISZ szolgáltatása, vagy a Nemzeti Kulturális Minisztérium EBSCO licence eredményeként létrejött országos licencek csak szolgáltatást jelentenek a könyvtáraknak, licencelési feladatot nem. Persze, vannak ezeken kívül is konzorciumok, tehát nem mondhatjuk azt sem, hogy valamiféle kuriózumot jelentene elektroni-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kus licencek vásárlása. Igaz, még nehéz megmondani, a *licencelés* szó megfelelő terminus-e.

A recenzensnek be kell vallania, nem tudja, idehaza hány könyvtárosnak kell a fenti kérdések valamelyikére válaszolnia, és ha igen, akkor melyik kérdésre, de azt szinte biztosra vehetjük, hogy a jogos használatra vonatkozó kérdéssel sokan találkoztak. Ha más okból nem is, az országos licencek kapcsán valószínűleg. Megjósolhatjuk azt is, hogy egyre többünknek kell majd ilyen és hasonló kérdésekre választ adnia. Talán még azon is érdemes volna elgondolkoznunk, hogy nem érdemelne-e meg egy magyar fordítást.

Akárhogyan legyen is, sokunk figyelmére érdemes ez a könyv, amellyel kapcsolatban szinte minden ajánlás érthetőségét emeli ki. A hátsó borítón láthatjuk, hogy az ajánlók között olyan neves szakember is van, mint *Ann Okerson*, aki a licenceléssel foglalkozó elektronikus vitafórum, a Liblicense-L moderátora.

Ahogy arra a szerző is felhívja a figyelmünket, a licencelés globális jelenség, tehát a könyv nem csak az amerikai könyvtárosoknak szól, amit többek között az egyik függelék is jól mutat. Ebben ugyanis a licencelés információforrásai (weboldalak, minta-licencek stb.) között nemcsak a Yale Egyetem Könyvtára által működtetett Liblicense (http://www.library.yale.edu/~llicense/), hanem az IFLA, az EBLIDA, a Brit NESLI is szerepel.

A könyv gyakorlati kézikönyv, ezért számos esettanulmány, tipp-lista és ellenőrző lista szerepel benne.

Az első fejezetet máris megelőzi egy ilyen oldal, amelyen gyorsan áttekinthető tanácsokat kapunk a licencelés megkezdéséhez. Nézzük, mit tegyünk:

1. Kerüljük a szóbeli licenceket;
2. Ismerjük és értsük, milyen kötelezettségeket vállalunk;
3. Minden kérdéssel foglalkozzunk akkor is, ha azok egyike-másika esetleg „elijesztheti" tárgyalópartnerünket;
4. Kerüljük a jogi nyelvezet használatát;
5. Ne használjunk terminus technicusokat;
6. Legyünk kreatívak, türelmesek és rugalmasak;
7. Tudjuk, mikor kell felállnunk.

Az első fejezet fontos része a „nem tárgyalható" (nonnegotiable) licencekről szól. Ilyen licencet léptetünk érvénybe például egy-egy szoftver csomagolásának felbontásával. A tárgyalásokról szóló, hatodik fejezetben ismét előkerül ez a kérdés, ami azt mutatja, hogy a szerző némileg koncentrikus körökben mozog egyes kérdések tárgyalásakor, ami egyrészt a gyakorlati irányultság eredménye, másrészt igen hasznos és a kézikönyv-jelleget erősíti. Mindenesetre kétszer is olvashatjuk, hogy nem minden licenc tartozik (nem tárgyalható " körbe, még ha annak látszik is, ezért ezekről is tárgyalnunk kell.

Ugyancsak kiemelésre kívánkozik ebből a fejezetből az az öt pont, amelyek alapján kiválaszthatjuk a licencelésre érdemes termékeket. Ezek a következők:

1, Könnyű hozzáférés;
2, Egyszeri tárgyalás és vásárlás (ne kelljen pótlólagosan fizetnünk, engedélyeket kérnünk stb.);
3, Annak pontos definiálása, hogy ki, hol mit tehet és mi nincsen megengedve számára;
4, A licenc lejárta után is élő hozzáférés;
5, Annak tisztázott volta, hogy mennyire felelős a könyvtár olvasóinak esetleges bármely olyan viselkedéséért, amely a licencben rögzítetteket sérti.

Ebben a fejezetben olvashatunk még a licencelés elveiről és a modell-licencek használról.

Jó, ha elkerüljük a licenc kérdéseinek misztifikálását. Erről szól a második fejezet, de a licencek sokszor alig érthető tűnő nyelvezetét világosabbá tenni hivatott harmadik fejezet is. Az utóbbihoz kapcsolódik az egyik, a licencelés terminus technicusait röviden definiáló szószedet is. (Ne felejtsük el, hogy a licencek többnyire angol nyelvűek.) (A tárgymutatót nem számítva, a függelékek sorában ez a szószedet, valamint az információforrások ko-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rábban említet listája az, ami számunkra fontos lehet.)

A mítoszokhoz visszatérve láthatjuk, hogy a szerző listát kínál a licencelés kulcskérdéseiről, méghozzá a következő csoportosításban:

- a termékkel kapcsolatos problémák,
- a felhasználókhoz kapcsolódó problémák,
- a(z adott) könyvtárhoz kapcsolódó problémák,
- a licenchez kapcsolódó problémák,
- adminisztratív kérdések.

A kulcskérdések tisztázása a tárgyalások előkészítésének első lépéséhez, a szükségletek felméréséhez tartozik. A második és harmadik lépés leírása jóval rövidebb. A második lépés lényege a következő felszólításban foglalható össze: Nézzük meg, mit kínálnak nekünk! A harmadik lépés maga a tárgyalás.

A szerző felteszi a következő kérdést is: Kell-e az Ön könyvtárának licencelési politika? A válasz persze igen. A licencek vásárlásával kapcsolatos elvek (megint csak három lépésre bontott) folyamatát vázolja ez a rész.

A licencelésnek vannak globális kérdései, amelyekről szintén ebben a fejezetben kapunk áttekintést. A mitikus köd eloszlatásának fontos része emellett a licenceléssel kapcsolatos tévhitek tisztázása. Engedtessék meg e sorok írójának, hogy a tizenkét ezzel kapcsolatos pontból csupán csak egyet említsen: *A tartalom tulajdonosa mindig meghatározza a felhasználó fogalmát.* Egy egyetemi könyvtár esetében kérdés, hogy felhasználó-e a nagyközönség, vagy csak a beiratkozott olvasókra, netán kizárólag az oktatókra és hallgatókra korlátozódik a *felhasználó* terminus.

A nyelvezettel foglalkozó, már említett harmadik fejezetet a licencek legfontosabb lehetséges részeinek, alkotóelemeinek, záradékainak szentelt fejezet követi. Aligha szorul magyarázatra, mennyire fontos ez az áttekintés és az itt található tippek, még akkor is, ha (ahogy erre a szerző is felhívja figyelmünket (a licencek nagyon különbözőek lehetnek. Érthető módon különös részletességgel foglalkozik ez a fejezet az árképzési modellek kérdéseivel. Szorosan kapcsolódik az előzőekhez az általános jellegű, más szerződésekben is megtalálható kitételekkel foglalkozó ötödik fejezet. Ezekre is nagy figyelmet kell ugyanis fordítanunk.

A hatodik fejezetről már futólag volt szó. Célja, hogy a tárgyalásokkal kapcsolatos szorongásainkat legyőzzük segítségével. A ki, kit győz le mentalitás helyett, inkább a kölcsönös előnyök keresése kell, hogy dominál jon. Fenyegetőzéssel nem sokra megyünk, de tudnunk kell, hogy mindig találhatunk a tárgyalás tárgyát képező termékhez hasonlót. A tárgyalások sikeres lebonyolításához ismét több (ezúttal viszonylag hosszú) tipp-listát kapunk. A hetedik fejezet kérdések és válaszok formájában (GYIK) dolgozza fel a licencelés problémáit. Ez, a pedagógia nyelvén fogalmazva, egyfajta ismeretbővítő ismétlés is. Ennek a fejezetnek a zárásaként figyelmeztet bennünket a szerző, hogy az időről időre ismétlődő tárgyalásokon újra és újra felmerülnek olyan kérdések, amelyek a mi sajátos helyzetünkre, körülményeinkre jellemzőek. Érdemes ezeket észben tartanunk, feljegyeznünk a következő tárgyalásokra. Az utolsó, nyolcadik fejezet főként összegzés, a legfontosabb tudnivalók megismétlése. Címe cselekvésre bíztat: Menj és vásárolj licencet!

Koltay Tibor

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

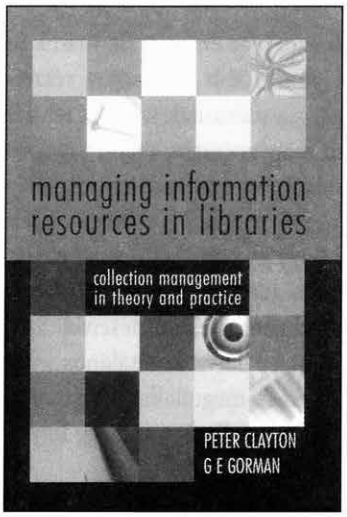

CLAYTON, Peter – GORMAN, G. E.
Managing information resources in libraries: collection management in theory and practice / Peter Clayton ; G. E. Gorman ; [ed. by the Library Association]. – London : Library Association Publ., 2001.
XVI, 272 p.
ISBN 1-85604-297-9

Gyűjteményszervezési kérdések

A kötet szerzői ausztrál és új-zélandi egyetemek oktatói. Könyvük a könyvtár szakos hallgatók mellett olyan gyakorló könyvtárosok számára készült, akiknek a gyűjteményszervezési ismereteik elavultak és/vagy szeretnék megújítani ismereteiket az elektronikus információforrásokkal. A szerzők említést tesznek azokról is, akik a tananyagcsökkentés folytán nem tanultak ilyen tárgyat (ez a magyarországi diákokra valószínűleg nem jellemző).

Mielőtt a tárgyalt témákat számba vennénk, érdemes áttekintenünk az egyes fejezetek általános felépítését. Minden fejezet egy-egy „központi kérdéssorral kezdődik. Ezekre érdemes a szerzők szerint figyelnünk és mélyebben elgondolkoznunk, míg az adott fejezetet olvassuk. A legtöbb fejezet mondandóját ábrák, táblázatok, esettanulmányok teszik szemléletesebbé. A fejezetek végén összegző ismétlést találunk, amelyet kérdések és irodalomjegyzék követ. A kötet végén egy 48 oldalas annotált bibliográfiát találunk, amely nemcsak a fejezetvégi irodalomjegyzékeket egészíti ki, hanem az egyik fejezeten sem tárgyalt kérdéskörök irodalmának a tanulmányozásához is hozzásegíti az olvasót. Természetesen van a kötetnek tárgymutatója is.

A bevezetőben definiálják a szerzők a könyv tárgyát. A címben szereplő *állományalakítás* (collection development) kifejezés alatt a tevékenységek tág körét értik. Ezek a következők:

- gyűjteményfejlesztés,
- kiválasztás,
- beszerzés,
- a hozzáférés biztosítása,
- fenntartás,
- értékelés,
- megőrzés,
- apasztás.

Magát a gyűjteményfejlesztés fogalmát is tágan értelmezik, tehát az állománykezelés igen átfogó fogalom. Ennek ellenére a következőkben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

inkább *gyűjteményszervezés*ről vagy *gyűjteményfejlesztés*ről fogunk beszélni.

Nézzük most már a fejezetek tartalmát.

Az első fejezetben a könyvtár digitális adatokat kezelő és hagyományos szerepe közötti egyensúlyt keresik a szerzők. Nem meglepő módon, helytelennek tartják azt a közkeletű felfogást, mely szerint az elektronikus információ egyre nagyobb mérvű elérhetősége szükségtelenné teszi a papíralapú dokumentumokat és az őket őrző könyvtárakat, továbbá, hogy az elektronikus források egyszerűen, jól átlátható módon érhetők el és használhatók. A szerzők megítélése szerint a gyűjteményszervezés fontossága nem csökken, hanem növekszik a digitális információforrások korában. Ennek köszönhetően a könyvtárosok vezető szerepet tölthetnek be századunkban.

A második fejezetben a(z írott) gyűjteményfejlesztési politikáról, szabályzatokról van szó. Miért van szükség rájuk, amikor olyan sok könyvtár nem rendelkezik ilyenekkel? Ha pedig szükségesek, hogyan állítsuk ezeket össze? Pontokba foglalva kapjuk meg a gyűjteményfejlesztési politika tartalmát.

A harmadik fejezet a *Conspectus* szerepével foglalkozik. A Research Libraries Group által kidolgozott állományértékelési módszer használatának célszerűsége és lehetősége itthon is felmerülti. A Conspectus standardizált eszközöket kínál a gyűjtemények erősségeinek leírására. A nyomtatott dokumentumok kizárólagosságának korszakában, pontosabban annak végén született, és a szerzők véleménye szerint sohasem tudott megfelelni a vele szemben támasztott követelményeknek. Mégis, külön fejezetet kapott a könyvben. Alapvető funkciójában, az állományok leírására ugyanis hasznos eszköz, amelyet persze aktualizálni kellene annak figyelembe vételével, hogy a már digitális források is hozzáférhetőek, továbbá hogy a gyűjtemény-központú gondolkodás helyére a hozzáférést előtérbe állító gondolkodás lépett.

A negyedik fejezet az együttműködésen alapuló állományfejlesztés kérdéseit tárgyalja. Az informális együttműködés körébe tartozik a könyvtárközi kölcsönzés, míg a formális együttműködés a hálózatok és konzorciumok egyre fokozódó szerepét hozza magával.

Az ötödik és hatodik fejezet a kiválasztás problémáival foglalkozik. A szerzők először azokat a dilemmákat mutatják be, amelyeket az olvasók kívánságai és a könyvtárosok gyűjteményfejlesztési elképzelései közötti különbségek, továbbá a szellem szabadsága és a cenzúrázás között feszülő ellentétek okoznak. Ezt követően könyvtártípusonként tekintik át a kiválasztás környezetét, majd kiválasztási stratégiákat és kritériumokat vizsgálnak meg. A hatodik fejezet a kiválasztáskor használható forrásokat mutatja be, ideértve a könyvismertetéseket és az online forrásokat. Ebben a fejezetben tetten érhető az, aminek nem szabad elkerülnie a figyelmünket, ha ennek a könyvnek a hazai gyakorlatban való használhatóságát vizsgáljuk. Ez egy brit könyv, amelyben az angol nyelvterületre, mindenek előtt Nagy-Britanniára koncentrálnak a szerzők. Ez igaz a kiválasztás forrásai mellett a szakirodalomra és az itt-ott előforduló esettanulmányokra is.

A hetedik fejezet magával a beszerzéssel foglalkozik. A legérdekesebb itt talán a szállítók kiválasztásának tárgyalása, ide értve a virtuális könyvesboltokat és hasonló intézményeket.

A nyolcadik fejezet a pénzről, azaz a költséggazdálkodás kérdéseiről szól. Különösen érdekesek lehetnek az év végi kampányszerű (a fenntartó által talált eddig elköltetlen, de az év végéig a lehető leggyorsabban elköltendő összeget) vásárlásokkal kapcsolatos tanácsok.

A kilencedik fejezet az állományértékelésről, a tizedik a megőrzésről és az apasztásról szól. Az állomány értékelése (érvelnek a szerzők) természetes eleme a könyvtár munkájának, ahogyan az apasztás is az, bár sokan irtóznak az utóbbitól. Az értéke-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lés folyamatán lépésről lépésre vezetnek bennünket végig.

Clayton és Gorman könyvének ismeretségéről annyit bizonyosan mondhatunk, hogy a *Chowdhury* szerzőpáros digitális könyvtárakról szóló, a Könyvtári Figyelőben is ismertetett könyve már hivatkozik rá. Nem feltétlen jelent értékítéletet, de tény, hogy a könyv elsősorban a korszerű gyűjteményszervezésről szól, nem a digitális dokumentumokról. A licencelést igen röviden tárgyalja, a digitális dokumentumok megőrzése két oldalt kap a hatból.

A digitális forrásokkal kapcsolatban persze leginkább azt tudjuk, amit éppen *Gobina* és *Sudatta Chowdhury* állapít meg: A könyvtárosok gyűjteményfejlesztési tapasztalatai és szabályai kiemelkedő szerepet kapnak, mivel nem a hozzáférés a probléma, hanem a túl sok információ, így szűrő-mechanizmusok beépítésére van szükség.

Koltay Tibor

DÖMÖTÖR Lajosné: Állománybecslés magyar felsőoktatási könyvtárakban. Conspectus típusú állománybecslés végrehajtásának lehetősége In: Könyvtári Figyelő 5. évf. 1995. 3 .sz. 433-441.

CHOWDHURY, G.G., Chowdhury S.: Introduction to digital libraries. London: Facet, 2003. (Ism.: Koltay Tibor, Könyvtári Figyelő, 2003. 4. 847–851.)

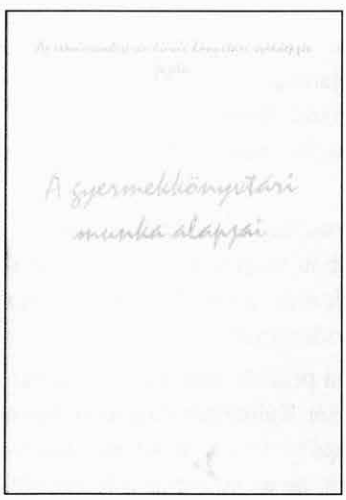

BALOGH Ferencné: A gyermekkönyvtári munka alapjai / Balogh Ferencné ; [kiad. a] Könyvtári Intézet. – Bp. : Könyvtári Intézet, 2004. 46 p. – (Az iskolarendszeren kívüli könyvtári szakképzés füzetei ; ISSN 1587 8651)
ISBN 963 201 612 2

A gyermekkönyvtári munka alapjai

„Napjaink információáradata, a számítógépek és az Internet elterjedése újabb készségek kialakítását teszik szükségessé. Ezekre elsősorban az iskola hivatott megtanítani valamennyi tanulót, de két könyvtártípusnak – az iskolai és a gyermekkönyvtáraknak – is adnak sajátos, régi-új feladatokat" – írja *Balogh Ferencné* a Könyvtári Intézet 2004-ben megjelent kiadványának bevezetésében. Az iskolai könyvtárak és a közművelődési gyermekkönyvtárak egymás mellett említése a szakma e két területének közeli rokonsága miatt sokszorosan indokolt: az azonos felhasználói kör (gyermekek, tanulók) a könyvtári munkát meghatározó tényezőktől a gyűjtemény jellegén, profilján át az olvasószolgálatig, a könyvtárhasználati foglalkozásokig és a tárgyi/személyi feltételekig számos közös pontot és megoldást eredményez a könyvtári ellátás-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban. Így bár az iskolarendszeren kívüli könyvtári szakképzés itt bemutatandó füzete *„A gyermekkönyvtári munka alapjai"* címet viseli, haszonnal forgathatják az iskolai könyvtárosok is. Ugyanakkor – félreértés ne essék – a szerző szerint munkája *„nem helyettesítheti... a felsőfokú szakképzettséget, a gyermek-és ifjúsági irodalom, valamint a könyvtárpedagógia alapos ismeretét." „E kiadvány írásakor arra törekedtem, hogy a gyermekkönyvtári munkához szükséges alapvető tudnivalókat foglaljam össze, és azt egészítsem ki módszertani tanácsokkal"* – jelöli meg *Balogh Ferencné* a szerzői szándékot.

Mindenekelőtt a gyermekkönyvtárak létrejötte és a könyvtári rendszerben elfoglalt helyük jelenti a kiindulópontot. A gyermekek könyvtári ellátásáról korábban az iskolai könyvtárak gondoskodtak, később ezek mellett – az angliai public libraryk mintáját követve – a közkönyvtárakban is elkezdődött az elkülönített gyermekrészlegek szervezése. (Budapesten Szabó Ervin könyvtárszervező koncepciójának köszönhetően már 1913-ban létrejött az első olyan fiókkönyvtár, amelynek gyermekrészlege is volt.) Ezért beszélhetünk napjainkban a gyermekek kettős könyvtári ellátásáról: az iskolai könyvtárak és gyermekkönyvtárak párhuzamosan meglévő hálózatában hol az egyik, hol a másik fejlesztése került előtérbe (az 1960–70-es években a gyermekkönyvtáraké, az 1970–80-as években pedig az iskolai könyvtáraké). E párhuzamosságban érdekes színfoltot jelentenek a kettős funkciójú és Általános Művelődési Központban működő könyvtárak. Ilyen közös fenntartású, kettős funkciójú intézmények 1965-ben jöttek létre először.

A továbbiakban a gyermekkönyvtári munkát meghatározó tényezőket veszi számba és elemzi a szerző. Maguk a gyermekek, az olvasást és könyvtárhasználatot motiváló intézmények, valamint a gyermekkönyvtáros személyisége jelentik a legfontosabb „összetevőket". A gyermekek olvasóvá válásában már a kisgyermekkornak és az óvodáskornak is lényeges szerepe van: először rigmusokban, játékos hangutánzásokban, később mesékben találkoznak az irodalommal. Kisiskoláskorban az önálló olvasás élménye, a mese iránti töretlen érdeklődés, majd – 8–9 éves kortól – a valóság megismerésének igénye lesz a meghatározó. A kiskamaszokra – olvasmányaik kiválasztásában – főként a kaland iránti igény jellemző. A fiúk és lányok érdeklődése 13–14 éves kortól már jelentősen eltér egymástól, de az ismeretterjesztő művek nemtől függetlenül népszerűek e korosztály körében.

Az olvasást motiváló intézmények szerepének értékeléséhez Balogh Ferencné *Bartos Éva* rangsorát idézi: *„...a családban kell történjék a megalapozás, előkészítés, a motiváció; az iskolában a készségek kialakítása, az olvasási igény megszilárdítása; a könyvtárban az érdeklődés folyamatos fenntartása, kiszélesítése és elmélyítése."* Könnyen belátható, hogy a könyvtár ilyetén feladatának hatékony ellátásában milyen nagy jelentősége van a gyermekkönyvtáros személyiségének: kommunikációs és empátiás képességének, önbizalmának. Hiszen „a könyvtárosoktól a gyermekek együttműködő magatartást várnak."

Az említett három tényező mellett nem közömbös egy negyedik sem, nevezetesen a gyermekkönyvtárak programjának változásai. A szerző ezen azt érti, hogy a gyermekkönyvtárak szolgáltatásainak tartalmukban és módszereikben a gyermekek igényeihez kell igazodniuk. *„Ez elsősorban másfajta olvasószolgálatot és a gyermekkönyvtárosoktól másfajta felkészültséget igényel, mint eddig."* Csak egy példát hadd említsünk e „programváltozásra": figyelembe véve a NAT-ot és a kerettantervek elvárásait *„újra kell gondolni a feladatmegosztást és az együttműködést az iskolákkal, az iskolai könyvtárakkal."* Míg az iskola az olvasás, az önálló ismeretszerzés, a könyv-és könyvtárhasználati ismeretek elsajátítására helyezi a hangsúlyt, addig „a gyermekkönyvtáraknak a jártasságok és készségek kialakításában van óriási szerepe."

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kiadvány 3. fejezete a gyermekkönyvtárak állományáról, gyarapításáról és feltárásáról ad hasznos összefoglalást. Az állományt a dokumentumtípusok szerint ismerteti: a könyvek, az időszaki kiadványok, az audiovizuális és számítógépes dokumentumok – tartalmukban természetesen a gyermekek érdeklődésére és életkorára „szabottan" – a gyermekkönyvtárakban éppúgy megtalálhatók, miként a felnőtteknek szóló gyűjteményekben. Ehelyütt módszertani tanácsokat (például: *„A gyermekek szórakozási igényeit sem feledve igyekezzünk értékes irodalmat beszerezni!"*) és konkrét művek, nevek ajánlását is nyújtja a szerző (például: Hangos könyvek CD-sorozat és benne *Csukás István, Janikovszky Éva, Örkény István* művei; a FSZEK analitikus mesekatalógusa; nyelvtanulást segítő CD-ROM-ok stb.).

A gyermekkönyvtár állományának gyarapítása igen felelősségteljes feladat, melynek magas szintű ellátásához komoly felkészültség és jó néhány szempont figyelembevétele szükséges (egyebek között az ellátandó gyermekek száma, érdeklődési köre, az iskolák elvárásai, a környéken lévő iskolai könyvtárak ellátottsága és persze a könyvtár anyagi lehetőségei). Mivel a dokumentumok feldolgozását többnyire nem maguk a gyermekkönyvtárosok, hanem külön feldolgozó csoport végzi, a gyermekrészlegekre a szabadpolcos raktári rend kialakítása, az állandó és alkalmi kiemelések, a kézikönyvek ellátása színcsíkokkal, valamint saját katalógusrendszerük építése hárul. *„A számítógép a hagyományos katalógusok valamennyi keresési szempontját, lehetőségét együttesen kínálja..."*, így a számítógépes katalógus mindinkább nélkülözhetetlenné válik a gyermekkönyvtárakban is.

Az olvasószolgálat minden könyvtárban a könyvtári munka végső célja, de a gyermekkönyvtárakban még a pedagógiai tevékenység jelentősége és aránya is megnő. Erről a nem mindig könnyű, de nagyon szép feladatról részletesen szól a 4. fejezet. Itt olvashatunk arról, hogy miként történik a könyvtárhasználat és a kölcsönzés dokumentálása, melyek a gyermekek megismerésének, a velük való kapcsolatteremtésnek szakmai, pedagógiai, pszichológiai eszközei. Külön oldal foglalkozik a könyvajánlással mint az egyéni foglalkozás legfontosabb módszerével, egy újabb alfejezet pedig azt taglalja, hogy miként segíthet a könyvtáros, ha konkrét műveket vagy konkrét témában keres a gyermekolvasó. A dokumentumszolgáltatás mellett egyáltalán nem elhanyagolható a gyermekkönyvtár tájékoztató tevékenysége sem, hiszen „a *gyermekek tájékozódási igénye a felnőttekéhez hasonlóan igen sokrétű*". A felsoroltakon kívül a gyermekkönyvtár napi munkájának természetes része az önálló ismeretszerzésre nevelés egyéni könyv-és könyvtárhasználattal: sok egyszerű feladattal biztosítani lehet a gyerekek számára a folyamatos gyakorlás lehetőségét, ami közelebb visz az ismeretszerzés készséggé válásához.

A „Csoportos foglalkozások" című fejezet - a korosztálytól és a tartalomtól függően - öt foglalkozástípust jelöl meg, miután alapelvként a lelkünkre köti: *„azoknak a csoportos foglalkozásoknak adjunk előnyt, amelyek a gyermekek egyéni érdeklődéséből, kíváncsiságából indulnak ki, és módszereikben jelentősen különböznek az iskolai óráktól"*. A könyvtárhoz szoktatás jó esetben már óvodás korban megkezdődhet, amikor célszerű mondókákat, verseket, képeket kötni a könyvekhez, illetve bábozni és rajzolni. Ezekkel a - gyermekek számára az óvodából ismerős - módszerekkel elérhetjük, hogy *„ha iskolások lesznek, akkor már nem fognak idegenként jönni a könyvtárba."* Az iskolai osztályok tájékozódó látogatásai általános könyvtári bemutatót igényelnek, amit érdemes rövidre fognunk, időt hagyva a böngészésre, az önálló felfedezésekre. A szaktárgyi órák, szakköri vagy könyvtárhasználati foglalkozások száma csökkent ugyan a gyermekkönyvtárakban, olykor mégis sor kerül ilyen – a tantervi előírásokat és a szaktanár kívánságait szem előtt tartó – tanítási órákra. Ezek sorából is kiemelkednek a szaktárgyhoz kapcsolódó rendhagyó órák, amelye-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ken egy-egy meghívott vendég – író, ismeretterjesztő előadó, művészi közreműködő stb. – *„emeli élményszintre a tananyagot, és kelthet érdeklődést a további tájékozódásra"*. A gyermekkönyvtár a könyv-és könyvtárhasználati foglalkozások megtartásához is nyújthat segítséget a pedagógusoknak, különösen akkor, ha az iskolai könyvtár dokumentumai és segédeszközei kevéssé alkalmasak a Nemzeti Alaptanterv által előírt ismeretek átadására. Az ilyen foglalkozások különösen indokolják az iskolai könyvtárosok, pedagógusok és a gyermekkönyvtárosok szoros együttműködését. A tematikus foglalkozások közül a szerző a szépirodalmat népszerűsítő együttléteket és a témafeldolgozó foglalkozásokat emeli ki. Végül a szabadidős és szünidei foglalkozások lehetőségeit taglalja – kitérve a könyvtárak szabadidős kínálatának két jellemző hibájára, a szervezetlenségre és a túlszervezettségre is - , és a különböző rendezvények (író-olvasó találkozók, műsoros megemlékezések, előadások stb.) jelentőségére hívja fel a figyelmet.

A 6. fejezet a gyermekkönyvtár kapcsolatrendszerével és PR-tevékenységével foglalkozik. A public relations magyar megfelelője a közönségkapcsolat, kapcsolatszervezés, mely éppúgy vonatkozik az intézményen belüli kommunikációra, mint a külső kapcsolatokra. Ez a fejezet is sok hasznos ötletet, tanácsot ad a téma iránt érdeklődőknek, külön tárgyalva néhány kiemelten fontos kapcsolatot (kapcsolat a szülőkkel, az iskolákkal és iskolai könyvtárakkal, szakmai kapcsolat a gyermekkönyvtáros kollégákkal).

A füzet zárófejezetében a gyermekkönyvtárak működésének tárgyi és személyi feltételeiről kapunk rövid összefoglalást. Mindazoknak pedig, akik mélyebbre szeretnének ásni a gyermekkönyvtári szakirodalomban, négy témakörbe rendezve gazdag ajánló bibliográfia kínálja a legfontosabb műveket: 1. Átfogó művek, rendeletek, irányelvek, olvasáslélektan, olvasásszociológia és olvasáspedagógia; 2. A gyermekkönyvtári munka technológiája; 3. Egyéni és csoportos foglalkozás az olvasókkal; 4. Gyermek- és ifjúsági irodalom.

A szerző tapasztalata szerint „a gyermekkönyvtárosok lelkesek, tevékenyek, szeretik a munkájukat. Sok helyen egyetlen könyvtáros dolgozik, máshol átmenetileg felsőfokú szakképzettség nélkül is kénytelenek megoldani a személyzeti problémákat." Balogh Ferencné írását áttekintve jogosnak mondhatjuk a szerző azon reményét, hogy a gyermekkönyvtárosok e kiadványban „fogódzót találnak munkájukhoz".

Éger Veronika

Kitüntetések augusztus 20. alkalmából

A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetésben részesült

Fodor Péter, a FSZEK főigazgatója, és *Vajda Erik* az OMIKK ny. főosztályvezetője.

Szinnyei József-díjban részesült

Bellérné Horváth Cecília a celldömölki könyvtár igazgatója, *Beniczky Péterné* könyvtáros, *Elekes Eduárdné*, a szekszárdi megyei könyvtár igazgatója, *Jónás Károly*, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, *Murányi Lajos*, az MTA Könyvtára osztályvezetője, *Plihál Katalin*, az OSZK osztályvezetője.

Széchényi Ferenc-díjat kapott

Gerő Gyula, az OSZK-KMK ny. főszerkesztője, *Szalai Ágnes*, a FSZEK Zenei Gyűjtemény ny. vezetője, *Ungváry Rudolf*, az OSZK ny. munkatársa.

Mindannyiuknak gratulálunk!

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A bibliográfia patologikus természetéről

Egy bibliográfiáról – nem bibliográfus-szemmel

G. CZINTOS Emese

Lapunk 2003. 4. számában közöltük ***Meister Róbert*** írását, melyben ez erdélyi társadalomtudományi bibliográfiai munkák állásáról és produktumairól számolt be. Azóta megjelent az általa szerkesztett ***A romániai magyar társadalomtudományi irodalom bibliográfiája 1990–1999.*** c. kötet folytatása és használható az adatbázisa is. A bibliográfia lapozgatása és a mutatók elemzése során G. Czintos Emese olyan észrevételeket tett, amelyek érdekes következtetések levonására vezettek, s más bibliográfiák megközelítéséhez is ötletet adhatnak.

Száz évvel ezelőtt a kézikönyv-írásnak sokkal nagyobb presztízse volt, mint manapság. E tény megállapításához elég egy pillantást vetni bármelyik patinás könyvtár kézikönyvtárára (-ba): lexikonok, enciklopédiák, adattárak, szótárak, bibliográfiák, sok-kötetes kézikönyvek töltik meg a polcokat. De a társadalom- és humán-tudományok kutatói ma is innen, ezektől indulnak. Újabb (és főleg, még mindig, külföldi) könyvtárakban mindez már elektronikus úton érhető el (a varázsigék: CD-ROM, adatbázis, internet). A számítógép „letörli a port" a régi kézikönyvtárakról – fontosságához kétség nem fér, gyorsabban, sterilebben használható, de vitathatatlanul a patina hangulata, környezete, elmélyültsége nélkül. Mert ehhez ma is könyv kell.

Az eszmefuttatást elindító könyv címe *A romániai magyar társadalomtudományi irodalom bibliográfiája. Cikkek, tanulmányok, 1990–1999,*[1] szerkesztője, összeállítója *Meister Róbert*, a kolozsvári Egyetemi Könyvtár Dokumentációs Osztályának munkatársa. A *Bevezető* első soraiból kiderül, hogy jelen kötet a 2002-ben megjelent első kötet folytatása[2], de, míg az csak válogatás volt a kor társadalomtudományi irodalmából, ez viszont az 1990 és 1999 közötti periódus teljes társadalomtudományi anyagát feldolgozza, *„az annak* [az első kötetnek] *összeállítása során szerzett tapasztalatok felhasználásával, hibáinak és hiányosságainak (remélhető) kiküszöbölésével, az anyaggyűjtési és feldolgozási kritériumok, valamint a szerkesztési elvek jelentős javításával, a tematikus mutatók növelésével."*[3] Az anyag kibővülése elsősorban a feldolgozott műfajok számbeli növekedését jelenti, azaz amíg az első kötet csak a tanulmányok adatait gyűjtötte össze, az újabb kötet már más műfajú szövegeket is beépít – riportot, publicisztikát, esszét, interjút, irodalomelméleti- és történeti munkákat, recenziókat, stb. A szerkesztő e döntését különösen értékelhetik azok a szakemberek, akik nem a szorosan vett társadalomtudományok kutatói (vagyis nem szociológusok, politológusok, antropológusok, stb.), hanem tágabb értelemben véve a humántudományok valamely területével foglalkoznak. Tehát történész, irodalomtörténész, irodalom-teoretikus, filozófus, de akár még pszichológus is használhatja munkaeszközként, ilyen szempontból funkcionalitása valamivel tágabb körű az első köteténél. E döntés indoklása – miszerint minden interpretáció és recepció társadalmilag-történetileg determinált, az irodalomelméleti és társadalomtudományi fogalmak át-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fedik egymást, és ily módon a humán tudományok gyakorlatilag bármely területe tartalmilag releváns lehet a társadalomtudományok számára[4] – voltaképpen rámutat a diszciplínák éles elkülönülésének/elkülönítésének illúziójára is. Itt nemcsak a diszciplínák átjárhatóságáról van szó, hanem jóval általánosabb szinten, a világról való beszéd sokrétűségéről, amely nem diszciplínák, hanem fogalmak mentén történik – ezt érhetjük tetten például a tárgymutatók címszavainak folyamatos összeolvasása során.

A kötet 10 év (1990–1999) – mint láttuk, tág értelemben vett – társadalomtudományi anyagát dolgozza fel, alfabetikus rendben, 10 526 tételben. A bibliográfia olvasásmódjának, tanulságainak első értelmezése, az első jelzésszerű statisztikai, scientometriai elemzések már a *Bevezető*-ben olvashatók, mintegy eleve kijelölve a kötetben feldolgozott információk értelmezésének terét, irányvonalait. A *Bevezető*-t követően a törzsanyagot, előzetes tájékoztatásként, a kötetben szereplő folyóiratok listája, valamint egy tartalmi táblázat előzi meg, amelyek alapján az olvasó már kezdettől képet alkothat a feldolgozott anyag milyenségéről, illetve a tudományterületek megoszlásáról. Az igazi mennyiségi és minőségi tájékozódás a feldolgozott anyagban azonban a törzsanyagot követő mutatók révén történik. Egy bibliográfiai munka esetén az alaposan és áttekinthetően megszerkesztett mutatók legalább annyira fontosak, mint maga a feldolgozott anyag, hiszen – mondanunk sem kell – ezek nélkül az anyag gyakorlatilag hozzáférhetetlenné válik; a szerző szavaival: *„a nem jelzett, hibásan jelzett, nem kellőképpen feldolgozott információ ma már szinte elveszettnek tekinthető”*.[5] Így viszont nem meglepő, hogy a mutatók a könyv teljes terjedelmének a felét teszik ki. A *Bevezető* részletesen tájékoztat a mutatók típusairól és tulajdonságairól, ehhez túl sokat nem is lehet hozzátenni. Hétféle mutató áll a felhasználó rendelkezésére: szerzői névmutató, referencianév-mutató (több mint 3000 tétel), szaktárgy-mutató, analitikus tárgymutató, intézménytípusok mutatója, intézmény- és sajtónévmutató, és földrajzi névmutató. Egy képzett bibliográfus jobban tudja a recenzensnél (a recenzens nem lévén bibliográfus), hogy mi mindenre lehet a mutatókat használni, az adatok visszakeresésén túl. Az viszont recenzens számára is nyilvánvaló, különösebb elméleti és módszertani ismeretek nélkül, hogy a mutatók vizsgálatával (gondolok itt elsősorban a referencianév- és az analitikus tárgymutatóra) sok mindent lehet, (és sok mindent nem lehet) megtudni egy bibliográfiából. A kísérlet azonban mindkét esetben tanulságos lehet – amint erre még visszatérünk.

Bizonyos megítélések szerint a bibliográfiaírás nem tartozik a legnagyobb presztízzsel rendelkező vagy legfontosabb tudományos tevékenységek közé. Nem látványos (hiszen „csupán” adathalmaz), és nem kecsegtet új szakmai, tudományos eredményekkel, hiszen a már létező eredmények feldolgozására vállalkozik.

Nehezen lehet azonban elmondani egy 780 oldalas, keménykötésű, 24x17,5 cm-es könyvről azt, hogy nem látványos munka. Annál is inkább, mert látványosságát nem (csupán) impozáns méreteinek köszönheti, hiszen Meister Róbert munkáját jogosan lehet olyan jelzőkkel illetni, hogy hiánypótló, alapos, jól megszerkesztett, átgondolt, elmélyült. Különösen e két utóbbi jelzőt kell kiemelni a sorból, hiszen a hiánypótlás, alaposság, megszerkesztettség sok olyan bibliográfiát jellemezhet, amelynek nem feltétlenül velejárója az átgondoltság és elmélyültség. Egy bibliográfia valóban végső soron adathalmaz, adatok egymás mellé helyezése (adott esetben „csupán” alfabetikus és kronológiai kritériumok szerint), kompiláció. A kompiláció az összeillesztés művészete – ha nincs elég precízen kivitelezve, itt-ott kivillan a férc: a tárgyszavak nem elég pontosak, a mutatók nem elég analitikusak, a diszciplínák szerinti besorolás nem elég következetes, stb. A pontosan illeszkedő kompilációnak a garanciája

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az átgondoltság és elmélyültség, mert ettől lesz a bibliográfia (**ez** a bibliográfia) koherens, ettől kerül minden éppen a maga helyére, és található meg ott, ahol lennie kell, és ettől működnek a mutatók rendeltetésszerűen – elvárhatóan természetes tulajdonságok, amelyek, ugye, mégis rendkívülinek tűnnek ...

~

Egy társadalomtudományi bibliográfia mutatóinak statisztikai elemzése, értelmezése révén a bibliográfia műfajának szimptomatikus – vagy még inkább, patologikus: kór/korbonctani – természete mutatkozik meg. Feltár, észlel, tényt állapít meg: vizsgálódik, de a megelőzés, gyógyítás nem feladata (már kronologikus okokból sem lehet az). Leíró, rögzítő természetű, a feldolgozott ko(ó)rról szolgáltat adatokat, amelyek aztán lehetséges értelmezési stratégiákká rendeződnek. A mutatók alapján – amint már szó volt róla – sokat meg lehet, de sokat nem lehet (vagy tévesen lehet) megtudni egy korról; vagyis megfelelő módszerek és megközelítésmód, sőt megfelelő kutatói hozzáállás nélkül félrevezethet (azaz, megmaradva az orvosi analógiánál, a diagnózis téves lehet). Az utólagos elemzést megelőzően, az összeállítás folyamatában is vannak befolyásoló tényezők, gondolok elsősorban a szelektivitásra, a szelekciós kritériumok milyenségére. Ez a szempont egy önmagát a teljesség igényével kínáló bibliográfia esetén irrelevánsnak tűnhet; viszont első fokon már az is szelekció – nevezzük akár nem szándékos szelekciónak –, hogy a bibliográfia összeállítója melyik szöveget ítéli társadalomtudományi szempontból relevánsnak, és melyiket nem. Ez a legteljesebb bibliográfia esetén is függhet a szerkesztő ideológiai alapállásától, értékítéleteitől, vagy egyéb elvi megfontolásoktól. A helyzet természetesen kicsit más az eleve válogatásként készült bibliográfiák esetében, ott a fentiekhez, a nem szándékos szelekcióhoz hozzájárulnak a szándékos szelekció kritériumai is, illetve ezek relevanciája. Mindkét esetben a szerzői tárgyilagosság elvárása – sőt, szükségessége – nem lehet csupán törekvés, netán illúzió, hanem egyenesen kényszernek kell lennie. Újra a szerző szavait idézve: „*Itt nem csak társadalmi meghatározottságról van szó, hanem azoknak az egyéni kommunikációs szűrőknek működéséről is, amelyek az individuális tapasztalatokból eredő előzetes ítéletekből és a szocializáció folyamán átörökített előítéletekből szövődve, szelektív látásmódhoz vezetnek. Ennek hatását elkerülendő, a bibliográfusnak arra kell törekednie, hogy a tárgyilagosság biztosítása érdekében különböző szintű információs anyagokat, változatos értelmezési lehetőségeket tárjon a kutató elé.*”[6]

Hasonló buktatói lehetnek a bibliográfia elemző feldolgozásának is. A tárgyilagosság igénye ebben az esetben is elvárás, sőt: kényszer, de azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy az, aki erre vállalkozik (legyen az bibliográfus, szociológus, vagy „csupán” gondolkodni és megérteni szerető ember) nem *tabula rasa*. A bibliográfia adatai, nevei, tárgymutatói nem működhetnek az elemző előzetes tapasztalatai, ismeretei nélkül, nem lehet tőle elvitatni valamilyen helyzet hozta szubjektivitást. (Ez lehet az alapja annak, amit *nem* lehet megtudni egy bibliográfiából.)

A számos elvégezhető elemzés közül két mutató adatainak a feldolgozását kísérelem meg – módszeres statisztikai vagy scientometriai adatfeldolgozás igénye *nélkül*. Az első kísérlet az analitikus tárgymutató tárgyszavainak elemzése, a második pedig a szerzők és/vagy referencianevek mutatójának a vizsgálata.

Az analitikus tárgymutató elemzése

I. Az analitikus tárgymutató vizsgálatakor azokat a tárgyszavakat válogattam ki, amelyek leggyakrabban fordultak elő a feldolgozott anyagban. Ezeket a szavakat azután tematikus csoportokba rendeztem,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

azzal a céllal, hogy az elmúlt tíz év politikai és társadalmi nyilvánosságának legelterjedtebb beszédmódjait feltérképezzem. Az elemzésből szándékosan és eleve kihagytam az olyan általános tárgyszavakat (pl. román, magyar, romániai magyar, erdélyi, kisebbség(i) stb.), amelyek nem beszédmódspecifikusak. A tárgyszavak elrendezésének előzménye természetesen az elemző korismerete: előzetes ismeretei (esetleg tapasztalatai) a feldolgozott évtizedek történéseiről. Vagy, fordítva fogalmazva meg a problémát: a felállított kategóriák az elemző előzetes ismereteit képezik le, a kategóriák építik magukba a tárgyszavakat, nem a tárgyszavak építik fel a kategóriákat. Azonban, még predefiniált kategóriák esetén is, inkább kölcsönös érvényességről beszélhetünk: akárhonnan nézzük, a tárgyszavak és a felállított kategóriák, bármelyik volt is előbb, inkább kiegészítik, kölcsönösen felerősítik, semmint kölcsönösen kizárják egymást.

A leggyakrabban előforduló tárgyszavak – vagyis azok, amelyek mellett a legtöbb referencia-szám van – hat kategóriába rendeződnek, azaz hat olyan diszkurzus-csoport különíthető el, amely a tárgyszavak tanúsága szerint leghangsúlyosabban határozta meg az 1990 és 1999 közötti évtized gondolkodását. E hat csoport:

1. pszichológiai/pszicho-szociológiai beszédmód
2. kisebbségi-nacionalista beszédmód
3. néprajzi-antropológiai beszédmód
4. szociológiai/politológiai elemző beszédmód
5. általános helyzetelemző beszédmód
6. kulturális-elméleti beszédmód

A felsorolás semmiképpen sem jelent valamilyen szándékos hierarchizáltságot, a sorrend egyetlen kritériuma a tárgyszavak alfabetikus rendjének követése. Az egyes csoportok – beszédmódok legkönnyebben maguknak a meghatározó tárgyszavaknak a felsorolásával jellemezhetők. Az elsőként megjelölt csoport – pszichológiai/pszicho-szociológiai beszédmód – kiterjedtségben jóval mögötte marad a többi öt csoportnak; jellemző tárgyszavai: *agresszivitás, AIDS, család, deviancia, erőszak, gyűlölet*. Ennek a beszédmódnak a képviselői a feldolgozott évtized tüneteit a társadalomlélektan eszközeivel, fogalmaival elemzik, általános társadalmi problémákat tárgyalnak, nem föltétlenül a magyar kisebbségi helyzetre és ennek vonzataira kiélezve. A többi beszédmódhoz viszonyítva ennek a pszicho-szociológiai megközelítésnek a hordereje annyival kisebb, hogy talán nem is egészen helyénvaló önálló beszédmódként érteni, hanem inkább csak egy hangsúlyosabb megközelítésmódként, egy diszciplína hangsúlyosabb jelenléteként.

A másik olyan csoport, amely tényleg beszédmód-értékű, és amely nem az erdélyi magyar kisebbségi helyzet valamilyen fajta értékelésére-elemzésére futtatja ki a mondanivalóját (mert ennél tulajdonképpen jóval átfogóbb körű), az ötödikként megjelölt általános helyzetelemző beszédmód. Hogy világosabb legyen, miről szól ez a beszédmód, álljon itt néhány a legjellemzőbb tárgyszavai közül: *ceausizmus, cenzúra, cigányok, demokrácia, fasizmus, forradalom, globalizáció, holokauszt, jugoszláv válság, kapitalizmus, kommunizmus, korrupció, liberalizmus, ortodoxia, privatizáció, rendszerváltás, szocializmus, totalitarizmus*. A tárgyszavak alapján nyilvánvaló, hogy itt a rendszerváltás utáni tíz év aktuál-politikai, társadalmi változásainak leírásáról, tárgyalásáról, értékeléséről van szó.

Ezeknél szűkebb körű a további négy diszkurzus. Ezeknek mindegyike az erdélyi magyar kisebbségi helyzet valamilyen irányú elemzésére élezi ki tárgyát. A harmadikként feltüntetett néprajzi-antropológiai beszédmód máig is népszerű, az erdélyi magyar kisebbség tárgyi-nyelvi kultúráját, hagyományait, településszerkezetét vizsgálja, talán óhatatlanul elsősorban a falusi társadalom leírását nyújtva. Olyan tárgyszavak határozzák meg ezt a beszédmódot, mint *anyanyelv, bilingvizmus, csángók, etnográfia, falu, farsang, folklór, hagyományos mesterségek, népszokások, nyelvhasználat*, amelyek egyrészt hagyományos etnográfiai kutatások (népszokások,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

néphagyomány, falukutatás), de másrészt újabb szemléletű antropológiai - szocio-lingvisztikai kutatások (bilingvizmus, nyelvhasználat, stb) jelenlétéről is árulkodnak.

Ehhez a beszédmódhoz tárgyában legközelebb a hatodikként megnevezett diszkurzus áll, amennyiben szintén elsősorban a korszak kulturális vetületével foglalkozik. Ide olyan tárgyszavak tartoznak, mint *dráma, érték, értékrend, filozófia és kapcsolódó tételei, hagyomány, historiográfia, idő, igazság, interpretáció, irodalom, irodalomkritika, kereszténység, könyvkiadás, kultúra, mítosz, szabadság, művészet, modern-posztmodern, történelem, tudomány*; vagyis elsősorban a korszak olyan művei, amelyek az erdélyiség, kisebbségi lét irodalmi-történelmi-művészeti, bővebben elméleti és történeti vetületeire reflektálnak.

A két leghangsúlyosabb, legtöbb tárgyszavat felvonultató diszkurzus a másodikként és negyedikként megnevezett *kisebbségi-nacionalista* és a *szociológiai/politológiai elemző* beszédmód. Ezek párhuzamos, és hasonlóan súlyos jelenléte nem meglepő, hiszen voltaképpen, némileg eltérő arányokkal, ma is ezek képezik az erdélyi magyar publicisztika, társadalmi-politikai nyilvánosság fő diszkurzus-típusait. Nem véletlenül tehát, éppen e két beszédmód osztozik a legtöbb közös tárgyszón – hiszen olyan, önmagukban semleges problémakörök mint *autonómia, erdélyi románok, etnikai/etnikum, identitás, ideológia, kisebbség, közösség, magyar egyetem, nacionalizmus, oktatás, RMDSZ* minkét kategóriába besorolhatók, ilyen vagy olyan árnyalatuk csak a többi, kategórián belüli tárgyszó összefüggésében érthető/értelmezhető. Ugyanakkor természetesen épp ezeknek a kategóriáknak a kialakítása állítja a recenzenst a legnehezebb feladat elé, hiszen leginkább itt fordulhat elő, hogy saját preferenciái, részrehajlása, szubjektivitása alapján csoportosítsa a tárgyszavakat egyik vagy másik kategóriába.

Vannak olyan tárgyszavak viszont, amelyek valóban önmagukért beszélnek, hiszen annyira részeivé váltak már egyik vagy másik beszédmódnak, hogy igazából nincsenek kitéve az effajta „félre-hallásnak". Ilyenek lennének, például, az *asszimiláció, diszkrimináció, transzilvanizmus, Trianon*, stb., olyan fogalmak, amelyeket az erdélyi sajtó vagy más fórumok ismerője leginkább a húszas évek transzilvanizmusából ismert és onnan is eredő, a vád és a mártír-tudat elemeiből építkező diszkurzus részeiként ismerhet. Vagy, másfelől, a *civil (társadalom, szféra), kommunikáció, mass-media, multikulturalizmus, nyilvánosság, regionalizmus* fogalmai, amelyek inkább a tárgyilagosságra törő, tudományosabb igénnyel fellépő szociológiai-politológiai elemzés, publicisztika velejáróiként terjedtek el (talán inkább a '90-es évek második felétől) az erdélyi magyar köztudatban.

E tárgyszavak ilyen határozott elkülönítése, amint azt a fenti kategorizáció implikálja, természetesen nem lehet ennyire egyértelmű, hiszen ez valamilyen szinten a már ismert és predefiniált diszkurzusok ismeretében történt implicit társítás. Ugyanez még inkább elmondható olyan szavakról, amelyek aztán végképp csupán eme implicit társítás alapján, a szóban forgó beszédmód ismerete alapján kerülhetnek egyik vagy másik „dobozba". Gondoljunk olyan szavakra, mint *előítélet, emigráció, hit, intolerancia/tolerancia, vallás*, amelyeknek a kontextusában, a fennebb felsorolt specifikus tárgyszavakkal együtt, az *autonómia, erdélyi románok, ideológia, identitás, nacionalizmus, magyar egyetem, oktatás* stb. egészen más helyzetértelmezést implikál, mint amikor az *etnikumközi kapcsolatok, emberi jogok, európaiság, európai integráció, közép-európaiság* illetve a fenti specifikus tárgyszavak kontextusába kerül.

E két beszédmódnak a teljes feldolgozott anyagban való reprezentatív részesedése okán indokolt lenne a tárgyszavak tovább-bontása más kritériumok alapján. Elsősorban – eddigi helyzetismeretünk, megérzéseink nyomán – az anyag évek szerinti lebontásban való vizsgálata lenne célszerű és érdekes, amennyiben a két értelmezői horizont arányainak (időbeli) változására, eltolódására mutatna rá.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A névmutató vizsgálata

A szerzői és referencianév-mutató vizsgálata szintén az analitikus tárgymutató vizsgálatához hasonló premisszák alapján történhet: azaz itt is bizonyos mértékben az elemző előzetes információi fogják strukturálni az elemzendő nevek értelmezését, amelyek ily módon önmagukban is jelentéshordozók, mert különböző koncepciót, ideológiát, állásfoglalást képviselnek.

A nevek elemzésekor is kétféle vizsgálatot végeztem: egyrészt a szerzői névmutatóban leggyakrabban előforduló neveket válogattam ki, és ezek alapján próbáltam következtetéseket levonni[7]; másrészt a névmutatókban (szerző és referencia együtt) nagyobb számban előforduló idegen (román vagy más nemzetiségű) szerzők neveit írtam össze, folyóiratonként illetve összességében, a nem magyar anyag mennyiségi és minőségi jelenlétét vizsgálva.

A szerzői névmutató elemzése során, nem meglepő módon, a legnagyobb számban az erdélyi folyóiratok vonzáskörében működő újságírók, publicisták fordulnak elő (az átlagban 50 fölötti előfordulásokat számoltam ehhez a kategóriához), ezek a számbeli adatok tehát nem hordoznak különösebb, önmagukon túlmutató jelentőséget. E kategória képviselőire általánosságban az jellemző, hogy írásaik nagy része ugyanannak a sajtóterméknek a hasábjain jelenik meg. Néhány ilyen név az előfordulások számával: Ágoston Hugó (103), Bíró A. Zoltán (66), Bogdán László (133), Cseke Péter (57), Dávid Gyula (68), Gálfalvi Zsolt (140), Gáll Ernő (127), Horváth Andor (67), Kántor Lajos (153), Lászlóffy Aladár (147), Rostás Zoltán (86), Szőcs István (117) stb.

Ezt követik az átlagban 20 és 50 közötti előfordulások; ez átmeneti kategória, amely az előző csoport reprezentatív szerző-típusát is tartalmazza (újságíró, valamely folyóirat vonzáskörébe tartozó publicista): pl. Bíró Béla (24), Bodó Barna (22), Bakk Miklós (23), Jakabffy Tamás (22). Ugyanakkor a soron következő csoport (a 20 alatti előfordulások) domináns szerző-típusát is előrevetíti, amennyiben az idetartozó nevek között elég nagy számban fordulnak elő a (részben nagyobb íráskényszerrel rendelkező) ismert politikusok, közéleti személyiségek nevei is: Egyed Péter (38), Cs. Gyímesi Éva (46), Kötő József (35), Magyari Nándor László (46), Magyari Vincze Enikő (39), hogy csak a legreprezentatívabbakat említsük. Végül ennek a kategóriának a legdominánsabb csoportja (amennyiben csak ebben a kategóriában fordul elő) az erdélyi történészek idős, de még mindig működő, az *Erdélyi Múzeum Egyesület* vonzáskörébe tartozó generációja: Csetri Elek (28), Egyed Ákos (57, de inkább ehhez a kategóriához tartozónak érzem), Imreh István (45), Jakó Zsigmond (29), Kiss András (28), Kovács András (28). Közléseik nagyrésze inkább a kultúrtörténeti, művelődéstörténeti érdekeltségű *Művelődés* és *Erdélyi Múzeum* folyóiratokban jelent meg.

A harmadik kategória végül a 20 alatti előfordulások csoportja, amely voltaképpen a legreprezentatívabb, hiszen innen lehet a legtöbb következtetést levonni. Néhány fontos név ebből a kategóriából: Berszán István (10), Domokos Géza (18), Láng Zsolt (11), Markó Béla (18), Salat Levente (19), Szilágyi N. Sándor (15), Szőcs Géza (12), Tőkés László (13), Vetési László (18), stb. A nevek az erdélyi magyar közélet vagy politika színterén mozognak, de legtöbbjük éppen a liberálisabban és tárgyilagosabban gondolkodó erdélyi értelmiségből kerül ki (lásd az analitikus tárgymutató elemzésének negyedik csoportját). „Fő foglalkozásukat" tekintve egyikük sem hivatásos politikus(ként indult), irodalomkritikust, költőt, politológust, nyelvészt, lelkészt találunk közöttük. Mindannyian közöltek a *Korunk*-ban (amely így ideológiailag a legnyitottabbnak mutatkozik), a soron következő legtöbbször megjelenő lapcím az *A Hét* (Berszán, Salat, Szilágyi N., Markó és Láng közöl itt), majd néhány esetben a *Magyar Kisebbség* (Tőkés, Markó, Szőcs). Vetési

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

László – a kategóriából egyetlenként - leginkább a *Művelődés*-ben közöl. Előfordul még a *Látó* és a *Helikon*, de minkettő inkább irodalmi vagy kulturális, és nem annyira társadalmi-politikai relevanciájú viszonylatban.

Nehéz (és némileg veszélyes is) mindössze ennyi adat alapján az egyes folyóiratok irányultságának és/vagy preferenciájának határozott körvonalait megállapítani. Azonban, ha a fennebb kapott összefüggéseket összevetjük a névmutatók idegen neveinek folyóiratonkénti eloszlásával, a két adatcsoport együtt, egymást kiegészítve már valamivel határozottabb képet nyújthat (még így, hipotetikusan is).

A névmutatók (szerzői és referencia) leggyakrabban előforduló idegen (román és egyéb) neveit két módon vizsgáltam: egyrészt a reprezentatív nevek mennyiségi jelenléte alapján, másrészt pedig folyóiratonkénti mennyiségi eloszlásukban. E második kategóriában román és más nyelvű szerzők között nem tettem különbséget (az ilyen különbségtevés egyébként további elemzésekre adhat majd alkalmat).

Az idegen nevek összeírása a bővebb értelemben kortárs, európai és amerikai szellemi élet szerzőinek a társadalomtudományok minden területén aránylag reprezentatív listáját hozza. Ez a kategória tehát a későbbiekben a nyugati filozófiai, irodalomelméleti, szociológiai, történeti stb. kutatások hazai recepciójának lehet majd a pontos mércéje, ugyanakkor pedig rámutathat az erdélyi magyar társadalomtudományi (elméleti és történeti) gondolkodás intellektuális irányultságára. (Csak egy példa: a hivatkozott és fordított külföldi szerzők listáját az 1990-1999 periódusban Heidegger és Gadamer vezeti, Foucault-t és Derridát – akik nem kevésbé nagy hatású szereplői a nyugati szellemi életnek, Huntington – feltételezhetően nagyhatású műve, a *The Clash of Civilizations* (1996) révén – és Bourdieu is megelőzi.) Álljon itt is néhány név az előfordulások számával: M. Heidegger (52), H. G. Gadamer (33), S.P. Huntington (27), P. Bourdieu (25), J. Habermas (25), J. Derrida (22), F. Fukuyama (21), M. Foucault (18), J. Ortega y Gasset (15).

A román nevek előfordulási aránya összességében nagyobb a külföldi nevekénél – ami voltaképpen nem meglepő. A legidézettebbek/fordítottabbak között van: Gabriel Andreescu (48), Andrei Pleşu (39), Emil Cioran (31), Mircea Eliade (21), Gabriel Liiceanu (20), Andrei Pippidi (19), Adrian Marino (18) stb. Mindkét esetben az eddigiek alapján elsősorban a „nagy nevek" jelenléte figyelhető meg; nincs kizárva persze, hogy a számok alaposabb, mélyrehatóbb vizsgálata majd változtatni fog ezen az előzetes képen. Kiemelendőnek tartom mégis, hogy a román szerzők között is – amint a számok ebben a kezdeti értelmezési fázisban mutatják – inkább a huszadik századi román kultúra kanonizált nevei jelennek meg, mint az egészen kortárs, fiatal szerzők, így nagyon is jogos lehet az a kérdés, hogy a feldolgozott tíz év alatti erdélyi magyar sajtóban mennyire naprakészen mutatkozott a kortárs román kultúra, publicisztikai gondolkodás történéseinek, véleményeinek recepciója, netán az ezekre való reagálás. A román szerzők közlésének és hivatkozásának évek szerinti bontása várhatóan (vagy: remélhetőleg) ennek a kérdésnek a további árnyalását, a recepció/reakció létének, milyenségének a pontosabb leírását és értelmezését tenné lehetővé.

A román és idegen szerzők folyóiratok szerinti eloszlása elsősorban a folyóiratok arculatáról kialakított képet határozza meg. Az ebből a szempontból feldolgozott folyóiratok: *Korunk*, *A Hét*, *Látó*, *Helikon*, *Művelődés*, *Magyar Kisebbség*. Az elemzések (a szerzők név szerinti felsorolását mellőzve) a következő képet mutatják: az idegen szerzők köre egyértelműen a *Korunk*-ban a legnagyobb, mind román, mind idegen irányban. Ez a folyóirat tűnik a legkövetkezetesebben (mondhatnám akár: majdnem programszerűen) nyitottnak a román kultúra fele is. Az itt közölt szerzők listája nagyjából a fentebb bemutatott típusba sorolható: a társadalom- és kultúraelemző, filozófiai-elméleti jellegű írások

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vannak túlsúlyban. Ehhez hasonló a *Helikon* profilja is, azzal a különbséggel, hogy a román/külföldi szerzők száma kisebb mint a Korunk-ban. A *Látó* román/külföldi közléseinek száma a Helikonénál is kisebb (legalábbis amennyi a folyóirat feldolgozott anyagába belekerült), irányultságuk még erősebben elméleti-irodalmi jellegű (természetesen, a folyóirat hangsúlyosan irodalmi jellegének megfelelően). Elképzelhetőnek tartom, hogy az 1990-1999 között a sajtóban megjelent román/idegen anyag „kanonizált" irányba való eltolódásának tényét/látszatát ennek a három lapnak a folyamatos jelenléte és az arányaiban nagy mennyiségű kulturális jellegű közlései adják. Továbbmenve, az *A Hét* már egészen más jellegű képet mutat: a román/idegen közlések száma arányaiban kisebb az eddigieknél, a szerzők köre az eddigieknél szűkebbnek tűnik, az írások inkább publicisztikai jellegűek. A *Művelődés* megint újabb irányt képvisel, talán ez az anyag a legkirívóbb: inkább kuriózum-számba menő külföldi (arab, lengyel, japán, grúz, dán) szerzők sokszor etnográfiai-antropológiai vagy történelmi tárgyú írásai jelennek meg, a folyóirat erősen művelődéstörténeti jellegének megfelelően. Megint más jellege van a *Magyar Kisebbség*-ben megjelent román/külföldi anyagnak: ez arányaiban nem sok, de nagyon határozottan aktuálpolitikai, még inkább: kisebbségpolitikai, kisebbségelméleti jellegű.[8]

A bibliográfia „patológiája"

Visszakapcsolva a bibliográfia patologikus természetéhez: a fentiekben vázolt kategóriák, szempontok lehetnek a lehetséges irányai vagy témakörei annak a ko(ó)rbonctani vizsgálódásnak, amely diagnosztizálni szeretné az 1990 és 1999 között eltelt évtized társadalomtudományi gondolkodásának, mozzanatainak a helyzetét. Viszont, hogy ennek a diagnózisnak koronként milyen presztízse van (lehet), az attól függ, hogy egy adott társadalmi szituációban, pillanatban valaki kíváncsi-e rá, vagy szeretne inkább nem venni tudomást róla. Ilyenkor kézenfekvő kifogás lehet a bibliográfia-írás fontosságának (mesterséges) kisebbítése, hasznának „szőnyeg alá seprése" az „égetően fontos", „társadalmi relevanciájú" egyéb kutatások nevében. Mert a bibliográfia végső soron csak adathalmaz. Ez a fenti néhány oldalból is, reményeim szerint, kiderült. Az adatfeltárás- és feldolgozás – próbáljuk szakmai érvekkel magyarázni – nem prioritás. Vannak ennél mindenkor fontosabb kutatások: történelmünk, irodalmunk, erdélyi magyar kisebbségi helyzetünk, értékeink, amelyek támogatásra számot tarthatnak. Valószínűleg ez lehetett a szakmai kifogása a Sapientia Alapítvány kuratóriumának, amikor 2001-ben úgy döntött, hogy *A romániai magyar társadalomtudományi irodalom bibliográfiája* című – joggal mondhatom: hatalmas – munka nem jogosult az Alapítvány támogatására. De: hogyan is lehet pontos adatfeltárás- és feldolgozás nélkül mindezeket a történelmi, irodalmi, kisebbségtörténeti, stb. kutatásokat elvégezni? Adatok nélkül hogyan érthetjük meg pontosan, hogy miről is beszélünk, hogyan láthatjuk tisztán, különböző ideológiai leplek nélkül, hogy mi történt és mi történik ma Erdélyben? Hogyan értsük meg mai (erdélyi) önmagunkat?

A szerző, Meister Róbert, szavaival, még egyszer: *„... többek között ezen a munkán múlik, hogy a növekvő információ-özönben könnyebb legyen a tájékozódás."*[9]

Jegyzetek

1. Megjelent Csíkszeredában, a Pro-Print kiadó gondozásában, 2004-ben. (A továbbiakban: Bibliográfia)
2. Meister Róbert (szerk.), A romániai magyar társadalomtudományi irodalom válogatott bibliográfiája: Cikkek, tanulmányok, 1946-1989, Csíkszereda: Pro-Print, 2002. A kiadvány bemutatása: Kolumbán Judit, „The Selected Bibliography of Hungarian Social Sciences in Romania 1946-1989", In Philobiblon vol. IV-VII (1999-2002), 503-505.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. Bevezető, in Bibliográfia, 5.
4. uo.
5. Bevezető, 8.
6. Bevezető, 6.
7. Itt meg kell jegyeznem, hogy figyelmen kívül hagytam a magyarországi magyar szerzők jelenléti arányát; ez a kritérium azonban a további elemzéshez adhat majd szempontokat.
8. Az adatok számszerű vizsgálatához a bibliográfia Interneten megtalálható online változatát használtam: http://meister2.adatbank.transindex.ro. Ez a jól megszerkesztett, tűrhetően működő keresőprogrammal ellátott adatbázis nagy segítségemre volt a pontos számadatok megállapításához. A bibliográfia egyébként a kolozsvári Egyetemi Könyvtár Dokumentációs osztályán adatbázis formában is konzultálható; és egy esetleges, majdani CD-ROM-os változat – amely manapság hasonló kutatásoknak elengedhetetlen hordozója – még jobban növelné hozzáférhetőségét.
9. Bevezető, 8.

Oameni de ştiinţă mureşeni : dicţionar biobibliografic / Ana Todea ; Fülöp Mária ; Monica Avram.– Târgu Mureş ; Biblioteca Judeţeană Mureş, 2004, 477 p. – (Biobibliografii mureşene ; 2.) ISBN 973–0–03762-0

Maros megyei tudóslexikon

A könyvtáros munkája, ha komolyan veszi és szívvel-lélekkel végzi, több mint szolgáltatás, ez szolgálat. S még inkább szolgálat a bibliográfus munkája. A szakértelem mellett nagy-nagy szorgalom, kitartás, szinte a vadászkutya szimata és bátran mondjuk ki, alázat kell hozzá. (Hogy hogy jön ide a vadászkutya? Angolul az információkeresést information retrieval-nek mondják, de retrieval a vadászkutya tevékenysége is, amellyel felkutatja és elhozza gazdájának a vadat.) Hiszen a bibliográfia nem minősül a szó megszokott értelmében tudományos munkának, „csak" segédeszköz a kutató, a tudós kezében. „Csak" segédeszköz, de nélkülözhetetlen segédeszköz. Ugyanakkor, Horatius szavaival élve, „ércnél maradandóbb emlékmű", hiszen egy jól elkészített, alapos bibliográfia évtizedekig, akár évszázadokig hasznára van a tudománynak.

A bibliográfia sajátos válfaja a helytörténeti-helyismereti bibliográfia, amelybe a hellyel (településsel, megyével, országrésszel) kapcsolatos, valamilyen szempontból arra vonatkozó irodalmat gyűjtik össze.

A Maros Megyei Könyvtár bibliográfiai osztályán immár másfél évtizede végzik ezt a gyűjtő munkát, s minden túlzás nélkül beszélhetünk helyismereti-helytörténeti bibliográfiai műhelyről, hiszen ez a kötet, a nyolcadik ilyen jellegű munka, a hat bibliográfia mellett a második biobibliográfia. (Az első, a *Sriitori români mureşeni* volt.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Amint a kötet címe is mutatja (*Oameni de ştiinţă mureşeni*) Maros megye és Marosvásárhely tudós alkotóinak, a reáltudományok művelőinek a leltára, katasztere ez a nagy munka. Azoké, akik a mai megyehatárok között születtek, itt tanultak, hosszabb-rövidebb ideig itt éltek, itt dolgoztak vagy itt adták ki műveiket. Az alkotó értelmiségiek számbavétele volt a cél, a „belépti díj" egy önállóan vagy társszerzőként írt és nyomtatásban megjelent könyv volt. Lehet vitatni ennek a kritériumnak a helyességét, hiszen a tudománytörténetben találunk korszakalkotó tudósokat, akik nem írtak könyvet, és sarlatánokat, akik könyvek tucatjait produkálták. Mégis úgy gondolom, helyes volt a döntés, minthogy ez a kritérium biztosította a legkisebb hibalehetőséget.

861 név, 861 tudós ember – orvosok, gyógyszerészek, biológusok, növény- és állattanászok, matematikusok, fizikusok vegyészek, geológusok, csillagászok, mérnökök, mezőgazdák, közgazdák – élete és munkássága tárul fel az olvasó, kutató előtt, a legrégibb időktől napjainkig. A „legöregebb" az 1508-ban született Franz Joel gyógyszerész, a legfiatalabb az 1979-ben született Rădoiu Sanda közgazdász.

Megyénk, városaink s ugyanakkor a tudományok fejlődését is mutatja a „szereplők" időbeli megoszlása. A 16. századot a már említett Franz Joel képviseli, a 17. században már 6, a 18. században 36, a 19.-ben 152, a 20. században pedig 666 tudós embernek van valmilyen kötődése megyénkhez, városunkhoz.

A szakterületek szerinti megoszlást illetően érdekes, bár természetes is, hogy az orvosok száma a legnagyobb (kereken 400). Ez elsősorban annak köszönhető, hogy 1945-ben idehelyezték a Bolyai Egyetem orvostudományi karát, amelyből azután a mai Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem fejlődött ki. Emellett természetesen jelentős orvosokkal, gyógyszerészekkel a korábbi századokban is találkozunk. Az orvosokat követik a biológusok, botanikusok, zoológusok (összesen 57-en), majd a vegyészek (52), matematikusok (46), gyógyszerészek (szintén 46).

Ki gondolta volna, hogy ilyen gazdagok vagyunk szellemi értékekben!

A betűrendben sorakozó nevek mellett ott találjuk a név viselőjének rövid életrajzát (ezért „bio"), művei lehetőleg teljes jegyzékét és a róla szóló irodalmat (ezért „bibliográfia"). A szócikkek alatt az összeállító névbetűi, így mindenki tudhatja, kit kell dícsérni vagy – Isten ments! - szidni a hibákért. Mint ahogy az elvárható egy ilyen jellegű munkától, a szócikkek összeállítói mellőznek minden értékelést.

A helytörténészek, orvostörténészek, tudománytörténészek, s általában a történészek számára aranybánya ez a biobibliográfia, sőt több, mint aranybánya, hiszen nem nekik kell kibányászni az aranyat, megtették helyettük a szorgalmas könyvtárosok. De nemcsak a szakemberek, hanem a város, a megye története iránt érdeklődő laikusok, vagy a nagy emberek leszármazottjai számára is nagyon érdekes, hasznos ez a 477 oldalas kötet. S táplálhatja a községek, falvak lakóinak egészséges lokálpatriotizmusát a tudat, hogy ez vagy az a nagy ember onnan származik.

Méltán kijár minden dícséret a Maros megyei „tudóslexikon" összeállítóinak. S bár erre senki sem hatalmazott fel, a kötetben szereplő nagy és kevésbé nagy tudósok, a város és a megye polgárai nevében fejezem ki köszönetemet és elismerésemet.

Fülöp Géza

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„... örök és maradandó voltáról"

Balassi Bálint versei a Neumann-házban az emlékév múltán is

SUDÁR Annamária

„Nem szeretem az emlékéveket, mert sosem érik el a céljukat!" – mondta egy középiskolai magyartanár ismerősöm. – *„A 2004-es Balassi év viszont tudott újat hozni a számomra is, aki eddig is elfogódottan szerettem a költőt"* – folytatta. – *„Nyomon követve az év rendezvényeit, figyelve újdonságait, – köztük a Neumann-ház új szolgáltatását, a Balassi Bálint Virtuális Kiállítást is http://balassi.neumann-haz.hu/ –, húsbavágó és élő lett az órákon gyakran ismételt igazság, hogy Balassi költészetében megelevenednek a petrarcista-humanista fordulatok, nagy erővel telnek meg a költői formák. A virtuális kiállítás oldalait böngészve megélt élménnyé vált, hogy Ady Endréig kellett várni, amíg újra olyan örök érvényűen, izzó szenvedéllyel és személyesen tudott költő hitről és hitetlenségről, bűnről és bűnbánatról, istenkeresésről, szerelemről és hazáról beszélni, mint Gyarmati Balassi Bálint, magyar főúr a 16. században."*

Mi tagadás, nagy öröm, ha a szerkesztők elképzeléseit visszaigazolja a felhasználó!

A Neumann-ház a NKÖM pályázatán elnyert támogatásból és saját forrásainak felhasználásával reprezentatív, multimédiás szolgáltatást készített, új digitális oktatási segédanyaggal tisztelegve a „szerelem és az istenszeretet költője", a Shakespeare-kortárs Balassi Bálint születésének 450., halálának 410. évfordulója előtt.

Az ingyenesen elérhető „kiállítás" virtuális oldalai megkönnyíthetik a 16. századi szövegek befogadását, szem előtt tartva a tényt, hogy dallam és szöveg szorosan összetartoztak a régi irodalomban. A nagy szélsőségeket, szenvedélyeket átvehetőbben tolmácsolja az élő emberi hang a befogadónak, mint a „csak olvasható" változat. Különösen fontos ez akkor, amikor tanárok, szülők és diákok közös tapasztalata, hogy majd fél évezred távolából nem,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vagy csak igen nehezen „szólalnak meg" a régi magyar irodalom szövegei. Egy-egy vers énekelt változata (Balassi Bálint sok verse egykori „slágerek" dallamára komponált „szöveg"), segítheti az értő befogadás előkészítését. A virtuális kiállítás kitűnően szolgálhatja a középiskolai tanárok munkáját is, mivel oktatási segédanyagként mind a diákok, mind a tanárok közelebb kerülhetnek általa a 16. századi magyar nyelvhez.

A Neumann-ház 2004 decemberére elkészült új szolgáltatásának szövegkorpusza a lehető legjobb papír alapú szövegközlés felhasználásával készült. Balassi Bálint verseinek elektronikus változata a Balassi Kiadó *Régi Magyar Könyvtár* című sorozatában 1993-ban megjelent, Kőszeghy Péter és Szentmártoni Szabó Géza nevével fémjelzett *Balassi Bálint versei* című kötet alapján készült. Előzetes megállapodásaink értelmében elkészíttettünk, átvettünk és megvettünk számos hanganyagot. A közzétett énekelt változatok különböző interpretációi felmutatják az éneklési- és előadásmódok közötti különbséget, így a versek címei alatt olvasható „ad notam" jelzések eleven élettel telnek meg.

Kobzos Kiss Tamás 20, Kecskés András és együttese 24 felvétele hallgatható meg a virtuális kiállítás részeként. A Csörsz Rumen István vezette Musica Historica új lemezének felvételei is elérhetők a Neumann-ház Balassi-oldaláról az együttes honlapjára mutató ugrópontok által (http://musicahistorica.hu/balassi.html).

2004-ben jelent meg a Misztrál együttes *Mezőn szél-lel járók* című lemeze, amelynek 12 Balassi feldolgozása szintén része a virtuális kiállításnak. Huzella Péter előadásában az *Adj már csendességet* című költemény megzenésített változata is meghallgatható az új szolgáltatás keretében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szabó András előadóművész és Lázár Csaba színművész előadásában 18 vers új hangfelvétele is elkészült.

A virtuális kiállítás jelenleg 58 Balassi Bálint költeményhez kínál összesen 109 hanganyagot, számos esetben akár négy különböző zenei feldolgozásban is. Valóban különleges élményt kínál pl. az *Adj már csendességet* című vers több különböző változata; a régi zenét képviselő Kobzos Kiss Tamás énekével, Huzella Péter új feldolgozásában, vagy a Misztrál együttes előadásában.

A *Borivóknak való* és a *Júliát hasonlítja a szerelemhez…* című versek Lázár Csaba és Szabó András előadásában egyaránt szerepelnek a „kiállítás" oldalain.

A költemények többféle feldolgozásának együttes felmutatása hiánypótló szerepet is betölt, mivel az interneten nem lehetett eddig a versek szövegéhez, a művészek által elmondott változatokhoz és különböző zenei feldolgozásokhoz együttesen hozzáférni. Sajnálatos tény azonban, hogy az anyagi lehetőségek szűkös volta miatt, nem szerepelhet minden versnél hangzó anyag.

Elképzeléseink szerint kívánatos lenne, ha minden Balassi versszövegnél legalább egy előadó tolmácsolásában szerepelne a szöveg, a későbbiekben pedig, ha minden vers mellett *több* nívós előadó tolmácsolásában is meghallgatható lenne a költemény, valamint ha további énekelt változatok is helyet kaphatnának a gyűjteményben.

Balassi Bálint költészete és alakja mindmáig ihlető forrás. Juhász Gyulától Orbán Ottóig, Nagy Lászlótól Tandori Dezsőig számos művész idézte meg a költő és katona életét és költészetét. Áttekintve a gazdag kínálatot, indulásként 30 költemény került az ún. „*…ihlette*" oldalra. A válogatás Kecskeméti Gábor irodalomtörténész munkája. A költemények egy csoportjának szövege már rendelkezésre állt a Neumann-ház Bibliotheca Hungarica Internetiana (BHI) elnevezésű Magyar Szövegtárában, vagy a Digitális Irodalmi Akadémia (DIA) 63 kortárs szerző életművét feldolgozó gyűjteményében. További 15 kortárs mű közlésére szereztük meg az engedélyt. Így került a gyűjteménybe – többek között – Géczi János, Kovács András Ferenc vagy Utassy József egy-egy verse is.

A honlap látványtervét– a szennai templom virágmotívumainak felhasználásával – Vertel Beatrix grafikusművész tervezte.

A virtuális kiállítás műfaja számos további lehetőséget kínál. Csak remélni tudjuk, hogy az emlékév múltán is lesz mód bővíteni az oldal szolgáltatásait, hogy a most elérhető összes Balassi vers, a 109 hanganyag, valamint 30 kortárs költő Balassit idéző verse mellett újabb értékekkel gyarapodhat a Neumann-ház gyűjteménye.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Képek a magyar irodalomból (www.irodalmikepek.hu)

A Neumann-ház új szolgáltatása a hálón

HÁMORY Zsófia

„Magyarország legnagyobb diafilm-gyűjteményének tulajdonosát Bíró Ferencnek hívják. Az ő ügyszeretetének, gyűjtőszenvedélyének és könyvtárosi szakértelmének köszönhető, hogy most többféle időutazást tehetünk a magyar irodalom múltjába." – olvashatjuk *Kerényi Ferenc* irodalomtörténész bevezetőjében a *Képek a magyar irodalomból* elnevezésű internetes oldalon. Aki már ismeri a *Bíró Ferenc* gyűjteményét bemutató Virtuális Diafilm-történeti Múzeum szolgáltatást (www.diafilmmuzeum.hu), tudhatja: most is gondosan összeválogatott, szakértelemmel kezelt, ízléssel megtervezett diafilmes szolgáltatás várja a www.irodalmikepek.hu címen.

Sokan a diafilm szó elhangzásakor mesékre gondolnak, merengve emlékeznek vissza azokra a szép évekre, amikor esténként leültek a fehér fal vagy a vetítővászon elé és a szülők – maguk is belefeledkezve az élménybe – levetítettek egy-egy tekercset. De természetesen a diafilmek alkalmasak voltak arra is, hogy néhány évvel később „komolyabb" mederbe tereljék a gyermek gondolkodását: a Séta az állatkertben vagy a Kárpáthy Zoltán már felnőttes élmény volt a Piroska és a farkashoz képest...

Nem véletlen, hogy a már említett diafilm-történeti oldalon böngészve mindannyian rácsodálkozunk, milyen rengeteg művészeti, ismeretterjesztő, oktató és klasszikus film halmozódott fel Bíró Ferenc

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyűjteményében. A filmeket és a vetítéshez használatos eszközöket sokáig a lakásában őrizte, mert nem volt alkalmas hely, ahol az érdeklődők számára kiállíthatta volna. 2003-ban kereste meg a Neumann-házat és mi örömmel vállaltuk, hogy segítünk az értékes anyagot közkinccsé tenni. Így jött létre a *Képek a magyar irodalomból*, mely a Közoktatási Modernizációs Közalapítvány, illetve az Oktatási Minisztérium anyagi támogatásával készülhetett el, s a Neumann-ház szolgáltatásai között kapott helyet. Kerényi Ferenc előszavában mindenki számára ajánlja az oldalt, aki az irodalom iránt érdeklődik, aki tanítani, s aki tanulni akarja. Hasznos és érdekes lehet iskolai órákon beépíteni ezeket a filmeket a tananyagba, hiszen a konkrét ismereteken túl kultúrtörténeti jelentőségük is van.

Egyelőre 5131 képkockát válogattak össze a szerkesztők, melyek között az ismertebb felvételek mellett sok kuriózumot is felfedezhetünk. A rendkívül látványos és ízléses grafikai megoldások egyedi stílust adnak a szolgáltatásnak, így az impozáns megjelenés hangsúlyozza a diafilmek-idézte hangulatot.

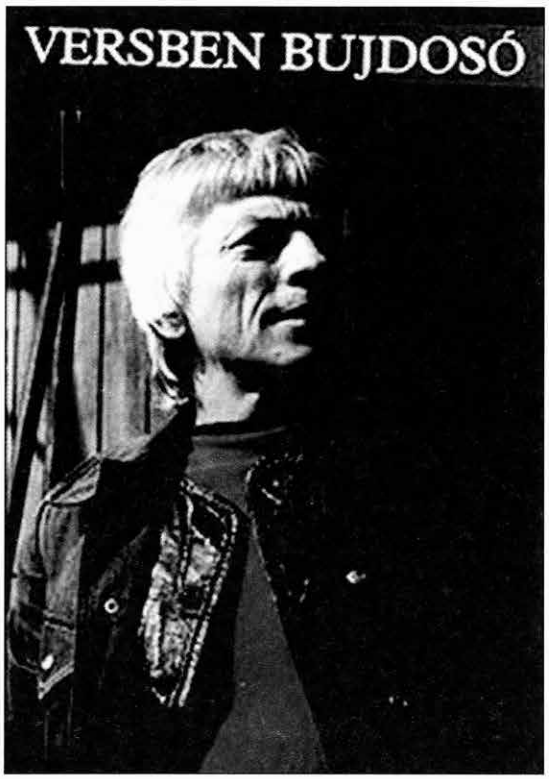

Hogy ne csak általánosságban beszéljünk „irodalomról", „írókról", "összeállításokról", nézzük kicsit konkrétabban, mit is takar valójában az „irodalmi képek" kifejezés. Az *Írók, költők* menüpont alatt – Ady Endrétől Balassi Bálinton át Zrínyi Miklósig – 28 szerző neve olvasható és kattintható. Oldalaikon egy rövid életrajzot találunk, illetve legfontosabb műveikből részletet olvashatunk, melyeket *Mann Jolán* irodalomtörténész válogatott. Amennyiben az idézett irodalmi alkotás megtalálható a Neumann Könyvtár digitális szövegtárában, akkor egy kattintással megjeleníthető a képernyőn a teljes mű. Természetesen az igazi csemege ezután következik: a diafilm-kockák. Az *Életrajzi diafilm,* illetve *Képgyűjtemény* menüpontok alatt elérhető

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

több ezer felvétel vegyes színvonalú: többségük irodalomtörténeti érdekességeket, tudnivalókat kínál, s van jó néhány, mely itt-ott megmosolyogtatja az embert, letűnt korok hangulatát idézi. Önkényesen kiragadva a szerzők közül, példaként talán a *Nagy Lászlót* bemutató színes diasorozatot érdemes említeni, vagy a hasonlóan izgalmas időutazást ígérő *Kassák* életét feldolgozót.

Az *Összefoglalók* menüpont alatt irodalomtörténeti, kultúrtörténeti válogatásokat találunk. *A magyar színészet hőskoráról* vagy a *Budapest irodalmi emlékeiből* készült diafilmek feltétlenül haszonnal ajánlhatók minden korosztály számára.

E filmeknek akár konkrét kockáira, akár hangulatára leginkább csak emlékeztünk eddig, most viszont – Bíró Ferenc és a Neumann-ház együttműködésének köszönhetően – a képernyőn is viszontláthatjuk őket. A fiatalabb korosztálynak is számos érdekességgel szolgálhat ez az oldal, és reményeink szerint sokak számára lesz hasznos eszköz az ismeretek bővítéséhez, a tanuláshoz, vagy a szabadidő tartalmas eltöltéséhez. Mindenképpen új távlatokat nyithat az irodalomkedvelők és minden felhasználó számára ez a műfaj, ez a hangulat.

Az *Irodalmi adaptációk* üde színfoltként szolgálhatnak egy tanítási órán vagy egyszerűen csak az oldalon való böngészés során. Többségük rajzfilm (például a *Csongor és Tünde*, a *Dorottya*, a *Hét krajcár*), de vannak színházi előadások képeit felvonultató sorozatok is (*Bánk bán*, *Az ember tragédiája*), és még a *Lúdas Matyi* című híres filmből is láthatunk részleteket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MANCI

Könyvtáros kollégáink figyelmébe ajánljuk **MANCI** nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat.

Üzemeltetéséhez szükséges a MicroISIS program min. 3.0 változata.

A kurrens anyag éves előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA. Az aktualizálást lemezen vagy az interneten szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk: a tárgyi keresést megkönnyítő online tezaurusz ára:

8000.- Ft + ÁFA

A **MANCI** 2000. január óta az interneten is rendelkezésre áll az Országos Széchényi Könyvtár honlapjának (www.oszk.hu) On-line szolgáltatások c. kínálatában. Közvetlen elérése: w3.oszk.hu/manci.htm.

Az előfizetést azoknak a könyvtáraknak ajánljuk, amelyek az adatbázisból saját igényeikhez szabott szolgáltatásokat szeretnének kifejleszteni.

További információkért forduljon a **MANCI** szerkesztőihez a 224-3796-os telefonon, vagy a novak@oszk.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KI Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F. épület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Terminológia

Lásd 287.

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Általános kérdések

05/204

BUSCHMAN, John: Staying public: the real crisis in librarianship = Am. Libr. 35.vol. 2004. 7.no. 40-42.p.

Megmaradni a köznek ... a könyvtárak alapvető problémája

Gazdaságosság -könyvtárban; Könyvtárpolitika

A könyvtárak és könyvtárosok hosszú ideje azzal büszkélkednek, hogy hűen Madison és Jefferson szelleméhez fontos szerepet töltenek be a demokratikus társadalomban. És ez nem holmi hamis illúzió. A demokrácia és a közszféra Jürgen Habermas által leírt történelmi fejlődéséhez tökéletesen illeszkedik a könyvtár, mely a 19. század óta a legkülönbözőbb vélemények, nézetek messzemenő figyelembevételével építi állományát, végzi munkáját. Így száll szembe a megkülönböz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tetéssel, a kirekesztéssel, ezzel erősítve a demokráciát.

Ám manapság ezzel nincs minden rendben. Henry Mintzberg, a menedzsment neves teoretikusa szerint a társadalom megmérgeződött a kapitalizmusnak a kommunizmus fölött aratott „győzelmével", és teljesen átitatódott az üzleti szemlélettel. Az üzleti szféra és a nyilvános közösségi intézmények közötti egészséges egyensúly megbomlani látszik A multinacionális cégek uralmuk alá vonták az információforrások nagy részét. A politikusok és döntéshozók egyre inkább közgazdasági szemlélettel tekintenek a könyvtárakra, figyelmen kívül hagyva demokratikus intézményi szerepét. A könyvtár használóit manapság „fogyasztóknak" (consumer) illik nevezni, divat a könyvtárakat cifra könyvesboltok mintájára berendezni, és ajánlott a piaci modell szerint egymással versenyeztetni őket. Pedig – mint Mintzberg rámutat – a társadalom bizonyos intézményeket éppen azért tart fenn a köz pénzéből és támogatásával, mert a működésükből származó hasznot igen nehéz objektív kritériumok alapján mérni. Az iskola, a könyvtár, a múzeum és a többi kulturális intézmény kétségtelenül hatással van a társadalomra, de ez a hatás sokkal észrevétlenebb módon nyilvánul meg, mint a profitorientált vállalkozásoké.

Egyre nyilvánvalóbbak ennek a szemléletnek a pénzügyi hatásai. A könyvtárakat arra ösztönzik, hogy a közpénzek helyett minél inkább szponzorok támogatására és saját bevételeikre támaszkodjanak. A technikai eszközök annyira fontosak a mai gazdaság számára, hogy ezek beszerzését még a közintézmények számára is szívesen támogatják (Lásd a Gates Alapítvány adományait), ám a könyvtár hagyományos kiadásaira – dokumentum-beszerzés, retrospektív katalogizálás, épületfenntartás – már egyre nehezebb megfelelő mértékű forrásokat szerezni.

A piaci szemlélet másik jellemző megnyilvánulása a könyvtárnak gyorsinformáció-szolgáltató üzemmé történő degradálása. Az elvárás: a McDonald's mintájára minél gyorsabban szolgáljuk ki a fogyasztót a lehető leggyorsabban „elkészíthető" információval. Pedig a könyvtár számára lehetőséget – és forrásokat – kell biztosítani az elmélyült tanulás, kutatás támogatására, a hátrányos helyzetű csoportok elérésére is.

Nem engedhető meg, hogy a könyvtárak szolgáltatásai és gyűjteményei a magángazdaság, és nem a köz javát szolgálják. Mi nyilvános közintézmények vagyunk, melyeket demokratikus okokból és célból alapítottak. A könyvtár megfelelő működtetése érdekében lehet ésszerűen élni az üzleti élet adta lehetőségekkel, de nem szabad feladni alapvető értékeinket, a demokrácia szolgálatát.

(Fazokas Eszter)

Nemzetközi könyvtárügy

Lásd 237

Nemzeti könyvtárügy

05/205

SIMON, Elisabeth: Estonia revisited – Bibliotheken und Bibliothekare in Estland = Bibliotheksdienst. 38.Jg. 2004. 12.no. 1572-1580.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Könyvtárak és könyvtárosok Észtországban

Könyvtárügy

A *Bibliothekarische Auslandsstelle* egykori munkatársa (jelenleg a *BibSpider* nevű kis kiadó vezetője) Észtországot jól ismeri. Cikkében először a tallinni nemzeti könyvtárat mutatja be – elsősorban a rendszerváltás óta bekövetkezett változásokat ismertet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ve –, majd az észt könyvtárügy egyéb vonatkozásaira tér ki, és összegzi egy látogatás tapasztalatait is.
Észtország a függetlenség elnyerése (1991) óta gyors társadalmi, kulturális és gazdasági fejlődésnek indult. A könyvtárügy átalakulásáról a *Libraries and librarianship in newly independent Estonia 1991-2002* című kiadvány (Tallinn, 2002) tájékoztat. (Sok segítséget érkezett többek között a szomszédos Finnországból, ahol sok észt diák tanul vagy tölti szakmai gyakorlatát.)
Nyelvrokonaink az új technológia lelkes hívei. Nemcsak a könyvtárakban, szállodákban és vendéglőkben, hanem vidéken is mindenütt vezeték nélküli számítógépes internet-hozzáférésre van lehetőség – talán a még mindig hiányzó távközlési hálózat pótlására.
A tudósításból azt is megtudjuk, hogy az ország fővárosában, Tallinnban csak pedagógiai egyetem van, amely az észt akadémia megszűnése után annak értékes, 2,2 millió kötetes könyvtárát örökölte, és hogy Tartuban található az ország nagy múltú tudományegyeteme. 1802-ben alapított könyvtára modern, jelentős használó-képzést folytatnak, ingyenes az internet-hozzáférés a diákok számára, az *információs jártasság* pedig az egyetemi tananyag része.
Észtország jelentős turisztikai központja *Viljandi* városa, ahol 1952 óta működik főiskola (*Kultuuriakadeemia*); itt a művészeti képzés (színház, tánc, zene stb.) mellett könyvtár- és információtudományi szakképzés is folyik: három tanszéken (könyvtári, információtudományi és dokumentum-menedzsment) tanszéken képeznek könyvtárosokat. (Bővebben a http://english.kultuur.edu.ee/eng címen lehet tájékozódni erről.)

(Murányi Lajos)

05/206

KATUŠČÁK, Dušan: Projekt KIS3G a cesta k Slovenskej knižnici = IT lib. 8.roč. 2004. 4.no. 19-23.p. Bibliogr.

A KIS3G projekt és a szlovák könyvtárak

Számítógépesítés

A KIS3G (3. generációs könyvtári-információs rendszer) projekt a Virtua könyvtári-információs rendszert használó intézményeket köti össze. A projekt a Szlovák Nemzeti Könyvtár 2004-ben kormánydöntés alapján beszerzett szoftveréhez, a Virtuá-hoz való csatlakozáson alapul. A használók számára a *Szlovák könyvtár* nevű portál (www.kis3g.sk) és a *Memoria slovaca* elnevezésű digitális könyvtár portáljához való hozzáférést teszi lehetővé.
A projekt alapgondolata a könyvtárak közös szoftverrel való ellátása, a könyvtári internet-használat támogatása, lényegi célja a könyvtári és információs szolgáltatások minőségének, tartalmának és formájának javítása. A program alternatívát kínál a helyi megoldások helyett, de nem zárja ki azok használatát.
A közös szoftver használata mellett elsősorban gazdasági megfontolások szólnak: a különböző szoftverek éves követési és licencdíjai, valamint karbantartásuk költségesebb, mint az azonos szoftveré. Sok helyen nem is rendelkeznek alkalmas rendszerrel.
A centralizált megoldásnak számos külföldi példája létezik. Az USA Kongresszusi Könyvtárában sok helyi szoftver használata helyett döntöttek a Voyager rendszer mellett. Hasonló példa lehet Finnország, ahol több mint tíz helyi rendszert váltottak ki egy közös gépen futó, a nemzeti, az egyetemi és nyilvános könyvtárakat közösen kiszolgáló szoftverrel.
Jó példaként szolgált a Virtua bratislavai alkalmazása a Komenský Egyetem 12 karának könyvtárai között.
A Virtua szoftvert 2003 decemberében szállították, a rendszer 43.1-es verziójának installálására 2004

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tavaszán került sor. Jelenleg a 43.5-ös verziót használják.

A Virtua integrált információs rendszer háromrétegű architektúrája Windows 2000 operációs rendszert, UNIX OS szervert és Oracle 8 adatbáziskezelőt használ.

A használó választhat valamennyi könyvtár dokumentumtípusai, vagy a különböző könyvtárak katalógusai között, olvasóként bejelentkezve előjegyezhet vagy kölcsönözhet dokumentumokat az iPortálon keresztül.

A tagkönyvtáraknak a projekt keretében az alábbi technikai feltételekkel kell rendelkezniük: Win. 2000 vagy Win. XP operációs rendszerű PC, 150 MB szabad lemezterület installáció előtt és 100 MB installáció után, legalább 64 MB RAM, TCP/IP protokoll a Virtua szerverhez, internet csatlakozás biztosítása.

Kölcsönzés esetén vonalkódok és vonalkód-olvasó is szükséges. Rádiófrekvenciás dokumentumazonosítás esetén az azonosításhoz szükséges kellékek biztosításával önkiszolgáló kölcsönzési rendszer alakítható ki a Virtua rendszerrel.

A KIS3G projekthez főként könyvtárak, múzeumok, galériák és más dokumentumgyűjtemények csatlakozhatnak. Célja a nemzeti kulturális örökség közös rendszerű hozzáférésének biztosítása.

A működés összehangolását szabványos keretek (ISO 2709-en alapuló MARC 21, AACR, SGML, Dublin Core, ISO EDIFACT stb.) garantálják.

A Virtua rendszerben dolgozók képzését két fázisban bonyolították 2004 első és második felében, az OPAC, a katalogizálás, a kölcsönzés, az időszaki, a gyarapító modul és a rendszeradminisztráció oktatásával.

A Virtua rendszerben hozzáférhető adatbázisokban lehetőség van a közös adatok együttes használatára, valamint az egyedi, helyi adatok elkülönítésére. A rendszerbe beépített eszközök kiválóan alkalmasak a duplikációk kiszűrésére, amelyet az összes forrásból betöltött manipulációs adatbázisban végeznek.

A közös adatbázisban a használók a következő típusok szerint kereshetnek: könyvek (monográfiák és régi könyvek, nyomtatványok), időszaki kiadványok, cikkek, számítógépes gyűjtemények, térképek, zenei anyagok, vizuális anyagok, vegyes anyagok.

A konverziók 2004 áprilisától decemberéig tartottak, és minden egyes esetben egyedi eszközöket és elbírálást igényeltek. Az Aleph 300 és 500 rendszerből közel 900 ezer időszaki kiadvány cikkeinek adata lett konvertálva, amelyek az interneten hozzáférhetőek.

A digitális könyvtár mintegy 1000 fotódokumentációt, 4000 teljes szövegű cikket, múzeumok és galériák gyűjteményéből 9000 adatot, besorolási fájlként 5000 testületi szerzőt, 30 ezer alkotót és 4000 tárgyszót tartalmaz.

A konverziós program kiemelkedő teljesítménye volt a besztercebányai tudományos könyvtár anyagának áttöltése, folyamatos forgalom biztosítása mellett.

Jelenleg a projekt csak a nemzeti könyvtár és a tagkönyvtárak közötti kétoldalú megállapodás alapján működhet. A közös szoftver működtetéséhez a nemzeti könyvtárnak évente mintegy 5 milliós többletkiadásra van szüksége.

(Prókai Margit)

05/207

PIERRE-LOUIS, Elizabeth: Roots of hope: Haiti's community libraries promise a better future = Am.Libr. 35. vol. 2004. 7.no. 48-50.p.

A remény gyökerei: Haiti közösségi könyvtárainak bemutatása

Könyvtárügy; Községi könyvtár

A közkönyvtárak nevei, például a „Remény lángja", a „Remény gyökere", vagy a „Jövő fénye" a könyvekhez való szabad hozzáférés igényét fejezi ki. A korábban létrehozott könyvtárak híres írók

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vagy az igazságért és demokráciáért harcolók nevét kapták. Mivel a közkönyvtárak városuk és a környék kulturális centrumai, nevük a közösség álmait, és az általuk értékelt hosszan tartó hagyományokat fejezi ki.

Az ország 1804-ben vívta ki függetlenségét. A Karib tengeren található, a Hispaniola sziget nyugati részén fekszik, keleten a Dominikai Köztársaság határolja. A lakosság kilátásai sivárak, tekintettel az írástudatlanságra, a rossz életkörülményekre és az alacsony várható életkorra. A 29 évig tartó Duvalier diktatúra bukása után ismét megjelennek olyan értékek, mint a sajtó és a gyülekezés szabadsága. Így kedvező a környezet az ifjúsági szerveződések és a közkönyvtárak számára is.

Haiti hagyományos könyvtári rendszerének részei a Nemzeti Könyvtár (30 ezer könyv) a fővárosban, kulturális központok, amelyek a haiti és francia kormányzat közös programjának eredményeként jöttek létre, valamint a Francia Intézet Könyvtára és az Alliance Françaises által működtetett fővárosi és hat vidéki városi könyvtár (27 ezer könyv).

Ezzel ellentétben a közkönyvtárak szegényes környezetben jöttek létre, s nem kapnak semmilyen állami támogatást, tagdíjakból tartják fenn magukat. Az őket létrehozó csoportoknak nincs közszolgálati gyakorlata, nincsenek tisztában a célokkal. Nagy erőfeszítéssel igyekeznek kielégíteni a könyvek, folyóiratok és videók iránti igényeket, de a képzés, a források és felszerelés hiányosságai hamar letörik várakozásaikat.

Ezen a helyzeten próbált segíteni Soros György alapítványa, a FOKAL (Foundation for Knowledge and Liberty). A FOKAL 1996-tól kezdte támogatni a kis köz- és iskolai könyvtárakat. Számuk mostanra eléri az ötvenet. A nagyobb fővárosiakat évi 40 ezer $-ral, a kisebbeket 3-5000 $-ig terjedő összeggel támogatja.

Haitin a könyvtárakat hagyományosan olyan helyeknek tartották, ahol a csend uralkodik. Tekintélyes kutatók, alkalmanként diákok gyűlnek össze itt, hogy enciklopédikus tudásukat gyarapítsák. A könyvek nagy becsben vannak és nehezen hozzáférhetők. Ezen a szemléleten akart változtatni a FOKAL, melynek célja, hogy a közkönyvtárakat otthonos hellyé alakítsa, megerősítse a gyerekkönyvtári szolgáltatásokat (a gyerekek a lakosság 48%-át teszik ki), adományokkal és vásárlással fejlessze a gyűjteményt, segítse vonzó programok megszervezését. Ezek a kis könyvtárak központi szerepet játszanak a demokrácia népszerűsítésében. Az írástudás szempontjától eltekintve a könyvtárak számos programot szerveznek a gyerekeknek, nőknek, időseknek. Partnerei a többi kulcsfontosságú közösségfejlesztő intézménynek, mint pl. a rádióadók, iskolák, szervezetek, melyeknek célja az informálás, az öntudatra ébresztés és a közösségi szellem kialakítása.

Az egyik legismertebb közkönyvtárat 1996-ban alapították a főváros elszegényedett negyedében. Alapja Monique Calixte hagyatéka. A könyvek mellett multimédiás szolgáltatásokat is nyújtott a könyvtár, sőt táncleckétől a legkülönbözőbb programokat igyekezett biztosítani a közösség története és jelenlegi tevékenységeik egyesítése érdekében. Kiállításokat rendeztek, meghívtak művészeket, előadóművészeket, hogy tevékenyen vegyenek részt a műhelymunkákban, vitákban. A könyvtárosok lelkes munkájának eredményeként az intézmény kinőtte az épületet. A FOKAL mind a könyvtár, mind az alapítvány számára új épületet biztosított 2003-ban. Az épület multifunkcionális, sokfajta tevékenységnek ad helyet, s lehetővé tette a könyvtári szolgáltatások bővítését is.

A további fejlődés azonban nehézséget okoz. Az első gond anyagi természetű. A Soros Alapítvány 2010-ig támogatja a könyvtárakat. A jelenlegi kiadások alapján a FOKAL kb. 50 könyvtárat tud még 5-6 évig finanszírozni. Forrásteremtő programokat kell tehát találni. Ilyen ötletek merültek fel, hogy fogadjon örökbe valaki egy könyvtárat, vagy finanszírozza egy gyerek éves tagsági díját. Próbál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nak olyan támogatókat (követségek, intézetek, hazai és nemzetközi magánszemélyek), keresni, akik hajlandók adományokkal segíteni a közfinanszírozás nélküli könyvtárakat.

A második probléma a szakképzett könyvtárosok hiánya. Nincs akkreditált könyvtárosképzés Haitin. A FOKAL 1998-ban indított el egy egyszerűsített osztályozási és katalogizálási programot. Eddig 80 főt képeztek ki. Ezenkívül Illinois egyetemére küldtek három csoportot tanulmányi útra, akik hazatérve átadták tapasztalataikat.

A harmadik nagy probléma az oktatás alacsony színvonala. Az országnak két hivatalos nyelve van: a francia és a kreol. Az olvasók látják a könyvek adta lehetőségeket, de egyelőre legtöbbjük számára a kínok kínját jelenti a legegyszerűbb szöveg elolvasása is. Így bizony nehéz megértetni velük az olvasás örömét. A könyvtárosok erőfeszítéseket tesznek a könyvek demisztifikálására, az olvasás gyakorlására és a szövegértésre. de gyakran úgy érzik, hogy ebben az időigényes feladatban magukra maradtak.

A közkönyvtárak jövője kétélű: megnövekedett láthatóságuk az olvasás fontosságának felismeréséhez vezetett, ugyanakkor még nincs állami támogatásuk, ami nagy terhet jelent a kis közösségeknek a már meglevő szolgáltatások fenntartásában.

A FOKAL keresi a megoldásokat a közkönyvtárak helyzetének megszilárdítására. A könyvtárak reménykednek abban (Lásd.: „Remény lángja"), hogy állami fenntartással működhetnek, s közös erőfeszítéssel, de megőrizve sajátosságukat és dinamizmusukat, erős közkönyvtári hálózatot tudnak létrehozni.

(Szénászky Mária)

Lásd még 223-224, 236

Központi szolgáltatások

05/208

JUNGER, Ulrike – ALTENHÖNER, Reinhard: Die ZDB auf dem Weg zu neuen Diensten. Neue Entwicklungen bei der Zeitschriftendatenbank = Bibliotheksdienst. 38. Jg. 2004. 11.no. 1445-1454.p.

A német központi folyóirat-adatbázis új szolgáltatásai

Fejlesztési terv; Időszaki kiadvány; Igény; Központi katalógus -online

A német könyvtárügy számára a *Zeitschriftendatenbank*, vagyis a folyóiratok központi adatbázisa (ZDB) révén a folyóiratok és sorozati (folytatólagos) kiadványok olyan hatalmas adatbázisa áll rendelkezésre, amely a hetvenes években jött létre országos központi katalógusként, és szinte valamennyi tudományos könyvtár anyagát tartalmazza, így áttekintést ad a (tudományos) folyóiratok teljes állományáról. Mivel minden folyóiratféleséget feltár, lehetséges benne az integrált keresés (http://www.zeitschriftendatenbank.de/). A ZDB évek óta minőségi szolgáltatásokat biztosít a könyvtárak számára, emellett

- de facto szabványos címfelvételeket tartalmaz, így fontos katalogizálási forrás,
- rendszeres adatcsere-kapcsolatban áll a regionális és helyi rendszerekkel,
- a könyvtárközi kölcsönzés alapvető eszköze és a dokumentumszolgáltatók számára adatbázisként szolgál,
- a ZDB-ban használt azonosító szám országos szinten érvényes támpont a különböző adatbázisok, illetve adatállományok összekapcsolásához,
- adatai a webalapú OPAC-on keresztül az egész világon elérhetők.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az adatbázis értékelése és esetleges fejlesztése érdekében a *Német Kutatási Központ* (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) és a ZDB szervezésében 2004 januárjában kerekasztal-megbeszélést szervezett Berlinben – többek között a regionális könyvtárhálózatok, a regensburgi Elektronikus Folyóirat-könyvtár (*Elektronische Zeitschriftenbibliothek*, EZB) és a nagy tudományos információs portál, a *Vascoda* képviselőinek a részvételével –, akik elemezték a ZDB gyöngeségeit és erősségeit, de az eszmecsere lényegében a partnerek és a használók elvárásairól, és az ebből fakadó tennivalókról szólt. Az itt elhangzottak képezték a kiindulópontját és alapját annak a fejlesztési tervnek, amelyet a cikk az alábbi fejezetekben ismertet:

- Válasz a megváltozott körülményekre,
- A jövőbeli fejlesztés fontosabb pontjai,
- Konkrét lépések megfogalmazása.

Mindezek a lépések azt szolgálják, hogy a folyóiratok központi adatbázisa jobban szolgálja a felhasználókat, megkönnyítse a keresést és a használatát növelje, valamint a korszerű igényekhez igazítsák ezt a fontos munkaeszközt.

(Murányi Lajos)

05/209

GABEL,Gabel U.: Das „Center for Research Libraries" in Chicago = Bibliotheksdienst. 38. Jg. 2004. 9.no. 135-138.p.

Amerikai könyvtárak közös tároló könyvtára, a Center for Research Libraries

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Tároló könyvtár; Városi könyvtár

A tároló könyvtár (több könyvtár által közösen fenntartott kihelyezett könyvraktár) kérdése ismét előtérbe került. Az Egyesült Államokban most tervezi három nagy könyvtár (Columbia University Library, Princeton University Library és New York Public Library) egy 35 millió kötet befogadására alkalmas új tároló könyvtár létrehozását.

A kihelyezett közös raktár eszméje először az Egyesült Államok egyetemi könyvtárai körében született meg az 1930-as évek végén. A Carnegie-Alapítvány által támogatott 1940-es tanulmányterv szerint a tervezett közös intézmény funkciója:

- az állománygyarapítási elvek koordinálása,
- kooperatív gyarapítás,
- központi katalogizálás,
- a kevésbé használt irodalom közös megőrzése és igény esetén rendelkezésre bocsátása.

1949-ben jött létre a Midwest Inter-Library Center tíz egyetem együttműködése révén (Chicago, Illinois, Indiana stb.), és rövidesen újabb három intézmény csatlakozott a közös vállalkozáshoz. Chicago biztosította a telket, és a mintegy egymillió dollárt követelő építkezés a Rockefeller-Alapítvány segítségével 1951-re fejeződött be. Az új létesítmény 1955-ben egymillió, 1964-ben már kétmillió könyvtári egységet őrzött. A vállalkozásban részt vevő könyvtárak száma 19-re emelkedett. Utóbb megszüntették a területi korlátozást, a kezdetben közép-nyugatinak induló kezdeményezésnek az Egyesült Államok bármely könyvtár tagja lehetett.

Az 1950-es évek végétől az intézmény a megőrzés mellett állománybeszerzésre is vállalkozik, a tagok kérhetik meghatározott címek beszerzését. 1964-ben a tároló könyvtárat az Egyesült Államok nemzeti intézményévé nyilvánították, ami névváltoztatásban is kifejeződött: 1965-től az új elnevezés: Center for Research Libraries (CRL). A vezetői grémiumot 16 fős tanácsadó testület alkotja. A teljes értékű tagság mellett a kisebb könyvtárak számára bevezették a külső tagsági státuszt. Az 1970-es évek végén 110 teljes jogú és 70 külső tagja volt a CRL-nek. A kölcsönzésre kiadott kötetek száma 1979-ben meghaladta az ötvenezret.

Mivel az 1970-es évektől mind több tagkönyvtár kényszerült a drága szakfolyóiratok lemondására, és a CRL ezek előfizetését már nem tudta átvállalni, felmerült a British Library Lending Division-nel való együttműködés gondolata. A CRL javaslatot

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dolgozott ki, hogy a tároló könyvtárat az angol minta alapján nemzeti folyóiratközponttá építse ki, s bár a törvényjavaslat a Kongresszus elé került, a szenátus végül nem fogadta el.

A növekvő költségek miatt egyre több könyvtár mondta föl a tagságát; az 1996-os mélyponton a tagkönyvtárak száma 124-re süllyedt. Az intézmény ekkor a következő területekre korlátozta tevékenységét:

1. Tudományos folyóiratok: csak az amerikai könyvtárak gyűjtőkörébe tartozók
2. Újságok: 16 ezer cím, ebből 6600 külföldi. (Mennyiségét tekintve ez az USA második újsággyűjteménye)
3. Külföldi disszertációk (kb. 800 ezer)
4. Ritka és nehezen beszerezhető anyagok a következő régiókból: Távol-Kelet, Afrika, Latin-Amerika, Dél-Ázsia, Kelet-Európa
5. Speciális anyagok: mikrofilmgyűjtemény, brosúrák, különféle aprónyomtatványok.

Jelenleg a CRL 9 ezer négyzetméternyi raktárában 4,5 millió állományegységet tárol, ebből 2003-ban 69 ezret küldtek ki a 192 tagkönyvtár számára. 35 dolgozójuk van, évi költségvetésük 4,7 millió dollár.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 242

Együttműködés

05/210

SEAMAN, Scott: Collaborative collection management in a high-density storage facility = Coll.Res.Libr. 66.vol. 2005. 1.no. 20-27.p. Bibliogr. 12 tétel.

Állományalakítási együttműködés négy egyetemi könyvtár közös tömörraktári vállalkozása (PASCAL) keretében

Állomány használata; Egyetemi könyvtár; Esettanulmány [forma]; Hozzáférhetőség; Tároló könyvtár; Tömör raktár

Az amerikai Tudományos Könyvtárak Szövetségének (Association of Research Libraries, ARL) becslése szerint a tagkönyvtárak állománya 2001-2002-ben 9 480 045 kötettel gyarapodott. Ez évente 355,5 polckilométert tett ki. Az új könyvtárak tárolókapacitása a közösségi terek és az információs technológia rovására csökken; a ritkábban használt dokumentumok külső raktárakba kerülnek. (A könyvtárépítészek szerint az egymillió kötetes állománnyal rendelkező könyvtáraknak ma már szerves része a külső raktár; különösen népszerű a tömör-raktározás, hiszen a hagyományos polcokkal szemben hétszer annyi dokumentumot képesek befogadni.)

A PASCAL-t (*Preservation and Access Service Center for Colorado Academic Libraries*), Colorado állam tömör raktáras létesítményét, négy felsőoktatási könyvtár működteti. Máshol is akad közös létesítmény, de ez volt a legelső és az egyetlen, amely az ún. PPP keretében működik, vagyis a köz- és a privát szféra együtt van jelen benne, hiszen a két Colorado Egyetem (Boulder, Denver) és az Egészségtudományi Központ (*Health Sience Center*) állami, a *University of Denver* pedig magánegyetem. A PASCAL-t tervezése során mindvégig olyan létesítménynek gondolták el, amely különböző gyűjteményeket integrál magába, elektronikus hozzáférést nyújt, gyors szállítási lehetőséget biztosít a résztvevők és az állam szélesebb könyvtári közössége szá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mára, vagyis mind a felsőoktatási, mind a közkönyvtárakat ellátja.
Igen különböző nagyságú egyetemekről, különböző programokról és eltérő nagyságú állományokról van szó. A létrejött együttműködés a pragmatikus szemlélet és a földrajzi adottság eredménye: mindegyik partner raktárbővítésre szorult, de az egyetem területén egyikük sem tudta ezt megoldani, és mind a négyen Denver körzetében találhatók.
Az állam felsőoktatási könyvtárai régóta együttműködnek egymással: már a nyolcvanas évek elején saját online rendszert hoztak létre, 1998-ban pedig egy közös központi katalógus, a *Prospector* kialakításába fogtak 23 könyvtár részvételével – köztük volt a négy PASCAL-könyvtár is. Ennek a közös katalógusnak kulcsszerepe lett a közös állománygyarapítási és raktározási projekt megvalósításában. A tanulmány a továbbiakban részletesen ismerteti az állománygyarapítás kialakításának részletkérdéseit, problémáit.
A PASCAL a kevésbé használt dokumentumok egyetlen példányát tárolja, ezeket a régió könyvtárai egy központi katalóguson keresztül érhetik el egységes kölcsönzési szabályok szerint. A négy könyvtár közös külső raktárából regionális forrásközpont, szinte önálló könyvtár lett, és több intézmény is jelezte már, hogy csatlakozni szeretne a PASCAL-hoz. Ezek szerint a coloradoi modell sikeresnek bizonyult.

(Murányi Lajos)

Lásd még 230

Jogi szabályozás

05/211

BATTISTI, Michele: Les droits de reproduction dans les bibliothèques, les archives et les musées: sources de revenus ou de partenariat? = Documentaliste. 41. vol. 2004. 6.no. 343-348.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Másolási jog a könyvtárakban, levéltárakban és múzeumokban

Másolás; Szerzői jog

A könyvtárosok, levéltárosok és múzeumvezetők számára szervezett szakmai összejövetel témája a kulturális intézményeknek a másolással kapcsolatos gyakorlata volt. A találkozó alkalmat adott az egyes gyűjtemények fejlesztésével kapcsolatos véleménycserére is. A szemináriumon, amelyet a Reimsi Egyetem kulturális örökség intézete, a troyesi médiatár és az Interbibly, a könyvtárak, levéltárak és információs szolgáltatások együttműködési hivatala szervezett, áttekintették a másolásra vonatkozó jogszabályokat.

(Autoref.)

05/212

KOVÁČIK, Ján: K niektorým otázkam autorského práva a knižnic = Knižnica. 6.roč. 2005. 2.no. 3-12.p. Bibliogr. 7 tétel.

Res. angol nyelven

A szerzői jog egyes kérdéseiről a könyvtárak szemszögéből

Elektronikus könyvtár; Szerzői jog

2004. január 1-től érvényes az új szerzői jogi törvény (618/2003) minden olyan emberi alkotótevékenységre, amely irodalmi, tudományos vagy művészeti alkotásban valósul meg.
A törvény valamennyi szlovák állampolgárságú vagy állandó tartózkodási engedélyű szerzőre, a Szlovák Köztársaság területén nyilvánosságra hozott művekre, a nemzetközi szerződések alapján érvényben lévő, szerzői jogi hatályú, törvényesen ratifikált termékek védelmére vonatkozik.
A törvény védelme nem vonatkozik a mű tartalmában leírt, értelmezett gondolatokra, módszerekre, elvekre, felfedezésekre, információkra. Ki vannak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zárva a szerzői jogi védelemből a közérdeklődéshez köthető alkotások, a hivatali döntéshozatal hatáskörébe tartozó művek, a nyilvános közlemények, jegyzékek, listák, a napi hírek.

A szerzői jogi törvény érvényességének kezdete a mű keletkezési ideje, vagyis az a pillanat, amitől fogva az alkotás bármilyen formában felfogható, érzékelhető, a copyright záradék feltüntetésétől függetlenül.

A szerzői jog alanya törvény szerint az, aki a művet létrehozta. A gyűjteményes művek esetén az a személy, aki a mű tartalmát válogatta, rendezte. A szerzői jog eredeti alanya az a személy, akihez a szerzői jog elidegeníthetetlenül tartozik. Lehet olyan jogi személyiség is, aki a szerzői jogot kizárólagos licenc-szerződéssel megszerezte, vagy akire örökségként rászállt ez a jog. A mű hasznosításának leggyakoribb esete a szerző hozzájárulásával keletkező felhasználói, kétoldalú licenc-szerződés. Amennyiben a szerző a jogát átruházza, a szerződés érvényességének ideje alatt szerzői jogát nem gyakorolhatja.

Az érvényes törvény a szerzői jogot személyhez fűződő jogokra és vagyoni jogra bontja.

A személyhez fűződő jog keretén belül a szerzőnek joga van művét saját nevével vagy álnévvel megjelölni vagy nem megjelölni, dönteni a mű nyilvánosságra hozataláról. A személyhez fűződő jogok a szerző halálával elévülnek.

A vagyoni jogra vonatkozó elvek két részre bonthatóak: rendelkezési jogra és vagyoni jogra.

A vagyoni joghoz köthető a szerző saját művének hasznosítási joga és a szerző egyetértési joga mindennemű felhasználással kapcsolatban. Ezek a mű nyilvános terjesztésével, többszörözésével, átdolgozásával, fordításával, kiállításával, közvetítésével kapcsolatos kérdések lehetnek, melyek a szerzőt egész életében, halála után pedig 70 évig örököseit illetik meg. A kikötött idő lejárta után a szerzői jog szabaddá válik, a mű szabad felhasználású lesz. Ez abban az esetben is bekövetkezik, ha a szerző után nem maradnak örökösök. A szerző személyhez fűződő jogait azonban a szabad felhasználás esetén sem szabad megsérteni.

A szerzői jog érvényességi idejében a művet használni kizárólag a szerző engedélyével, érvényes vagy törvényes licenc keretében vagy jogszerű bírósági döntés alapján lehet.

A vagyoni jog korlátozásának törvényes esetei közé tartozik a művek könyvtári és levéltári használata. A könyvtárak számára fontos szempont az eredeti mű nyilvános terjesztése haszonbérlet vagy kölcsönbe adás alapján.

A művek többszörözése csak a szerző engedélyével történhet, kivéve, ha a mű hasznosítása személyes szükségletekre és olyan céllal történik, amely sem közvetve sem közvetlenül nem kereskedelmi jellegű. Meg kell azonban különböztetni az egy példányban történő, személyes használatra szánt sokszorosítást a nyomdai sokszorosítástól. A nyomdai másolás a szerzői jogokba való durva beavatkozást jelenthet, amiért a szerzőnek joga van különböző mértékű ellenszolgáltatást kérni.

Könyvtárak a szerző engedélye nélkül készíthetnek másolatot a műről az alábbi esetekben: saját gyűjteményükből személyes kérésre, csak a könyvtár vagy levéltár tereiben használható művelődési vagy tudományos-kutatási céllal, vagy az eredeti műről a saját gyűjtemény számára archiválási, védelmi céllal. Ha a könyvtárak saját olvasóik részére, művelődési, tudományos-kutatási céllal készítenek a művekről másolatokat, azt kizárólag a könyvtár tereiben használják és ott is hagyják, nem kell térítést fizetniük. Erről az olvasókat tájékoztatni szükséges, ha az olvasók ettől eltérnek, a felelősség az ő személyüket terheli.

A sokszorosítás szabályai csak és kizárólag a papír alapú másolásra vonatkoznak, nem érvényesek a digitális vagy elektronikus másolatokra. Az európai szabályozással összhangban minden szerzői jogokat érintő online szolgáltatás engedélyhez kötött. A digitális formában elérhető alkotások közül a szabad felhasználású anyagok kódolatlanok, távolról elérhetőek, nyomtathatóak. A kódolt digitális mű-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vek esetén csupán egyetlen példányban nyomtatható a mű a felhasználó számára, további nyomtatás blokkolás miatt lehetetlen, sőt a használat sem engedélyezett. A korlátozás jelszóval védett felhasználást is jelenthet. Ha a digitális könyvtár a hagyományos könyvtárhoz hasonlóan biztonságosan működik, a használó egyetlen nyomtatott példányt kap, az eredeti mű pedig a digitális könyvtár szerverén marad.

Speciális művek az iskolai alkotások, amelyeket a diákok tanulmányi kötelezettségük teljesítése közben hoznak létre. Ezekben az esetekben is védett a szerzői jog, de a törvény a felhasználás jogának engedélyezését kivonja a szerző egyetértése alól. Az iskola és a szerző licenc szerződést köthet a felhasználást illetően, de az iskolának akkor is jogában áll, hogy a szerző hozzájárulása nélkül hasznosítsa a művet.

A digitális mű olvasása és nyomtatása a használók által akkor legális, ha a használó személyes igényeit szolgálja, saját számítógépén történik. Minden egyéb esetben a digitalizált mű korlátlan és ellenőrizetlen sokszorosításához a szerző hozzájárulását kell kérni.

(Prókai Margit)

05/213

MÜLLER, Harald: Kopienversand vor Gericht. Börsenverein und Wissenschaftsverlage verklagen deutsche Bibliotheken und Subito e.V. = Bibliotheksdienst. 38. Jg. 2004. 9.no. 1120-1125.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

A másolatküldés a bíróság előtt. A tudományos kiadók beperlik a német könyvtárakat és a Subito egyesületet

Másolatszolgáltatás; Szerzői jog

2004 nyarán a Német Könyvkereskedők Egyesülete (Börsenverein) és néhány nagy folyóiratkiadó cég Németországban, Angliában és az Egyesült Államokban egyidejűleg három feljelentést tett német könyvtárak ellen. A vád: jogtalanul küldenek a felhasználóknak folyóiratcikk-másolatokat.

A konfliktus hosszú évekre nyúlik vissza. A német kiadók már az 1960-as években megkísérelték megakadályozni – sikertelenül – a szerzői jogi törvény alkotásánál, hogy az új jogszabály lehetővé tegye a könyvtáraknak cikkek másolását használóik számára. A következő években állandó vita folyt a folyóiratcikk-másolatok jogosságának kérdésében. Az 1990-es évek közepén merült fel az NSZK-ban egy központi könyvtárközi ellátó intézmény (SUBITO) terve, mikor azonban ebbe az Oktatási és Tudományügyi Minisztérium a kiadókat is be akarta vonni, több kérdésben nem tudtak megegyezni. Elsősorban a digitális úton történő közvetítés jogi kérdése maradt nyitva. A Könyvkereskedők Egyesülete jogtalannak találta, hogy cikkmásolatokat szolgáltassanak a közvetlen használóknak, ezért 1994 szeptemberében próbapert indított a hannoveri Műszaki Könyvtár ellen. A Szövetségi Bíróság elutasította a vádat, de utalt arra, hogy a szerzői jog ebben a vonatkozásban hézagos.

2000-ben újra kísérlet történt a könyvtárak és a kiadók között egy átfogó keretszerződés létrehozására, mely szabályozta volna a folyóiratcikkek digitális úton történő eljuttatásának feltételeit, de az éveken át húzódó tárgyalások sem vezettek eredményre.

2003 szept. 13-án új szerzői jogi törvény lépett életbe. Bár a Könyvkereskedők Egyesülete és a kiadók a törvény előkészítésének ideje alatt széles körű kampányt folytattak érdekeik érvényesítéséért, az általuk javasolt tiltás végül nem került be a törvény szövegébe. Az új jogszabály leszögezte, hogy a nyomtatott kiadványok szövege digitális úton is hozzáférhetővé tehető, nem foglalt viszont állást egyértelműen a felhasználónak való közvetlen küldés kérdésében.

2004-ben ez ügyben három feljelentés érkezett. Angliai ill. amerikai illetékességű nemzetközi kiadóvállalatok két ízben feljelentést tettek a kölni Orvos-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tudományi Könyvtár és fenntartója, Észak-Rajna-Vesztfália tartomány ellen azzal a váddal, hogy az ott folyó folyóiratcikk-másolat szolgáltatás sérti az angol ill. amerikai szerzői jogot. Ezzel egy időben a Német Könyvkereskedők Egyesülete a müncheni tartományi bíróságnál feljelentést tett az augsburgi Egyetemi Könyvtár ellen. Az utóbbi, kifejezetten mintapernek szánt feljelentés célja: jogilag tiltsák meg a könyvtáraknak ill. a SUBITO-nak, hogy könyvtárközi kölcsönzés keretében cikkmásolatokat küldjön a felhasználóknak. A beadvány azzal is érvelt, hogy a SUBITO üzleti vállalkozás, s mint ilyen csak külön kiadói engedéllyel készíthetne másolatokat, ilyen engedéllyel azonban nem rendelkezik. A feljelentők egyúttal az EU Bizottságnál is panaszt emeltek Németország ellen, arra hivatkozva, hogy a német szerzői jog ellene mond a magasabb rendű EU jogszabályoknak, amelyek szerint a német könyvtárakban folyó másolatkölcsönzés egyértelműen jogellenesnek tekinthető.

A panaszt tevők érvelése szerint a cikkek könyvtári kölcsönzésére vezethető vissza, hogy a tudományos folyóiratok megrendelése Németországban évente 6%-kal csökken, ami nekik tetemes veszteséget okoz. (Arról viszont hallgattak, hogy a folyóiratok árát a kiadók évről-évre ennél jóval nagyobb mértékben emelték, a befagyasztott vagy csökkenő költségvetésű könyvtárak ezért voltak kénytelenek folyóiratokról lemondani.)

A tudományos folyóiratok információihoz való hozzájutás problémája azonban nem egyszerűen jogi kérdés. A tudományos eredmények nyilvánossá tételének mai rendszere alapjaiban megkérdőjelezhető, mert szemben áll az Open Access elvével. Ezért 2004-ben az EU Bizottság megbízott két intézményt, (a brüsszeli és a toulousei egyetemi könyvtárakat) a kérdés távlati megoldását szolgáló javaslat kidolgozására. Ugyancsak 2004-ben publikálta az angol Alsóház Tudományos és Technikai Bizottsága állásfoglalását ez ügyben *Scientific Publication: Free for all?* címmel. Véleményük szerint az agresszív árpolitika és a lemaradó könyvtári költségvetések katasztrofális eredményhez fognak vezetni.

Göttingenben a tudományos élet és a könyvtárak képviselői szerveztek akcióközösséget „A szerzői jog és a tudomány" névvel, azzal a céllal, hogy a képzés és a tudományos élet számára mindenkor és mindenhol lehetségessé váljon a világ tudományos információihoz való hozzáférés.

(Katsányi Sándor)

Könyvtárosi hivatás

05/214

CROWLEY, Bill – GINSBERG, Deborah: Professional values: priceless = Am. Libr. 36. vol. 2005. 1. no. 52-55.p.

Egyesült Államok: a könyvtárosi szakképzettség elértéktelenedésének veszélyéről

Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárügy

Alapvető változás megy végbe az USA valamennyi könyvtártípusában: a könyvtárosság „deprofeszszionalizálódása". A munkáltatóknak nem érdeke magas szaktudású emberek alkalmazása. Amerikában a közkönyvtárak könyvtárosai adminisztrátorokká süllyedtek. Míg a referensz-munka régen tradicionálisan teljes állású, szakképzett munkaerőket igényelt, manapság akár gyorstalpaló tanfolyamon végzett emberekkel töltik be az állásokat. A felsőoktatási és szakkönyvtárak álláshirdetései alacsony fizetésű asszisztensi vagy szakreferensi állásokat ajánlanak, és pusztán felsőfokú szakirányú vagy főiskolai végzettséget kívánnaak meg. Ehhez képest a követelmények között szerepel egy második nyelv ismerete, adatbázis-kezelő képesség, és minden egyéb, ami csak elképzelhető.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárosok azt szeretnék, hogy a megszerzett fokozat jó karrier-lehetőséget biztosítson, de a példák ennek ellenkezőjét mutatják: alacsony a fizetés, s nem kapják meg a megfelelő megbecsülését. Pályájuk nagy részét arra fordítják, hogy megerősítsék és megvédjék végzettségük érvényességét. Ez a feladat egyre nehezebbé válik, hiszen a könyvtárak munkaerő-toborzási gyakorlata egyre jobban leértékeli a könyvtáros munkáját.

A globalizáció kiterjesztette az információoktatást és az ezzel kapcsolatos munkaerő-ellátást is, aminek következtében a szaktudás és a műveltség önmagában nem elegendő egy állás, munkahely megszerzéséhez. A könyvtáros szakma is csak addig tud létezni az amerikai kultúrában, amíg el tudja ismertetni önmaga fontosságát.

Tudjuk, hogy az amerikaiak nagyra értékelik a piaci sikert, és a piaci értékek áthatják közszolgálat döntéseit is. Az amerikai értékek jelentős szerepet játszanak abban, hogy a közösség hogyan támogatja, illetve osztja el a felsőoktatási, iskolai, és szakkönyvtárakra, valamint a mostanság születő létesítmények, például az információs centrumok számára fordítandó összeget. Sajnos a külső szemlélők, beleértve a külső tanácsadókat is, gyakran csak a könyvtárosok által felmutatható gazdasági értékeket veszik figyelembe.

Annak van némi alapja, hogy a könyvtárosok a túlélés érdekében nem hagyhatják figyelmen kívül a bevált marketing technikákat. Meg kell azonban húzniuk azt a vonalat, ameddig befogadhatják ezeket anélkül, hogy aláásnánk a közkönyvtárak közművelődési funkcióját. A pusztán csak piaci értékekre való koncentrálás elégtelen ahhoz, hogy szakmánk elismertetését elérhessük a használók körében.

Félő, hogy a 21. században a könyvtárosi munka mint elnevezés el fog tűnni, s az állásokért folyó harcban az üzleti diplomával rendelkezők nagyobb eséllyel fognak indulni.

A felsőoktatási könyvtárakat éppen saját sikereik teszik tönkre. Dicséretes vezető szerepük a digitalizálásban egyre több forrást tett elektronikusan elérhetővé. Ugyanakkor ezek online elérése nem ösztönzi a hallgatókat, hogy a könyvtárt fizikai valójában felkeressék. Az egyetemi döntéshozók kénytelenek szembesülni a költségcsökkentés követelményével. Az intézmények komolyan fontolgatják, hogy a magasan kvalifikált könyvtárosok számát minimumra csökkentsék, s a könyvtárosokat könyvtári asszisztensekkel vagy más, nem könyvtárosi végzettségű alkalmazottal helyettesítsék. Az egyetemi könyvtárosok számára a hosszú távú túlélést a kar követelményeihez való alkalmazkodás jelenti, pl. az oktatásban, a fizetős képzésekben való részvétel, tudományos fokozat szerzése.

Az iskolai könyvtárakban még kevésbé beszélhetünk 21. századi fejlődésről. Az iskolák hagyományosan az iskolai könyvtárosok hiányával küszködnek. Emiatt az iskolák alacsonyabb képzettségű könyvtárossal is beérik, vagy teljesen beszüntetik ezt a fajta szolgáltatást. Mindez nem kedvez a szakma elismertségének.

Az amerikai könyvtárosság léte összefonódik a közkönyvtárak sorsával. Az óvodás kortól az idős korig terjedő széles skálájú programok és szolgáltatások biztosítják a könyvtárosok jövőjét. Minthogy a közkönyvtárakat helyileg finanszírozzák, fontos, hogy szolgáltatásaikkal alkalmazkodjanak a helyi közösség igényeihez. Mostanában egyre több könyvtár kínál a kölcsönzési lehetőségen túl pl. internet használati lehetőséget, vagy hosszabb nyitva tartást, hogy a dolgozók esti órákban is felkereshessék az intézményt.

A 21. századi túlélés feltétele, hogy a könyvtárosok a helyi önkormányzatokkal és döntéshozókkal együttműködve maguk határozhassák meg a munkaköri elvárásokat. Ez olyan előny a közkönyvtárak szempontjából, amit nem kellene kidobni az ablakon. Az üzleti tanácsadók által hirdetett divatos szeszélyek, pl. a deprofesszionalizáció, általában. 5-7

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

évig tartanak. Megfontolandó tehát az ilyen tanácsok elfogadása, hiszen egy lerombolt pozíciót nehezebb újraépíteni, mint szinten tartani.

A könyvtárosok oktatásában történt változások különösen nagy hatással lesznek arra, hogy a könyvtárosok képesek lesznek-e elérni a kultúrában az őket megillető helyet. Sok hagyományos könyvtárosi program átalakult információs programmá, aminek főleg anyagi okai vannak. A globális piaci feltételek mellett egyre kevesebb pénz jut a társadalombiztosításra, az oktatásügyre, s több a vállalati versenyképesség biztosítására. A technikai tudományok ebből profitálnak, tehát az információtudomány jobban elfogadott ebben a trendben, mint könyvtártudomány.

Ha könyvtárosok képzéséből kiirtják az oktatási, kulturális, közművelődési ismereteket, s csak az informatikai szempontok jellemzik a tananyagot, akkor a jövő generáció tud ugyan információt kezelni, weboldalt szerkeszteni, de nem fogja tudni, mit jelent az olvasókkal való foglalkozás vagy, hogy mi a gyerekirodalom.

A könyvtárosság előtt két lehetőség van: vagy önálló tudományág marad, ami oktatási, információs és közművelődési komponensekkel is rendelkezik, vagy az információtudomány része lesz. Ha a könyvtárosság elfogadja, hogy az információtudomány részhalmaza, akkor tevékenysége leszűkül az adatbázisok kezelésére.

Ha a könyvtárosság nem lesz képes meghatározni önmagát mint alapvető eszközt a kulturális értékek elérésében, akkor ezt a piac fogja helyette megtenni, ami nem mindig racionális.

(Szénászky Mária)

05/215

CHENG CORREIA, Cynthia: From LIS to CI. Practices, issues, and recommendations = Inf.Outlook. 9.vol. 2005. 1.no. 38-41.p.

A könyvtár- és tájékoztatástudománytól a versenytárs-figyelésig. Gyakorlat, problémák és ajánlások

Könyvtárosi hivatás; Online információkeresés; Tájékoztatás -kereskedelmi

A szerző, a *Knowledge inForm* nevű tanácsadással és képzéssel is foglalkozó cég egyik vezetője és az ún. *versenytárs-figyelés* (competitive intelligence) szakértője – aki a bostoni Simmons Főiskola könyvtári tanszékén is oktat – úgy érzékeli, hogy a könyvtárosok és tájékoztatási szakemberek közül egyre többen érdeklődnek a versenytárs-figyelés koncepciója iránt. Ennek segítségével szeretnék ugyanis emelni tevékenységük színvonalát és értékét, valamint újrafogalmazni feladataikat. Sokan közülük úgy gondolják, csak így lehet boldogulni az egyre nagyobb versenyt diktáló üzleti és szakmai környezetben, és egyre többen ismerik fel, milyen óriási az igény az üzleti stratégia és döntéshozatal segítése iránt.

Gyakran faggatják a szerzőt, hogy válhat egy könyvtári-tájékoztatási szakemberből versenytárs-figyeléssel foglalkozó profi kutató. Az elhangzó kérdések és a gyakorlat számos témát vetnek fel (feladatok, készségek kialakítása, kapcsolatépítés, új források és eljárások alkalmazása stb.), amiről érdemes szólni, ezért sorra veszi a különböző funkciókat és szerepeket, részletesen kifejtve, miképpen válhat egy könyvtári-tájékoztatási szakemberből versenytárs-figyelő, illetve hogyan tud a két szakterület együttműködni.

Az információ-gyűjtés sajátosságainak felvázolása után részletesen foglalkozik a két „szakma" hasonló és eltérő vonásaival, valamint azt az utat tekinti át, amelyen egy információs szakembernek adott esetben a versenytárs-figyeléssel foglalkozó csoportban végig kell mennie, majd a munkához szükséges legfontosabb képességek egész sorát ismerteti.

(Murányi Lajos)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/216

WEIGAND, Nicole: Wie sehen heute die Berufsaussichten für Bibliothekare aus, wie verändert sich das Berufsbild und kümmert sich jemand um diese Fragen? = Bibliotheksdienst. 38. Jg. 2004. 10. no. 1239-1245.p. Bibliogr.

Milyenek a könyvtárosi hivatás perspektívái, hogyan változik a pályakép és foglalkozik-e valaki ezekkel a kérdésekkel?

Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás

A német szakfőiskolai képzés keretében könyvtárosi diplomát szerzettek nagy része munkanélküli marad, szerencsés esetben részmunkaidőben vagy időleges szerződéssel tud elhelyezkedni. Ennek ellenére szinte senki sem vizsgálta meg, hogy a képzettek száma arányos-e a szakma felvevő kapacitásával, vagy inkább a munkanélküliek számát növeli. 1998 óta nem elemezték a német könyvtárosképzés helyzetét a nemzetközi (európai) mezőnyhöz viszonyítva. A könyvtárosi tanulmányokat kezdők nem kapnak világos és egyértelmű képet szakmai lehetőségeikről.

Az elhelyezkedési lehetőségeket korlátozza az alapképzés túlzott szakosodása. A specializálódást elég lenne a munkába állás utánra hagyni. Újra kellene gondolni a középszintű (szakfőiskolai) képzés jellegét, jelenleg ui. a főiskolai diplomás könyvtárosok a rutin jellegű könyvtári munkához túlképzettek és nagyon drágák, a szaktájékoztatáshoz és a menedzseri feladatokhoz viszont képzetlenek.

A legfontosabb követelmény, hogy valaki felelősen foglalkozzon a képzésből kikerültek pályaútjával és sorsával.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 247

Oktatás és továbbképzés

05/217

YI, Hua: Library instruction goes online: an inevitable trend = Libr.Rev. 54.vol. 2005. 1.no. 47-58.p. Bibliogr.

A könyvtárosképzés elkerülhetetlenül az online üzemmód felé tart

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Online üzemmód

A felsőoktatásban világszerte egyre terjednek az online képzési és tanulási módszerek. Az USÁ-ban például a felsőoktatási intézmények közel fele kínál internetes vagy webes kurzusokat. Ezt a trendet társadalmi–gazdasági, demográfiai és technológiai tényezők magyarázzák: nagy az igény az információs és információtechnológiai jártasság elsajátítására, és ebből adódóan a folyamatos továbbképzésre; egyre több a „nem hagyományos" (idősebb, munkaviszonyban álló stb.) egyetemi hallgató, a „hagyományos" diákok pedig az ún. Y-generációhoz tartoznak; a szemléltetési lehetőségek fejlődését pedig az online tananyagok, online szolgáltatások, online kurzusok, webes oktatási segédletek és szoftverek stb. jelzik. Az online képzés a távoli és a campuson tanuló diákokat egyaránt érinti.

A felsőoktatási könyvtárak hagyományos funkciói tovább élnek, de a munkafolyamatok egyre inkább a számítógépes hálózaton valósulnak meg, időtől és tértől függetlenül. A könyvtárhasználati képzés, azaz az információs jártasság átadása az online képzés számára ideális terep, legyen szó akár a szaktárgyi kurzusokba beépített, akár csak könyvtári tárgyú képzésről, illetve akár egy vagy több alkalomról, akár egy teljes kurzusról.

Az online használóképzés térhódítását az is magyarázza, hogy az információforrások a és információs szolgáltatások legtöbbje maga is a számítógépes hálózaton található, a diákoknak erre van igényük, és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a szaktárgyak oktatói is egyre inkább a számítógép-hálózatra helyezik át kurzusaikat. A szaktárgyak oktatói ugyanakkor abban érdekeltek, hogy a könyvtárosokkal együttműködve tanítsák meg a hallgatókat az eredményes irodalomkutatás technikáira, és az információ értékelését helyezzék a kurzusok középpontjába.

A könyvtárosoktól ezen területen is egyre többet várnak el, miközben kevesebb forrás áll rendelkezésükre. A használóképzésben több hallgatót, nagyobb létszámú csoportokat kell fogadniuk, miközben a tananyag is egyre bonyolultabb, ezért élnek az online képzés lehetőségeivel. A hálózaton emellet megoszthatják kollégáikkal a tapasztalatokat és az oktatási módszereket.

Az online környezet ideális a több, önálló, de ugyanakkor egymáshoz kapcsolódó modulból álló képzés lebonyolítására. Támogatja az önálló, gyakorlat-központú tanulást, a kutatási módszerek és lépések elsajátítását. Az online képzésnek a tanuló személye áll a középpontjában; aktív részvételt, interaktivitást, önálló tanulást és kezdeményezőkészséget várnak el tőle. A képzés időpontját úgy célszerű megválasztani, hogy a diákok kellő motivációval rendelkezzenek a tanuláshoz (például amikor az önálló feladatok beadása közeleg).

A felsőoktatási könyvtárosok az online használóképzés feladatát remekül el tudják látni, mert az idők folyamán igen sokrétű számítógépes és oktatástechnológiai jártasságra tettek szert (adatbázisok, weblapok, online oktatási anyagok stb.). Az összehasonlító kutatások szerint az online oktatás hatékonysága azonos lehet a tantermekben folyó képzésével.

(Hegyközi Ilona)

05/218

BAWDEN, David – VILAR, Polona – ZABUKOVEC, Vlasta: Education and training for digital librarians. A Slovenia/UK comparison = Aslib Proc. 57.vol. 2005. 1.no. 85-98.p. Bibliogr.

„Digitális könyvtárosok" oktatása és képzése. A szlovén és a brit gyakorlat összehasonlítása

Elektronikus könyvtár; Felmérés [forma]; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Továbbképzés

A vizsgálat során egy nagy képzési hagyományokkal rendelkező, viszonylag nagy országban (az Egyesült Királyság) és egy kis, nemrégen függetlenné vált, szűkebb képzési kínálattal rendelkező országban (Szlovénia) az elemezték, hogy a könyvtár- és tájékoztatástudományi képzésben hogyan jelenik meg a digitális könyvtári munkára való felkészítés.

A vizsgálatban Ch. Borgman hármas modelljét vették figyelembe, aki a könyvtárosok tudását és készségeit a következőképpen tagolta: konceptuális (az információigény „lefordítása" keresési tervvé, mentális modell létrehozása), szemantikai-szintaktikai tudás (az információs rendszerek közös és egyedi jellemzőinek megértése, új rendszerek megismerésének képessége, ezekhez a keresési stratégia megfelelő alkalmazása) és technikai készségek (a számítógépes eszközök és konvenciók ismerete).

Szlovéniában egyedül a ljubljanai egyetem könyvtörténeti, könyvtár- és tájékoztatástudományi tanszékén folyik felsőfokú képzés; nemrégen vezették be a posztgraduális és doktori képzést. Jelenleg hét normál és nyolc posztgraduális kurzuson kínálnak digitális könyvtárakkal kapcsolatos ismereteket. Továbbképzést (többnyire egy-két napos tanfolyamokat) a nemzeti és egyetemi könyvtár (hat kapcsolatos a digitális könyvtárakkal) és a maribori IZUM-intézet szervez (itt négy releváns tanfolyamot találtak).

A normál képzésben a bevezető jellegű kurzusok a tovább bővíthető, alapozó jellegű konceptuális tudásra összpontosítanak. A technikai készségeket már ismertnek veszik, ezeket a hallgatók más szervezésben tanulmányaik elején elsajátítják. A posztgraduális kurzusokban a modell mindhárom eleme folyamatosan jelen van; összetett kompetenciákat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

igyekeznek kialakítani, egyben az információs források létrehozására is felkészítve a hallgatókat. A továbbképzésben szűkebb területekre összpontosítanak (e-folyóiratok, OPAC), vagy technikai alapkészségeket adnak át (ECDL), a korábbi normál képzés hiányait pótolva.

Az Egyesült Királyságban tizennyolc egyetem tizenhat normál és 47 posztgraduális kurzust kínál. Két egyetemen (City University London, Sheffield University) vizsgálták részletesen a posztgraduális képzést, a többi egyetem esetében a weblapok információira támaszkodtak. Továbbképzéssel három szolgáltató (Aslib, TFPL és CILIP) foglalkozik.

Az Egyesült Királyságban inkább az a jellemző, hogy a könyvtáros szakmába posztgraduális képzéssel jutnak a munkatársak, nem pedig normál képzés révén. Kifejezetten digitális könyvtári kurzus nem létezik, de vannak kurzusok rokon területeken, például a hálózati információmenedzsment témakörében, és mindenütt vannak ilyen tárgyak: könyvtári menedzsment, metaadatok, tudásszervezés, információkeresés. A digitális könyvtárak konceptuális tudnivalói számos kurzusban megjelennek, a technikai tudást alapozó információtechnológiai kurzusok közvetítik. Újdonságként 2004-2005-ben a City University-n posztgraduális jellegű digitális könyvtári képzés indul.

A továbbképzésben a technikai készségeket adottnak veszik, és a rövid tanfolyamok közül sok hasznosítható a digitális könyvtári munkában. Nagy az érdeklődés, a szolgáltatók tehát jól reagáltak az igényekre.

Megállapítható, hogy a digitális könyvtári ismereteket mindkét országban a meglévő kurzusokba integráltan, azok hagyományos előnyeit megőrizve oktatják. Bizonyos általános témákat fontosnak tartanak: forrástipológia és doménelemzés, számítógépes jártasság, információkeresési és -elemzési készségek, a használói viselkedés, metaadatok stb. Az egyes kurzusok maguk választják meg, mit tartanak fontosnak, és milyen formában oktatják azt. Szigorúan előírt tantervet senki nem igényelne, de a tárgyalandó témák és elsajátítandó készségek jegyzékét érdemes lenne összeállítani az országos szakmai szervezeteknek, illetve az EUCLID-nak mint a képzés nemzetközi szervezetének.

(Hegyközi Ilona)

05/219

POULAIN, Martine: La formation continue des professionnels des bibliothèques aux États-Unis: évolution récente = Doc.Bibl. 50.vol. 2004. 4.no. 273-284.p.

Könyvtárosok továbbképzése az Egyesült Államokban: újabb fejlemények

Tanulmányút; Távoktatás; Továbbképzés

A szerző Fulbright ösztöndíjjal hat hetet töltött az Egyesült Államokban, hogy tanulmányozza az ottani könyvtáros-továbbképzési programok szervezeti rendszerét és tartalmát, különös tekintettel azokra az eszközökre és feltételekre (pl. internet, technológiai újdonságok), amelyek a továbbképzésen belül a távoktatás helyzetét meghatározzák. Bár a fő hangsúlyt a folyamatos továbbképzésre helyezi, a távoktatás vonatkozásában kitér a kezdeti képzésre is.

(Autoref.)

05/220

HILL, Chrystie R.: Everything I need to know I learned online = Libr.J. 130.vol. 2005. 3.no. 34-35.p.

„Online közösségek" a könyvtárosok szolgálatában

Számítógép-hálózat; Továbbképzés

„Az online közösségek a könyvtáros szakma gyökereihez visznek vissza bennünket: vagyis ahhoz a civil felelősséghez, hogy az emberi tudás minden formáját globálisan és megkülönböztetés nélkül sugározzuk szét" – áll a szerző cikkének „tételmondatában". A *Webjunction* nevű közkönyvtári szakportál

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(www.webjunction.org) munkatársaként szerzőnk az *online közösséggel* foglalkozik, és gyakorlatilag Észak-Amerika valamennyi közkönyvtárával kapcsolatban áll.

Az online közösség olyan emberekből áll, akik az internet révén időtől és tértől függetlenül kapcsolatot tartanak egymással; nemcsak szakmai kérdéseket vitatnak meg, hanem „hétköznapi" témákkal (nyaralással, háziállatokkal, álláslehetőségekkel stb.) is foglalkoznak, politikai akciókat szerveznek, szűrő-programokat írnak, enciklopédiákat publikálnak stb. Ha az ember könyvtáros, megdobban a szíve attól a gondolattól, hogy milyen óriási mennyiségű ingyenes információ forog már közkézen.

Számos könyvtáros-közösség alakult a világhálón az elmúlt évtizedben: az 1992-ben indult *PUBLIB* már több, mint 5000 tagot számlál (http://sunsite3.berkeley.edu/PubLib/), említhető az *OSS4LIB* (Open Source Systems for Libraries = Nyílt forrású könyvtári rendszerek: http://www.oss4lib.org/) vagy egyéb, például kooperációs tájékoztató szolgáltatás is.

Kereskedelmi vetélytársaink régebben alkalmazzák ezeket a közösség-építő technikákat, mint mi, de mi is használjuk az *Amazon*-t ismertetések olvasására és írására, felkeressük az *Ask.com*ot vagy az *MSN Messenger*t tájékoztatásra, ellátjuk olvasóinkat a *Yahoo*n ingyenes levelező címekkel, és ellátogatunk a *Craig's List*-re is. Siránkozás helyett („Nekünk kellett volna lenni az első!") gondoljunk inkább arra, milyen komoly pozíciót vívtunk ki már az információt keresők és információt nyújtók közösségében.

Az online közösség következő fajtája teljesen hálózati jellegű már: helyi tartalom-publikálást végez, olykor több résztvevő közreműködésével. A tagok gyakran profilokat használnak, csatolásokkal a munkahelyükhöz, kapcsolati címekkel, érdeklődési területekkel, képekkel. Itt említhetjük meg a könyvtári témájú *blog*-okat (mint a TechnoBiblio.com), az együttműködéssel készülő hálózati enciklopédiákat (Wikipedia.org) és a könyvtáros közösségeket is – pl. a http://learningtimes.com címen.

Egyesek úgy gondolják ugyan, hogy nincs idő ezekre a vitafórumokra, levelezőlistákra, blogokra, hálózati címekre, de ezeket két alapvető és lényeges szakmai ok miatt nem tudjuk nélkülözni: 1) mindig szűkében vagyunk valaminek (létszámnak, időnek, pénznek, könyveknek vagy olvasóknak); 2) a meglévő forrásokkal dolgozunk és oldjuk meg azokat a problémákat, amelyeket már mások megoldottak. A jó hír az, hogy egy online közösségben az elsajátított ismeretekkel segíteni tudunk magunkon és másokon is.

Életünk során rengeteget izgulunk azon, hogy majd „kit választanak ki". Olvasóinknak azt mondjuk: „Válassz ki engem!" – egy szolgáltatásért, közhasznú információért, egy DVD-ért stb. Az online közösségben az a nagyszerű, hogy *te választhatod ki őket*. A lényeg, hogy a megfelelő csoport legyen az, amelyhez vissza-vissza lehet térni, és beszélgetni lehet egymással. A szervezők ezt akár archiválhatják, csoportosíthatják, kiadhatják is: mindez a közösség tapasztalatait fogja tükrözni, ami mindannyiunké. Munkánkat is jobban fogjuk végezni, mert nem kell feltalálnunk a spanyolviaszt, nem pazaroljuk forrásainkat, és elmondhatjuk, hogy fejlődünk – olvasva, tanulva, közösen, az online közösség tagjaként.

(Murányi Lajos)

Egyesületek, konferenciák

Lásd 262-263

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

Lásd 235, 278

Egyetemi könyvtárak

05/221

MCABEE, Sonja L. – GRAHAM, John-Bauer: Expectations, realities, and perceptions of subject specialist librarians' duties in medium-sized academic libraries = J.Acad.Librariansh. 31.vol. 2005. 1.no. 19-28.p. Bibliogr. 6 tétel.

A szakreferensek feladatai közepes nagyságú egyetemi könyvtárakban: a vezetők elvárásai, a valóság és a munkatársak véleménye

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Munkaszervezet; Szakreferens-szolgálat; Vezetés

A két amerikai könyvtáros szerző tanulmánya egy kérdőíves felméréséről számol be, amelyet 21 közepes nagyságú egyetemi könyvtár és az ott dolgozó 138 szakreferens körében folytattak le. Ez a vizsgálat három kérdésre keresett választ:

- Miképpen tudná a saját könyvtáruk (Jacksonville State University Library, JSUL) vezetése a dolgozókat rávenni egy korszerűbb tájékoztató szolgálat bevezetésére?
- A JSUL többet kíván-e munkatársaitól, mint a hasonló méretű és hasonló feladatokat ellátó felsőoktatási könyvtárak?
- Más-e a feladatok fontosságáról vallott felfogása a vezetésnek, mint a dolgozóké?

A szakirodalom áttekintése után a szerzők a vizsgálatba bevont huszonegy intézmény vezetőitől a szakreferensek munkaköri leírásait kérték be – a könyvtárakat véletlenszerű mintavétel alapján választottak ki –, majd az ott dolgozó tájékoztató könyvtárosoknak egy hat pontból álló kérdőívet küldtek (ezt a cikk végén, a függelékben közlik), amelyben azt tudakolták, mi a munkaköre neve, mi a végzettsége, mióta dolgozik az adott munkahelyen, milyen státuszban dolgozik, hogyan értékeli a megadott tevékenységeket, van-e esetleges észrevétele.

A szakirodalom áttekintése és a kérdőívek értékelése nyomán kiderült, hogy a JSUL-ban egykor alkalmazott konzultatív szakreferensi modell már a múlté: a megkérdezettek 70%-a is arról számolt be, hogy a központi tájékoztató ponton dolgozik, és nem irodában fogadja az érdeklődőket. A munkaköri leírások is azt igazolták, hogy a JSUL vezetése reálisan ítéli meg, mit várnak a szakreferenseiktől: a tájékoztatás és oktatás teszi ki a munkaidő zömét, míg a többi teendőre (állománygyarapításra, tanszéki kapcsolattatásra, bizottsági feladatokra stb.) jóval kevesebb idő jut.

Az eredmények alapján a JSUL megalapozottan térhet át a tervezett „holisztikus" felfogású könyvtári tevékenységre és az ebből adódó új feladatkörök megfogalmazására.

(Murányi Lajos)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/222

SIMS, Lee: Academic law library web sites: a source of service to the „pro se" user = Legal Ref.Serv.Q. 23. vol. 2004. 4.no. 1-28.p. Bibliogr. 108 tétel.

Egyetemi jogi könyvtárak webhelyei: szolgáltatások a laikus használók számára

Egyetemi könyvtár -jogtudományi; Honlap; Online üzemmód; Referensz

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az elmúlt évtizedben az internet terjedésével párhuzamosan rendkívüli mértékben megnövekedett a lakossági perek száma. Ugyanakkor a hagyományos, személyes referensz-kapcsolatok hanyatlóban vannak, és egyre többen veszik igénybe az online referensz-szolgáltatásokat. A szerző állítja, hogy az egyetemi jogi szakkönyvtárak számára a laikus használók kiszolgálásának az egyik legjobb lehetősége a könyvtár webhelye. A jogi információk online szolgáltatása erősen különbözik a hagyományos személyes referensztől, mert az előbbinél kisebb az esélye annak, hogy a könyvtárost beperelik vagy jogászi tevékenységgel vádolják. A szerző áttekinti a laikus használók számára hasznos webhelyek jellemzőit, számba veszi azokat az egyetemi jogi könyvtárakat, amelyek kínálják ezeket, példákat ad olyan webhelyekre, amelyeket kimondottan a laikus használó igényei szerint terveztek, és javaslatokat tesz a webhelyek megfelelő szerkezeti felépítésére.

(Autoref.)

Lásd még 228, 246, 253, 258-259, 272, 276, 282

Közművelődési könyvtárak

05/223

SLÍŽOVÁ, Daniela: Verejné knižnice v Slovenskej Republike v roku 2003 = KniŽnica. 5.roč. 2004. 11-12.no. 518-522.p.

Közkönyvtárak a Szlovák Köztársaságban 2003-ban

Közművelődési könyvtár; Statisztika [forma]

A szlovák közkönyvtárak 2003-ra vonatkozó statisztikai adatai egyáltalán nem hízelgőek. Az állományok csökkentek, a gyarapítási keretek igen szűkösek. A kölcsönzési forgalom és a beiratkozott olvasók száma is csökkent. Növekedést pusztán az információs technológia területén lehetett regisztrálni, ahol a számítógépek és a szerverek száma növekedett. Igen elszomorító a helyzet a nagyobb beruházások, különösen a könyvtárépítés és -átalakítás területén. A cikkben közreadott táblázatok és grafikonok átfogóan szemléltetik a szlovák közkönyvtárak jellemző statisztikai adatait.

(Autoref.)

05/224

WINOGRODZKA, Katarzyna: Automatyzacja bibliotek publicznych 2004. Raport = Poradnik Bibl. 2005. 2.no. 7-13.p.

A lengyel közkönyvtárak automatizációja: 2004-es jelentés

Felmérés [forma]; Közművelődési könyvtár; Számítógépesítés

A Kulturális Minisztérium felkérésére a Lengyel Könyvtárosok Egyesülete kérdőíves felmérést készített a közkönyvtárak számítógépesítésének állapotáról. A kérdőíves felmérés 8 kérdéscsoportot érintett: a vajdasági és járási könyvtárak gépesítésének

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

állapotát, a könyvtári szoftvereket, a könyvtári gépesítés folyamatát, a digitalizálás, a finanszírozás, a kisebb könyvtáraknak nyújtott segítség állapotát. A vizsgálat a 2000-2004 közötti időszakra terjedt ki.

2004 júniusában Lengyelországban 8663 közkönyvtári szolgáltató hely működött. Közülük azoknak a száma, ahol a gépesítést megvalósították vagy folyamatban volt a megvalósítása, csupán 2223, vagyis 25,66% volt.

A megkérdezettek közül 100%-osan gépesített (valamennyi könyvtári munkafolyamatban) mindössze 294 volt, összesen 3,39%.

A vajdasági könyvtárakban 36 munkaállomástól 260 munkaállomásig mozgott a gépek aránya. A gépek beszerzési idejében nagy eltérések mutatkoztak, hiába rendelkeztek valahol nagy számú gépparkkal, ha azokat többségében 1996 előtt vásárolták. Még a nagyobb vajdasági könyvtárakban is előfordult, hogy 2001 óta nem vettek új számítógépet.

Minden vajdasági könyvtárban helyi hálózatban dolgoznak és állandó internet elérést biztosítanak. A hozzáférési sebesség 5 nagy vajdasági könyvtárban 512 kb/s, 3-ban 1 Mb/s, 1 helyen 2 Mb/s, 10 Mb/s 3 helyen, 100 Mb/s 1 helyen.

Csupán 7 vajdasági könyvtárban van minden munkaállomás helyi hálózatra kötve, a többiben a gépek 69-99%-a működik hálózatosan.

Még kevesebb az olvasói internet-elérések munkaállomásainak az aránya: a legmagasabb Gdańskban (46), a legkevesebb Poznańban (2). A legtöbb helyen térítést kérnek az olvasóktól az internet használatáért, átlagosan óránként 2-4 zł-t. Néhány könyvtárban nem kérnek térítést a használatért a gyerekektől, diákoktól és munkanélküliektől, hét helyen teljesen térítésmentes az internet használata.

A könyvtárak többségére jellemző, hogy átveszi a Nemzeti Bibliográfia adatbázisának adatait.

Hat vajdasági könyvtár vállalta állományának digitalizálását, négy könyvtár rendelkezik saját digitalizációs berendezéssel. Hat könyvtár tervezi a digitalizálást. A könyvtárak többsége a regionális anyagát, régi nyomtatványait, savas papíralapú dokumentumait, speciális gyűjteményrészeit digitalizálja.

A könyvtárak gépesítésének finanszírozása a városi és községi könyvtárakban többségében költségvetési forrásból származik. 366 könyvtár kapott céltámogatást, számos könyvtárnak sikerült privát szponzorokat találnia, alapítványi támogatást szereznie. Csupán 2 vajdasági könyvtár kapott átfogó programokból és projektekből támogatást.

A könyvtári rendszerek telepítésének tekintetében a MAK és a SOWA program vezet (843 és 461 installációval). Az ALEPH 9 helyen, a HORIZON és a VIRTUA 1-1 helyen működik.

A vajdasági könyvtárak a gépesítésben támogatják a kisebb könyvtárakat. Informatikailag segítik a könyvtári rendszerek telepítését, a MARC 21 formátumra való konvertálást, az integrált könyvtári rendszerek beüzemelését. Információs segítséget nyújtanak a könyvtári rendszerekkel, a számítógépes képzéssel kapcsolatban, a pályázati lehetőségekről. Közreműködnek az adatbázisok építésének szervezésében saját adatbázisaik közrebocsátásával.

A könyvtári automatizálás érdekében szervezeti és módszertani segítséget nyújtanak kisebb könyvtáraknak a döntéshozatalban, a tárgyi eszközök beszerzésében, a projektekhez fűződő konzultációval és módszertani támogatással, a módszertani segédletek szakfolyóiratokban való publikálásával.

Anyagi segítséget nyújtanak a saját szervereikhez való csatlakozással, hozzáféréssel, a közös katalógusok biztosításával, elektronikus hírlevelek és elektronikus postafiókok rendelkezésre bocsátásával.

Közreműködnek képzések szervezésében, könyvtári programok, számítógépes és internetes tanfolyamok biztosításával, gyűjtemény feldolgozásban, regionális bibliográfiák készítésében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárak gépesítését költségvetési források (18 vajdasági könyvtárban) és céltámogatások (10 helyen) vagy privát források (5 helyen) biztosítják.

Lengyelországban 379 járás található, ebből 65 városi, ezek közül 272 rendelkezik közkönyvtárral. Az automatizálás a járási könyvtárak 95,96%-ában megvalósult, közülük 65-ben (23,9%) teljes mértékű volt a gépesítés. Az internet hozzáférés aránya a járási könyvtárakban 93%-os, ebből az olvasói hozzáférések aránya 74%.

A könyvtárak közül 232 rendelkezik katalógus adatbázissal és 112 bibliográfiai adatbázist épít. Digitalizálással foglalkozott 11 könyvtár, 13 pedig tervezi a tevékenységet.

A könyvtárak automatizálási finanszírozásának fő forrása költségvetési (249 járási könyvtár), 62 könyvtár céltámogatásban is részesült. Jelentős részük kapott egyéb forrásból, magán szponzorálásból, alapítványoktól hozzájárulást a gépesítéshez.

A kérdőíves felmérésben városi (3063) és községi (5600) közkönyvtárak vettek részt. A felmérés szerint 250 városi (8%) és 36 községi (0,64%) könyvtárban minden könyvtári munkafolyamat integrált könyvtári rendszerrel van gépesítve. Az internet használatáért az olvasóktól 319 városi (40%) és 130 községi (17,13%) könyvtárban kérnek térítést. A térítés mértéke a különböző könyvtárakban hasonló, óránként 1-5 zł között mozog.

(Prókai Margit)

05/225

BLANKINSHIP, Donna Gordon: Let's go to the mall = Libr.J. 130.vol. 2005. 2.no. 44-46.p.

Könyvtár a bevásárlóközpontban: amerikai tapasztalatok

Könyvtárpropaganda; Közművelődési könyvtár

Amikor 2000-ben az *Indianapolis-Marion County Public Library* (IMCPL) egyik fiókkönyvtára „kinőtte" addigi helyét, a vezetés – kreativitásának (és a véletlennek) köszönhetően – egy meglehetősen szokatlan helyet, egy bevásárlóközpontot talált forgalmas fiókja számára (*Glendale*), ahol az alapterület közel háromszorosára nőtt, a nyitvatartásnak igazodnia kellett az üzletekéhez, a forgalom megduplázódott, a kölcsönzött kötetek száma pedig 35-40%-kal nőtt. Ez a megoldás nem volt idegen az IMCPL számára, hiszen egyik fiókja régóta az indianapolisi gyermek-múzeumban működik. (A helyi múzeumok és iskolák katalógusait is integrálták a közkönyvtárak online katalógusaiba, így az olvasók a város valamennyi könyvtárában egyszerre tudnak tájékozódni.)

A bevásárlóközpontba telepített fiókkönyvtár nem egyedüli megoldás. A Seattle melletti *King County Library System* (KCLS) *Crossroads Bellevue* fiókja hasonló megoldást talált (2001-ben): nagysebességű internet-hozzáférést és foglalkozásokat kínál gyermeknek, fiataloknak és családoknak egy helyi bevásárlóközpontban. A KCLS a pozitív tapasztalatok nyomán további kisebb (ún. *Library Connection*) fiókokat nyitott, legutóbb 2004-ben a *Southcenter*t. Ezek a létesítmények a felhasználókra koncentrálnak elsősorban, és úgy kínálják az olvasnivalót, mint a könyvesboltok. Nincs tájékoztató részlegük, és csak néha bukkan fel itt egy-egy főfoglalkozású, diplomás könyvtáros. Az elért forgalom nagysága, népszerűsége és a többi üzlettel való „szimbiózis"-a miatt sikeres ez a megoldás. (A cikkíró harmadik példája az Ohio állambeli Dayton Metro Library egyik fiókja, a *Huber Heights*.)

A költségek szempontjából is jól szerepelnek ezek a könyvtárak, mert bár kialakításuk valamivel drágább, mint a hagyományosaké, a kölcsönzött kötetek száma (az alapterületre vetítve) az átlag négyszerese, így jóval olcsóbbak, mint a többiek. A bevásárlóközpontok könyvesboltjai sem konkurensei, hanem partnerei ezeknek a könyvtárnak, amelyek „oázist" jelentenek a betérők számára.

((Murányi Lajos)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/226

BIRD, Angela – TEDD, Lucy A.: Reader development and ICT. An overview of projects in Welsh public libraries = J.Librariansh.Inf.Sci. 36.vol. 2004. 4.no. 159-174. p. Bibliogr.

Olvasásfejlesztés és információtechnológia. Walesi közkönyvtári projektek áttekintése

Felmérés; Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Olvasás

Nagy-Britanniában számos kormányzati dokumentum foglalkozott az 1990-es és 2000-es években azzal, hogy a közkönyvtárak milyen fontos szerepet töltenek be az olvasás népszerűsítése és az információtechnológia alkalmazása terén. A People's Network program keretében négyezer közkönyvtárat szereltek fel korszerű számítógépekkel, internet-eléréssel, munkatársaikat pedig kiképezték a számítógépek használatára és a használók segítésére. A program sikeres megvalósítását követően a közkönyvtárak érdeklődése afelé fordult, hogy hogyan lehetne az információtechnológiát az olvasás népszerűsítésére felhasználni.

Az infrastruktúrát biztosító People's Network program kezdeti tapasztalatairól beszámoló jelentés szerint a könyvtárakba csak a számítógépek miatt járó látogatók 40%-a később könyvtári tag lett. Walesben az átlagnál nagyobb arányban vonzotta a program a fiatalokat és a férfiakat, és alábbi pluszt eredményezte az olvasás népszerűsítése szempontjából:

- lehetőséget adott a közös érdeklődésű olvasók találkozására és véleménycseréjére,
- az önálló olvasmányválasztásra
- és egyéb tevékenységekre, például a szerzőkkel való webes csevegésre.

Walesben egy hároméves (2002-2004) projekt keretében, melyet 300 ezer fonttal támogatott a Lottóalap (Estyn Allan – Branching out in Wales), olvasóközpontú, magát a könyvtárat és gyűjteményét aktívan propagáló szolgáltatások kialakítását tűzték ki célul. Mind a 22 közkönyvtári hálózatban külön felelőse van az olvasás népszerűsítésének.

Give me a Break néven országos olvasási programot hirdettek meg, amely az említett 22 könyvtári hálózat számára ötletekkel és segédletekkel szolgál (www.givemeabreak.org). Az olvasás népszerűsítésével foglalkozó munkatársak körében végzett felmérés tanulsága, hogy bár a könyvtárosok és az olvasók is elismerik az új technológia hasznosságát az olvasás népszerűsítésében, néha célzottan fel kell hívni az olvasók figyelmét a megfelelő webhelyekre (Whichbook – www.whichbook.net, Stories from the Web – www.storiesfromtheweb.org stb.).

Az országos program weblapja 2004 májusától üzemel. Ez az első, olvasóknak szóló weblap Walesben; információi kétnyelvűek és mind az angol, mind a walesi nyelvű műveket népszerűsítik; célközönségüket elsősorban a 40 évesnél fiatalabbak, az időhiánnyal küzdők jelentik, akik nem tudnak eljutni a könyvtárakba. Az ajánlott könyvek fiataloknak szólnak, vonzó külsejűek, a férfiakat és nőket egyaránt érdeklik, walesi vonatkozásúak.

A walesi People's Network program jövőjéről átfogó elemzés készült (www.cymal.wales.gov.uk).

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 249, 266, 269, 271, 285

Tudományos és szakkönyvtárak

05/227

ÂDROVA, G.V.: Nekotorye voprosy avtomatizacii naučnyh bibliotek = Naučn.Teh.Bibl. 2004. 12.no. 32-36.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Néhány kérdés a tudományos könyvtárak automatizálásával kapcsolatban

Általános tudományos könyvtár; Számítógépesítés

Az utóbbi időben a szakirodalomban sok figyelmet szentelnek az új technológiák könyvtári gyakorlatba történő bevezetésének. A szerző arra a kérdésre keresi a választ, mit tehetnek a könyvtárak azért, hogy ne legyenek kiszolgáltatva a programozók döntéseinek, hanem ők mondhassák meg a fejlesztési irányokat. Véleménye szerint a könyvtárak számítógépesítésének egyetlen akadálya, hogy a hagyományos gyakorlat aktívan és keményen ellenáll az új technológiáknak. Ennek alátámasztására teszi fel és válaszolja meg az alábbi kérdéseket.

1. kérdés: Mit jelent a könyvtár automatizálása általában, és ezen belül a tudományos könyvtárak számára?

Válasz: Automatizáltnak nevezhető-e a könyvtár, amikor saját honlapja, internetes csatornája, helyi hálózata, számos munkaállomása, 1,5 rekordos információs állománya van, ugyanakkor a könyvtárosok még mindig ceruzával kartonokra írják a dokumentumok jelzetét a nyomtatott betűrendes tárgymutató alapján? És a szomszédos épületben lévő részlegek még tájékoztatási célra sem tudják használni az elektronikus katalógust? A megoldás az lehet, hogy a teljes könyvtári folyamatot gépesítik, ehhez azonban hozzáértő szakemberek szükségesek.

2. kérdés: Kinek kell kidolgoznia a programokat? Kinek kell koordinálnia a munkát a könyvtáron belül? Ki elemzi az elvégzett munkát, és dönt a korrekciókról? Kivel lehet konzultálni, ki ad tanácsokat? Végül, személy szerint ki a felelős ezekért a speciális munkákért?

Válasz: Egyszerűnek tűnik kijelenteni, hogy át kell szervezni a tudományos könyvtárat, és létre kell hozni az innovációs technológiák bevezetésével foglalkozó részleget, a vezető beosztások között pedig az automatizálásért felelős igazgatóhelyettesi munkakört. A gyakorlatban azonban mindenki másban jelöli meg a könyvtár-automatizálási feladatokat, egyesek a helyi hálózat felállításában, mások az elektronikus katalógusok létrehozásában. Ebből az következik, hogy a feladattal különböző könyvtárakban más-más részleg foglalkozik (van ahol a műszaki osztály, van ahol a tájékoztatási részleg), más-más szintű irányítással (osztályvezetőtől a gazdasági igazgatóhelyettesig). A fő okot a megfelelő szabályozások hiányában lehet keresni.

3. kérdés: Miért nincsenek meg a szükséges szabályozások, vagy legalább a módszertani ajánlások? Ha már nincsenek, az egyes könyvtárakban ki jogosult arra, hogy kidolgozásukat kezdeményezze? Milyen főhatósághoz lehet fordulni bonyolult esetekben?

Válasz: Ezek már olyan összetett kérdések, hogy megoldásukhoz először az irányítással foglalkozó munkatársak továbbképzését kellene megoldani. Nemrég még pontosan kidolgozott rendszerben folyt a tudományos és közkönyvtárakban dolgozók továbbképzése. Ezt kellene megújítani.

4. kérdés: Honnan vegyék a munkaerőt?

Válasz: Ez nagyon komoly probléma, mivel egyrészt nagy az igény a szakképzett könyvtárosok iránt, másrészt az irányító szervek részéről érzékelhető a könyvtári szakma lebecsülése. A munkaerőhiány miatt „boldog-boldogtalant" felvesznek, így aztán igazán sem könyvtári szakmai kérdésekről, sem az automatizálásról nem lehet komolyan beszélni. A megoldás a képzési rendszer átalakításában, illetve a munkaügyi központok általi megfelelő finanszírozásban rejlik. Elsősorban nem vezetőkre és marketingesekre van szükség, hanem a dokumentumok tudományos feldolgozását végző, számítógépes munkában jártas katalogizáló könyvtárosokra, módszertanosokra, bibliográfusokra. Ilyen szakemberekre támaszkodva a könyvtárak automatizálásához szükséges idő jelentősen rövidülhet.

(Viszocsekné Péteri Éva)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/228

ZÄGL-KUMPF, Ursula: Von der ZBL zur ZB MED Bonn: Eine zentrale Fachbibliothek mit zwei Standorten Oder: Wie die Vernunft siegt = Bibliotheksdienst. 38.Jg. 2004. 9. no. 1039-1042.p.

A Német Központi Mezőgazdaságtudományi Könyvtár integrálása a bonni egyetemi könyvtár kari könyvtárába. Országos szakkönyvtár két székhellyel, avagy Győz az ésszerűség

Egyetemi könyvtár; Országos szakkönyvtár -mezőgazdasági; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A német agrártudományi szakkönyvtár sorsa rendkívül fordulatos. Elődje az 1847-ben alapított Királyi Mezőgazdasági Tanoda poppelsdorfi könyvtára volt, az intézmény utóbb mint Porosz Királyi Mezőgazdasági Akadémia működött, majd a bonni Egyetemi Könyvtár alapításakor annak szakrészlege lett. 1950-ben a Német Tudományos Társaság a mezőgazdaság és környezetfejlesztés tudományos szakkönyvtárává nyilvánította, 1983-ban új épületbe költözhetett, a bonni Nuss-allén kapott a könyvtár természettudományi és orvostudományi szakrészlegével közös otthont, s bár azóta a gyűjtemény többször is gazdát cserélt, helyileg ma is a Nuss-allén található.

Új fordulatot jelentett a „Kék listá"-ra (a kiemelten támogatott tudományos intézmények jegyzékére) való felvétele 1992-ben. Ezzel a gyűjtemény előkelő helyre került: az NSZK három kiemelt szakkönyvtára (a kölni Orvosi-, a hannoveri Műszaki és a kieli Közgazdasági Könyvtár) után az ország negyedik szakkönyvtárává vált mint Német Központi Mezőgazdasági Könyvtár (Deutsche Zentralbibliothek für Landbauwissenschaften).

1998-ban ismét váratlan, de ezúttal a könyvtár számára kedvezőtlen fordulat történt: egy felülvizsgálat után törölték a „Kék Listá"-ról, a számítógépesítés hiányosságaira és szervezeti problémákra hivatkozva; ugyanakkor a minősítő bizottság javasolta az államszövetségi és a tartományi szerveknek: vizsgálják meg, mi módon lehetne a mezőgazdasági irodalmi ellátásról a jövőben igényesen gondoskodni. A megoldás a könyvtár kétfelé választása lett: az élelmezéstudományi és a környezetvédelmi gyűjteményt 2001-ben a személyzet felével együtt a bonni Központi Orvosi Könyvtárhoz csatolták, (arra hivatkozva, hogy ezek irodalmát ez a könyvtár is gyűjti, így a kettősség az átszervezés után elkerülhető lesz), míg a hagyományos agrártudomány állományát és gondozásának feladatát a bonni Egyetemi és Tartományi Könyvtár vette át.

Az átszervezésből a könyvtár mindennapi használói keveset vettek észre, a kettészelt intézmény ugyanis változatlanul a Nuss-allén működött, és a két fenntartó könyvtár szoros együttműködésben igyekezett a szolgáltatások színvonalát megőrizni. Ennek ellenére a hagyományos agrártudományi gyűjteményben hatalmas lyukak jelentek meg. Ez késztette az Egyetemi és Tartományi Könyvtárat arra, hogy a gyűjteményt 2003-ban átadja a Központ Orvosi Könyvtárnak. Most ismét együtt van az élelmezéstudományi, a környezetvédelmi és az agrártudományi részleg. Azt tervezik, hogy az Egyetemi és Tartományi Könyvtár keretei között legalább is virtuálisan kialakítanak ismét egy mezőgazdasági szakkönyvtárat. Győzött a józan ész – jegyzi meg a beszámoló írója.

(Katsányi Sándor)

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

05/229

POPOVA, Nataliâ Fedorovna: Čto znaet rebenok ob Internete = Biblioteka. 2004. 9.no. 26-28.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mit tudnak a gyerekek az internetről?

Gyermekkönyvtár; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

Ukrajna legtöbb gyermekkönyvtárában még csak most kezdődik a számítógépesítés és az internet használata, a herszoni megyei gyermekkönyvtárnak azonban szerencséje volt, és bekerült az első korszerűsítési hullámba.

A könyvtárnak megvoltak ehhez a tapasztalatai: bibliográfiai adatbázisukat több mint tíz éve építik az új beszerzések alapján, folyamatosan gyarapodik az elektronikus dokumentumok állománya és a géppel olvasható hordozókon lévő gyűjtemény. Kidolgozták az információs világrendszerbe történő bekapcsolódás koncepcióját: egyrészt a fiatalok információhasználata terén, másrészt mint információszolgáltató, és a könyvtár az elektronikus források közötti eligazodás „navigátora" feladatot is vállalja. A szakemberek egyhangúlag állítják, hogy a gyerekek számára különösen fontos az elektronikus forrás megválasztása, segítségnyújtás a válogatási szokások kialakításában, a kapott információk elemző megértésében (a feladat ugyanaz, mint a nyomtatott könyvek esetén).

A koncepció megvalósítását végző munkacsoport a következő alapokra épített:

- az elektronikus források kiegészítik a hagyományosokat, a könyvtár hagyományos infrastruktúráját bővíti a honlap;
- az internetes szolgáltatások bővítik a könyvtári szolgáltatásokat;
- az olvasókkal folytatott munkában új feladat jelenik meg, az „információs körforgás" biztosítása, azaz az elolvasott könyv ösztönzi az internetes keresést, és fordítva: a bibliográfiai vagy faktorgrafikus adatbázisokban történt keresés találatai alapján az olvasó kéri a könyveket.

A gyakorlati megvalósítás azonban bonyolultnak bizonyult. A legnehezebb feladat az internet-használat költségeinek előteremtése volt, hogy a gyerekek anyagi-társadalmi helyzetüktől függetlenül, egyenrangúan tudjanak élni a lehetőséggel. A megoldást az USA ukrajnai követsége által hirdetett „Internet a közkönyvtárak olvasói számára" c. pályázat segítette. Az elnyert támogatás elegendő volt a szükséges berendezések megvételére, és két éves előfizetésre az internet-szolgáltatóknál.

2002 júniusában kezdtek hozzá a könyvtár honlapjának fejlesztéséhez. A munkát segítették egyrészt az olvasók, másrészt az ukrán és orosz, valamint a svájci gyermekkönyvtárosok a Chillas európai projekt keretében. A könyvtár honlapja a következő elemeket tartalmazza:

1. Bibliográfiai adatbázisok
2. Szöveges és képdokumentumok, ezen belül:
   - a gyerekek alkotásai,
   - helytörténeti-helyismereti publikációk,
   - könyvtári rendezvények forgatókönyvei és ezek tervezetei,
   - helyi írók gyermekek szóló művei
   - tájékoztató a könyvtárról,
   - ún. dinamikus információk (új szerzemények, aktuális oldalak, rendezvények stb.)
   - Tervezett oldalak: a herszoni iskolások tudományos és kutató munkái, valamint a múlt század elején kiadott gyermekkönyvek.
3. Navigációs eszközök

Az ukrán állami gyermekkönyvtárral, valamint a szevasztopoli és nyikolaevi városi gyerekkönyvtárakkal együttműködve megkezdték a források közös építését és hasznosítását. A könyvtárosoknak lehetőségük nyílt arra, hogy áttekintsék a gyermekeknek szóló, és a gyermekekkel foglalkozóknak szánt elektronikus forrásokat.

A 21. század pragmatikus gondolkodású fiataljai ugyanúgy szeretik a meséket és mágikus történeteket, mint elődeik. Az internet-szolgáltató osztály munkatársai elemezték, milyen célból keresnek a gyerekek az interneten. Az eredmény az alábbi sorrendet adta:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- művelődési – információkeresés iskolai alkotófeladatok (dolgozatok, fogalmazások) megoldásához;
- az internettel folytatott munka gyakorlása;
- kommunikációs – a 12-15 éves korcsoportban a kapcsolattartás az egyik pszichológiai jellemző;
- pihenés/szórakozás – elsősorban az alsó tagozatosokra jellemző;
- önkifejezés – elsősorban a tehetséges gyerekek vesznek részt a könyvtárak programjaiban.

Arra a kérdésre, hogy a gyerekek miért részesítik előnyben az internetet a többi információforrással szemben, a következő válaszokat kapták:

1. multimédiás és hipertext eszközök,
2. gyors információkeresés,
3. az így kapott információk szabad felhasználási lehetősége anélkül, hogy az eredeti szöveg sérülne;
4. interaktív kommunikáció.

A számítógépes korszakba lépve a gyermekkönyvtárra még egy fontos feladat hárul: a gyerekek szociális és pszichológiai felkészítése az információs társadalomra. A könyvtáros ugyanakkor megmarad elemzőnek is: ő választja ki a gyerekek és kamaszok számára az internetes forrásokat, határozza meg az ajánláshoz szükséges válogatási kritériumokat.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Iskolai könyvtárak

05/230

BUCKINGHAM, Ruth – McNICOL, Sarah: Schools and public libraries working together: a follow-up research project to extend reader development = Sch.Libr. 53.vol. 2001. 5.no. 14-15.p.

Iskolák és közkönyvtárak együttműködése a fiatalok olvasási kedvének előmozdítására

Együttműködés -szakerületi; Felmérés [forma]; Ifjúság nevelése olvasásra; Iskolai könyvtár; Közművelődési könyvtár

Ruth Buckingham disszertációjában 2001 áprilisában azt vizsgálta, hogy az iskolai olvasás-propaganda és a készségfejlesztés milyen hatással van a tanulók olvasási szokásaira. A *School Librarian*-ben publikált tanulmány után – ekkor már a Wight-szigeti Közkönyvtárak (Isle of Wight Public Libraries) dolgozójaként – újabb felmérést készített, de már Sarah McNicollal, a University of Central England könyvtárának munkatársával közösen a kutatás folytatására vállalkoztak, amely az iskolai és a közkönyvtárak olvasásfejlesztő tevékenységét – azok sajátosságait – vizsgálta. Az eredményeket ebben a cikkben foglalták össze. (A kutatási beszámoló teljes szövege a www.ebase.uce.ac.uk/projects/reader_development.htm címen olvasható.)

2002 szeptemberében több elektronikus levelezőfórumon a 11-16 évesek körében folyó olvasás-fejlesztéssel és olvasás-propagandával kapcsolatos kérdéseket tettek fel. A kért információk az alábbi témákat ölelték fel: a tevékenység rövid leírása, az érintett gyermekek száma és kora, a többi részvevő, nehézségek, előnyök. Rákérdeztek az iskolai és a közkönyvtárak szerepével kapcsolatos álláspontra is. Tizenkilenc válasz érkezett, nyolc iskolai és tizenegy köz- vagy közös könyvtárban dolgozó könyvtárostól. (Bár a minta kicsi volt, részletes képet adott a végzett munkáról és annak nagyságáról.)

Az olvasás-fejlesztéssel kapcsolatos tevékenység-típusok között szerepeltek olvasó-programok, olvasó-csoportok, díjak, írók meghívása, fesztiválok, könyvesbolt/könyvvásár, könyvklubok, kiállítások, mese-rendezvények, ismertetések, tantervi tevékenységek, tanuló-könyvtárosok és könyvajánlások. Az egyik válaszadó kijelentette, hogy minden könyvtáros tevékeny szerepet játszik az olvasó-ne-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

velésben, aminek során az olvasás „élvezetes, izgalmas és gyümölcsöző tapasztalattá válhat". A közkönyvtáraknak számos olyan erőssége van, amely ki tudja egészíteni az iskolai könyvtárakat, és erősíteni azt a nézetet, hogy az iskolai kereteken kívül az olvasás és a könyvek szórakoztatók. Bár egyetértés volt a két könyvtártípus együttműködéséből adódó előnyök tekintetében, többen nem tudták, hogy bizonyos esetben mi is lenne a speciális feladatuk. (Az egyik iskolai könyvtáros bevallotta, hogy nincs tisztában azzal, mi a a közkönyvtárak szerepe az olvasás propagálásában.)

A felmérést azután egy sor iskolai esettanulmány követte – ezt Wolverhamptonban és Wight szigetén végezték –, amely a könyvtárossal és diák-csoportokkal (focus groups) folytatott interjúból állt. A legérdekesebb eredményeket a diák-csoportoktól kapták, ezek a könyvtárakra, az olvasási szokásokra, az olvasással kapcsolatos attitűdökre, tevékenységekre és eseményekre vonatkoztak.

Kiderült, hogy a sikeres olvasás-propagandában a legfontosabb a) a felkészült személyzet, b) a célközönség ismerete, c) a megfelelő környezet és d) a partnerkapcsolatok.

Összegzésképpen megállapítható, hogy nehéz az együttműködésre időt találni, de ez hosszú távon megtérül. Jelenleg túl sok függ az egyéni lelkesedéstől, érdemes volna a szervezett szakmai tevékenységre (mint amilyen a *CILIP* és a *Reading Agency*) és a jelenlegi országos kezdeményezésekre is támaszkodni. A legfontosabb azonban a két könyvtártípus együttműködése, egymás munkájának jobb megismerése, akár közös továbbképzések vagy értekezletek révén.

(Murányi Lajos)

Egyéb könyvtárak

05/231

TARASENKO, A.A.: Rol' i soderžanie čteniâ v usloviâh izolâcii v penitenciarnyh učreždeniâh = Naučn.Teh.Bibl. 2004. 12.no. 36-40.p. Bibliogr. 8 tétel.

Az olvasás szerepe és tartalma a börtönkönyvtárakban

Börtönkönyvtár; Olvasás

Egy, a tomszki területen lévő büntetésvégrehajtási intézetben felmérést készítettek a 6-8 évre ítélt, magánzárkában tartott rabok olvasási szokásairól. A vizsgálatba bevont 13 fő szemmel láthatóan is eltért a többi fogolytól (degeneratív mimikájuk könyörtelen, emocionálisan szánalomra méltó, szélsőségesen impulzív személyiségekre utalt).

Nem lehet állítani, hogy ezek az emberek korábban nem olvastak. Magányukban azonban a könyvek maradtak az egyetlen olyan társuk, amelyikkel megoszthatták gondolataikat. Olvasási szokásaikat tekintve kezdetben detektívregényeket és erotikus könyveket olvastak, mások a büntetőjog vagy az orvostudomány (szexológia) iránt érdeklődtek. Idővel azonban „mindenevővé" váltak. Ahogy a börtön igazgatója elmondta, a halálra ítéltek leveleikben sokszor osztják meg a könyvekről szerzett benyomásaikat. Sokan bevallják, hogy életükben nem olvastak annyit, mint rabságuk alatt. A *Tomszki híradó* (Tomskij vestnik) c. lapban megjelentek a rabok versei is. Amikor nyomtatásban megjelent műveiket kézhez kapták, érezték meg először a kapcsolatot a külvilággal. Ezután mindegyiküknek megjelent a saját vonzalma és az olvasás során kedveltebb témakörök.

A fogva tartottak korszerű olvasásigényeiből kiindulva a választ arra a kérdésre, hogy mit jelent a könyv a magányban, az alábbiakban lehet összefoglalni:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. Ahogy a mennyiség átmegy a minőségbe, úgy kezdi ösztönözni az olvasás az agy aktív működését.
2. Megjelennek az intellektuális igények.
3. A lelki táplálék elsőbbséget élvez, lényegesebbé válik a többi igénynél.
4. Növekszik a kapcsolatok szintje.
5. Az élet harmonikusabb lesz, az érzelmek felélénkülnek, pozitív kicsengéssel.
6. Megjelenik az intellektuális szabadság fogalma: az információválasztás szabadsága még a betonkockában is érezhető.
7. A társadalmi kivetettség érzését felváltja az érzés, hogy része a világnak.
8. Új életet akarnak kezdeni.
9. Mit ad mindez? Segít-e visszatérni a társadalomba? Ha nem, akkor is az olvasás boldogságot jelentett, segített túlélni a nehéz éveket.

Ha az olvasás egészét vizsgáljuk, a kért könyvek tartalma szerint a következő fejlődést lehet tapasztalni:

1. rövid krimik orosz szerzőktől,
2. krimik orosz és külföldi szerzőktől, fantasztikus irodalom, rémségek, szerelem, kalandok;
3. történelmi kalandregények, sci-fik, szerelem, ismeretterjesztő irodalom;
4. történelmi, dokumentumregények, klasszikusok, tudományos problémák (történelem, filozófia, pszichológia, természettudományok).

Megfigyelték, hogy az olvasásban is érzékelhető a vezetők szerepe, hatása a többiek érdeklődésének fejlődésére. Ez odáig vezetett, hogy egy egész zárka ugyanazt kezdte olvasni, amit a hangadó választott: voltak zárkák, ahol például szórakoztató irodalmat nem vettek kézbe. A legérdekesebb, hogy amikor a „vezető" kiszabadult, a hatása sokáig megmaradt, bár a foglyok összetétele folyamatosan változott.

Fontos szerepet játszik a könyvtáros ajánlása is: sokszor olyan könyvet kérnek, amelyet a könyvtáros maga szeret.

Összefoglalásként a börtönkönyvtárak néhány speciális feladata:

1. Az ún. nagy, romantikus életutak leleplezése, a börtön folklór kiszorítása az igazi kulturális értékek bemutatásával.
2. Kapcsolattartási tréningek szervezése – viták égető morális témákban, szerepjátékok, ún. Jóság órák.
3. Segítség a társadalmi kapcsolatok rendezésében, találkozók szervezése a külvilággal.
4. Az alkotó törekvések támogatása és fejlesztése a különböző alkalmazott művészeti ágazatokban, a könyvek restaurálásban.

(Viszocsekné Péteri Éva)

05/232

LEDVINOVÁ, Jitka: Vezeňské knihovny v západním svete a v České republice 1. část = Čtenář. 57. roč. 2005. 1.no. 22-24.p.

A börtönkönyvtárak helye a nyugati világban és Csehországban. 1.rész

Börtönkönyvtár

LEDVINOVÁ, Jitka: Vezeňské knihovny v západním svete a v České republice. 2.část = Čtenář. 57.roč. 2005. 2.no. 64-65.p.

A börtönkönyvtárak helye a nyugati világban és Csehországban. 2.rész

Börtönkönyvtár

LEDVINOVÁ, Jitka: Vezeňské knihovny v západním svete a v České republice. 3.část = Čtenář. 57.roč. 2005. 3.no. 95-97.p.

A börtönkönyvtárak helye a nyugati világban és Csehországban. 3.rész

Börtönkönyvtár

A börtönkönyvtár fogalmának meghatározása hiányos, ha pusztán „börtönben található könyvtár"-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ként definiáljuk. Pontosabban a börtönkönyvtár „a szabadságuktól megfosztott elítéltek könyvtári szolgáltatásokkal való ellátását biztosító intézmény".

A börtönkönyvtár intézményének valójában egyszerre kétféle, egymástól jelentősen eltérő intézménytípus elvárásainak kell megfelelnie. A börtön intézménye szigorú zártságával és büntető jellegével, a könyvtár pedig a nyitottsággal, szabad hozzáféréssel egyszerre jelenik meg benne.

A két intézmény történeti fejlődése is jelentősen különbözik egymástól. A börtönkönyvtár szolgálatával kapcsolatban fölmerül, hogy kit is szolgál valójában az intézmény: az elítélteket vagy az ítéletvégrehajtó apparátust. A börtönkönyvtár egyszerűen csak könyvtár a börtönben, vagy a börtönprogram elválaszthatatlan rehabilitációs része is egyben. A könyvtár sikeres működése szempontjából nem választható szét mereven a kétféle küldetés.

A börtönkönyvtár funkcióját ötféle szempontban határozhatjuk meg. A *művelődés* teljesítésében heterogén igényeknek kell megfelelnie, az analfabetizmustól a közép, esetenként felsőfokú végzettségig. Ehhez széleskörű és különböző mélységű irodalommal szükséges rendelkeznie.

A börtönkönyvtár *rehabilitációs funkciója* terápiás programokban valósulhat meg, például a biblioterápiában.

A könyvtár a börtönben *információs központként* működhet, ahol a börtön szervezetéről, a fogva tartottak jogairól és kötelességeiről, valamint a külső világról egyaránt rendelkeznek információkkal.

A könyvtár a börtön *kulturális központja* is, ebben a funkciójában olyan tevékenységeket szervezhet, amelyek rendezvényeket, szakköröket, klubokat, összejöveteleket jelenthetnek.

Fontos a könyvtár *rekreációs, szabadidős funkciója* is, hiszen a börtönben a fogva tartottak elvileg rengeteg „szabadidővel" rendelkeznek. Ennek az eltöltését szolgálhatja a könyvtár még akkor is, ha az olvasás értéktelen, pihentető olvasmányokhoz társul. A börtönszemélyzet számára még ez is előnyös lehet az agresszió és a feszültségek levezetésében.

Valamennyi funkciónak természetesen aligha felel meg minden börtönkönyvtár, de választhat, hogy melyik funkciót részesíti előnyben.

A börtönkönyvtárak keletkezése szorosan összefügg a börtön intézményének a létrejöttével a 18-19. század fordulóján. A könyvek az európai és amerikai tömlöcökben már korábban, a 17. században is jelen voltak, de egyáltalán nem volt rendszeres a hozzáférésük, többnyire néhány lelkésznek a fáradozásaként sikerült hozzájuk jutni.

A 19. században a könyvek célja az elítéltek javító szándékú nevelése volt, ezért gondosan megválogatták a könyveket. Tartalmilag többnyire vallásos és erkölcsileg felemelő irodalom jelentette a könyvtárat. A könyvtáros szakma fejlődése a 19. században igen erőteljes volt; rohamosan növekedett ekkor a nyilvános könyvtárak száma. A börtönkönyvtárak ekkor hanyatlásnak indultak, sokszor megszűntek.

A 20. században újra felfedezték jelentőségüket, szoros kapcsolatban azzal a reformmozgalommal, amely a rehabilitációt hangsúlyozta. A börtönszemélyzet is felismerte, hogy a könyvtárak rendfenntartó és nyugtató értékekkel rendelkeznek.

A 20. század 30-40-es éveiben folytatódott a század eleji fejlődés erősödése, megnőtt az irodalom műveltségnövelő szerepe. Az 50-70-es évek között különböző terapeutás módszerek elterjedése jellemző. A 70-es évek jogi reformja a börtönök változását hozta. Javult a külvilággal való kommunikáció, a nyilvános könyvtárakkal való kapcsolat. A jelenlegi börtönkönyvtárakban mindenekelőtt az emberi jogokra és az olvasási igényre helyeződik a hangsúly. Az időlegesen fogva tartott személyeknek ugyanúgy joguk van az információkhoz, könyvekhez való hozzáféréshez, mint szabad társaiknak.

Az elítéltek gyakran eltérnek, különböznek a kinti társadalomtól, könyvtári szempontból főként az átlagosnál jellegzetesen alacsonyabb műveltségi szintben nyilvánulnak meg, ami szorosan összefügg az olvasással. Az elítéltek jelentős része teljesen vagy funkcionálisan írástudatlan.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az elítéltek viselkedését nem csupán saját individuális személyiségi struktúrájuk, hanem a többi elítélttel való együttműködésük is meghatározza. A börtönközösséghez való alkalmazkodás a szubkulturális szabályok, értékek, szerepek, nyelvek, szokások, rituálék betartását jelentik. A börtön szubkultúrája gyakran olyan erő lehet, amely a börtön rehabilitációs intézményrendszerével szembe helyezkedik.

A könyvtárosnak ismernie kell a börtön szubkulturális, íratlan szabályait. Az elítéltek társadalmi szükségleteiben is érvényesülnek a Maslow-féle keretek. Ha az alsóbb szintű igények kielégítetlenek (étel, meleg, biztonság-érzet), minimális érdeklődés mutatkozik a magasabb szükségletek iránt, amiket a könyvtár elégíthet ki.

Az alacsony képzettségi színvonal és írástudás ellenére magas azoknak a fogva tartottaknak az aránya, akik a könyvtárat használják. Jellemző, hogy azok is könyvtárhasználók lesznek a börtönben, akik korábban nem voltak azok. Az olvasás a börtönben könnyen elérhető, közkedvelt szabadidős foglalkozás. Az elítéltek olvasási szokásaira jellemző a szépirodalom, főként a bestsellerek kedvelése, de megjelenik a komolyabb irodalom olvasása is. Szakirodalomban a jogi anyagok, a paranormális jelenségek, a pszichológia, a nem keresztény vallások, a híres személyiségek életrajzainak kedvelése jellemző.

Az olvasók irodalmi irányultsága a büntetés letöltésével változik. Általában három típusú olvasó jellemző a börtönkönyvtárakban: az olvasási tapasztalatokkal nem rendelkező, az olvasási és könyvtári tapasztalatokkal rendelkező, de rendszertelen és kaotikus olvasó, valamint az önálló irodalmi orientációra képes, gyakorlott olvasó.

Az olvasás a börtönélet fontos része, amely segítheti az elítélteket abban, hogy életük nehéz szakaszán könnyebben átjussanak.

(Prókai Margit)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

05/233

WHITE, Sonya – DAVIES, J. Eric: Simplifying serials sourcing. A case study in decision support for managing electronic journals access = Bottom Line. 18.vol. 2005. 1.no. 7-13.p. Bibliogr.

Az időszaki kiadványok beszerzésének egyszerűsítése. Az elektronikus folyóiratokhoz való hozzáférés kezeléséről hozott döntések támogatása – esettanulmány

Egybehangolt állományalakítás; Elektronikus folyóirat; Esettanulmány [forma]; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Modellálás; Vezetés

Az emberiség tudásának fejlődésében mindig is fontos szerepe volt a tudományos eszmecserének, a gondolatok, felfedezések, módszerek megosztásának. A technika fejlődésével a kommunikáció egyre fejlettebb, és egyre nagyobb mennyiségű tudás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

válik egyre gyorsabb ütemben megismerhetővé. Valaha a tudósok levelezés útján osztották meg egymással tapasztalataikat, majd 1665-ben megjelent az első két tudományos folyóirat. 2002-re már közel 164 ezer folyóiratot publikáltak a világon, és az a szám az elektronikus publikációk révén egyre nő. Ezzel együtt azonban egyre nő a tudományos folyóiratok ára is, amivel a könyvtárak költségvetése mind nehezebben tud lépést tartani.

A költségek növekedésén túl az elektronikus folyóiratok megjelenése számos új kihívást jelent a könyvtárak számára. Lemondjanak-e a hagyományos folyóiratokról az elektronikus változat javára, vagy mindkettőt megrendeljék? Előfizessenek-e egy-egy periodikumra, vagy inkább a könyvtárközi kölcsönzésre és dokumentumszolgáltatókra támaszkodva szerezzék be használók igényei szerint a cikkeket? Jobban járnak-e, ha konzorciumot alakítanak a beszerzés érdekében? Lépést tudnak-e tartani a technikai eszközök és megoldások gyors fejlődésével, változásával? Hogyan tudnak gondoskodni az előfizetett elektronikus folyóiratok archiválásáról?

Az Egyesült Királyságban a folyóiratokhoz való gazdaságos hozzájutást először a Pilot Site Licence Initiative (PLSI), majd 1998 óta a National Electronic Site Licence Initiative (NESLI) keretében próbálják megkönnyíteni a tudományos és egyetemi könyvtárak számára. A kiadók különböző előfizetési konstrukciókat kínálnak fel a NESLI-nek, amely ezeket csokorba fogva kínálja fel a könyvtárak számára. A könyvtárak igényeik és lehetőségeik szerint választhatnak az előfizetési megoldások közül.

A NESLI megbízásából a Loughborough Egyetemen működő Library and Information Statistics Unit (LISU) 2000-ben és 2001-2002-ben készített felmérést és értékelést, melyben öt különböző típusú és méretű egyetemi könyvtár igényeit és előfizetési metódusát figyelembe véve vizsgálták a kiadók által kínált folyóirat-előfizetési lehetőségeket. A kiadók többsége meghatározott összegért az összes elektronikus folyóiratához hozzáférést ajánlott. Ez azonban csak a nagy könyvtárak számára elérhető, mivel az összeg meglehetősen magas. Más kiadók a már előfizetett papír alapú folyóiratok elektronikus változatát kínálják. Ez már több könyvtár számára elérhető megoldás, de ez is kiadás növekedéssel jár, hiszen a nyomtatott változat előfizetését nem lehet lemondani. Néhány kiadó különböző tudományágak szerint csoportosítva nyújtja az elektronikus folyóiratokat, és előfizetés esetén bizonyos kedvezményeket nyújt, ám a már futó megrendeléseket nem lehet lemondani, és összességében ez is a költségek növekedésével jár.

A második vizsgálatnál már volt olyan kiadói ajánlat, mely árkedvezménnyel kínálta a megrendelőnek az elektronikus folyóiratokat és egyben engedélyezte a nyomtatott előfizetés lemondását is. Mások az előző évi megrendeléstől tették függővé kínálatukat – akkor kaphatott kedvezményt a könyvtár, ha előző évben már előfizetője volt az adott folyóiratnak. Ám bizonyos járulékos költségek miatt így sem bizonyult gazdaságosabbnak a megrendelés.

Összességében mindkét vizsgálat azt mutatta, hogy az elektronikus folyóirat-megrendelés egyelőre nem jár megtakarítással, és a kiadók még nem alternatívaként, hanem extra ajánlatként kezelik az elektronikus folyóiratokat. Így a jelenlegi gyakorlat még nem ösztönöz az elektronikus folyóiratok kizárólagos előfizetésére.

(Fazokas Eszter)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/234

HOFFMANN, Ellen: The Canadian National Site Licensing Project and the logic model = Bottom Line. 18.vol. 2005. 1.no. 14-23.p. Bibliogr.

A kanadai országos licencelési projekt és logikai modellje

Egybehangolt állományalakítás; Elektronikus folyóirat; Felsőoktatási könyvtár; Modellálás

A tanulmány célja annak megállapítása volt, hogy a kanadai egyetemek kutatási kapacitása növelhető-e a publikált tudományos információk mennyiségének és mélységének növelésével – különösen az elektronikus folyóiratok bevonásával és együttműködésre alapuló használatával. Értékeli a Canada Foundation for Innovation hároméves demonstrációs programját, az ún. Canada National Site Licensing Projekt-et (CNSLP). Megállapítja, hogy a CNSLP sikeresen fedezte fel az elektronikus információk használatával kapcsolatos tárgyalások és licencek új modelljét, amivel kiszélesítette a kutatók számára rendelkezésre álló információk körét. A felmérésekből az is kiderült, hogy a válaszolók 80 százaléka szerint az e-folyóiratok elérhetősége jelentősen elősegíti kutatási tevékenységüket.

(Autoref.)

Lásd még 210

Állományvédelem

05/235

FULLERTON, Jan: Disaster preparedness at the National Library of Australia = Alexandria. 16.vol. 2004. 3.no. 175-179.p.

Felkészülés a katasztrófák elhárítására az ausztrál nemzeti könyvtárban

Állományvédelem; Elemi károk; Nemzeti könyvtár; Tervezés

A tanulmány az ausztrál nemzeti könyvtárnak (National Library of Australia, NLA) a különféle károk megelőzését szolgáló óvóintézkedéseiről számol be. Három fő területre koncentrálnak: a felkészülésre, a kockázatok kezelésére és az integrációra.

A felkészülés kiterjed

- az NLA gyűjteményeire, a személyzetre, az IT-rendszerre, adatokra és a berendezésekre,
- az összes lehetséges veszélyre (tűz- és vízkárokra, terrorista fenyegetésekre, rovarkárra, vandalizmusra stb.,
- a felelős személyek felkészítésére,
- a feladatok kijelölésére, a tervezésre, a reagálásra és a helyreállításra,
- külső tényezőkre (riasztó- és jelzőrendszerek, mentők stb.).

Az eddigi tapasztalatok – egy kisebb tűzeset – nyomán kiderült, hogy számos nehézség akadályozhatja a tűzoltók munkáját (az épület tervrajza nem állt rendelkezésre, kikapcsolták a füstjelzőket), és nem volt megfelelő terv sem a szükséges teendőkről. Egy évbe telt (és sok pénzbe került), mire az eseményt kiheverték. Azóta néhány kisebb vízkár is érte a könyvtárat: mindez arra ösztönözte őket, hogy jobban felkészüljenek az esetleges katasztrófákra, azaz minimumra csökkentsék ezek bekövetkeztének esélyét, illetve a károkat, hatékonyan reagáljanak, mielőbb helyreállítsák az eredeti állapotot és levonják a tanulságokat.

Az NLA katasztrófa-elhárítási terve a következő kérdésekkel foglalkozik:

- a kockázati tényezők felmérése,
- az olvasók és a személyzet biztonsága,
- az épület karbantartása és helyreállítása,
- kommunikáció (közönségkapcsolatok és sajtó),

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a különféle károk megelőzése, leküzdése,
- a kárelhárítás elkötelezett megtervezése,
- megfelelő felkészítés (minden szinten),
- megfelelő források biztosítása,
- az állandó készenlét fenntartása.

Egy állandó bizottság is alakult a tervezés elvégzésére (*Emergency Planning Committee, EPC*), amelyet a könyvtár egyik főigazgató-helyettese irányít, tagjai között pedig hat tapasztalt részlegvezető mellett több kulcspozíciót betöltő munkatárs (pl. a biztonsági szolgálat vezetője) is megtalálható. A bizottság kéthavonta ülésezik, de szükség esetén azonnal összehívják; összetétele garantálja, hogy stratégiai szinten tudjon foglalkozni a veszélyforrások felmérésével, és a megfelelő döntésekre jusson.

A felkészülést és a megelőzést segíti több segédlet, forgatókönyv és eljárás, így a kockázati tényezők számbavétele, a cselekvési terv, a fontos nemzeti dokumentumok jegyzéke, a megfelelő tárolóeszközök bevezetése, a könyvtárosok felkészítése és a különböző szerződések azokkal az intézményekkel és cégekkel, amelyek fontos szerepet játszanak a kármegelőzésben és az esetleges kárelhárításban.

(Murányi Lajos)

05/236

SABOV, Peter: Príprava koncepcie národného programu komplexnej ochrany historických knižničných fondov na Slovensku = Bull.SAK. 13.roč. 2005. 1.no. 5-10.p.

A szlovák történelmi könyvállományok komplex védelmére irányuló nemzeti program koncepciójának előkészítése

Állományelemzés; Állományvédelem; Publikálás -tudományos kiadványoké; Régi és ritka könyvek

A földrajzilag kicsi Szlovákia területén figyelemreméltó mennyiségű kézirat és nyomdatermék maradt fenn az előző századokból. Az európai uniós csatlakozással fontos feladattá vált a kulturális örökség védelme, a szakmailag érintett intézmények és az állami szervek közreműködésével.

A történeti könyvállomány problematikája röviddel a 2. világháború után jelentkezett. Az értelmiségi rétegek társadalmi üldözésével és vagyonának kisajátításával értékes kéziratok és nyomdatermékek kerültek az állam kezébe. A történeti könyvállomány sorsával azonban csak a 20. század '60-as éveiben kezdtek el foglalkozni, feltérképezni annak területi elhelyezkedését. A '80-as években ezt az állami feladatot igyekezett tovább fejleszteni a könyvkultúra történetének kutatási programja és a retrospektív nemzeti bibliográfia programja. A könyvtári törvény 2000-es megjelenésével törvényes keretek nyíltak ennek a történelmi küldetésnek a megvalósítására.

A történeti könyvállomány komplex védelmének elvi kérdéseiben figyelembe kellett venni a hasonló célzatú nemzetközi tapasztalatok eredményeit. Természetes elvárás az az elv, hogy a védelem nem csak a fizikai védelemre vonatkozik. Az IFLA gyakorlati kutatásai ezt a tényt megerősítették.

A komplex védelemmel kapcsolatban az alábbi fontos feladatok merültek fel:

- a dokumentumok előfordulási helyének föltérképezése, „de visu" vizsgálata a lelőhelyükön;
- kulturális és történeti értékük elemzése, minősítése, jelentése a történeti könyvállományba;
- a fizikai állapot megítélése;
- konzervátori hálózat, restaurátor műhelyek kialakítása Szlovákia területén;
- a gyűjtemény és az egyes dokumentumok nyilvántartása és szakmai feltárásának egyedi biztosítása a könyvtári törvény alapján;
- a veszélyeztetett gyűjtemények, a tartalmilag, művészileg vagy történetileg egyedi példányok előkészítése mikrofilmezésre vagy digitalizálásra;
- a szolgáltatások és információk hozzáférési szempontjainak kidolgozása;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- szakmai és népszerűsítő kiadványok megjelentetése (katalógusok, információs anyagok);
- országos finanszírozási alap létrehozása, amely biztosítja az értékes történeti könyvállomány gyarapítását, főként a slovacikum jellegű történeti értékek (antikváriumokban, nemzetközi aukciókon való) beszerzését;
- az állami intézmények rendszeres együttműködését a tulajdonosokkal, különös tekintettel a magántulajdonban lévő anyagokra;
- új szakmai generáció kiképzése a történeti könyvállomány kezelésére.

A Szlovák Nemzeti Könyvtár új szervezeti keretében kialakították azokat a feltételeket, amelyek a történeti könyvállomány kezelését, azonosítását biztosíthatják. Elfogadtak egy elektronikus formátumú nyilvántartási adatlapot, amely bármilyen típusú dokumentum legfontosabb adatainak azonosítására, elemzésére alkalmas. Technikailag a terepen a laptop-ok használata megkerülhetetlen. A munkatársak eljuttatása a terepre nehézkesnek bizonyult, a minisztérium ezért a helyszíni vizsgálatok számára egy speciális járművet bocsátott rendelkezésre, amely a legszükségesebb eszközökkel van fölszerelve.

A legfontosabb feladat, amelynek törvényi keretei is biztosítottak, a történeti könyvgyűjtemény feltárása, azonosító jelzetekkel való ellátása.

A nemzeti könyvtár minden tulajdonosnak megküldi azt a módszertani segédletet, amelyben alapvető információkkal szolgálnak a történeti értékű kéziratok és nyomtatványok fizikai védelmével és tárolásával kapcsolatban.

A védelem megvalósulása elképzelhetetlen a konzervátori és restaurátori hálózat kialakítása nélkül.

A védelemhez tartozik minden gyűjteményben és minden dokumentum esetén az alapvető nyilvántartások kialakítása (Szlovákiában könyvtárak, levéltárak és múzeumok rendelkeznek hatalmas mennyiségű, nyilvántartás nélküli dokumentumokkal). A nyilvántartáshoz, leltárba vételhez szükséges minimális adatok a következők: szerző, cím, a megjelenés helye és éve, kiadó vagy nyomda neve, oldalszám, adatok az előző tulajdonosokról, bélyegző, leltári szám.

A mikrofilmezés és digitalizálás célja, hogy az eredeti (papíralapú) hordozóról átvigye az információt új típusú médiákra. Legfontosabb feladata a hozzáférés biztosítása és az eredeti dokumentum védelme.

Szlovákiában nincs egységes rendszer a történeti könyvállományhoz való hozzáférés tekintetében. Minden intézmény saját kölcsönzői és kutatói szabályzattal rendelkezik. A nemzeti könyvtárban jelenleg készül az ezekhez a dokumentumokhoz való hozzáférés szabályozása, melynek keretében a következőket kell biztosítani:

- a történeti anyagokhoz való hozzáférés számára alkalmas olvasóterem,
- másolatok készítésére alkalmas technika,
- védőborítók, tokok, dobozok alkalmazása a kézbevételhez és szállításhoz.

A komplex védelem egyik súlypontja a nemzeti kulturális örökség népszerűsítése, melynek részeként két kötetben megjelent a „Kalauz Szlovákia történeti könyvtáraihoz" című kiadvány.

A jövőre nézve hasznos lenne, ha az érintett intézmények közreműködésével létrejönne egy válságkezelő központ, amely kezelné és koordinálná a különböző halaszthatatlan problémákat.

Európában és a világban egyaránt olyan nemzetközi projektek működnek, amelyek a „világ emlékezetének" megőrzését tűzték célul. Ennek része lehet a szlovák nemzeti múzeum és könyvtár törekvése, Szlovákia emlékezetének digitális megvalósítása.

(Prókai Margit)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/237

SHIMMON, Ross: The International Committee of the Blue Shield 1998-2004. An overview = Alexandria. 16. vol. 2004. 3.no. 133-141.p.

A Blue Shield (a Vöröskeresztnek megfelelő szervezet a kulturális örökség területén) nemzetközi bizottságának tevékenysége 1998 és 2004 között. Áttekintés

Állományvédelem; Elemi károk; Háborús károk; Közgyűjtemény; Nemzetközi szervezet

A nemzetközi „kék pajzs" bizottságot (International Committe of the Blue Shield, ICBS) négy, könyvtárakkal, levéltárakkal, múzeumokkal és emlékművekkel foglalkozó nem-kormányzati szervezet hozta létre azzal a fő célkitűzéssel, hogy az ember okozta és a természeti katasztrófák esetén segítse koordinálni a kulturális örökség védelmére irányuló erőfeszítéseket. Egyéb célok: a katasztrófákra való felkészülés szorgalmazása, a védelem fontosságának tudatosítása a közvéleményben, és a kormányok sürgetése a vonatkozó nemzetközi jogalkotásban való részvételre. Mivel a bizottságnak nincsenek saját anyagi forrásai, céljai elérésében csak úgy tud előrelépni, hogy szorosan együttműködik az UNESCO-val és más szervezetekkel. Újabban egyre aktívabb szerepet vállal, különösen a kulturális értékeket is érintő iraki háborús károkkal kapcsolatban, amelyek nagyságára nyilvános nyilatkozatokkal igyekezett felhívni a közvélemény figyelmét. A holland Prince Claus Alapítvány kezdeményezésével létrehozott egy kulturális vészhelyzetek kezelésére szolgáló alapot (Cultural Emergency Response), amely lehetővé tette a helyreállítási munkák megkezdését Irakban, Iránban és Marokkóban. Sikerült közelebb kerülnie annak a célnak az eléréséhez is, hogy az ICBS-t a nemzetközi Vöröskereszt kulturális megfelelőjeként ismerjék el.

(Autoref.)

05/238

VAN DER PLAS, Els: New fund for emergency aid to culture: Cultural Emergency Response = Alexandria. 16. vol. 2004. 3.no. 159-169.p.

Új pénzalap a veszélyeztetett kulturális értékek megmentésére, a Cultural Emergency Response – néhány példa a tevékenységére

Állományvédelem; Elemi károk; Háborús károk; Nemzetközi szervezet

A Cultural Emergency Response (CER) a Prince Claus Alapítvány és a nemzetközi „kék pajzs" bizottság (International Committee of the Blue Shield) közös kezdeményezésére jött létre 2003-ban Hollandiában. A CER célja gyorssegély nyújtása olyan esetekben, amikor a kulturális örökséget háború vagy természeti katasztrófa veszélyezteti. A cikk példákat hoz néhány esetre, amikor ténylegesen segítséget nyújtottak: a Bagdadi Egyetem központi könyvtára olvasótermének felújítása; a 2003. decemberi iráni földrengésben megrongálódott Bam Citadellára vonatkozó dokumentumok gyűjtése és digitalizálása; a marokkói Mestassa mecset helyreállítása, amely egy 2004. februári földrengés során rongálódott meg. A cikk felvázolja a CER prioritásait, igénybevételének feltételeit, szervezetét és pénzügyi támogatását. A szervezetnek sikerült létrehoznia egy egyéneket és szervezeteket összefogó nemzetközi hálózatot, amely képes felmérést végezni, tanácsadást és anyagi támogatást nyújtani a kulturális örökség védelmében, és megerősíteni a CER pozícióját egy kulturális „Amnesty International" szerepében.

(Autoref.)

Lásd még 252

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Különgyűjtemények

05/239

SABOV, Peter: Rekonštrukcie historických knižníc v podmienkach Slovenskej Národnej Knižnice v Martine = Knižnica. 6.roč. 2005. 1.no. 33-35.p.

Történelmi könyvtárak rekonstrukciója Szlovákiában

Együttműködés -belföldi; Régi és ritka könyvek gyűjteménye; Tájékoztatási rendszer -nemzeti

Szlovákia összetett történelmi múltjában rendkívül fontos volt azoknak az egyéniségeknek a szerepe, akik gyűjteményeikkel hozzájárultak a nemzet kulturális tudatának és művelődési igényeinek szolgálatához. A gyűjtemények jelentős része könyv volt, de számos egyedülálló kézirat és egyéb dokumentumtípusú gyűjtemény is fennmaradt. Valamennyi gyűjtemény mögött az a közös szándék húzódott, hogy megőrizzék Szlovákia alkotói és kiadói tevékenységét a kezdetektől napjainkig.

Rendkívül nagy érdeklődés övezi ezeknek a könyvtáraknak a rekonstrukciós törekvéseit. 1990 óta működik a nemzeti könyvtár keretei között a történeti könyvek tára, amely más testületekkel együttműködve a történelmi jelentőségű személyiségek magánkönyvtárainak rekonstrukciójával foglalkozik.

Rekonstrukcióra vár számos jelentős intézményi könyvtár is, mindenekelőtt a Matica slovenská állománya, és a Szlovák Társaság muzeális könyvtára. Rendkívül összetett, de annál fontosabb feladat volna a hajdani szlovák gimnáziumok anyagának rekonstrukciója is.

A folyamatot nehezíti, hogy sok régi gyűjteményben a nyilvántartások és katalógusok hiányosak, elvesztek vagy töredékes, hasznavehetetlen információkat tartalmaznak. A rekonstrukcióban ezért sokszor a szakemberek intuitív hozzáállására is szükség van.

Ha figyelemmel kísérjük a szomszédos országok könyvkultúra terén végzett kutatásait és összevetjük ezeket saját kulturális örökségünkkel, ha képesek vagyunk megérteni a történeti könyvgyűjtemények jelentőségét nemzetünk intellektuális fejlődésében, nem lesznek kétségeink a rekonstrukció jelenőségét illetően.

A rekonstrukció hatékonyságát illetően fontos, hogy minél több jelenleg ismeretlen vagy eltűnt kézirat és nyomtatvány előkerüljön. Ezért minden olyan, gyűjteményekkel kapcsolatos információ fontos lehet, amely előre viszi a kutatást. Számos olyan információs apparátust, jegyzéket, katalógust vagy mást szükséges felkutatni, amelyek a teljes gyűjtemény rekonstrukciójához vezethetnek.

Egy-egy megtalált dokumentum alapos analízise (szignatúra, kéziratos bejegyzései, a kötés formája és típusa) irányt adhat a rekonstrukciónak. A nemzeti könyvtárban a kérdés összetettebb, mert a történelmi feltételek a gyűjtemények többszörös költöztetésével jártak. Különböző területeken, azonosító jelzés nélkül található tízezres nagyságrendű köteteket kell egyenként, „de visu" megvizsgálni.

Minden állományt, gyűjteményt egyedileg szükséges feltárni. Érdekes lehet például Michal Rešetka magángyűjteményének és kéziratos anyagainak a vizsgálata. A források ezres nagyságrendű „tiszta szlovák könyv"-ről szóló adatokat jeleznek, és kb. ötszáz idegen nyelvű (cseh, magyar, német és más) művet jegyeznek. A Matica slovenská, közvetlenül alapítását követően 1863-ban 454 dokumentumot kapott. Sajnos nem tudjuk, hogy 1918 után hány dokumentum került vissza Szlovákiába Nyitráról és Budapestről. A könyvtár rekonstrukciója után jelenleg 126 kötet ismert az állományból.

Végül fölmerül az a kérdés is, hogy mi lesz az ily módon „rekonstruált" könyvtárakkal? A már említett könyvtári törvény jogi alapot teremt arra, hogy az értékes történeti gyűjtemények bejelentésre kerüljenek a történeti dokumentumok osztályára. Az elmúlt években számos olyan jelentős személyiség

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

magánygyűjteménye került a történeti dokumentumok tárába, akik a nemzeti kulturális örökség meghatározó egyéniségei voltak. A rekonstrukció egyúttal a dokumentumok komplex védelmét is szolgálja.

A gyűjtemények kutatási célú használatára különleges szabályozók mellett nyílik lehetőség, amelyek a nemzeti könyvtárban működő szlovák konzerválási alap jóváhagyásával, korlátozásával valósíthatóak meg.

(Prókai Margit)

Raktározás

Lásd 209-210

Feldolgozó munka

05/240

SUKIASÂN, E.R.: BBK: obŝaâ koncepciâ i programma razvitiâ = Bibliografiâ. 2005. 1.no. 18-25.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

A BBK általános koncepciója és fejlesztési programja

Szovjet osztályozási rendszer

2002-ben a Könyvtári-Bibliográfiai Osztályozási Rendszer (BBK) a fejlődés új útjára lépett. Már korábban is dinamikusan fejlődő osztályozási rendszerként tartották számon, 1997-től komoly átdolgozáson esett keresztül. 2000. november 1-jén az Orosz Állami Könyvtár, az Orosz Nemzeti Könyvtár és a Tudományos Akadémia Könyvtára együttműködési egyezményt írt alá a BBK továbbfejlesztéséről: többek között társszerzőkként felelősséget vállaltak az osztályozási rendszer könyvformátumú és géppel olvasható változatának kiadására és terjesztésére. 2003-ban az Orosz Állami Könyvtár keretein belül korábban létrejött BBK Fejlesztési Tudományos és Kutatóközpontjában kidolgozták a BBK modernizációjának 2002 és 2010 közötti stratégiáját, amely elsősorban az osztályozási rendszer modernizációját tűzi ki célul. A stratégia anyaga bevezetésből, négy fő fejezetből és mellékletekből áll. A Könyvtár honlapján (www.rsl.hu) elérhető valamennyi olyan dokumentum – és így a stratégia szövege is –, amely a BBK fejlesztésével kapcsolatban az utóbbi időben született.

A három alapvető változatban – teljes, közép- és rövidített táblázatok – létező BBK fejlesztésének első jelentősebb dokumentuma 1965. november 12-én született, amikor sor került az új osztályozási rendszer első kiadásának a könyvtári gyakorlatba való bevezetésére. Ezek után a hetvenes évek folyamán több konferencia és tudományos ülés témája volt az információkereső nyelvek és a BBK kapcsolata, a BBK használatának optimalizálása és az osztályozási táblák második kiadásának megvalósítása (ez utóbbi azonban még a nyolcvanas évek végén is financiális problémákba ütközött). A közben eltelt idő alatt mintegy 150 kiegészítés és módosítás jelent meg nyomtatott formában annak ellenére, hogy a kutatóközpont munkatársainak létszáma erősen csökkent, és megoldatlan volt az utánpótlás kérdése is.

Az 1990-es évek közepén új korszak kezdődött: a BBK anyagát szigorú revíziónak vetették alá – elsősorban a deideologizálás szempontjából. A módosítások után kiadták a táblázatok munkapéldányait, 1997-ben a közkönyvtárak, 1998-ban pedig a gyermek- és ifjúsági könyvtárak számára.

A BBK kiállta az idő próbáját: 35 éve használják több mint 25 orosz nagykönyvtárban a közkönyvtárak hálózatában. Nincs még egy olyan osztályozási rendszer, mint a BBK abból a szempontból, hogy a lehető legszélesebb palettát kínálja az osztályozás számára a legkülönbözőbb könyvtártípusok részére. Tartalma az idők során sokat és aktívan változott, a közepes kiadás átdolgozása és a teljes kiadás-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hoz készített kiegészítések és módosítások követik az idők változásait, ugyanakkor a gyakran felmerülő anyagi gondok miatt a BBK sosem lehet teljesen naprakész. Jelentőségét kiemeli viszont az a tény, hogy a BBK az egyedüli olyan osztályozási rendszer a világon, amely lehetőséget biztosít az alternatív – betűkkel és/vagy számokkal történő – indexelésre.

A táblázatok kiadásával a Libereja kiadó foglalkozik, a kiadás előre meghatározott terv szerint, a legszélesebb megrendelői-használói kör példányszám-igényeit figyelembe véve folyik, hiszen valamennyi könyvtár nap mint nap használja, forgatja a táblázatokat. A kiegészítéseket és a módosításokat viszont minimális példányszámban jelentetik meg nyomtatásban (szinte csak a kötelespéldány mennyiségét és a szerzők–közreműködők számát figyelembe véve), a használói kör ehhez az anyaghoz folyamatosan, az Orosz Állami Könyvtár honlapján keresztül, elektronikus úton juthat hozzá.

1999 óta a kutatóközpont évente két-három alkalommal tart módszertani szemináriumokat, konzultációkat, 2003-tól pedig területi–kerületi szintű konferenciákat is szerveznek a BBK új táblázatai használatának minél hatékonyabb elsajátítása érdekében.

Sajnos egyelőre megoldatlan a BBK-val kapcsolatos tudnivalók rendszerezett oktatása a könyvtárosképzés tanterveiben és programjaiban. Az óraszám, az előadások tartalma, a megfelelő szintű táblázatok kiválasztása és a gyakorlatban való alkalmazása az oktató személyes hozzáállásától függ. A helyzet megváltoztatásához összorosz vitafórum-sorozatra és erre épülő módszertani szemináriumokra lenne szükség.

A modernizáció a 2002 és 2010 közé eső időszakban a táblázatok mindhárom szintjét érinti: elkészül a középkiadás megújított változata (2002-2007), megjelenik egykötetes változatban a rövidített kiadás önálló kötetbe rendezett betűrendes és tárgymutatóval (2008-2010), és javításokat–kiegészítéseket eszközölnek majd a teljes kiadáson is (anélkül, hogy ebben a szakaszban remény lenne a sokkötetes teljes kiadás igen rövid idő alatt való megjelentetésére). Kidolgozásra kerül egy gyakorlati kézikönyv a könyvtárosoknak, és egy tankönyv a könyvtár szakos hallgatók számára, és elkezdődik a következő időszak (2011-2020) stratégiájának tervezése is. A program megvalósításához feltétlenül szükséges a BBK szerzői jogainak véglegesítése, a hivatalos kiadás ill. hivatalos kiadó jogainak megállapítása, és a terjesztés feletti ellenőrzés megvalósítása. Szükség lenne egy, a kutatóközpont mellett működő független tanácsadói testületre, a BBK-val kapcsolatos módszertant továbbadó könyvtárak hálózatára, és sürgős megoldásra vár a központban dolgozó munkatársak szakember-utánpótlása is, nem beszélve a program folyamatos anyagi finanszírozásáról.

A BBK szerkezetében – kisebb módosításoktól eltekintve – alapvető változás nem várható. A géppel olvasható formátum egyelőre nem nyilvános, a kutatóközpont a táblázatok egyes egységeit, részleteit megrendelés alapján juttatja el a felhasználó könyvtárakhoz, a későbbiekben ezt szeretnék minden könyvtár számára hozzáférhetővé tenni. A rendszer kombinálhatósága a fazettás formának (terület, idő, nyelv és etnikum szerinti) és eljárásnak köszönhetően a későbbiekben még erőteljesebb lesz.

(Hangodi Ágnes)

Katalógusok

05/241

KENNEDY, Peter: Dynamic web pages and the library catalogue = El.Libr. 22.vol. 2004. 6.no. 480-486.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Dinamikus weblapok és a könyvtári katalógus

Adatbázis; Egyetemi könyvtár; Honlap; Online katalógus

A Canterbury Egyetem (Christchurch, New Zealand) könyvtárának honlapja sok elektronikus forrást kínál a használóknak. Ugyanaz a forrás több weboldalról is elérhető, így különféle betűrendes jegyzékekről és tárgyi portálokról. A linkek karbantartási problémáinak csökkentésére olyan dinamikus modell létrehozásától döntöttek, amelyben az elektronikus forrásokra vonatkozó adatokat adatbázisban tárolnák, és a weboldalakat ebből az adatbázisból állítanák elő. Egy ilyen projektnél a legfontosabb döntés a megfelelő adatbázis kiválasztása. A könyvtár úgy döntött, hogy egy új adatbázis létrehozása helyett a könyvtár katalógusát használja fel erre a célra. Ily módon a katalógust és a weblapokat a katalogizáló könyvtárosok egyszerre tudják kezelni, illetve karbantartani. A jelen cikk, amely az új-zélandi könyvtárosok 2003-as országos konferenciáján elhangzott előadás aktualizált változata, ismerteti a döntés gyakorlati megvalósításának folyamatát.

(Autoref.)

05/242

RAGIMOVA, M.A.: Poiskovye vozmožnosti Svodnogo kataloga v Internete = Naučn.Teh.Bibl. 2005. 1.no. 71-76.p.

Keresési lehetőségek az orosz és a FÁK országok beli könyvtárak központi katalógusában az interneten

Gépi információkeresés; Központi katalógus -online; Számítógép-hálózat

Az orosz központi katalógus gépesített rendszerének kiépítésében és működtetésében mintegy 400 oroszországi és FÁK-tagállami könyvtár vesz részt. A katalógus a könyvtárak együttműködésén alapuló sokfunkciós könyvtári-információs hálózatként nélkülözhetetlen eleme a tudományos és műszaki információellátás állami rendszerének, építésében az Orosz Állami Tudományos és Műszaki Könyvtár játszik vezető szerepet, irányítja az információgyűjtést, a -feldolgozást, a megőrzést és a szétsugárzást. A gépesített rendszer célja az, hogy a használók számára szabad hozzáférést biztosítson Oroszország dokumentumállományához és a dokumentumokra épített bibliográfiai és információs szolgáltatásokhoz, valamint az elektronikus katalogizálás során igyekszik a legkisebb mértékűre visszaszorítani a többszöri feldolgozást azonos dokumentumok esetében.

Mindehhez az az automatizált központi adatbank szolgáltat alapot, amely a hálózathoz tartozó tagkönyvtárak állományába kerülő hazai és külföldi dokumentumok adatait – többek között a lelőhelyek nyilvántartását – tárolja. Az adatbázis alapját az Orosz Állami Tudományos és Műszaki Könyvtár 1970 óta épített, tudományos és műszaki irodalomra vonatkozó központi katalógusa jelenti. Az adatbázis legfontosabb része, a központi katalógus jelenleg 607 ezer rekordot: a természettudományok, a technika, a mezőgazdaság és az orvostudomány területén keletkezett dokumentumok lelőhelyadattal kiegészített leírását tartalmazza. Az ország területén és külföldön kiadott könyvek és időszaki kiadványok eredeti nyelven és oroszul készített leírását tárgyszavak és bizonyos esetekben annotációk egészítik ki. Az adatbázis tartalmazza a rendszert alkotó mintegy 2300 könyvtár adatait (azonosító, név, cím stb.) is. Az adatbázis rekordjai UNIMARC-formátumban készülnek, az adatok exportálása és importálása UNIMARC-ban, RUSMARC-ban és MARC21 formátumban is megvalósítható. Az adatbázis feltöltésének elve egyszerű: az a könyvtár készíti a dokumentum leírását, amely először hozzájutott, a többiek már csak saját könyvtári jelzeteikkel és a lelőhely megjelölésével egészítik ki a rekordot.

Az interneten való szabad hozzáférés és keresés biztosítása érdekében az Orosz Állami Tudományos

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és Műszaki Könyvtár honlapján (www.gpntb.ru) akár a 'Katalógusok és adatbázisok'-ra, akár az 'Állami projektek'-re kattintva elérhető a központi katalógus keresőfelülete. Keresni valamennyi olyan mezőre lehet, amelyek a rekordot alkotják a keresőszó beírásával vagy legördülő sorból való választással, de lehetőség van tematikus (itt az alapot a könyvtárban létrehozott és fejlesztett tezaurusz adja) és kulcsszavak szerinti keresésre is. Valamennyi keresési mód eredményeként a dokumentum(ok) teljes bibliográfiai leírása jelenik meg találatként, azt az adatot, amelyre a keresőkérdés vonatkozott, piros színnel jelölik.

2001-ben a rendszer néhány könyvtárának összefogásával megkezdődött a korábban bevitt rekordok adatainak internet-hivatkozásokkal való kiegészítése, különösen a feldolgozott külföldi folyóiratok esetében, így a felhasználóknak lehetősége nyílik az url-re kattintva egyenesen az adott periodikumban keresni anélkül, hogy kilépnének a központi katalógusból.

A központi katalógus nagyon fontos szerepet játszik az orosz tudományos és műszaki könyvtárak gyűjteményépítési politikájában is: annotált bibliográfia leírásokat tartalmaz a megjelenés előtt/alatt álló dokumentumokról úgy, hogy a leírást áttanulmányozó könyvtáraknak lehetősége nyílik a készülő kiadványok közvetlen, internetes megrendelésére.

A távlati tervek szerint – amennyiben sikerül megtalálni ennek szerzői jogi megoldását – a fejlesztők a központi katalógusba beépíthetőnek vélik a bibliográfiai információk mellett a dokumentumok teljes szövegét is, természetesen olyan modern formátumban, amely a katalógus hátterében egy virtuális elektronikus könyvtár kialakítását jelentheti.

(Hangodi Ágnes)

Lásd még 208

Információkeresés

05/243

BAR-ILAN, Judit – GUTMAN, Tatyana: How do search engines respond to some non-English queries? = J. Inf. Sci. 31.vol. 2005. 1.no. 13-28.p. Bibliogr. 52 tétel.

Hogyan válaszolnak a keresőmotorok egyes nem angol nyelvű kérdésekre?

Nyelvészeti kérdések; Online információkeresés; Számítógép-hálózat

A cikk megkísérli felderíteni, hogyan működnek a keresőgépek az idegen nyelvű (nem angol) keresőkérdések esetében. A szerzők kísérletképpen négy nyelv (orosz, francia, magyar és a héber) működését próbálták ki három általános keresőgépen (AltaVista, FAST és Google) és néhány helyi rendszer használatával. Az eredmények azt mutatják, hogy a vizsgált esetekben az általános keresőgépek nem veszik figyelembe a nem-angol nyelvek speciális jellemzőit, és néha az ékezeteket sem értelmezik helyesen. Ezek az eredmények nem túl biztatóak, mert például a Google nagyon népszerű a nem-angol nyelvterületeken is, és a használók vagy nem tudják, mit veszítenek e rendszerek használatával, vagy nincs lehetőségük más, a nyelvi sajátságok szempontból tökéletesebb keresőrendszer használatára.

(Autoref.)

05/244

LUTHER, Judy – KELLY, Maureen – BEAGLE, Donald: Visualize this = Libr.J. 130.vol. 2005. 4.no. 34-37.p.

Az internetes keresők új generációja: „vizualizáló" szoftverek

Bokrosítás; Gépi információkeresés; Számítógép-hálózat; Szoftver

A cikk példájában egyetemisták a dolgozatukhoz keresnek anyagot a nanotechnológiáról. A Google-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

keresés 2,5 millió angol nyelvű oldalt eredményez. Nemcsak a rengeteg találat okoz gondot, hanem a feladatok eltérő célja is: az egyik biológiát, a másik üzleti tudományokat tanul, a harmadik a műszaki egyetemre jár. A Google sikere abban rejlik, hogy nagyon hatékonyan keres az egyes szavakra, de amikor a szavak jelentéséről van szó, ez már nem elegendő. Az ún. *vizualizáló szoftvert* viszont éppen azért fejlesztették ki, hogy a használó a fogalmak mögötti jelentésről kapjon információkat, vagyis diákjaink a kapott találatokat különböző szempontok szerint csoportosítva lássák, és a keresést szűkítve egyre többet tudjanak meg az adott témáról.

A Google-találatok „helyezés" szerinti sorrendje (ranking) nem sokat ér, ha a keresett információ nem szerepel a „népszerű" oldalakon, amelyek a sorrendet meghatározzák. Az új vizualizáló technikák nagyobb egyéni szabadságot biztosítanak a keresés során, és segítenek eligazodni a virtuális információs gyűjteményben, mert kompakt, böngészhető áttekintést adnak az eredményekről témacsoportok (cluster), grafikák, térképek stb. formájában, amelyekben aztán tovább lehet keresni. Kétféle megközelítést alkalmaznak az információk csoportosítására: a) metaadatokat használnak, amelyek az információforrást kísérik, b) statisztikai és/vagy nyelvészeti algoritmusokat használnak tematikus clusterek létrehozására. Külön-külön és együtt is használhatók ezek a megközelítések. Az alkalmazott vizuális metaforák típusaik tekintetében is különböznek: tartalmazhatják listák vagy fájlmappák minimális ábráit, hiperbolikus böngészőket, absztrakt alakzatokat (kör, négyszög, vonal) használó relációs diagramokat és kapcsolatokat, geospaciális térképeket, táblázatokat és grafikákat, idősorokat vagy valós tárgyak reprezentációit is.

A vizuális eszközök (színek, méret stb.) ügyes használata révén többdimenziós navigációs tér hozható létre, amelyben rengeteg információ közölhető kompakt megjelenítésben, beleértve a témaköröket, a témák közötti kapcsolatokat, az előfordulás gyakoriságát, fontosságot stb. (Egyetlen korlátja a szoftvernek, hogy megfelelő nagyságú képernyő szükséges a többhasábos megjelenítéshez.)

Az üzleti szférában már a kilencvenes évek végén alkalmazták ezeket az eszközöket, de a könyvtárakban még csak kísérleti projektek folynak: a Stanford Egyetem a Grokker E.D.U. fejlesztésén dolgozik a *Groxis*szal, az OCLC pedig egy olyan program bevezetésén munkálkodik az *Antarctica Systems*szel közösen, amely elektronikus könyvadatbázisuk újszerű megjelenítésére szolgál.

Néhány kiadó (pl. az Institute of Physics) és szolgáltató (High Wire) már alkalmazza ezt a szoftvert a keresési eredmények megjelenítésére. 20005-ben számos olyan integrált rendszerrel találkozhatnak majd az amerikai egyetemi és közkönyvtárak, amelyek már vizualizálást is kínálnak (TLC, VTLS, Dynix). Ezek a megoldások növelhetik a könyvtárakban a metakeresők alkalmazását is.

A napisajtó lelkesen fogadta a vizualizáló eszközök megjelenését, de a tesztelésükben részt vevő felsőoktatási könyvtárak óvatos optimizmussal nyilatkoztak. A végső szót azonban a használók fogják kimondani.

A fontosabb cégekről (Vivissimo, Inxight, Antarctica Systems, Groxis, Medialab) és szoftvereikről (Content Integrator, Clustering Engine, Clusty, xrefer, VisualNet, Grokker, AcquaBrowser) a cikk mellékletében olvashatunk ismertetést *The Visualizers* címmel.

(Murányi Lajos)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/245

LEONT'EVA, T.M. – RUDIKOVA, A.V. – SOGIN, A.N.: O novyh uslugah dlâ pol'zovatelej Banka dannyx VINITI i sredstvah ih realizacii = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 2005. 2.no. 24-29.p.

A VINITI információkeresési rendszerének új szolgáltatásai

Gépi információkeresés; Hatékonyság; Integrált gépi rendszer

A VINITI adatbankját továbbfejlesztették a kényelmesebb és hatékonyabb használhatóság biztosítása érdekében. A változtatások elsősorban a felhasználói felületet érintették: új kommunikációs felület a keresőrendszerrel, „A keresés története" és „A keresőkérdések archívuma" funkciók beiktatása, a találati halmaz mentésének új formái. A régi párbeszéd-struktúra pusztán két lehetőséget kínált a kérések bevitelére, a „Keresést" és az „Összetett keresés". Külön ablakban jelent meg találatok száma, illetve a találati halmaz első néhány tétele. A fejlesztés során egyetlen „Keresés" ablakba vonták össze a korábbi két keresési lehetőséget, amelyen egyszerű és bonyolultabb kérdések egyaránt feltehetők, és ezen a képernyőn jelenik meg a találatok száma is a keresés elvégzése után. Egyesítették a szótárt megjelenítő képernyőt a szótár alapján végzett keresési eredményt mutató képernyővel. Lehetőséget adtak a felhasználónak, hogy bonyolultabb keresőkérdését a korábbi keresőkérdések felhasználásával fogalmazza meg, „A keresés története", illetve „A keresőkérdések archívuma" funkciók segítségével.

Az új keresőfelület lehetővé teszi, hogy a találatok száma közvetlenül a keresőablakban jelenjék meg, anélkül, hogy maguk a dokumentumtételek láthatóak lennének. Így a használó azonnal értékelni tudja a keresés eredményét, és szükség esetén továbbszerkesztheti, finomíthatja keresőkérdését, de módja van a találati halmaz megjelenítésére is. A keresőkérdés megfogalmazásának megkönnyítésére a keresőablakban előugró listákból további kiegészítő keresőszempontok közül lehet válogatni, pl. a „Mező" listából kiválasztható, milyen típusú adatokban kérjük a keresést. Az „Ágazat" lista lehetővé teszi a tematikus keresés leszűkítését egy adott tárgykörre. Mód van a publikáció évének, illetve a nyelvének vagy kiadó országának megadására is, listák alapján.

Hasonló változtatások a „Szótár" ablakban is történtek, ahol az indexet böngészhetjük, és onnan választhatjuk ki és emelhetjük be a keresőkifejezést a keresőkérdésbe. A szótár azt is megmutatja, hogy az adott kifejezéshez hány dokumentum tartozik, illetve milyen gyakorisággal fordul elő a dokumentumokban. Az új felületen egy ablakban fogalmazható meg a kérdés, és látható a keresett indexrészlet. Minden indextétel hiperhivatkozásként működik, rákattintva tehát a dokumentumok rekordjaihoz jutunk. Lehetőség van arra is, hogy a szótár kifejezései közül a szükséges mező kiválasztásával böngésszünk. Ekkor csak azok az indextételek jelennek meg, amelyek a kiválasztott mezőben szerepelnek. Egyszerre több mező is megadható.

„A keresés története" funkció az utolsó húsz kérdést tárolja, és lehetőséget ad újbóli lefuttatásukra, illetve beemelésükre újabb keresőkérdésekbe. A funkció megmutatja a keresőkérdés szövegét, a keresés elvégzésének idejét, az adatbankból annak az adatbázisnak a megjelölését, amelyben a kérdést lefuttattuk, illetve a talált dokumentumok számát. A kérdések újbóli kiválasztása a mellettük lévő jelölőnégyzetbe kattintással történik. A kérdések ÉS és VAGY operátorral kapcsolhatók össze.

A keresőkérdések hosszabb távú megőrzésére „A keresőkérdések archívuma" funkció szolgál. Itt a keresőkérdések elnevezve és megjegyzésekkel ellátva is elmenthetők. A mentést „A keresés története" ablakban kell kezdeményezni. Az archívumban lévő keresőkérdések is átemelhetők a keresőablakba, ott szerkeszthetők és újra lefuttathatók.

Továbbfejlesztették a találati halmaz megjelenítési lehetőségeit is. A használók kívánságára beépítet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tek egy „Bibliográfia" nevű megjelenítési formátumot, amellyel irodalomjegyzékek készíthetők. A felhasználó – listából kiválasztva – maga határozhatja meg, mely mezők tartalma kerüljön bele a jegyzékbe, és bizonyos formázási utasításokat is adhat (pl. címkésen vagy anélkül, hasábosan vagy folyamatos sorokban). A felhasználó által megadott beállításokat a rendszer megjegyzi, így a formátum később is használható.

Az új funkciók zöme megkívánja a felhasználó azonosíthatóságát, ezért átalakították ügyfélnyilvántartó modult is. Ezen felül egy sor szerveroldali változtatásra is szükség volt. Egy másodlagos szerver segíti az ügyfelek kiszolgálását, a felhasználói jogosultságok kezelését.

(Rácz Ágnes)

05/246

MYHILL, Martin: A MAP for the library portal: through the labyrinth of online information sources = Online Inf. Rev. 29.vol. 2005. 1.no. 5-17.p. Bibliogr.

A MAP portál bemutatása és használatának tapasztalatai az Exeter Egyetem könyvtárában

Egyetemi könyvtár; Gépi információkeresés; Honlap

Pusztán huszonöt év alatt az online információszolgáltatás teljesen átalakult. A legtöbb használó azonnal akarja megkapni a számára szükséges információt, függetlenül annak lelőhelyétől. Az ilyen igények, továbbá a könyvtárosok rendszerezési hajlamainak hatására jöttek létre a könyvtári portálok, azzal a céllal, hogy megoldják a navigálást az internet végtelen információ-labirintusában. A MAP portál is ilyen szolgáltatásnak tekinthető. A NISO OpenURL szabványára épülő MAP három fő eleme a következő: szövegösszefüggésre épülő kapcsolat a WebBridge-en keresztül; egylépcsős „multi"-keresés a MetaFind segítségével; a forrás hitelességének ellenőrzése a Web Access Management (WAM) használatával. E portál megjelenése a University of Exeter könyvtárában jelentős pozitív hatást gyakorolt az online teljes szövegű rendszerek és szolgáltatások használatára. A tapasztalatok komoly jövőt jósolnak mindenütt a hasonló használói felületek számára.

(Autoref. alapján)

Lásd még 265, 267-268, 272-273

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

05/247

DiMATTIA, Susan: Silence is olden = Am.Libr. 36.vol. 2005. 1.no. 48-51.p.

Csend a könyvtárban? Ez már a múlté ...

Könyvtárosi hivatás; Szabályzat -könyvtári

A cím szellemesen a „silence is golden" (hallgatni arany) közmondást alakítja át „silence is olden" (a hallgatás régimódi) formára. Azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a mai, nyüzsgő modern könyvtárban van- e helye a csendnek? Az olvasói vélemények is megoszlanak, mert vannak, akik áhítoznak a könyvtári csend szentélyére, míg másokat nem zavar a nyüzsgő könyvtár. Maguk a könyvtárosok is igyekeznek kilépni abból a sztereotip szerepből, mely a könyvtárost pisszegő, csendet teremtő lényként mutatja be.

Mit tegyen a könyvtáros: adja fel a könyvtári csendet mint értéket, vagy ragaszkodjon hozzá?

Egyáltalán mit várnak a könyvtáraktól az olvasók: a már megszokott csendes környezetet, vagy egy olyan társadalomban, ahol a zaj mindenütt jelen van, ez az elvárás már betarthatatlan. Néhol az épület adottságai is megnehezíti, hogy a könyvtár megfeleljen a csend követelményeknek.

A legfontosabb az olvasói igények figyelembe vétele, a könyvtárosok és a használók között kialakított bizalom. Bátorítsuk az önkorlátozó magatartást,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

próbáljunk reális egyensúlyt teremteni, illetve választási lehetőségeket nyújtani a használóknak, s mindezt lehetőleg minél barátságosabb fellépéssel érjük el.

A megfelelő épület nagy szerepet játszhat a könyvtárosok népszerűségének növelésében. Erre példa az Indianában a Valparasio Egyetemen 2004 őszén megnyitott Christopher Ceneter for Libaray and Information Recources. Az épület tervezői figyelembe vették a megváltozott tanulási, kutatási szokásokat. Két szinten hagyományos csendes tanulási övezet van, amit a használók tudomásul vettek anélkül, hogy erre figyelmeztető táblákat helyeztek volna el. Az informális csoportok és az oktatás számára számítógépes blokkok találhatók körös körül az épületben. Kutatófülkék nincsenek, helyette 6-8 személyes asztalokat helyeztek el, s van négy „kandalló övezet", ami teljes kikapcsolódást tesz lehetővé.

A tucsoni Arizona Egyetemen is az a könyvtárosok tapasztalata, hogy a hallgatók egyre inkább igénylik a csoportos tanulási lehetőségi tereket a könyvtárakban. Ha az olvasói igény ez, akkor ezt figyelembe kell venniük a könyvtáraknak. Egyöntetű vélemény, hogy a felsőoktatási könyvtárakban a számítógép körül kialakuló ad hoc csoportok közös tanulása a jellemző. Nem sok értelme van figyelmeztető jelekkel csendre inteni őket; jobb módszer, ha a használók önmérsékletére hagyatkozunk.

Be kell vallanunk, nem csupán az olvasók, hanem a könyvtárosok is okoznak zajt munkavégzésük közben. Már arra is volt példa, hogy a használó pisszegett a könyvtárosokra, hogy legyenek csendesebbek. Azaz a sztereotip kép teljesen megfordult!

A középiskolai könyvtárak sem lesznek többé a csend szentélyei, hisz a fiatalok csoportosan dolgozva nem akarnak és nem is várnak el csendet. Jellemző rájuk, hogy fejhallgatóval hallgatják kedvenc zenéjüket, így szeparálva el magukat a környező zajoktól. A cikkben említett könyvtárban a könyvtáros a használókba vetett bizalom eszközével érte el, hogy a diákok sajátjuknak érezzék a könyvtárt, megértsék ennek felelősségét, s e szerint viselkedjenek A könyvkiválasztás után a tanulókat nem szükséges figyelmeztetetni, hogy csendben dolgozzanak.

Nehéz a hagyományok tiszteletben tartását, mely szerint a könyvtár egy szentély, a tanulás szentélye, összeegyeztetni azzal, hogy ugyanakkor az eszmék szabad áramlásának és a közösségi élet színtere is. Ezek megvalósítása csak választási lehetőségek nyújtásával lehetséges. Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy attól, hogy a könyvtárakat szentélynek tekintjük, még nem azt jelenti, hogy nincs bennük élet. De nem szabad átesni a ló túlsó oldalára sem azzal, hogy vidám, mókás helyként mutatjuk be a könyvtárak az olvasók becsábítására.

Úgy tűnik, a könyvtárosok új generációja eltávolodik a könyvtárban uralkodó templomi csend tradíciójától, s nem tekinti a csendet a könyvtár alapvető követelményének. Főleg az információs képzésben jellemző ez a szemlélet. Nem várhatunk el a könyvtárakban más viselkedést, mint amit a társadalomban általában elvárnak az emberektől.

A mobiltelefonok megjelenése kevesebb gondot okozott a könyvtárakban, mint az várható lett volna. A könyvtárosok a csengőhang kikapcsolását kérik az olvasóktól, illetve, hogy a beszélgetés olyan helyen történjék, ahol nem zavarnak másokat.

További gondot jelenhet a könyvtárakban a kísérő nélküli gyerekek fogadása. A legforgalmasabb időpontokban, ha nincs érvényes olvasójegyük, a tanulószobába irányítják őket, s csak a szülővel való telefonos egyeztetés után engedik be őket a könyvtárba.

A zaj problémáját legtöbbször a nyüzsgő sokaság problémája okozza. Egyre többen használják a könyvtárat, több az emberi kölcsönhatás, és egyre több használó dolgozik zajos munkaeszközökkel az információszerzéskor. Tehát meg kell oldani a zaj kérdését, de tulajdonképpen jó, hogy van ilyen problémánk. Az emberek igénylik azt a lehetősé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

get, hogy a könyvtárban elmenekülhessenek a világ zaja elől.
A pisszegő könyvtárosról kialakult képet pedig fogjuk fel humorosan.

(Szénászky Mária)

05/248

BAILEY-HAINER, Brenda: Virtual reference: alive and well = Libr.J. 130.no. 2005. 1.no. 46-47.p.

Virtuális referensz: minden ellenkező híresztelés ellenére él és jól érzi magát

Együttműködés -regionális; Gazdaságosság -könyvtárban; Referensz; Számítógép-hálózat

Bár a virtuális tájékoztatás (VT) jelentőségét megkérdőjelezte két nemrég megjelent cikk is: siralmas statisztikákra és ijesztő költségekre hivatkozva kétségbe vonták, hogy a szolgáltatás valaha is önfenntartó lehet, ez a sommás ítélet csupán egy-egy kisebb intézmény esetében igaz. Állami szinten sokkal sikeresebb és egyre inkább fejlődik ez a szolgáltatás az Egyesült Államokban; széles körű együttműködésre támaszkodik, és az állampolgárok széles tömegeit szolgálja, akik lelkesen veszik igénybe. A közös infrastruktúra és marketing-költség a magasabb kérdés-számmal párosulva sokkal életképesebb és kifizetődőbb. Kezdetben a legtöbb, az egész államra kiterjedő projekt a szövetségi szintű LSTA (Library Service and Technology Act) támogatásával indult, de később a rezsi-költségek elosztása nyomán, s saját források és szponzorok bevonásával az LSTA-támogatás a szolgáltatás összköltségének a felét sem teszi ki. Példaként többek között az *AskColorado* projektet említi a szerző, aki Denverben az Állami Könyvtár egyik vezető munkatársa. (Az LSTA-ról az Amerikai Könyvtárosegyesület honlapja ad részletes tájékoztatást.)
A szolgáltatás fontos használói a 6 és 18 év közötti iskolások (50-53%); ez a korcsoport az internet legaktívabb használója az Egyesült Államokban. A VT sikere természetesen alapvetően attól is függ, mennyire képesek népszerűsíteni a szolgáltatást. Az együttműködő könyvtárak honlapján szereplő egységes logo és a helyi sajtóban közreadott ismertetések komoly hatással vannak a szolgáltatás használatára. (Colorado államban pl. a sajtóban folytatott népszerűsítő kampányok nyomán 328%-kal nőtt a virtuális tájékoztatás használata, de Ohioban is hasonlók voltak a tapasztalatok.)
Befejezésül kiemeli a szerző, hogy a VT-tevékenység mellett fontos a hagyományos tájékoztatás folytatása is. Elsősorban a fiatalok érdeklődését kell felkelteni, akikből könyvtárhasználókat szeretnénk nevelni, de nem szabad megfeledkezni a nem-olvasókról sem, bárkik legyenek is ők. Arra is fel kell használni a VT-t, hogy fiatalokat toborozzunk a szakmába, megmutatva, milyen izgalmas szolgáltatást lehet vele nyújtani.

(Murányi Lajos)

05/249

JAY, Margaret – WEBBER, Sheila: Impact of the internet on delivery of reference services in English public libraries = Program. 39.vol. 2005. 1.no. 25-49.p. Bibliogr.

Az internet hatása a referensz-szolgáltatásokra az angol közkönyvtárakban

Felmérés [forma]; Közművelődési könyvtár; Referensz; Számítógép-hálózat

A cikk szemlézi a brit közkönyvtári szolgáltatásokat, különös tekintettel a digitális referenszre. 2003-ban kérdőíveket küldtek a közkönyvtáraknak, hogy tájékozódjanak 1) az internet használatáról a referensz-kérdések megválaszolásában, 2) az elektronikus referensz-források használatáról és 3) a közkönyvtári webhelyek természetéről. Harminc válasz érkezett (60%). A referensz-kérdésekre adott válaszok továbbítására minden résztvevő az elektronikus levelezést használta, egyéb technológiákat alig használtak, vagy is nem tudtak róluk. A könyvtárosok hozzáállása a digitális referenszhez

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

többségében pozitív volt, néhány fenntartással, pl. a nyilvános számítógépek adminisztrációját illetően. A használók több elektronikus referensz-forráshoz fértek hozzá a könyvtárból, mint egyéb helyekről. A legtöbb közkönyvtárnak volt webhelye, amelyeken keresztül elsősorban a katalógust és közhasznú adatbázisokat lehetett elérni. A szerzők összehasonlítják a kutatás eredményeit két korábbi felméréssel. Összegzésként megállapítják, hogy a közkönyvtárakban olyan menedzserekre lenne szükség, akik felmérik a szakképzett és nem szakképzett személyzet változó szerepét a referenszszolgáltatásban, és biztosítják a megfelelő képzést számukra. Megállapítják, hogy a párbeszédes üzemmódú, „szinkron" digitális refrensz-szolgálat mellett még túlsúlyban van a nem párbeszédes, „aszinkron" digitális referensz.

(Autoref.)

Lásd még 261

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

05/250

CHMELIR, Lynn: Patron-initiated borrowing and traditional ILL: the cascade experience = Interlend. Doc. Supply. 33.vol. 2005. 1.no. 35-41.p. Bibliogr.

A használók által kezdeményezett, illetve a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés adatainak elemzése: a Cascade központi katalógus használatának tapasztalatai

Dokumentumszolgáltatás; Könyvtárközi kölcsönzés; Központi katalógus -online

A cikk hat Washington-állam beli egyetemi könyvtár konzorciumán belül egy négyéves időszakra vonatkozóan összehasonlítja a használók által a Cascade központi katalógusban kezdeményezett kölcsönzések adatait a hagyományos könyvtárközi kölcsönzési adatokkal. Az előbbi adatokat az Inn-Reach szoftver statisztika-készítő szolgáltatásával, a könyvtárközi kölcsönzés adatait pedig egy kérdőíves felméréssel gyűjtötték össze. A használók által kezdeményezett kölcsönzési lehetőség harmadik évében a visszaadandó könyvek hagyományos könyvtárközi kölcsönzése 21 százalékkal csökkent, ugyanakkor az összes kölcsönzés száma 271 százalékkal emelkedett. A másolatkérések mennyisége nem változott. Mind a hat könyvtár több könyvet kölcsönzött és szolgáltatott a használók kezdeményezte módszerrel, mint a hagyományos könyvtárközi kölcsönzéssel. A kölcsönzések számának növekedése azt mutatja, hogy a használók kezdeményezte kölcsönzés hatékony módszere a konzorciumon belüli forrásmegosztásnak. Ennek ellenére a másolatokra és a konzorciumon belül hiányzó könyvekre továbbra is szükséges alternatíva marad a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés.

(Autoref.)

05/251

McCARTIN, Shona – REID, David: D-I-Y interloans: from dream to reality = El.Libr. 22.vol. 2004. 6.no. 509-517.p. Bibliogr.

Önkiszolgáló könyvtárközi kölcsönzés: álomtól a valóságig

Egyetemi könyvtár; Fejlesztési terv; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Könyvtárközi kölcsönzés

A cikk egy kísérleti programról számol be, amelynek során a használók saját maguk kezdeményezhettek könyvtárközi kölcsönzési kéréseket. A használóknak „Csináld Magad" jelszóval reklámozott projektet az új-zélandi Lincoln Egyetem és a nemzeti könyvtár közösen szervezte meg 2002. október és 2003. január között. A cikk ismerteti a projektet, bemutatja motivációit és irányelveit. A szerzők több kérdést tárgyalnak az önkiszolgáló könyvtár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

közi kölcsönzés korlátaival, a kísérlet során megjelenő trendjeivel és a résztvevők véleményével kapcsolatban. Végül a módszer jövőjének kérdésével foglalkoznak, különös tekintettel Új-Zélandra.

(Autoref.)

05/252

PAKLIN, A.G.: Novye tendencii v obsluživanii abonentov MBA i DD i sohrannost' fondov bibliotek (na opyte otgela elektronnoj dostavki i abonementnogo obsluživaniâ GPIB Rossii) = Naučn.Teh.Bibl. 2005. 1.no. 88-92.p.

A könyvtárközi kölcsönzés és elektronikus dokumentumszolgáltatás újdonságai és az állományvédelem helyzete az Orosz Állami Történeti Könyvtárban – az elektronikus kölcsönzési és dokumentumszolgáltatási főosztály tapasztalatai

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus dokumentum; Könyvtárközi kölcsönzés; Országos szakkönyvtár -történettudományi

Az Orosz Állami Történelmi Közkönyvtár legfiatalabb részlege a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó osztály, amely 2002. december 1-jén kezdte meg működését. Feladatai közé tartozik a könyvtárközi kölcsönzés egyéni (felhasználók és a gyűjtemény állandó munkatársai) és más könyvtáraktól érkező kéréseinek teljesítése eredeti példányban vagy másolat formájában; a gyűjtemény állományainak védelme; bibliográfiai információszolgáltatás. A dokumentumszolgáltatás ma már leggyakrabban elektronikus úton történik – nem utolsó sorban éppen az állományvédelmi szempontok miatt. A lehetőséget erre az az országos érvényű jogszabály biztosítja, amely a könyvtárközi kölcsönzést bonyolító könyvtár hatáskörébe utalja annak eldöntését, hogy eredeti dokumentumot vagy másolatot juttat el a használóhoz.

2003-ban a könyvtár tájékoztatót küldött szét, amelyben az eredeti dokumentumok küldése helyett térítéses szolgáltatásként xeroxmásolatot, ill. mikrofilmet ajánlott fel; felhívta a figyelmet az elektronikus úton történő dokumentumszolgáltatás előnyeire; felsorolta a térítési díjak fizetési módjait (átutalás, postai csekk, kötelezettségvállalás stb.) és jelezte, hogy a kért dokumentumok előzetes tartalomjegyzék-szolgáltatása továbbra is ingyenes. A könyvtár tisztában van azzal, hogy az ingyenes szolgáltatásról a térítésesre való áttérés nagyon sok gyűjtemény számára megnehezíti e szolgáltatás megrendelését – nemcsak a pénzügyi ráfordítás miatt, hanem azért is, mert a fogadó könyvtárnak technológiai–technikai váltást is végre kell hajtania az új típusú szolgáltatás fogadása érdekében. A kérések száma 2003-ban mégsem esett vissza: a más városokból érkező megrendelések kielégítésére összesen 2 690 oldalnyi xeroxmásolat és 12 662 mikrofilmkocka készült.

A szolgáltatás térítéses mivoltának bevezetésével párhuzamosan – mintegy kompenzációként – a könyvtár szélesítette a könyvtárközi kölcsönzésen keresztül elérhető dokumentumtípusok körét: a kérések teljesítésére most már lehetőség van a régi könyvek és az orosz vonatkozású külföldi dokumentumok részlegéből, a nem hagyományos és az unikumpéldányban őrzött dokumentumokból.

2003-ban a könyvtár összesen 7 új olyan, az 1946 után megjelent dokumentumokra vonatkozó együttműködési megállapodást kötött más gyűjteményekkel, amelyek számára a későbbiekben biztosítja a könyvtárközi kölcsönzésen belül a dokumentumokhoz való elektronikus hozzáférést; ezzel 16-ra emelkedett a szerződések száma. Abban az évben ennek nyomán mintegy 1600 kérést regisztráltak, és kb. nyolcezer oldal szkennelését végezték el.

Köztudott, hogy a dokumentumok számára kisebb-nagyobb mértékben a sokszorosítás valamennyi technikája veszélyeket hordoz magában. A könyvtárnak azonban sikerült Minolta 7000 típusú szkennerre szert tennie, a gép segítségével – ún. „úszó asztal", a könyv nem teljes szétnyitása stb. – a lehető legkíméletesebb módon készülnek el az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elektronikus másolatok úgy, hogy a gép fájlba archiválja a beszkennelt dokumentumot és ezzel megteremti a gyűjtemény elektronikus könyvtárának alapjait is.

2003 decemberében a könyvtár kérdőíves felmérést végzett használói körében az elektronikus szolgáltatásokról. A beérkezett 100 kérdőív értékelése a következőket mutatja: a használók 30%-a Moszkvából, 60%-a más oroszországi városokból, 10%-a pedig Ukrajnából kereste meg kérésével a könyvtárat; 40 százalékuk mindössze 1-2, 60 százalékuk azonban 5-20 kéréssel. Mindenki csodálattal adózott a szolgáltatás gyorsaságának és a másolatok kifogástalan minőségének. A térítéses szolgáltatásért 7% fizetett postai csekken vagy bankkártyával, 93% az átutalást választotta. A használók egy része hiányolta az elektronikus szolgáltatásokkal kapcsolatos részletes információkat a könyvtár honlapjáról és az elektronikus folyóiratkatalógus tartalomjegyzékszolgáltatását. Az elektronikus dokumentumokat a használók 50%-a tudományos munkájához, 40%-a tanuláshoz, 7%-a kereskedelmi célokra, 7%-a önképzésre használta (a kérdőíven több célt is meg lehetett jelölni).

Az újonnan alakult osztály további céljai között szerepel egy új számítógépes program bevezetése a megrendelések tökéletesebb kielégítése érdekében, a gyűjteményen belüli elektronikus könyvtár fejlesztése, együttműködés a könyvtárközi kölcsönzés országos és nemzetközi központjaival, a finanszírozás átgondolása a térítési díjak csökkentése érdekében és a lehető legszélesebb közönségnek szóló tájékoztatás a szolgáltatásokról.

(Hangodi Ágnes)

05/253

GOODIER, Rose: LAMDA: an example of a resource-sharing document delivery service in the UK higher education libraries = Interlend.Doc.Supply. 33.vol. 2005. 1.no. 4-7.p. Bibliogr.

LAMDA: forrásmegosztásra alapuló dokumentumszolgáltatás a brit felsőoktatási könyvtárakban

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -belföldi; Felsőoktatási könyvtár

A LAMDA (London and Manchester Document Access) projekt a brit kormány által az új technológiai lehetőségek kipróbálására kezdeményezett Electronic Libraries (eLib) programok egyike volt, 1995-ben indult, és mára üzleti dokumentumszolgáltatássá vált.

London és Manchester nagy gyűjteményekkel rendelkező felsőoktatási könyvtárai fogtak össze annak érdekében, hogy a dokumentumszolgáltatási igényeket közösen elégítsék ki, lehetőleg elektronikus úton. A projektnek volt egy, a piaci versennyel kapcsolatos eleme is: elhatározták, hogy csak „végső esetben" fordulnak a British Library dokumentumszolgáltató központjához (BLDSC). Az együttműködést kilenc intézmény kezdte, később Leeds és Birmingham egyetemi könyvtárai, majd az M25 konzorcium tagjai is csatlakoztak (15, csak kéréseket továbbító, nem szolgáltató könyvtárral). Azóta a résztvevők száma meghaladta a nyolcvanat.

A projekt az Ariel szoftvert választotta. A szolgáltató könyvtárak LAMDA munkaállomásai lézernyomtatóból, PC-ből és szkennerből állnak, a csak kérő könyvtáraknál szkennerre nincs szükség.

A LAMDA projektben az időszaki kiadványok közös webes katalógusát is létrehozták. A kéréseket a résztvevő intézmények egyenletes terhelése érdekében napi rotációban továbbítják az egyes könyvtárakhoz.

Eredetileg maximum 48 órás szolgáltatási időt állapítottak meg. A késedelem lehetséges okait (személyzeti problémák, hiányzó folyóiratszámok stb.) jegyzékbe vették. Az esetek 88%-ában sikerül betartani a vállalt időt. A szolgáltatás díját kezdetben tételenként 3,60, később 4,20 fontban határozták meg; a teljesítetlen kérések esetében nem számítanak fel semmiféle szolgáltatási díjat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egy év elteltével heti ötszáz tranzakciót regisztráltak. Az éves forgalom 1998/1999-ben érte el tetőpontját (34 100 teljesített kérés). Azóta folyamatos visszaesés figyelhető meg, a 2002/2003-as adatok 16 366 kérésről szólnak. A használat visszaesése nagyrészt az elektronikus folyóiratok előfizetésének terjedésével magyarázható. A források közös hasznosítását nehezíti, hogy a licencek sok esetben tiltják a cikkek másolását az előfizető intézményen kívüli olvasók számára. A British Library nemrégen indított biztonságos elektronikus dokumentumszolgáltatási kezdeményezése, amely a BL-ben beszkennelt cikkeket közvetlenül a kérő személyekhez továbbítja, a LAMDA számára ismét versenytársat jelent.

1997 februárjától a LAMDA fokozatosan üzleti vállalkozássá nőtte ki magát, és saját irodát tartott fenn. 2001-ben az iroda bezárása után a Manchesteri Egyetem és az UMIST vette át a szolgáltatás működtetését.

A LAMDA mérlege a visszaesések dacára pozitív: az elmúlt évtizedben hatékony szolgáltatást nyújtott a felsőoktatási könyvtárak számára, és újabb, innovatív projektek indítását ösztönözte (ilyen egyebek mellett a SUNCAT, az időszaki kiadványok új országos központi katalógusa és a Docusend, a folyóiratcikkek szolgáltatására).

(Hegyközi Ilona)

Dokumentációs eljárások és termékeik

05/254

Erste Planungen für ein Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 18. Jahrhunderts (VD 18) = Bibliotheksdienst. 38.Jg. 2004. 12.no. 1565-1571.p.

Első lépések a német nyelvterületen megjelent 18. századi nyomtatványok jegyzékének megteremtésére

Fejlesztési terv; Nemzeti bibliográfia; Régi és ritka könyvek; Retrospektív bibliográfia

A Német Nemzeti Bibliográfia részeként új vállalkozást terveznek „A német nyelvterületen megjelent nyomtatványok jegyzéke, 18. század" (VD 18) címmel, mely folytatása lesz a hasonló címmel megjelent 16. és 17. századi jegyzékeknek (VD 16 és VD 17).

A Német Tudományos Társaság javaslatára összehívott előkészítő megbeszélésen 2004. máj. 5-én a tudományos élet és a könyvtárak képviselői lefektették a tervezett kiadvány alapelveit. A vállalkozás szükségességével minden résztvevő egyetértett, mivel e század német irodalmának a régi katalógusokra épülő adatbázisa csak az irodalomkeresést és a könyvtárközi kölcsönzést tudja kiszolgálni, de – hiányosságai és bibliográfiai leírási bizonytalanságai miatt – a tudományos kutatásnak nem megfelelő segédeszköze. A tervezett kiadvány viszont tükrözni fogja a német szellemi életet a 18. században, mely időszak a nemzeti kultúra és a modernség kialakulásának kora.

Tartalmilag a következő szempontok merültek fel:

1. A vállalkozást európai és nemzetközi kontextusba kell beágyazni, mert a korszak német nyelvű kiadványainak 20-30%-a Németországon kívüli. Az Odera/Neisse határtól keletre a zárt gyűjteményekben unikális dokumentumok találhatók.
2. A történelmi német nyelvterület anyagát összevontan kell feltárni.
3. A 18. században fontos szerepet játszottak az efemeridák, az időhöz, helyhez, alkalomhoz kötődő kisebb kiadványok, ezekkel is foglalkozni kell, nem elég a könyvkereskedelmi jegyzékek anyagára építeni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4. E században gyakoriak voltak a gyűjteményes kötetek, ezek jelenlegi bibliográfiai feltárása gyakran hiányos.
5. Minden más időszaknál gyakoribbak voltak a 18. században a kalózkiadások, utánnyomások, kettős kiadások. Ezeket a korszak könyvjegyzékei nem tüntetik fel.
6. A tervezett kiadványnak azokat a műveket is tartalmaznia kell, melyek a korabeli kereskedelmi jegyzékek szerint megjelentek, de a könyvtárakban ma nem lelhetők fel.
7. Kívánatos lenne a kánonokból kimaradt *Musica practica* feltárása is.

A terjedelmet illetően a tervezők 500-600 ezer címmel számolnak, de a kisnyomtatványokkal együtt számuk a 750 ezret is elérheti. Két modell lehetséges: a korszak reprezentatív nyomtatványanyagának kiválogatása, (mint ahogyan a VD 17 esetében történt), vagy a teljességre törő nemzeti bibliográfiai jelleg.

A bibliográfiai feltárás mellett a tervezők kívánatosnak tartanák a szövegek digitális hozzáférésének lehetővé tételét. Célszerű lenne a használók által igényelt szövegek folyamatos digitalizálása, így egy „18. századi olvasókönyv" jönne létre, melynek összetétele a valódi igényeket tükrözné, és nem valamely spekulatív kánon alapján történő válogatást. Továbbá kívánatos lenne, ha a kiadványok mellett a korabeli kritikák, ismertetések is megjelennének a digitalizált szövegben.

A tervezett kötet munkálatai a tervek szerint 2007/2008-ban fognak indulni.

(Katsányi Sándor)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

05/255

FARLINE, Diane – HALL, Wendy: The benefits of Revealweb: helping you to help your print impaired readers = Sch.Libr. 53.vol. 2005. 1.no. 17.p.

A Revealweb szolgáltatás bemutatása: segítség a vak és gyengén látó olvasóknak

Honlap; Oktatás információellátása; Vak könyvtárhasználó

A Revealweb (www.revealweb.org.uk) brit, országos közös-katalógus adatbázis. Segítségével közel százezer, különböző gyűjteményekben és forgalmazó intézményeknél, változatos formátumban (Braille, öregbetűs könyvek, audio) rendelkezésre álló (kölcsönözhető vagy megvásárolható), a látássérült használók (többek között ilyen gyermekek) számára megfelelő dokumentumról és lelőhelyéről lehet tájékozódni. A kínálatban a legváltozatosabb tárgykörök és a legkülönbözőbb korcsoportok számára szóló művek szerepelnek, becslések szerint a forgalomban lévő nyomtatott könyvek kb. 5%-a.

A Revealweb 2003-tól épül, a beszerezhető és kölcsönözhető művek mellett a szállító–szolgáltató cégek nyilvántartására is vállalkozik. A katalogizálást két intézmény, a Royal National Institute of the Blind és a National Library of the Blind végzi, és önkéntes szervezetek, üzleti kiadók és iskolák szolgáltatnak számára adatokat. A minimális adatokat tartalmazó rekordok kitérnek az ajánlott korosztályra és oktatási anyagok esetében a képzési szintre is.

A Revealweb könnyen olvasható képernyőket tartalmaz és további beállítási lehetőségeket kínál. A nyomtatott dokumentumokkal nehezen boldoguló (print disabled vagy print-impaired) használók önálló tájékozódását igyekszik segíteni. A leíró rekordokat praktikus információk (lejátszási időtar-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tam, betűnagyság, kötetszám) egészítik ki. A látó gyermekek számára elérhető böngészési lehetőséget tartalomjegyzékekkel, a könyvborítók közreadásával és szöveges ismertetőkkel igyekeznek pótolni.

A szolgáltatás az interneten folyamatosan elérhető, nincs regisztrációs kötelezettség. A Revealweben keresztül egy-egy intézmény saját anyagáról is tájékoztathat.

(Hegyközi Ilona)

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

05/256

ALLAND, Hannah – HARVEY, Edwards: CampusMesh links Kent = Multimedia Inf.Technol. 31.vol. 2005. 1.no. 6-8.p.

Vezeték nélküli internet-hozzáférés Kent megyében: a CampusMesh rendszer bemutatása

Mikrohullámú kapcsolat; Számítógép-hálózat

Kent grófság vezetésének jövőképében a mobil számítástechnika-alkalmazás és a tanulásnak a tantermen kívüli kiterjesztése is szerepel: otthonra, könyvtárban, múzeumokban is. Ezt a célt is szolgálja a Telabria cég által forgalmazott CampusMesh rendszer, melyet először Kent két könyvtárában (Allington, Sandwich) telepítettek. A CampusMesh lényegében az épületen belüli és az épületek közötti kábelezést kiváltó, rádiófrekvenciás működésű, szabványos hálózati platform, mely minden olyan helyen telepíthető, ahol Ethernet hálózatra és internet-hozzáférésre van szükség.

A rendszer mNode elnevezésű hardver-egységek hálózata, melyeknek beltéri és kültéri változata is van. Az mNode-ok két alapfunkciót látnak el. Egyrészt szabványos RJ45 Ethernet-kapcsolódást tesznek lehetővé bármely megfelelő eszköz (számítógép, nyomtató, kamera, hub stb.) számára, bárhol, ahová beltéri egységet helyeznek el. Ugyanakkor az mNode hatókörén belül lehetőség van vezeték nélküli WiFi kapcsolódásra is, minden arra alkalmas eszköz számára.

Jelenleg a CampusMesh az egyetlen olyan rádiófrekvenciás hálózati rendszer, mely az európai és a brit szabályozásoknak egyaránt megfelel, és mind a 2,4GHz, mind az 5GHz spektrumban üzemel. Nyilvánvaló előnye, hogy kiterjeszti a hagyományos (vezetékes) hálózatokat minden olyan helyre, ahol a kábelezésnek akadályai vannak, viszonylag gyorsan telepíthető és lényegesen olcsóbb, mint teljes épületek bekábelezése.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jogi tájékoztatás

Lásd 222

Humán tudományi tájékoztatás

Lásd 267

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Tervezés

Lásd 226, 276

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

05/257

SHAW, Anita – ADAMS, Sharon: Interest groups as catalysts of change = Cape Libr. 48.vol. 2004. 6.no. 16-19.p.

Speciális munkacsoportok szervezése a szolgáltatások hatékonyságának növelésére

Hatékonyság; Munkaszervezés

A helyi közigazgatás átszervezése *South Peninsula Municipality (SPM) Library Service* néven három különböző fennhatóság alól 16 könyvtárt hozott össze egy hálózatba Fokváros körzetében. 2000-ben a könyvtárak képviselőiből álló munkacsoport megállapította, hogy szétszóródott, gyengén ellátott és túlterhelt egység alakult, demoralizált és szinte kizárólag reaktív módon működő személyzettel, megfelelő vezetési struktúra és a szolgáltatásokról alkotott közös elképzelés nélkül, három különböző rendszert működtetve. Hiányzott a megfelelő teljesítmény-értékelés, és a működési feltételeket illetően is számos problémával küzdöttek.

A munkacsoport többek között a teljes hálózatot átfogó önigazgató, úgynevezett *érdekcsoportok* létrehozását javasolta a különböző területeken érdekelt munkatársakból.

A *vezető munkatársak csoportja* a vezetés szükségleteivel, a személyzet, a források és az anyagiak irányításának problémáival foglalkozik, és menedzsment-tréninget szervezett.

A *gyermek-szolgáltatások csoportja* alakult meg legelőször. E csoport elsősorban az iskolákkal való kapcsolatokkal, a gyermekkönyvtárosok továbbképzésével, könyv-megbeszéléseket, műhelyek szervezésével foglalkozik.

A *felnőtt-szolgáltatások csoportja* főleg olvasás-népszerűsítéssel, a *referensz-csoport* pedig az iskolákkal, főiskolákkal és más szolgáltatókkal való kapcsolatokkal, a könyvtárközi kölcsönzéssel, az egybehangolt referensz-gyűjtemény építéssel, az internet-kapcsolatokkal és a személyzet továbbképzésével foglalkozik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A *könyvtár-technológiai csoport* témája a könyvtári technológia minden szempontja, különös tekintettel a katalogizálásra. Foglalkozik továbbá az információtechnológiával kapcsolatos tudnivalókkal és képzéssel. Jelenleg a fokvárosi könyvtárak honlapjának fejlesztésében vesz részt.

A *PR-csoport* a könyvtárak és szolgáltatásaik népszerűsítését, a marketing és kiadói tevékenységet, a könyvtár-baráti körök kialakítását tekinti fő tevékenységi körének. Jelenleg a könyvtárakat népszerűsítő videó elkészítésén dolgozik. Tervei közt szerepel novella-pályázat kiírása fiatalok számára, és a vakok könyvtári ellátásának felvállalása.

Külön csoport foglalkozik a munkabiztonság, az állománybiztonság és a munkakörülmények problémáival.

A csoportok működésének eredményeit vizsgáló kérdőívre a személyzet 43%-a válaszolt. A válaszadók 67%-a úgy látta, hogy valamely csoport munkájában való részvétel hasznos volt számára. 52% szerint a csoportok munkája nyomán javult a könyvtár szolgáltatásainak minősége, 55% szerint javult a könyvtárak közötti együttműködés. 47% találta úgy, hogy valamely csoportban való részvétele nyomán hatékonyabban használja a könyvtári forrásokat. Az alacsonyabb arány azt jelzi, hogy viszonylag kevés a fizikai, megosztható források mennyisége, és az igenek inkább az intellektuális források megosztására vonatkoznak – jó példája ennek a technológiai csoport által nyújtott segítség.

A válaszolók 70%-a számolt be általában pozitív érzésekről a csoportmunkával kapcsolatban, és 72%-ukat indította a csoport tevékenysége arra, hogy könyvtárukban új projekteket indítsanak.

(Mohor Jenő)

05/258

NAUMANN, Ulrich: Über die Zukunft der namenlos gemachten Bibliothek = Bibliotheksdienst. 38.Jg. 2004. 11.no. 1399-1416.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

A könyvtár jövője: kommunikációs és információs központ? Miért hiányzik a könyvtár szó az intézmények nevéből?

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Feladatkör; Munkaszervezet; Terminológia

Az Ulmi Egyetem szervezeti reformja keretében 2003-ban *Kommunikációs és Információs Központ* néven egy új szervezeti egységet hoztak létre, mely magába olvasztotta a korábbi számítógépes központot, a fotó-, grafikai- és másolóközpontot, valamint az egyetem könyvtárát. A szervezet megnevezésében a *könyvtár* szó már nem szerepel.

A Cottbusi Egyetemen hasonló módon *Információs-, Kommunikációs- és Médiaközpont* alakult.

Hasonló tendenciát figyelhetünk meg az angol egyetemeknél is: ott *Learning (Resource) Centre* (LRC) programnévvel folyik az átszervezés. A példaadó a Sheffield Hallam University-ben létrehozott *Adsetts Centre* volt.

A német szövetségi felsőoktatási kerettörvény szintén lemondott arról, hogy a könyvtárakat könyvtárnak nevezze, a Német Tudományos Társaság pedig a felsőoktatási intézmények részére készített ajánlásában az *integrált információs menedzsment* nevű szervezeti formát javasolja. Az ajánlott modell lényegileg megegyezik az angol LRC-vel. (Megfontolandó azonban, hogy amíg a Sheffieldben annak létrehozására 14 millió fontot fordítottak, hogyan fogják azt az NSZK jelenlegi gazdasági és politikai viszonyai között megvalósítani.)

A leírt esetekben nem arról van szó, hogy a *könyvtár* nevet annak valamely (a divat elmúltával visszacserélhető) szinonimája váltja fel, itt a névvel együtt a könyvtár léte is megkérdőjeleződik.

Az új központi egység létrehozásának hívei a gazdaságossággal érvelnek. Valójában azonban a három összevont terület – a számítógépesítés, az oktatási médiahasználat és a könyvtár – egészen más jellegű kompetenciát igényel, nem jöhet létre köztük va-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lódi integráció, csak három különböző tevékenység egy fedél alá helyezése.
A létrehozók másik érve: a könyvtár hovatovább csak digitális adatokkal fog dolgozni. A valóságban a világszerte megjelenő publikációk és a használat adatai ezt az érvet is kétségessé teszik.
A jövő reális útja: *hibrid könyvtárak* létrehozása, és ezekben a digitalizált szolgáltatások növelése az igények szerint. Nem a könyvtárat kell más területekbe beolvasztani, hanem a könyvtáron belül kell a hagyományos és a digitális eljárásokat integrálni. Ehhez kell biztosítani a megfelelő anyagi és személyi feltételeket. A *könyvtár* nevet pedig hagyják meg nekünk.

(Katsányi Sándor)

05/259

DEGKWITZ, Andreas: wwww.tu-cottbus.de/ikmz – was heisst ikmz? = ABI Tech. 25.Jg. 2005. 1.no. 32-39.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A Brandenburgi Műszaki Egyetem Könyvtárának új neve: Információs, Kommunikációs és Médiaközpont

Egyetemi könyvtár -műszaki; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai; Munkaszervezet

Az Információs, Kommunikációs és Média-Központ (Informations-, Kommunikations- and Medienzentrum, IKMZ) létrehozásával a Branderburgi Műszaki Egyetem (Cottbus) egyetlen központi vezetés alá került. Az új integrált vezetés a következő célokat kívánja megvalósítani: hatékony szervezeti struktúra kialakítása a különféle szolgáltatásokra orientált kutatási, oktatási és adminisztrációs programok számára, valamint a személyzeti és költségvetési források optimális kihasználása a berendezések és a szaktudás egy rendszerben történő felhasználása révén. Az IKMZ mindezeket a 2004. végére elkészült új épületében kívánja megvalósítani.

(Autoref. alapján)

05/260

MARTIN, Isabelle – MESLOUB, Hind – MUET, Florence – PELLAT, Christine: L'externalisation: quels impacts pour les professionnels de l'information-documentation? = Documentaliste. 41.vol. 2004. 6.no. 334-338.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Milyen hatást gyakorol a könyvtári munka privatizálása az információs szakemberekre?

Bérmunka kiadása; Dokumentáló -felsőfokú; Felmérés [forma]

A *Documentaliste* 2003. decemberi száma közölte annak az országos felmérésnek az előzetes eredményeit, amely a francia tájékoztatási szolgáltatások bérmunkába adási (outsourcing) gyakorlatát vizsgálta. Nemrégiben e felmérés eredményeinek részletes elemzése könyv formában is megjelent, amelynek tanulmányai a kliensek és a szolgáltatók nézőpontjából egyaránt megvilágítják az *outsourcing* franciaországi és nemzetközi helyzetét. A jelen cikkben közölt összegzés azt tárgyalja, hogy milyen hatást gyakorol az *outsourcing* az információs szakmára a gazdaságosság, az „image" és a szaktudásmanagement szempontjából.

(Autoref.)

05/261

CALVERT, Philip: It's a mystery: mystery shopping in New Zealand's public libraries = Libr.Rev. 54.vol. 2005. 1.no. 24-35.p. Bibliogr.

A közkönyvtári szolgáltatások értékelése „álcázott megfigyelések" (mystery shopping) segítségével

Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Olvasószolgálat

Az „álruhás vásárló" (mystery shopper) rendszerint egy-egy szolgáltatás minőségének az értékelésére vállalkozik egy előre meghatározott kérdéscsoport alapján, és „pillanatfelvételt" készít az adott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szolgáltatásról olyan információkat szolgáltatva a „megrendelő" számára, amihez közvetlen megfigyeléssel nem juthat, de amiről pontosabb ismereteket akar szerezni. A fáma szerint már a negyvenes évek óta ismert ez a módszer, de igazán csak a nyolcvanas évek elején vált népszerűvé – elsősorban a szolgáltatóiparban (bank, kereskedelem, vendéglátás).

A tanulmány a módszer előnyeinek és hátrányainak részletes ismertetése után annak könyvtári alkalmazást tekinti át először Egyesült Államokbeli példákon, majd az Új-Zélandon lefolytatott egyszerű, néhány kérdésből álló felmérésről számol be. A kérdőívben szereplő öt kérdés a vizsgálat céljára, a könyvtárosok beavatására, külső vagy belső „álruhás vásárló" alkalmazására, a pozitív eredményekre és a vizsgálat nyomán végzett változtatásokra vonatkozott. (A vizsgált intézmények az Auckland City Libraries, a Hamilton City Libraries, illetve Waitakere és Upper Hutt kisebb közkönyvtárai voltak.) Az alkalmazott megoldások részletes ismertetése után a tanulmány az alábbi következtetésekkel zárul:

- Mindenütt hasznosnak ítélték értékelési formaként; a többi módszer (interjú, felmérés, megfigyelések) mellett alkalmazva teljesebb képet ad az olvasóknak a könyvtárról szerzett benyomásairól;
- Világos célokat kell megfogalmazni a vizsgálat előtt, hogy tudjuk, mit akarunk az „álruhás vásárló"-val megtudni;
- Azt is érdemes előre közölni a könyvtárosokkal, milyen magatartást várnak el tőlük (ezt írásban is érdemes rögzíteni);
- Nemcsak azt kell közölni a könyvtárosokkal, hogy számítsanak az „álruhás vásárló" megjelenésére, hanem azt is, mit várnak tőlük, és hogyan értékelik ezt majd;
- A vizsgálat után az eredményekről tartott beszámoló se maradjon el;
- Érdemes csak egy-egy folyamatra koncentrálni, mert csak erre jó a módszer igazán;
- A legtöbb könyvtár hajlandó volt eredményeit más intézményekével is összevetni, és a vizsgálat megismétlését is napirenden tartja.

(Murányi Lajos)

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 204, 277, 280

Személyzet

Lásd 221

Marketing, közönségkapcsolatok

05/262-263

KUBÓW, Stefan: O potrzebie marketingu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich = Bibliotekarz. 2005. 4. no. 2-6.p.

A Lengyel Könyvtáros Egyesület marketing tevékenységének szükségessége

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Marketing

WOLOSZ, Jan: Uwagi na marginesie artykulu Stefana Kubowa o marketingu SBP = Bibliotekarz. 2005. 4.no. 7-9.p.

Néhány megjegyzés Stefan Kubownak a Lengyel Könyvtáros Egyesület marketingjéről szóló cikkéhez

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Marketing

A lengyelországi könyvtárak egyre inkább a marketingben látják azt az eszközt, melynek segítségével könnyebben és hatékonyabban tudják elérni céljai-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kat. Évről-évre fokozódik az igény az ilyen típusú tanfolyamokra és tréningekre.
Ezt a jelenséget ki kellene használni az Lengyel Könyvtáros Egyesület (LKE) népszerűsítésére is. Fontos feladatnak látszik, hogy az iskolai és egyetemi könyvtárosok közeledjenek az LKE felé, mert az intellektuális potenciáljuk vonzóbbá teheti a szervezetet, és emelni fogja a rangját.

A marketingnél maradva, mi lehet az a produktum, amelyet fel lehet használnia a piackutatási tevékenységben? A termelő vállalatok a termékek, a szolgáltató ágazatban a szolgáltatások, a non-profit intézményeknél egy specifikus, társadalmilag vagy lélektanilag hasznos produktum a végtermék. Ilyenek lehetnek azok a kiadványok, amelyek segítenek megerősíteni az Egyesület tudományos-információs arculatát. Természetesen a szakmai konferenciák, továbbképzések, szemináriumok szervezése, és a hatóságok felé az érdekképviselet, továbbra is az LKE fő feladatai maradnak.

Ne felejtsük el azért, hogy minden tömegszervezetnek legfőbb értéke a tagság, ami egyben a bevételi forrást is jelenti. A nagyobb tagság, a szervezet nagyobb anyagi potenciálját jelenti. Jelenleg az LKE nem rendelkezik semmiféle eszközzel az amúgy is alacsony tagdíjak behajtására. Az emberek érdeklődését az LKE iránt többféleképpen lehetne növelni. Először is, be kellene mutatni a könyvtáros társadalomnak azokat a kiváló szakembereket, akik tagjai a szervezetnek. A könyvtárosi folyóiratokban népszerűsíteni kell őket és munkásságukat. Reklámozni kell az Egyesületet, tevékenységének formáit, és azokat az előnyöket, amelyek a tagságból származnak. Ennek legjobb, ismert formája az IFLA kiadvány.
A mai világban az internet mindennapos eszközzé vált. Fontos lenne, hogy az LKE minden jelentősebb tagozata rendelkezzék egy, állandóan frissítendő, internetes honlappal.
A marketing egyik népszerű formája az „akció". Mintájára be lehet vezetni alkalmi kezdeményezéseket az új tagok számára (pl. a tagsági díj részleges elengedése, könyvjutalmak, stb.), a régieket pedig jutalmazni lehetne a törzstagság alakalmából.
A „public relations" mint eszköz, szintén nem eléggé alkalmazott a szakmánkban. Nagyon igaz, hogy a média számára a „jó hír nem hír", de mi bőven el tudjuk őket látni „rossz" hírekkel is, olyanokkal mint pl. könyvtárak bezárása, a kiadók árai, az internet használatának megadóztatása, és megoldatlan másolási szolgáltatások az egyes könyvtárakban.
A szabad piac rákényszeríttette a gyártókat és szolgáltatókat a marketingre. Ennek elemei lassan beszivároghatnak a könyvtárosi életbe is. Használatában és népszerűsítésében az LKE vezetőségének élen kell járnia.

(Pap Imréné)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Használat- és igényvizsgálat

05/264

BEREZKINA, N.U.: Ispol'zovanie elektronnyh informacionnyh resursov v CNB NAN Belarusi = Naučn. Teh. Bibl. 2004. 12.no. 53-58.p.

Elektronikus források használata a Belorusz Tudományos Akadémia központi tudományos könyvtárában

Akadémiai könyvtár; Elektronikus dokumentum

Fehéroroszország Nemzeti Tudományos Akadémiája Központi Tudományos Könyvtára (Central'naâ nauènaâ biblioteka Nacional'noj akademii nauk, CNB NAN) 2005 februárjában ünnepelte fennállásának 80. évfordulóját. Fő feladata a tudomány valamennyi területén a tudósok, tanárok, szakemberek információellátása a nyomtatott dokumentumok, információs adatbázisok és optikai lemezek optimális használatával.

Saját elektronikus források előállítása. A saját előállítású 14 adatbázis között bibliográfiai, referáló és teljes szövegű adatbázis egyaránt található. Tematikájukat tekintve elsősorban az országhoz kötődnek, mint a kutatómunkákról vagy a nyelvről tájékoztató források. A Belorusz Nemzeti Könyvtárral és a köztársaság ágazati könyvtáraival együttműködésben készül a *Csernobil* (Černobyl') nevű adatbázis.

A könyvtörténeti emlékek szkennelésével és digitalizálásával a régi és értékek dokumentumokat védik, és vonják ki a közvetlen használatból. A nyelvi emlékek őrzését szolgálja az Elnöki könyvtárral és a nemzeti könyvtárral együtt készített *Radzibiliana* nevű adatbázis.

A könyvtár honlapja 1998 februárja óta érhető el. Ezen a könyvtárral kapcsolatos információkat lehet találni, el lehet jutni az elektronikus katalógushoz, a könyvtárba járó folyóiratok jegyzékéhez, a saját építésű és átvett adatbázisokhoz, valamint a *Zöld Belorusz* (Zelenaâ Belarus') c. ökológiai kiadványhoz.

Elektronikus katalógus. A könyvtárban 1994 óta működik elektronikus katalógus, amelyben nemcsak az új szerzeményeket dolgozzák fel, hanem folyik a betűrendes katalógus visszamenőleges konverziója is. A katalógusban megtalált dokumentumokat meg is lehet rendelni akár olvasótermi használatra, akár kölcsönzésre.

1998 óta folyik a nemzeti szintű közös katalógus építése. A munka a Nemzeti Könyvtár és a CNB NAN állománya alapján indult, majd a tudományos könyvtárak is csatlakoztak.

Elektronikus hordozón megjelenő dokumentumok beszerzése. A CNB NAN-ban mintegy 100 bibliográfiai, referáló és teljes szövegű adatbázis található optikai lemezen. A könyvtárban a felhasználók elérhetik a VINITI referáló adatbázisait (biológia, fizika, kémia, genetika témában), az INION humán- és társadalomtudományi adatbázisait, az ukrán referáló adatbázist (Ukrainskij referativnyj žurnal), a Science Citation Indexet, az EBSCO referáló és teljes szövegű adatbázisait (több mint 90 CD-n), valamint a kézikönyv jellegű adatbázisokat (pl. Britannica, Polyglossumn, Multimedia World Factbook stb.), és sok mást.

Az elektronikus források hálózati elérése. Az oroszországi könyvtárak és tudományos intézmények

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

konzorciumába való belépéssel a CNB NAN lehetőséget kapott az Oroszországi Tudományos Kutatási Alap (Rossijskij fond fundamental'nyh issledovanij = RFFI) által létrehozott tudományos elektronikus könyvtár elérésére. Ebben a gyűjteményben az Elsevier, a Kluwer, az Academic Press, a Blackwell Publishers stb. kiadók több mint 1500 tudományos folyóiratában megjelent cikkek találhatók.

A könyvtárban működő internetes elérési központból a következő adatbázisokat, illetve szolgáltatókat lehet elérni:

- EBSCO adatbázisok,
- Blackwell Science adatbázisok,
- a Springer kiadó elektronikus szolgáltatása,
- a *Zentralblatt MATH* matematikai bibliográfiai adatbázis,
- az Európai Mikrobiológiai Társaságok Szövetségének kiadásában megjelenő tudományos folyóiratok elektronikus változatai,
- a Fizikai Intézet (Nagy-Britannia) kiadójának teljes szövegű elektronikus állománya,
- a *Physical Review* elektronikus folyóiratsorozat teljes szövegű állománya, valamint a PROLA archívum 1897-ig visszamenőleg,
- az Ulrich's Periodical Directory nemzetközi adatbázisa,
- a Bowker GLOBAL *Books in Print* nemzetközi adatbázisa,
- a The European Patent Office és a United States Patent and Trademark Office szabadalmi adatbázisai,
- az IEEE egyesülés bibliográfiai adatbázisai.

2004 márciusától a CNB NAN-ból hozzáférhetők az Elsevier elektronikus gyűjteményei is a ScienceDirect portálon keresztül.

A folyóiratcikkek másolatait az INASP (nemzetközi hálózat a tudományos publikációk elérésére) szervezet keretében a SUBITO szolgáltatja.

Elektronikus dokumentumszolgáltatás. A belorusz könyvtárakban az első kísérletek folynak az elektronikus dokumentumszolgáltatás technológiájának bevezetésére a CNB NAN munkatársai által fejlesztett *Germes v3.01* rendszer alkalmazásával.

(Viszocsekné Péteri Éva)

05/265

CALLINAN, Joanne E.: Information-seeking behaviour of undergraduate biology students: a comparative analysis of first year and final year students in University College Dublin = Libr.Rev. 54.vol. 2005. 2.no. 86-99.p. Bibliogr.

Alsóéves biológia szakos hallgatók információkeresési szokásai: elsőévesek és végzősök összehasonlító elemzése

Egyetemi hallgató; Használói szokások; Információkeresés

A cikk arra keresi a választ, hogy mi a különbég a University College Dublin elsőéves biológia szakos, illetve végzős biokémia szakos hallgatóinak információkeresési szokásai között, hogy a felmerült szükségleteket kielégítsék. Megvizsgálja, mennyire ismerik a hallgatók a feladataikhoz szükséges források lelőhelyét, miért és hogyan használják az egyetemi, illetve az elektronikus könyvtárat, milyen segítséget kapnak a könyvtárban, és milyent szeretnének kapni a jövőben. Az eredmények azt mutatják, hogy a tanulmányi év szerint különbség van a források használatának mértékében. Kiderült, hogy a fő ok, amiért a biológia szakos hallgatók nem használták a könyvtár elektronikus adatbázisait, nemcsak a webhelyek és az interneten elérhető jegyzetek elérhetősége volt, hanem az is, hogy nem tudtak ezekről.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/266

DEARNLEY, James – MCKNIGHT, Cliff – MORRIS, Anne: Electronic book usage in public libraries. A study of user and staff reactions to a PDA-based collection = J.Librariansh.Inf.Sci. 36.vol. 2004. 4.no. 175-182.p. Bibliogr.

Az elektronikus könyvek használata a közkönyvtárakban. A médium fogadtatása a használók és a személyzet körében az essexi könyvtári hálózatban

Elektronikus könyv; Használói szokások; Közművelődési könyvtár; Személyzet; Továbbképzés

A LASER Alapítvány támogatásával az e-könyvek szolgáltatását vizsgálták Essex megye közkönyvtáraiban a 2004 januárjától áprilisáig tartó időszakban. A projektben közreműködtek a Co-East konzorcium és a Loughborough-i Egyetem tájékoztatástudományi tanszékének munkatársai is.

A közkönyvtárak egyelőre vonakodnak beilleszteni az e-könyveket szolgáltatásaik közé, mégpedig a következő okok miatt: nem tartják megfelelőnek a kínálatot, sokallják a költségeket (bevezetés, licencek, fenntartás), gondok vannak a formátumokkal, nincsenek szabványok, az e-könyvek használhatósága nem vethető össze a hagyományos könyvekével. Lehetséges előnyök viszont: nő a könyvtár presztízse, és a gyűjtemény naponta 24 órán át hozzáférhető azok számára, akik internet-kapcsolattal rendelkeznek.

A személyzet számára Essexben bevezető jellegű, majd formális képzést tartottak (az e-könyvekről általában, a szoftverről és a hardverről), ahol azokat oktatták, akik a tanultakat kollégáiknak, elsősorban a mozgókönyvtárak személyzetének továbbadják. A könyvtárosok nagy érdeklődést tanúsítottak, ami a későbbiekben a használókra is hatással volt.

Az e-könyveket iPAQ eszközökön bocsátották a használók rendelkezésére. A készülékeket előzetesen felkészítették az e-könyvek szolgáltatására (a kipróbálás során három e-könyvet feltöltöttek, megfelelő betűméretet állítottak be stb.). A könyvtárosok a későbbiekben egyénileg konzultáltak a használókkal, milyen beállításokat szeretnének. A szolgáltatás használatát kézikönyv és ügyfélszolgálat támogatta. A későbbiekben OverDrive néven e-könyvgyűjteményt hoztak létre, amely változatos műfajú műveket tartalmazott.

A szolgáltatás fogadtatását egy felmérés keretében vizsgálták. A használók legtöbbje élvezettel használta az e-könyveket, pozitívan értékelte a készülék kis méretét, hordozható voltát, azt, hogy több mű is tárolható rajta, és a szöveg jól olvasható. Szóvá tették viszont, hogy az akkumulátor idővel lemerül, kicsi a képernyő mérete, és hiányoztak nekik a nyomtatott könyv kézbevételekor megszokott érzékletek, a könyv mint fizikai tárgy (amely lapozgatható, az ágyban olvasható stb.). Úgy vélték, hogy az e-könyv olvasásakor nem lehet úgy elmerülni az olvasás élményébe, mint ahogy azt megszokták.

A könyvtárosok a szolgáltatás erősségeit a következőkben látták: hordozhatóság, az új technológia pozitív hatása, mozgókönyvtári alkalmazás. A gyengeségek pedig: rövid az akkumulátor élettartama, lemerülése után újraformázás szükséges, a használók a készülékekre idegen tartalmat tölthetnek fel (ezek a szempontok lényegében egybeestek a használók felvetéseivel).

Összességében a szolgáltatás kipróbálását a könyvtárosok hasznosnak értékelték. Megállapították, hogy az e-könyveket elsősorban a hagyományos könyvek kölcsönzését kiegészítő szolgáltatásnak kell tekinteni, ezt a kiegészítő jelleget a marketing során is hangsúlyozni kell, és hogy a nyomtatott könyvekhez és a helyi könyvtárakhoz való érzelmi kötődés gátja lehet az e-könyvek elterjedésének. Az e-könyvek elsősorban azok számára előnyösek, akik saját készülékkel rendelkeznek, és jártasak azok használatában. Úgy tűnik, hogy az e-könyvek szolgáltatása előreláthatólag továbbra is kísérleti jellegű marad, meghonosodására még várni kell.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/267

ELLIS, David – OLDMAN, Hanna: The English literature researcher in the age of the Internet = J.Inf.Sci. 31.vol. 2005. 1.no. 29-36.p. Bibliogr. 22 tétel.

Az angol irodalom kutatója az internet-korszakban

Elektronikus publikáció; Használói szokások; Kutató -mint olvasó; Online információkeresés; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -humán tudományi

A két szerző annak járt utána, hogy az elektronikus információ forradalma hogyan változtatta meg az angol irodalommal foglalkozó tudósok információkeresési szokásait. A vizsgálatban hatvan kutatót kérdeztek meg elektronikus levélben, hogy milyen a viszonyuk az internethez, mennyire élnek az elektronikus dokumentumokkal, levelezési és publikálási lehetőségekkel, mi a véleményük a „virtuális könyvtár"-ról. Elsősorban az 1992 előtt alapított angol egyetemek oktatóihoz fordultak, de a szélesebb kitekintés érdekében tengerentúli kutatókat is bevonták a felmérésbe. Az egyetemeket véletlenszerűen választották ki. Végül 46 brit és 14 egyéb helyről kapott válasz alapján értékelték a kutatóknak az új technikai lehetőségekhez fűződő viszonyát.

A fontosabb megállapítások a következők:

- a felmérés hasonló eredményeket hozott, mint az 1988-ban elvégzett vizsgálat,
- a kutatók használják az internetet szakmai kapcsolataik ápolására, és
- CD-ROM-okat is használnak alkalmanként kutatásaikhoz;
- többnyire e-mail útján kommunikálnak és használnak online katalógusokat,
- de nem élnek a levelezőlisták adta lehetőségekkel;
- elektronikus publikálás helyett inkább hagyományos folyóiratokban vagy könyvben közlik eredményeiket,
- rendkívül szkeptikusak az elektronikus könyvtárakkal szemben.

A tanulmány ajánlásokat is megfogalmaz a további vizsgálódás számára, elsősorban az elektronikus dokumentumok használata és az információs jártasság, böngészés összefüggései, illetve az egyéb, interneten található szakterületi/tematikus források területén.

(Murányi Lajos)

05/268

HEINSTRÖM, Jannica: Fast surfing, broad scanning and deep diving. The influence of personality and study approach on students' information-seeking behavior = J.Doc. 61.vol. 2005. 2.no. 228-247.p. Bibliogr.

Gyors szörfölés, átfogó böngészés vagy mély búvárkodás. A személyiség és a tanulási szokások hatása a hallgatók információkeresési viselkedésére

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használói szokások; Online információkeresés; Oktatáspszichológia

A cikkben ismertetett tanulmány azt vizsgálta, hogy a hallgatók személyisége és a tanuláshoz való hozzáállása hogyan hat információkeresési magatartásukra. Ennek megfelelően külön kérdőíveket használtak a személyiség, a tanulási szokások és az információkeresési magatartás felmérésére. A felmérésben 305, éppen a posztgraduális (Masters) szakdolgozatán dolgozó hallgató vett részt. A válaszok statisztikai elemzése háromféle információkeresési módszert mutatott ki: a „gyorsböngészés" (fast surfing) a felszínes tanulással, az erősen érzelmi alkattal, az új tapasztalatok felé való alacsony nyitottsággal és az alacsonyfokú lelkiismeretességgel párosult; a „széles átfésülés" (broad scanning) a nyitottsághoz és a versenyképességhez kötődött; a „mélyre ásás" (deep diving) az elemző típusú hallgatókra volt jellemző, akik részletesen és mélyrehatóan megtervezik a tanulási folyamatot.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/269

SHENTON, Andrew – DIXON, Pat: How do youngsters use public libraries to find non-fiction books? The results of a recent research projekt = Public Libr.Q. 23. vol. 2004. 3/4.no. 77-98.p. Bibliogr.

Hogyan használják a fiatalok a közkönyvtárakat, és hogyan keresnek benne ismeretterjesztő irodalmat? Egy kutatás eredményei

Felmérés; Használói szokások; Ifjúsági olvasó; Közművelődési könyvtár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Annak ellenére, hogy az Egyesült Királyságban igen elterjedt az elektronikus kiadványok használata, sok fiatal számára ma is fontos információforrást jelent a közkönyvtárak könyvkínálata. A cikk egy brit felmérés eredményeire épít, amely azt vizsgálta, hogyan keresik a fiatalok az ismeretterjesztő irodalmat ezekben a könyvtárakban. Akik ismerték a könyvek tárgyi elrendezését a polcokon, azok egyenesen odamentek az állomány megfelelő részéhez. Mások, akik nem ismerték a keresett téma helyét, a polcokon lévő címkék és a falfeliratok segítségével próbáltak eligazodni, a könyvtárosoktól kértek segítséget, vagy a tárgyi mutatókat tanulmányozták. A legtöbb használó nem egy bizonyos könyvet akart kikölcsönözni, hanem téma szerint keresett. Nagyfokú tudatlanságot tapasztaltak mind a könyvtári terminológia, mind a könyvek épületen belüli lelőhelye tekintetében. A cikk a felmérés eredményei alapján ajánlásokat fogalmaz meg a gyakorlati tennivalókra, és javaslatokat tesz a jövőbeli kutatásra.

(Autoref.)

05/270

WEILER, Angela: Information-seeking behavior in Generation Y students. Motivation, critical thinking, and learning theory = J.Acad.Librariansh. 31.vol. 2005. 1.no. 46-53.p. Bibliogr.

Az Y-generációhoz tartozó (1980 és 1994 között született) diákok információkeresési viselkedése: motiváció, kritikus gondolkodás és tanuláselmélet

Egyetemi hallgató; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Igény; Információkeresés; Olvasás

Különböző vélemények keringenek a felsőoktatásban az Y generáció (1980 és 1994 között születtek) információkeresési készségeiről vagyis inkább annak hiányáról. Azok a diákok, akik jelenleg a felsőoktatásban tanulnak, vagy az elkövetkezendő években fogják megkezdeni tanulmányaikat, már az elektronikus képernyő – televízió, mozi, videó-játékok, számítógép-monitor – előtt nőttek fel. Sokan úgy vélik, hogy ezeknek a diákoknak a kritikus gondolkodása és más kognitív képessége – a testi-fizikai állapotához hasonlóan – megsínylette azt a nagy mennyiségű időt, amelyet ülő helyzetben töltöttek, passzívan befogadva a képeket és szavakat.

A cikk írója az elmúlt években a felsőoktatásban tanuló hallgatók körében készített felméréseket összegzi, és próbálja levonni a következtetéseket a hallgatók motivációiról, kritikai gondolkodásáról és a tanulási módszereiről. A vizsgálatok során sokan arra a következtetésre jutottak, hogy a diákok gyakran képtelenek a kritikai gondolkodásra, pedig az értékelés és a hatékony információhasználat bármely formája lehetetlen e nélkül.

A Grinnel Főiskolán végzett kutatások szerint a hallgatók többsége nem szeret olyan dolgokról vitatkozni vagy véleményt nyilvánítani, melyekről nem sok ismerete van. Akiknek határozott véleményük van egy témában, azok is inkább saját gondolataik kinyilvánítását tartják fontosnak, mint a másik véleményének meghallgatását, vagy újabb infor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

máció szerzését. Ritkán osztanak meg társaikkal olyan információkat, melyeket önállóan találtak, vagy véleményüket, melyeket a kapott információ alapján alakítottak ki. Szerintük a másokkal való vita csak arra szolgál, hogy meggyőzzünk másokat a saját igazunk érvényességéről, és csak 2,5%-uk gondolja úgy, hogy ezeken a beszélgetéseken új információt is szerezhetnek. A diákok csak 13%-a véli fontosnak maga számára a tudományos információkat, például statisztikák, vizsgálatok eredményeit. Az említett kutatásban a hallgatók úgy gondolják, hogy kényelmetlen számukra, ha tudásukat vagy véleményüket megkérdőjelezik, ezért inkább kerülik a vitákat és lehetőleg megegyezésre törekednek. Olyan tulajdonságok, mint rugalmasság, a másik véleményének megértése, saját véleményük újra gondolása, nyitottság és jól informáltság nem igazán voltak fontosak a vizsgálatban részt vett diákok számára.

Howard Gardner „Többszörös intelligencia" elméletében az általánosan is ismert nyelvi és matematikai-logikai intelligencia mellett megkülönböztet tér-vizuális, testi-kinetikus, zenei, interperszonális és intraperszonális intelligenciákat is. A hagyományos oktatási módszerek a nyelvi és a matematikai intelligenciával rendelkező diákoknak kedveznek, de a vizsgálatok szerint az Y generáció tagjai között egyre többen vannak olyanok, akik vizuális vagy kinetikus úton oldanak meg problémákat és sajátítanak el ismereteket. Kisebb változtatásokkal, mint például gyakorlati feladatokkal, ábrák és táblázatok beiktatásával segíthetjük az információ befogadását és megmaradását.

Az Y generációs diákok számára az információkeresésben az időtényező az egyik legfontosabb. A cikk szerzője ezért azt javasolja az oktatóknak és könyvtárosoknak, hogy a keresési technikák és stratégiák oktatásánál, vagy a könyvtárak weblapjainak bemutatásánál emeljék ki, hogy a diákok ezek használatával időt takaríthatnak meg.

Az egyik vizsgálatban a diákokat arra kérték, hogy írják le, milyen lenne a számukra ideális információkereső gép. Az általuk leírt „álomgép" gondolatolvasó, természetes nyelvet használ, felismeri az emberi hangot, hordozható, mindenhol elérhető és egy lépcsőben megoldja az információs igényeket. Kétséges, hogy ilyen gép készül-e valaha, de a vizsgálatot végzők megjegyezték, hogy az „álomgép" sok tulajdonságában emlékeztet a tájékoztató könyvtárosra.

Nem meglepő, hogy a legtöbb vizsgálat azt erősítette meg, hogy az Y generáció tagjai számára az internet az elsődleges információforrás, legyen szó személyes, tudományos vagy szakmai információról. Míg egy 1999-es vizsgálatban 40-50% azok aránya, akik az internet elsőbbségét hirdetik, addig 2002-ben már 71%-ra nő az arányuk. A vizsgálatokból kiderül, hogy az idő mellett az információ könnyű megszerezhetősége is nagyon fontos a hallgatók számára, nem említik azonban a pontosságot. A főiskolai és egyetemi tanárok oktatók között végzett felmérés rámutatott, hogy a tanárok 73%-a minden kritérium nélkül elfogadja az interneten talált információk alapján készült dolgozatokat. Ha a pontos és jó minőségű információk keresését ösztönző motivációk közül kiiktatódnak az oktatói elvárások, akkor természetes, hogy a diákok a számukra egyszerűbb és időt kímélő internet felé fognak fordulni. Az OCLC-n végzett vizsgálatok szerint habár a diákok 66%-a úgy véli tudja, milyen információt használhat az internetről a dolgozatai elkészítéséhez, csak 50%-uk ért egyet teljesen azzal, hogy az interneten talált információk elfogadhatóak a feladataikhoz.

Vannak azonban bíztató jelek is, mert az Idaho Egyetem Könyvtárában végzett kutatások szerint a hallgatók az információkeresésben az egyszerű használhatóság mellett a megbízhatóságot, pontosságot, elérhetőséget és a megfelelő árat is fontos tényezőnek tartják. A múltban az információ megszerzésének legfőbb akadálya az volt, ha fizikailag

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nem lehetett hozzáférni a dokumentumokhoz, azaz nem volt a polcon vagy a raktárban. Ma már a megkérdőjelezhető érvényesség és a weblapok helyének be nem azonosíthatósága a diákok által leggyakrabban említett probléma. Az a tény, hogy a diákok megkérdőjelezik az interneten talált információkat, már örömre adhat okot, hiszen mutatja, hogy kritikus gondolkodással fordulnak az interneten talált információk felé.

A kritikus gondolkodás hosszú, több lépcsős kognitív fejlődés során alakul ki. A diákok különböző információkeresési és értékelési készségekkel érkeznek a főiskolákra és egyetemekre, de az oktatók segíthetik őket a kritikus gondolkodás kialakításában, ha előadások megtartása helyett és mellet gyakorlati feladatokat adnak a hallgatóknak, vagy kérdések feltevésére és vitákra bátorítják őket.

(Bognárné Lovász Katalin)

Olvasáskutatás

05/271

KRASHEN, Stephen – SHIN, Fay: Summer reading and the potential contribution of the public library in improving reading for children of poverty = Public Libr. Q. 23.vol. 2004. 3/4.no. 99-109.p. Bibliogr.

A nyári olvasás jelentősége és a közkönyvtár szerepe a szegény gyerekek olvasási készségének javításában

Gyermekolvasó; Ifjúság nevelése olvasására; Közművelődési könyvtár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A kutatások azt mutatják, hogy az iskolaév idején igen kevés a különbség a szegény, illetve a jómódú családból származó gyerekek olvasási előmenetele között. A különbség a nyári szünidőhöz kapcsolódik. A gazdag családok gyermekei nyáron jobban haladnak, ezért idővel az itt szerzett előny lényeges különbséget eredményez a társadalmi osztályok között az olvasás tekintetében. E különbségnek egyszerű a magyarázata. A gazdagabb gyerekek nyáron többet olvasnak, mégpedig azért, mert könnyebben hozzájutnak a könyvekhez, nemcsak otthon, hanem egyéb helyeken is. Kutatások bizonyítják, hogy a közkönyvtárak gyengébb minőségű állományokat és szolgáltatásokat kínálnak a szegényebb gyerekeknek. A könyvekhez való nyári hozzáférés hiányosságait nyilvánvalóan a közkönyvtári szolgáltatások javításával lehetne megoldani.

(Autoref.)

Lásd még 231

Használók képzése

05/272

BARSKY, Elena – BAR-ILAN, Judit: From the search problem through query formulation to results on the web = Online Inf.Rev. 29.vol. 2005. 1.no. 75-89.p. Bibliogr.

Az internetes információkeresés oktatása a jeruzsálemi Héber Egyetemen

Gépi információkeresés; Használók képzése -felsőoktatásban; Számítógép-hálózat

Elsőéves könyvtárszakos hallgatóknak két egyforma információkeresési feladatot kellett megoldaniuk. Az első keresést megelőzően semmilyen segítséget sem kaptak, a második feladat előtt viszont meghallgattak egy előadást, amely a szerzők által kidolgozott internetes keresési segédletre épült. A két keresés eredményeit elemezték és összehasonlították.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az előadás jelentősen hozzájárult a jobb eredményekhez. Több problematikus keresési magatartásra fény derült, aminek nyomán sikerült lényegesen jobb eredményeket elérni. Ilyen problémák voltak például a következők: a hallgatók nem tudták, hogyan kell új vagy eltérő szókészletet használni a keresés során; csak az adott feladatot tekintették a kulcsszavak forrásának; nem ismerték a kereskedelmi forrásokat.

(Autoref. alapján)

05/273

HADENGUE, Véronique: E-learning for information literacy: a case study = Libr.Rev. 54.vol. 2005. 1.no. 36-46.p. Bibliogr.

Számítógépes oktatás az információkeresés tanításához – esettanulmány

Esettanulmány [forma]; Használók képzése -felsőoktatásban; Információkeresés; Oktatás -számítógéppel

A cikk egy svájci projektet ismertet (Swiss Virtual Campus), amelynek keretében kifejlesztettek egy számítógépes oktatócsomagot közgazdász- és fogorvos-szakos hallgatók számára. A cikk bemutatja, hogy a számítógéppel segített oktatás (Computer-assisted learning, CAL) hatékonyan használható az információs jártasság előmozdítására úgy az egyetemen belül, mint a távoktatásban. Részletesen ismerteti a CALIS (Computer-assisted learning for information searching) projekt három modulját, végül kitér a program jövőbeli lehetőségeire.

(Autoref. alapján)

05/274

SMITH, Stefan A.: Designing collaborative learning experiences for library computer classrooms = Coll. Undergrad.Libr. 11.vol. 2004. 2.no. 65-83.p. Bibliogr.

A csoportos vagy közös tanulási módszer alkalmazása a használók képzésére a könyvtári számítógépes oktatótermekben

Használók képzése -felsőoktatásban; Gépi információkeresés; Oktatási módszer; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A számítógépes ismertek elsajátítása a gyakorlatban általában egyéni úton történik. Egy számítógépes teremben a hallgatók a gépek előtt ülve egyénileg oldják meg a feladatokat. A Wisconsin Egyetem Murphy könyvtárában évente közel 5000 résztvevőnek oktatják a számítógépes ismereteket, több módszert is kipróbálva a leghatékonyabb elsajátítás érdekében. 2002-ben a cikk szerzője részt vett egy kísérletben, amelyben a csoportos tanulás módszerével oktattak különböző információs jártassággal rendelkező hallgatókat.

Ahhoz, hogy a csoportos tanulás módszerét hatékonyan tudják alkalmazni a gyakorlati számítógépes ismeretek elsajátítására, több szempontot is figyelembe kell venni:

- *A fizikai környezet kialakítása*

A leghatékonyabban alkalmazható a módszer akkor, ha a tanulási környezet (számítógépes asztalok, székek, kivetítők) is ennek a célnak megfelelően van kialakítva. A Murphy Könyvtárban a csoportos tanulás színterét úgy alakították ki, hogy a terem közepén speciális asztalokat helyeztek el, melyhez 4 vagy 5 hallgató ülhet le, és a fal mellett egyéni munkahelyeket is kialakítottak

- *A tanulók hozzáállása*

Az ehhez a tanulási módszerhez nem szokott hallgatók esetében több probléma is felmerült: vonakodva alakítottak ki csoportokat, és a beszélgetés, a közös munka is nehezen indult. Ezek azonban csak átmeneti problémák voltak, és rövid időszak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

után megoldódtak. Az oktató könyvtárosok több módszerrel is próbáltak ezen a kezdeti nehézségeken segíteni:

- Előzetesen felkészítették a csoportokat az újfajta módszerre.
- Bátorították a hangos és szabad beszélgetést.
- Minden csoporttag számára egyénre szabott feladatokat adtak (billentyűzet kezelője, szóvivő, stb.).
- Megkérték a csoporttagokat, mutatkozzanak be egymásnak – még ha ismerték is egymást –, néhány személyes adatot is hozzá téve a szokványos bemutatkozáshoz.

A csoportos tanulást irányító könyvtáros személyisége

A csoportos tanulás színhelye, atmoszférája különbözik az egyéni tanulástól; sokkal zajosabb, spontánabb és szervezetlennek tűnik. Számos könyvtáros úgy gondolja, hogy a csönd és a szigorú figyelem a hatékony tanulás kulcsa, de a szerző vizsgálatokra hivatkozva cáfolja ezt az állítást. Véleménye szerint a csoportos tanulást irányító könyvtárosoknak a csoportos tanulás folyamatában néhány dolgot másként kell kezelniük. Egyrészről aktívan be kell vonni a tanulókat a tanítás folyamatába a célok, az elvárások ismertetésével, másrészről pedig egy háttérben irányító, megfigyelő szerepet is vállalni kell.

Az időbeosztás

A foglalkozások időtartamának helyes beosztása, a frontális és csoportmunka megfelelő arányának megtalálása igen fontos feladat a csoportos tanulás megtervezésénél. Az egyes feladatokra szánt idő beosztása, az óra elcsúszása megoldható a következő technikákkal:

- Világosan közölni és mérni kell az egyes feladatokra szánt időt.
- A csoport munka alatt folyamatosan jelezni kell a csoportoknak a fennmaradó időt.
- Elegendő időt kell hagyni az óra eleji ismertetésre és az óra végi összegzésre.

Módszertani kérdések

A tanórákat három részből építették fel. Az első rész a tanári magyarázat, második a tényleges csoportmunka. A foglalkozás vége mindig egy beszélgetés az egész tanuló csoport bevonásával. Ez a tulajdonképpeni „feldolgozás", mely a legfontosabb része a csoportos tanulásnak, mert ilyenkor erősítődik meg az óra folyamán felfedezéssel és gyakorlással elsajátított tudás. A csoportos feladatok úgy épülnek fel, hogy rövid, gyorsan megoldható feladatok és nagyobb elmélyülést kívánó feladatok váltják egymást, hogy a csoport érdeklődését az óra végéig fenntartsák. A gyakorlati feladatok megoldása közben a könyvtáros egyik csoporttól a másokig megy, felelve kérdéseikre, segítve haladásukat. Ilyenkor remek alkalom nyílik arra, hogy olyan kérdéseket és hibákat jegyezzen fel, amelyeket az óra végén az egész osztállyal megoszthat, rámutatva a hiba eredetére és a lehetséges megoldásokra.

A csoportos tanításban részt vett könyvtárosok számára ezek az órák pozitív élmények voltak, és úgy vélik, hogy a diákok hatékonyan tudtak együtt dolgozni és feladatokat megoldani.

(Bognárné Lovász Katalin)

05/275

Teaching library = BuB. 57.Jg. 2005. 1.no. 28-61.p.

Res. angol és francia nyelven

Az oktató könyvtár. Tematikus szám, 7 cikk

Egyetemi könyvtár; Felnőttoktatás; Használói szokások; Használók képzése; Ifjúság nevelése olvasásra; Városi könyvtár

Ha a német könyvtárak felelősségteljes szerepet akarnak vállalni a társadalomban, munkájuk szerves részévé kell tenniük használóik oktatását és továbbképzését, más szóval ún. „oktató könyvtárrá" (teaching library) kell szerveződniük, hasonlóan az Egyesült Államokban és a skandináv országokban már elterjedt gyakorlathoz. A jelen tematikus szám

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az oktató könyvtárral kapcsolatos németországi tapasztalatokról számol be. *Doris Schneider* különböző felsőoktatási könyvtárak tapasztalatait ismerteti. *Anne Oechtering*, a groningeni egyetemi könyvtár (Hollandia) könyvtárosa azt a kérdést vizsgálja, hogy az egyetemen folyó moduláris oktatási rendszer milyen feladatokat ró a könyvtár képzési funkciójára. *Ulrike Scholle* a Münsteri Egyetemi és Tartományi Könyvtár moduláris képzési programját ismerteti. *Christiane Bornett* és *Katrin Seewald* a berlini Friedrichshain-Kreuzbergi kerületi könyvtár munkatársai arról számolnak be, hogyan sikerült az oktató könyvtár koncepcióját a gyermek- és ifjúsági, valamint a hátrányos helyzetű olvasók esetében megvalósítani. Két további cikkben *Joana Petsonias* (Göppingeni Városi Könyvtár) és *Diana Howe* (Brandenburgi Regionális Könyvtár) a közkönyvtárakban szerzett tapasztalataikat ismertetik. *Végül Christine Hohnschopp* és társszerzői bemutatják, hogy a saar-vidéki regionális könyvtári hálózat közművelődési és a felsőoktatási könyvtárai hogyan támogatják az oktatók és a tanulók konkrét igényeit a továbbképzésben.

(Autoref. alapján)

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS TERJESZTÉS

Digitalizálás

05/276

HOLLEY, Rose: Developing a digitisation framework for your organisation = El.Libr. 22.vol. 2004. 6.no. 518-522.p.

Digitalizálási terv készítése egy egyetemi könyvtárban

Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Fejlesztési terv

Az új-zélandi Auckland Egyetem könyvtára 2001-ben létrehozta a Digital Projets Librarian (digitális projektekért felelős könyvtáros) munkakört. Mielőtt bármilyen digitalizálási projektbe kezdenének, e könyvtárosnak több feladatot is el kell végeznie; ezek határozzák meg a digitalizálási projektek kereteit. Ilyen feladatok: a szóba jöhető projektek leltárba vétele, a digitalizálás népszerűsítése, a személyzet képzése és továbbképzése, együttműködés és kapcsolatok szervezése, pénzügyi támogatás szerzése, a projektek beindítása; az információtechnológiai infrastruktúra fejlesztése, stratégiai tervezés és szabályzat-alkotás. Az egész struktúra középpontjában a szabályzat áll. A cikk részletesen ismertet minden felsorolt feladatot, megemlítve, hogy azzal kapcsolatban mit végeztek el, és mit tanultak belőle. A közreadott tapasztalatok és ajánlások célja, hogy segítséget nyújtson a digitalizálást tervező szervezeteknek a projekt kereteinek kifejlesztésében.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/277

OLTMANS, Erik: Cost models in digital archiving: an overview of life cycle management at the National Library of the Netherlands = Liber Q. 14.vol. 2004. 3/4.no.

A digitális archiválás költségmodelljei: a digitális objektumok életciklusának szervezése a holland nemzeti könyvtárban

internetcím: http://liber.library.uu.nl

Elektronikus dokumentum; Konverzió; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A digitális archívumot működtető, vagy létrehozásukat tervező intézmények száma egyre növekszik. Amíg a technikai és szervezési kérdéseket megfelelően tanulmányozzák és helyesen definiálják, gyakran elfeledkeznek a költségekről, ami sokszor megakadályozza az új kezdeményezéseket. A jelen cikk két digitális archiválási módszert mutat be – a migrációt és az emulációt –, és ezeket a várható élettartamuk szempontjából, a megfelelő költségek hozzárendelésével tárgyalja. A holland nemzeti könyvár, a Koninklijke Bibliothek, mindkét eljárást tanulmányozza, és fontolóra veszi bevezetésüket.

(Autoref.)

Elektronikus információhordozók

05/278

DAVYDOVA, N.R: Fondy elektronnyh dokumentov v biblioteke = Naučn.Teh.Bibl. 2005. 2.no. 60-65.p.

Elektronikus dokumentumok az Orosz Állami Könyvtárban

Elektronikus dokumentum; Nemzeti könyvtár

Napjainkban a könyvtárak dokumentumállományai jelentős változáson mennek keresztül, mivel a az elektronikus dokumentumok az állomány lényeges részét képezik. A változás az elektronikus könyvtárak alakítására is jelentős hatással van.

Az Oroszországi Állami Könyvtárban (Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka, RGB) is folyik a könyvtár gyűjtemény-rendszerét meghatározó dokumentum felülvizsgálata. Ebben az ügyrendben az elektronikus dokumentumok három típusát különböztetik meg:

1. optikai kompakt lemezen megjelenő elektronikus kiadványok;
2. távolról elérhető, hálózati elektronikus dokumentumok;
3. az RGB elektronikus könyvtárába tartozó dokumentumok.

Az első csoportba tartoznak a CD-ROM-on, DVD-n, CD-RW-n stb. közreadott, hazai és külföldi kiadványok. Az RGB különböző szervezeti egységeiben lévő állományokban összesen mintegy 1200 lemez található. Ha egy optikai lemez egy nyomtatott kiadványhoz tartozik, akkor ezeket együtt tárolják. A fenti gyűjtemény mellett az RGB a kötelespéldány törvény értelmében több mint 1000 lemezt kap az Informregisztr központtól. A számok alapján elmondható, hogy az RGB az ország egyik legnagyobb gyűjteményével rendelkezik. A lemezeket több mint tíz éve az olvasószolgálatban is hasznosítják. Beszerzésük a gyarapító könyvtárosok egyik kiemelt feladata. Az optikai lemezek a könyvtár speciális osztályainak állományába kerülnek. Például az elektronikus források hasznosításának osztálya kapja a teljes szövegű adatbázisokat tartalmazó és a multimédiás kiadványokat, valamint a nyomtatott kiadványok elektronikus változatait rögzítő lemezeket. A lemezek tárolása az Informregiszter letéti feladatainak figyelembe vételével történik.

A második csoportba sorolt állományok különlegesek abban a tekintetben, hogy fizikailag távoli műszaki eszközökön helyezkednek el, a könyvtár csak szerződésekben kikötött ideig használhatja őket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ide tartoznak az RGB szerverén elhelyezett források is. Számbavételükkor kiderült, hogy míg 2001-ben több mint 8800 cím eléréséért fizetett az RGB, számuk 2004-re 20 340-re nőtt. Ebben benne van mintegy 8500, különböző szolgáltatónál elérhető külföldi folyóirat, 60 EMIS folyóirat, az EBSCO-n keresztül elérhető 250 külföldi napilap, az orosz Intergum-tehno ügynökség 4445 címe, 7000 disszertáció, 15 online kereshető adatbázis, 68 forrás, amelyet a Rubrikon portálon keresztül lehet elérni.

Az RGB elektronikus könyvtára a társadalom gazdasági, politikai és szellemi fejlődését hivatott elősegíteni. Az állomány alapját az RGB eszközeivel előállított hálózati dokumentumok képezik. A gyűjtőkör univerzális, nincs sem nyelvi, sem időbeni vagy típus szerint korlátozás. Felépítését tekintve lehetnek benne valamilyen ismérv szerint kialakított részgyűjtemények. Archívuma a valamilyen okból megsérült vagy elveszett dokumentum pótlására szolgál. Az állomány egységeiről az elektronikus katalógus tájékoztat, a bibliográfiai rekord metaadatok gyűjteménye, és a teljes szöveghez vezet. A könyvtár elérhetősége különböző paraméterekkel jellemezhető: az interneten a nap 24 órájában szabadon használható részektől a rendszergazda számára a működőképességet biztosító lehetőségig. Az RGB hálózati dokumentumait is különböző módokon teszik elérhetővé: megkülönböztetik a könyvtár honlapjáról történő szabad elérést, a korlátozott, a könyvtár virtuális olvasótermeiből történő hozzáférést, az RGB helyi hálózatának különböző szintű használati lehetőségét. Hasonlóképpen hierarchikus rendben épül fel a dokumentumokkal dolgozó munkatársak rangsora az adminisztrátortól a rendszerkönyvtárosig.

A hálózati dokumentumok részeiből másolatok rendelhetők, ezeket kizárólag tudományos, kutató, kritikai vagy információs munkákban lehet felhasználni megfelelő hivatkozásokkal, illetve a szerzői jog tulajdonosának engedélyével. Az elektronikus könyvtárból törlésre akkor kerül sor, ha a jogtulajdonos visszavonja az engedélyt, gyűjtőkörön kívülinek minősül az ezt szabályozó dokumentum felülvizsgálatakor, az adott dokumentumo(ka)t egy újabb kumuláció tartalmazza, nem felel meg a minőségi követelményeknek stb. A hosszú távú megőrzést az időnkénti felülvizsgálat, átírás, tisztítás és egyéb állományvédelmi eszközök és módszerek biztosítják.

(Viszocsekné Péteri Éva)

05/279

FALK, Howard: Open access gains momentum = El. Libr. 22.vol. 2004. 6.no. 527-530.p.

Pozitív fejlemények a nyílt hozzáférésű folyóiratok terén

Elektronikus folyóirat; Folyóiratkiadás; Tájékoztatási politika

A nyílt hozzáférésű folyóiratok száma több mint tíz éve folyamatosan növekszik; ma kb. 1200 ilyen cím érhető el az interneten. A szerzőknek valamennyi publikációs díjat kell fizetniük, és cikkeik ingyenesen állnak az érdeklődők rendelkezésére. Ám a tudományos, szakmai folyóiratok, melyek száma kb. 25 ezer, igen ritkán szerepelnek a nyílt hozzáférésű folyóiratok között. A nemzetközi tudós társadalom fellépése a kutatási eredményeik terjesztését akadályozó gátak lebontására riadalmat keltett a kiadók között, akik a bevételeik megcsappanásától tartanak.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/280

SCHONFELD, Roger C. – FENTON, Eileen Gifford: Digital savings = Libr.J. 130.vol. 2005. 4.no. 50-51.p.

„Digitális megtakarítás" az elektronikus folyóiratokra való áttérés nyomán

Egyetemi könyvtár; Elektronikus folyóirat; Gazdaságosság -könyvtárban

A nyomtatott folyóiratokról az elektronikus periodikumokra való áttéréskor át kell értékelniük a könyvtárosoknak stratégiájukat. Az áttérés egyes hozadékai nyilvánvalóak (az anyag bősége, könnyebb hozzáférés, a kiadói folyóirat-csomagok előnyei stb.), de a teljes hatás nehezen tekinthető át. Van arra is bizonyíték, hogy a digitális folyóiratokra való áttérés révén jelentős megtakarítás érhető el. A szerzők 2003-ban két kollégájukkal elhatározták, megvizsgálják, hogyan alakulnak a könyvtárak kiadásai, ha áttérnek az elektronikus folyóiratokra. Kutatási beszámolójuk a www.clir.org/pubs/reports/pub127/pub127.pdf címen érhető el (*The nonsubscription side of periodicals*). A cikk ennek az eredményeit foglalja össze.

Tizenegy felsőoktatási könyvtár bevonásával elsősorban az előfizetésen felüli költségeket vizsgálták, vagyis a könyvtári személyzet munkaidő-szükségletét, a gépidőt, a kötés és tárolás stb. költségeit. (Többoldalas kérdőívük csak a kutatási beszámoló függelékében olvasható.) Kiderült, hogy az elektronikus folyóiratoknál (egy-egy címre vetítve) jóval kisebbek a költségek, mint a nyomtatottaknál, bár ezt több tényező is módosíthatja, így például a könyvtár elektronikus folyóiratainak száma (a nyomtatott címekhez viszonyítva), az átmenet gyorsasága és a megfelelő archiválási megoldás hiánya. (Ezeket megoldva az átmenet zökkenőmentes és hatékony lehet.)

Az egyes könyvtárakra nézve többféle megoldást is mérlegeltek, de a végső modell az összes nyomtatott folyóiratnak elektronikussal való kiváltásából indul ki; ebben az esetben a megtakarítás évi 100 és 700 ezer dollár között mozog, míg az előfizetési díjon felüli költségek terén 20-60%-os a megtakarítás. Mindez elsősorban a helyi körülményektől, kezdeményezéstől és a gyakorlattól függ, de mégis szignifikáns. (Nagy intézmények esetén jóval kisebb lehet a megtakarítás, mint amennyit elérni remélnek.)

Az Egyesült Államok és Kanada legnagyobb tudományos könyvtáraiba járó folyóiratok száma 1997 és 2003 között átlagosan több mint 20%-kal nőtt. Ebben nem kis szerepe volt az elektronikus publikálásnak és a kiadók „csomag"-ban értékesített e-folyóiratainak. (A kisebb könyvtárakban a növekedés mértéke még nagyobb arányú volt.) Az olvasói elvárások is szinte kényszerítik a könyvtárakat választékuk növelésére, de mérlegelni kell mind a rejtett költségeket, mind a megtakarításokat, ha valamelyik „csomag" előfizetése révén lehetővé válik a folyóirat-állomány bővítése.

A vizsgálati eredmények szerint a teljes áttérés a jó megoldás, bár időbe telik, mire befejeződik. (A tanulmányban vizsgált, az áttérést eredményesen lezáró könyvtárak megtartottak néhány nyomtatott folyóiratot is, így ezek többletköltségei megmaradtak, vagyis csökken a nyomtatott periodikumok száma, de soha sem lesz zérus.) Az áttérés alatt az egy címre vetített költség emelkedhet, ezért célszerű az áttérést minél gyorsabban lebonyolítani.

A legnagyobb probléma a folyóiratok archiválása. A felmérésben szerepeltek a nyomtatott folyóiratok tárolásával kapcsolatos költségek, de teljesen hiányoztak az e-folyóiratok esetében. Mérlegelnie kell a könyvtárnak, hogy a megtakarításból fedezi-e a megfelelő archiválást, vagy ha nem, milyen módon oldja ezt meg. (Ez a probléma az áttérést is akadályozhatja.) Számos előnye van az elektronikus formátumra való áttérésnek: a kutatók egyre bővülő, bárhol elérhető és teljes egészében kereshető dokumentum-anyaggal szembesülnek, a diákok, tudósok pedig olyan dokumentumokhoz jutnak, amelyekhez addig soha, a könyvtárak pedig csökkenthe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tik kiadásaikat. Az áttérés folyamata pedig nemcsak folytatódik, de fel is gyorsul, persze nem magától, automatikusan. Alig van ma még olyan egyetem vagy főiskola, ahol gondosan megterveznék az átmenet gyorsaságát és méreteit, pedig az említett járulékos költségek nőhetnek is, ha lassúbb ütemű a váltás. Csak a megfelelő előkészítés hozhat jó eredményt!

(Murányi Lajos)

05/281

VILAR, Polona – ZUMER, Maja: Comparison and evaluation of the user interfaces of e-journals = J.Doc. 61. vol. 2005. 2.no. 203-227.p. Bibliogr.

E-folyóiratok használói interfészeinek összehasonlítása és értékelése

Elektronikus folyóirat; Ember-gép kapcsolat; Gépi információkeresési rendszer

A cikk négy, web-alapú elektronikus folyóirat használói felületét (Science Direct, ProQuest Direct, EBSCO Host és Emerald) hasonlítja össze és értékeli. A rendszereket a használói barátságosság és a funkcionalitás elfogadott irányelvei szerint vizsgálták. A használói barátságosság vizsgált jellemzői: nyelv(ek), interfész-típus(ok), navigációs opciók, személyre szabottság és képernyő-jellemzők. A vizsgált funkciók: adatbázis-választás; keresőkérdés-szerkesztése és átszerkesztés, a találatok rendezése, és súgó. A négy rendszerben a sok hasonlóság mellett különbségeket is találtak. A legnagyobb különbségeket a keresőkérdés-szerkesztés, valamint a használói felületek nyelve és típusa területén mutatták ki.

(Autoref. alapján)

05/282

McLUCKIE, Ann: E-books in an academic library: implementation at the ETH Library, Zurich = El.Libr. 23. vol. 2005. 1.no. 92-102.p. Bibliogr.

Elektronikus könyvek egy főiskolai könyvtárban: a zürichi ETH könyvtárának példája

Elektronikus könyv; Főiskolai könyvtár -műszaki; Számítógép-hálózat

Kétfajta elektronikus könyvet szoktak megkülönböztetni: az egyikhez kell hordozható eszköz, amivel a digitális szöveget lehet elolvasni, a másik az interneten olvasható szövegből áll; utóbbi inkább az intézményi, felsőoktatási használókat célozza meg, de a digitális szöveget illetően nincs igazán különbség köztük. (Egyes könyvek eleve digitálisan készülnek, míg másokat kinyomtatnak, és azután konvertálják digitális formába.) A hordozható olvasókészülékkel együtt kapható e-könyvek sikere ez idáig elmaradt: a terjesztésükkel a német nyelvterületen foglalkozó cég 2003 júniusában bejelentette, hogy felhagy forgalmazásukkal. (Az okok között szerepet játszhatott a szabványosítás és a vonzó tartalom hiánya, a viszonylag magas ár és az olvasókészülékek gyenge minősége.) A hálózaton elérhető tájékoztatási segédletek (kézikönyvek, lexikonok stb.) és szöveggyűjtemények ellenben sikeresnek bizonyultak. A felsőoktatási és tudományos könyvtárak egy része korlátozott mértékben használ olvasókészülékeket – inkább csak az Egyesült Államokban, Európában nem –, mivel az új információk 93%-a digitális formában keletkezik, és mivel ilyen formában is megjelenik, nem lehet figyelmen kívül hagyni. Egyre több új kiadó jön létre a hálózaton megjelenő tudományos művek kiadására, de a régiek is vállalkoznak elektronikus kiadványok megjelentetésére.

A zürichi *Eidgenössische Technische Hochschule* (ETH) műszaki-természettudományos felsőoktatási intézmény, könyvtára pedig ezeknek a tudományágaknak a nemzeti információs központja. A könyvtár kezdettől fogva lemondott a hordozható olvasókészülékek beszerzéséről, és eldöntötte, hogy nyomtatott könyveit nem váltja ki elektronikus dokumentumokkal, csupán kiegészíti velük állomá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyát. Az e-könyvekkel a *Knovel* cég által kínált kiadványok révén szerezték az első tapasztalatokat (előzőleg csak néhány, hálózaton elérhető adatbázisra fizettek elő), és 170 címet vásároltak meg (jelenleg már 560 járnak.) A Knovel (www.knovel.com) tudományos kiadók (a CRC Press, Mc-Graw Hill, Butterworth-Heinemann) publikációit forgalmazó aggregátor.

Amikor a *Wiley* is megkezdte 2002-ben kiadványainak online terjesztését, az ETH hét tudományágban közel 180 címre fizetett elő (ma már 420 felett tartanak). Ezt követően kipróbálták a CRC Press és a Kluwer Academic Publishers termékeit is. A *CRC Press* esetében (www.crcnetbase.com) további hat diszciplína közel 315 címére fizettek elő (ezek száma ma már 550). A *Kluwer* által kínált könyvek kezdetben többféle módon is különböztek a fentiektől: egyszeri fizetéssel állandó hozzáférés biztosítása az olvasó gépén installált ingyenes *Adobe Acrobat E-book Reader*-rel (naponta csupán 10 oldalt lehetett kinyomtatni vagy lemásolni). 2003 novemberében a Kluwer egy új honlapot nyitott elektronikus könyvei számára, ahol a szövegek már szoftver nélkül is olvashatók (http://ebooks.kluweronline.com). 2003 végén a *Marcel Dekker* is megjelent a piacon (www.ebooks.dekker.com), tőlük a könyvtár 373 művet rendelt meg.

Valamennyi előfizetett (vagy megvásárolt) cím bekerül a könyvtári OPAC-ba, a címleírásban megadják a mű URL-jét is, ahonnan elérhetők a dokumentumok. A tájékoztató műveket feldolgozásuk után egy program összegyűjti, és a fájlokat egy PERL-program HTML-oldallá alakítja. Az összes elektronikus könyv visszakereshető cím szerint betűrendben és szakrendi csoportosításban a www.ethbib. ethz.ch/etext_e.html oldalon; ezt hetente frissítik, illetve rendszeresen hírt adnak az újdonságokról.

A tanulmány beszámol még az elektronikus könyvek előfizetésének különböző konstrukcióiról, a szolgáltatók által küldött (vagy biztosított) statisztikai adatokról, majd kitér a gyarapítás nehézségeire és az elektronikus dokumentumok biztosította előnyökre is.

(Murányi Lajos)

05/283

MAYNARD, Sally – CHEYNE, Emily: Can electronic textbooks help children to learn? = El.Libr. 23.vol. 2005. 1.no. 103-115.p. Bibliogr.

Segítenek-e az elektronikus tankönyvek a gyerekeknek a tanulásban?

Általános iskolás; Didaktika -általános és középiskolai; Elektronikus könyv; Tankönyv

A cikkben ismertetett vizsgálatban 60 tanuló vett részt, akiket öt, egyenként tizenkét fős csoportra osztottak (hat fiú és hat lány). Az öt csoport mindegyike ezután két-két alcsoportra tagolódott, három fiúval és három lánnyal. Az egyik alcsoport a tesztfeladatok elvégzéséhez nyomtatott tankönyvet használt, a másik CD-ROM változatot egy laptop számítógépen. A vizsgálat eredménye azt mutatta, hogy a gyerekek szívesen fogadták az elektronikus tankönyvet, amelynek használata elősegítette a csoportos munkát. Az e-könyvet használók lényegesen jobb eredményeket értek el a csoportmunkában, és az átlagosnál valamivel jobb eredményeket produkáltak az egyéni munkában is. A kísérlet egyik elismert korlátja az volt, hogy az elektronikus változat nem egyezett meg pontosan a nyomtatott változattal. A szerzők szerint a további vizsgálatoknál a tanulóknak teljesen azonos változatokkal kellene dolgozniuk, és a hatást hosszú távon is vizsgálni kellene, miután lecsillapodott az újdonságnak tulajdonítható lelkesedés.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/284

SUBBA Rao, Siriginidi: Electronic books: their integration into library and information centers = El.Libr. 23. vol. 2005. 1.no. 116-140.p. Bibliogr.

Az elektronikus könyvek fő jellemzői, és integrációjuk a könyvtári gyűjteményekbe

Elektronikus könyv; Munkafolyamat

Indiai szerzőnk szerint Gutenberg találmánya óta az elektronikus könyvek megjelenése az irodalom világának legfontosabb fejleménye; diadalútját a világháló növekvő népszerűsége és az új technikai fejlesztések egyengetik. (A Microsoft előrejelzése szerint 2020-ban már olvasmányaink 90%-át fogjuk elektronikus formában elérni).

A terjedelmes tanulmány a könyvtári-információs központok (LIS) állományába való integrálásuk szemszögéből veszi alaposan szemügyre az elektronikus könyveket négy fejezetben, sokoldalú megközelítéssel és a legapróbb részletre is kiterjedően, az alábbi csoportosításban:

Az e-könyvek

- keletkezése,
- definíciója,
- bevezetése,
- előnyei és hátrányai,
- olvasókészülékei (hardver és szoftver).

Az e-könyvek könyvtári integrálása

- fellelhetőség,
- kiválasztás, kölcsönzés,
- karbantartás
- minőségbiztosítás,
- árkérdések,
- a szerzői jog és a méltányos használat kérdései,
- szabványok.

Az e-könyvek üzleti modellje, a licencek

A terjesztők (*netLibrary, Questia, Ebrary, Books24X7, iBooks.com, Cognet*) és az ingyenesen elérhető elektronikus dokumentum-lelőhelyek (*Project Gutenberg, Internet Public Library, World eBook Library, Bartleby.com, Online Books Page, Networked Digital Library of Theses and Dissertations* stb.)

Az e-könyvek jövője.

A tanulmány végkövetkeztetései közül érdemes kiemelni, hogy

- az e-könyvekre még hosszú út vár, mire elérik a hagyományos könyvek olvashatóságát és bőségét;
- az is bizonyosra vehető, hogy a közeljövőben a könyvtárak mindkét formátumot gyűjteni fogják;
- a megoldatlan kérdések (hozzáférés, szerzői jog, szabványok, költségek stb.) miatt egyaránt aggódnak mind a használók, mind a könyvtárak, de csak ezek megoldása biztosíthatja, hogy a könyvtárak a jövőben is szerepet játsszanak az információ-közvetítésben, és az egyetemes tudás őrzőiként szolgálhassák a társadalmat. (A tanulmányt terjedelmes irodalomjegyzék zárja.)

(Murányi Lajos)

05/285

BERUBE, Linda: E-books in public libraries: a terminal or termination technology? = Interlend.Doc.Supply. 33. vol. 2005. 1.no. 14-18.p. Bibliogr.

E-könyvek a közkönyvtárakban: kiszorítják-e a nyomtatott könyveket?

Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyv; Közművelődési könyvtár

2003 tavaszán indult az a vizsgálat, amelynek keretében a Co-East konzorcium (tíz kelet-angliai megye közkönyvtári hatóságainak összefogása), ennek egyik tagja, az essexi könyvtári hálózat és a Loughborough-i egyetem munkatársai azt kutatták, hogy a közkönyvtárak mit kezdjenek az e-könyvekkel. A projektet a LASER alapítvány támogatta. Kiindulásképpen megállapították, hogy az e-könyvek fogadtatása messze alulmúlta a hozzájuk fűzött

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

reményeket. Ennek hátterében a digitális jogkezelés problémái, a megfelelő kínálat (tartalom) hiánya és a hozzáférés megoldatlan kérdései állnak (elsősorban a hordozható olvasóberendezések miatt).

A nyomtatott könyvet eddig semmilyen új technológia nem volt képes kiszorítani domináns pozíciójából a szabadidős olvasás terén. Még az új technológiát alkalmazó szolgáltatások is a nyomtatott könyvek megvásárlását ösztönzik, és a nyomtatott könyv olvasói közösségeinek létrehozására irányulnak (Amazon „Search Inside the Book", Google „Print Beta", Book Crossing). Az e-könyvek esetében nem beszélhetünk a nyomtatott könyvhöz hasonló élménymegosztási kultúráról (a digitális jogkezelés, a nyomtatás-kivágás és a használók közötti kölcsönzés tilalma miatt). A nyomtatott könyv sokkal kényelmesebben használható.

A tartalomszolgáltatók és a közkönyvtárak kapcsolata nem jól indult. A szolgáltatók úgy vélték, hogy a közkönyvtárakban veszélyeztetik a profitjukat, a közkönyvtárak pedig úgy érezték, hogy a digitális jogokkal kapcsolatos tilalmak a közkönyvtár küldetését gátolják.

Az internettel és a mobiltechnológiával kapcsolatos vizsgálatok mindegyike kiemeli, hogy létezik egy potenciális felvevőréteg, a tizenévesek, akiknek a mindennapjaihoz minden területen (tanulás, munka, társas élet) hozzátartozik, mégpedig egyre növekvő mértékben, az online kommunikáció. Potenciális használók lehetnek a távol és elszigetelten élők, legalábbis az információkhoz jutás szempontjából. Az új és népszerű művek megjelenése e-könyvként új használói rétegeket vonz, ha nem is a könyvtárakba, hanem a vásárlók körébe.

Az e-könyvekkel és más e-dokumentumokkal kapcsolatos jogi–licencelési korlátozások feloldására számos kezdeményezés indult (pl. a Creative Commons, a Project Gutenberg, a Distributed Library Project). A BBC Creative Archive – amely a Creative Commons licenc használatára épül – lehetővé teszi, hogy az ismeretterjesztő programokat térítés ellenében magáncélra letöltsék. The Common Information Environment néven indult egy kezdeményezés, amelytől azt várják, hogy a közkönyvtárak tartalom-megosztási közösségeket alkossanak majd a közös beszerzés és szolgáltatás céljából.

A Co-East konzorcium egy közös hálózatot üzemeltet (www.co-east.net), amely arra törekszik, hogy a közös könyvtári katalógust – egy új szemlélet jegyében – szolgáltató portállá fejlessze. A legfőbb szempont a használhatóság és a különböző források közötti böngészés segítése.

Essexben az e-könyvek iránt semmilyen igény nem mutatkozott, bár a vizsgálatban megkérdezettek szívesen elmondták – nagyrészt pozitív – véleményüket arról, hogy bekerüljenek-e az e-könyvek a közkönyvtárak kínálatába, a későbbiekben pedig különösebb reklámozás nélkül sokan felkeresték az e-könyvek weblapját, kölcsönöztek és előjegyeztek e-könyveket.

A Co-East konzorcium az elektronikus szolgáltatások programja keretében elkészítette egy regionális kezdeményezés tervét (e-commons). A következő célokat tűzték ki: egy e-közösség létrehozásával oldani szeretnék az érintett olvasók földrajzi és fizikai elszigeteltségét; az elektronikus tartalomhoz egyenlő hozzáférést szeretnének biztosítani; a mobiltechnológia felhasználásával használó központú szolgáltatást nyújtani; új használói csoportokat bevonni egy olyan „virtuális könyvtár" szolgáltatásai révén, amelyben az olvasók és a könyvtárosok megoszthatják egymással élményeiket és az információkat. A kezdeményezés lényeges eleme, hogy a szolgáltatásokat és a tartalmat „elviszik" az olvasóhoz, ezzel is egy virtuális közösséget építve.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kommunikációs technikák

05/286

PROSSER, David C.: Snapshots of a changing scholarly communications environment = Liber Q. 14.vol. 2004. 3/4.no.

Pillantás a tudományos kommunikáció változó világára

Internetcím: http://liber.library.uu.nl

Kommunikáció; Tudományos kutatás

Közel két évvel a SPARC (Scolarly Publishing and Academic Resources Coalition) Europe megalapítása után egy Szentpéterváron tartott LIBER szeminárium alkalmat adott a program eddig eredményeinek értékelésére. Egyre világosabbá válik, hogy a tudományos kommunikáció hagyományos modelljei elavulnak, és nem képesek az új lehetőségekhez alkalmazkodni. A SPARC Europe mélyreható szemlélet-beli változtatásokat szorgalmaz a tudományos kommunikáció területén. A szeminárium előadásai szemléletesen ecsetelik a változásokat. Bemutatják, hogy a tudományos kommunikációs folyamat szereplői jelenleg mit tesznek egy új kommunikációs rendszer megvalósítása érdekében: a kisebb és az egyesületi kiadók alternatívákat dolgoznak ki a rugalmatlan és korlátozó „nagyokkal" szemben; a finanszírozó szervezetek és a kutatóhelyek világszerte figyelemmel kísérik a tudományos kommunikáció körüli új fejleményeket; az intézményi archívumok új kommunikációs csatornákkal szolgálnak; a könyvtárak új utakat és új feladatokat keresnek maguknak. A jelen cikk néhány új fejleményt részletesen is bemutat.

(Autoref.)

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

05/287

VAVREK, Bernard: Is technology blowing the library to bits? = Public Libr.Q. 23.vol. 2004. 3/4.no. 3-11.p.

Elsöpri-e a könyvtárakat az információtechnológia?

Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A könyvtár és a technológia viszonyát vizsgálva azt látjuk, hogy az internet, a Google, a Yahoo és az összes online rendszer, a könyvtárosoknak a tech-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nológia uralmától való idegenkedésével párosulva, a könyvtárak és a könyvtárügy ellen dolgozik. Bár úgy tűnik, a legfőbb túlélési stratégia az internet és az egyéb információtechnológiai eszközök alkalmazása a könyvtári szolgáltatások közvetítésének eszközeként, vitatható, hogy a közkönyvtárügyért felelős döntéshozók helyes útra léptek-e, amikor, ismerve a versenytársakat, oly sokat fektettek bele a technológiába, és mára lehetővé tették, hogy az információtechnológia legyen a farok, mely az egész kutyát csóválja.

Kétségtelen, hogy 42 millió amerikainak nincs internet-hozzáférése, de kérdés, hogy a könyvtárügy felteheti-e egész jövőjét egy szolgálatra, mely azoknak szól, akik a digitális kettéosztottság túlsó oldalára szorultak? Néhány megfontolni való:

1. A könyvtár egyre inkább a perifériájára szorul azoknak a dolgoknak, amiket a társadalom finanszírozni hajlandó, ugyanakkor a korábbi sikerek és befektetések következtében állandó nyomás alatt áll, hogy kövesse a technológiai újításokat.
2. A könyvtár feltételezi, hogy szükséges az oktató-képző tevékenység, amit használói számára nyújt a számítástechnikai műveltség terén. Kétségtelen, hogy kisebb településeken valószínűleg a könyvtár az egyetlen hely, ahol számítástechnikai eszközökhöz és szolgáltatásokhoz lehet jutni, ám a közeljövőben – a mobliltelefonok egyre sokoldalúbb használatával párhuzamosan – az intézményesített információtechnológia-használati oktatás szükségtelenné válik. Ráadásul az USA-ban jelenleg a hálózathoz kapcsolódást lehetővé tevő WiFi pontok becsült száma háromszorosa a közkönyvtárak számának.
3. A népszerű médiában egyre ritkább a „nézzük meg a könyvtárban…" szóhasználat; sokkal gyakoribb a „lássuk, mit mond erről a Google…" típusú mondat egy-egy szereplő szájából. Egy felmérés szerint az amerikaiak 45%-a nyári útitervének összeállításakor az internetet használja, az egyéb alternatívák között a könyvtár említést sem kapott. A könyvtár viszont még mindig páratlan a korábbi információk megszerzése terén; Google és társai memóriája visszafelé meglehetősen rövid. A helyi térképek, középiskolai évkönyvek, régi újságok stb. azok a kincset érő információk, melyekkel a közkönyvtár versenyben lehet a többi információellátóval.
4. A könyvtárak viszonylagos sikere a világháló útján nyújtott szolgáltatásokkal kétélű fegyvernek bizonyulhat: a szolgáltatás mögül – a felhasználó szemében – eltűnik a könyvtár és terjed a „minek a könyvtár, ha van otthon számítógépem" felfogás.
5. A könyvtárosokat meglehetősen frusztrálja, hogy „az információ kapuőrei" helyett a hardver és a szoftver teremőrei lettek, akik az internet helyes használatát felügyelik, és nyilvántartják, hogy van-e szabad terminál.

A könyvtárnak meg kell különböztetnie magát a többi információszolgáltatótól. Miközben a szükséges technológiát persze alkalmazzuk (hiszen ebben nincs visszaút), a szerző a jövőre nézve azt javasolja, hogy

- a könyvtárak foglalkozzanak többet olvasóik véleményével, szükségleteivel (hiszen marketingstratégiát sem tudnak kidolgozni az olvasókról szóló adatok nélkül);
- ismerjék fel hatalmas lehetőségeiket az írástudatlanság elleni küzdelemben (az USA-ban);
- az anyagi forrásokért küzdve fogjanak össze minden lehetséges közösségi intézménnyel (a helytörténeti társaságtól az idegenforgalmi irodáig);
- a demokráciában talán a legfontosabb betöltendő szerep a könyvtár számára, hogy biztosítsa azt a teret, ahol a legkülönfélébb nézetek megismerhetők és ütköztethetők, ahol a bigottság elle-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ni küzdelem, és az állampolgárok tájékozottságának biztosítása folyik.

(Mohor Jenő)

Lásd még 224, 227

Számítógép-szoftver

Lásd 244

Elektronikus könyvtár

Lásd 258

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

05/288

SAVENIJE, Bas: The SPARC initiative: a catalyst for change = Libr.Q. 14.vol. 2004. 3/4.no.

A SPARC kezdeményezés: katalizátor a változáshoz

Internetcím: http://liber.library.uu.nl

Kommunikáció; Publikálás -tudományos kiadványoké

A SPARC (Scolarly Publishing and Academic Resources Coalition) programot 1997-ben indította útjára néhány tudományos könyvtár az Egyesült Államokban. Fő célja az volt, hogy versenyképessé tegye a tudományos–műszaki folyóiratok piacát. Célja megvalósítása érdekékében több alprogramot is indított, ilyenek a SPARC Alternaatives, SPARC Leading Edge, SPARC Scientific Communities, és a SPARC Communication and Advocacy. Körülbelül két éve az Open Access vonalat szorgalmazza; ide tartoznak az intézményi archívumok is. A cikk áttekinti a SPARC és partnerei tevékenységét ezeken a területeken. Értékeli az eredményeket, és összehasonlítja őket az 1997-ben meghatározott célokkal. Végül ismerteti, hogy a könyvtárak hogyan tudnának hozzájárulni a SPARC céljainak megvalósításához.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

05/289

MIHAJLOVA, N.I.: Informacionnoe obespečenie knižnogo rynka: napravleniâ modernizacii = Bibliografiâ. 2005. 1.no. 3-9.p.

A könyvpiac információellátása – a korszerűsítés irányai (Moszkva példája)

Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Szabvány

A könyvkereskedelem és a könyvesboltok a kiadóktól a bibliográfiai információk területén hitelességet, teljességet, elérhetőséget és határozott ügyintézést kívánnak. A korábbi évtizedekben a megjelenés előtt álló könyvekről kizárólag az annotált tematikus kiadói tervek alapján lehetett értesüléseket szerezni, ezek egyben a megrendelések kiindulópontját is jelentették. Napjaink könyvkereskedelmének piaci körülményei között azonban ezek a tervek már üzleti titoknak minősülnek, a Központi Bibliográfiai Intézet égisze alatt megjelenő *Books in print* kötetek pedig nem elég hatékonyak a könyvpiac szempontjából.

Nemrégen új információs lehetőség bukkant fel a könyvkereskedelemben: a könyves szervezetek és a könyvesboltok árlistái, árjegyzékei (price-list). A jegyzékek fokozatosan összekötő kapoccsá válnak a könyvkiadással, könyvkereskedelemmel foglalkozó cégek, a könyvtárak és a vásárlók között. A másik új lehetőséget az elektronikus kereskedelmi-bibliográfiai technológiák fejlődése kínálta fel: létrejöttek a könyves internet-áruházak. A könyvkereskedők számára az internet használata biztosítja a kiadók elektronikus katalógusainak elérését, új könyveik és árjegyzékeik áttekintését; a vásárlókkal való elektronikus levezést kéréseik kielégítése érdekében; a kereskedelmi szolgáltatások reklamációját. Az internet segítségével a könyvesboltok részt vehetnek virtuális könyvkiállításokon és könyvvásárokon, bibliofilek konferenciáin és fórumain, könyvaukciókon, megszerezhetik az új könyvek recenzióit, tartalomismertetéseit és a szerzőkre vonatkozó bibliográfiai információkat. A könyvesboltok és kereskedők weboldalait és az onnan kattintható hiperlinkeket a számunkra megfelelő könyvek kiválasztása érdekében természetesen a vásárlók is használhatják.

Minél pontosabb és részletesebb információk érkeznek a könyvkiadóktól, annál biztosabb, hogy a kereskedők és a vásárlók igényt fognak tartani az ajánlott kiadványokra. Ennek érdekében feltétlenül figyelni kell a bibliográfiai és tartalmi leírások pontosságára, az adatok cseréjének elektronikus úton való biztosítására, az adatbázisok építésére. A bibliográfiai leírások egységesítésével a Központi Bibliográfiai Intézet foglalkozik: olyan szabványok, szabályzatok és normatív dokumentumok kidolgozásával, amelyek egyrészt a lehető legrövidebbé teszik a könyv útját a kiadótól a vásárlóig, másrészt integrálják az orosz könyvkiadást a világ könyvkiadásának folyamatába. Az Intézet 2001-ben a könyvkiadás számára is használható útmutatót bocsátott ki a bibliográfiai leírások készítéséről, ebben felsorolta az egyes kiadványok azonosításához feltétlenül szükséges adatelemeket (szerző, főcím, kiadás, megjelenés helye és ideje, kiadó, sorozatcím és -szám, ISBN) és azok kötött sorrendjét.

Az ISBN-számok kiadását Oroszországban 1988 óta alkalmazzák, az ezzel foglalkozó iroda szintén az Intézet égisze alatt működik. Az ISBN-szám megszerzése után és annak alapján a könyvek számára automatikusan generálnak egy 13 számot (a szám első három egysége 978, ez a könyvet mint árut azonosítja) tartalmazó vonalkódot is – az Európában is alkalmazott EAN-rendszernek megfelelően. A vonalkód alkalmazása megkönnyíti az áru útjának ellenőrzését, a készletek megrendelését, pótlását, kiegészítését.

A könyvpiacra szánt ajánlások elkészítéséhez feltétlenül szükséges a kiadványok tartalmi feltárása is. 1991-ig az orosz könyvpiac a Központi Bibliográfiai Intézet által kialakított egységes irodalomfeltáró rendszert (EKL) alkalmazta e célra, a Szovjetunió szétesésével azonban ez a rendszer szinte teljesen felszámolódott, az Intézet maga áttért az ETO-ra, a könyvkereskedelem számára azonban nem adaptál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ta a rendszert, így az tartalmi feltáró eszköz nélkül maradt. 1995-ben a GOST 7.4-95 és 7.59-90 elnevezésű szabályzatok segítségével ugyan megalkotottak egy új rendszert, ezt azonban a mai napig nem alkalmazza egységesen még a moszkvai könyvpiac sem. Egyes könyvkiadók az ETO-t használják, de ennek mélysége és osztályai szintén nem felelnek meg mindenben a könyvpiac igényeinek. 2001-ben a moszkvai könyvesházak nekifogtak egy, a könyvkereskedelem céljainak megfelelő tartalomfeltáró eszköz és rendszer (KTK) készítésének. Ennek alapjai a korábbiakban alkalmazottakhoz hasonlóan hierarchikus elveken és a tízes csoportosításon alapulnak, pontosabban osztályaiból, alosztályaiból sosincs több – legfeljebb kevesebb – tíznél és a tíz többszöröseinél: nyolc árucsoport, nyolcvan alcsoport, nyolcszáz rovat. Az osztályok egymáshoz kapcsolódó tematikájuk alapján követik egymást, a számkódok mindig háromjegyűek. A rendszer a kiadványokat témájuk mellett ellátja néhány, a könyvkiadás számára fontos jellemző kóddal is: kötés, a kiadás minősége stb.

Mindezek a módszerek akkor működtetik hatékonyan a rendszert, ha lehetőség van az adatok online, elektronikus úton történő cseréjére. A moszkvai könyvpiacon ennek szabályozására, egységesítésére még nem került sor, az elektronikus csere egyelőre csak spontán fejlődik, néhány kiadó ilyen módon küldi meg egymásnak, cseréli egymás között pl. árjegyzékeit. Az első elképzelések szerint az adatok online cseréjének egységesítése az ONIX formátummal (Online Information eXchange, 1999 óta létező USA-adatcsere-formátum, 2000-ben jelent meg első, 2001-ben a második verziója) lenne megoldható. Mivel XML-alapon (eXtensible Markup Language) működő formátumról van szó, nemcsak a kiadvány bibliográfiai leírása, hanem a róla szóló annotáció, fotók stb. is közvetlenül elérhetővé válnak alkalmazásával.

(Hangodi Ágnes)

05/290

JELUŠIĆ, Srećko: Publishers and librarians in Central and Eastern Europe – love or hatred? = Interlend. Doc. Supply. 33.vol. 2005. 1.no. 19-25.p. Bibliogr.

Kiadók és könyvtárosok Közép- és Kelet-Európában – barátság vagy ellenségeskedés?

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár; Publikálás -tudományos kiadványoké

A horvát *Strossmayer Egyetem* (Osijek = Eszék) oktatója átfogó képet ad tanulmányában a tudományos publikálás és dokumentum-ellátás helyzetéről Közép- és Kelet-Európa egyes országaiban a rendszerváltás után – nem hagyva ki az elmúlt 50 év rövid bemutatását sem. A *Szocialista örökség, Új kezdet a kiadók, folytonosság a könyvtárak számára, A szellemi tulajdon védelme* és *A dokumentumokhoz való hozzáférés javítása az ICT segítségével* alcímek alatt (összesen) tizenegy ország helyzetét elemzi a nemzeti könyvtárak gyakorlatát vizsgálva (Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Oroszország, Szlovákia, Szlovénia).

Magyarországgal kapcsolatban elsősorban a számítógépesítésben való előrelépést (Csehországgal együtt) említi, továbbá a szerzői jogi és a könyvtári törvényt, és kiemeli a MOKKA és a MEK jelentőségét, valamint azt, hogy az OSzK az *Integrá*val tervezi az könyvtárközi kölcsönzés komplex számítógépes kezelésének megoldását.

Az alapos és adatokban gazdag elemzés és összehasonlítás után a teendők közül a tanulmány összegzésében az alábbiakat emeli ki:

- lényeges a kiadók és a könyvtárak együttműködése ezekben az országokban (és az EU országaiban is), hogy ne forduljon elő a Subito 2003. évi döntéséhez hasonló fejlemény (csak a németnyelvű országok számára szolgáltatnak dokumentumokat);

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a régió országaiban is követni és elemezni kell az olyan kezdeményezéseket, amilyeneket pl. az 1999. évi *Fiesole-konferencián* vagy a skandináv egyetemeknek a tudományos kommunikáció reformjával kapcsolatos javaslataiban (www.lub.lu.se/ncsc2004) fogalmaztak meg;
- növelni kell a tudományos művek importját, mivel a hazai előállítás nem fedezi az igényeket – a leggyorsabb megoldás az angol mint közvetítő nyelv elfogadása lenne, így egyszerűsödne a dokumentum-ellátás;
- sok technikai segítséget kaptak már eddig is ezek az országok, de több figyelmet és segítséget kellene az emberi erőforrásoknak szentelni (kívülről);
- a tudósoknak a társadalomtudományok és a humán tudományok terén is meg kellene jelenniük a világban: a természettudósoknak az angol nyelv közvetítésével ez már nem okoz gondot;
- közös jogkezelő szervezeteket kell kialakítani;
- megoldást kell találni a folyóiratárak állandó emelkedésének megállítására;
- sürgősen megoldandó a diákok dokumentum-ellátása;
- a régió egyetemei, könyvtárai, kiadói tanuljanak a nyugati országok Nyílt Archívum Kezdeményezéseiből (OAI);
- a kutatóknak saját kormányaikhoz kell támogatásért fordulniuk, az EU parlamentjének pedig a változásokat gyorsító rendelkezéseket kell hoznia.

A tanulmányt a szokásos jegyzetanyag mellett az ajánlott irodalom listája zárja.

(Murányi Lajos)

Az ismertetett cikkek forrásai:

ABI Tech. – ABI Technik (DE)
Alexandria –Alexandria (GB)
Am.Libr. – American Libraries (US)
Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Bibliografiâ – Bibliogrfiâ (RU)
Biblioteka – Biblioteka (RU)
Bibliotekarz – Bebliotekarz (PL)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Bottom Line – Bottom Line (US)
BuB – Bub Forum für Bibliothek und Information (DE)
Bull.SAK. – Bulletin Slovenskej Asociácie Knižnic (SK)
Cape Libr. – Cape Librarian (ZA)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Coll.Undergrad.Libr. – College and Undergraduate Libraries (US)
Ctenář – Ctenář (CZ)
Doc.Bibl. – Documentation and Bibliothèques (CA)
Documentaliste – Documentaliste (FR)
El.Libr. – Electronic Libraries (I)
Inf.Outlook – Information Outlook (US)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)
IT lib – IT lib: Informačné technológie a knižnice (SK)
J.Acad.Librariansh. – The Journal of Academic Librarianship (US)
J.Doc. – Journal of Documentation (GB)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Librariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
Knižnica – Knižnica (SK)
Legal Ref.Serv.Q. – Legal Reference Services Quarterly (US)
Liber Q. – Liber Quarterly (I)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Q. – Library Quarterly (US)
Libr.Rev. – Library Review (GB)
Multimedia Inf.Technol. – Multimedia Information and Technology (GB)
Naučn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehničeskaâ Informaciâ (RU)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Program – Program (GB)
Public Libr.Q. – Public Library Quarterly (US)
Sch.Libr. – School Librarian (GB)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- *A lap célja:* a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.

- *Műfajok, terjedelem:* eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), az ennél hosszabb tanulmányokat több részben jelentetjük meg), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal). A megadott terjedelemtől a szerkesztővel megegyezve, el lehet térni.

- *Szövegszerkesztővel* készült kéziratokat e-mailben (csatolt fájlként) vagy mágneslemezen lehet küldeni (a lemezt visszaküldjük). A formázás nélkül írt szöveget tudjuk a legkönnyebben használni; a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Idézeteket, neveket, fontosnak ítélt részleteket lehet kurziválni. Jó, ha a mondandó áttekinthetősége érdekében alcímekkel tagolják a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk után kérjük megadni. A gépelt kéziratokat egy példányban 25 soros (50-52 betűhelyes, kettes sortávolságú) A/4-es oldalon, folyamatos oldalszámozással, egy példányban kérjük benyújtani.

- *Javítás, tipográfia:* a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat, a tartalmat érintő változtatást csak a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi el, a szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.

- *Illusztrációk:* illusztrációkat (ábrák, táblázatok, grafikonok stb.) a kézirat mellékleteként kell beadni és a szövegben, a margón kell megjelölni a helyüket. Az ábrákat számozzák be (folyamatosan, arab számokkal) és adják meg az ábrafeliratot.

- *Tartalmi összefoglaló:* a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz az angol és német nyelvű rezümék elkészítéséhez kb. 10-15 mondatos tartalmi összefoglalást is kérünk mellékelni.

- *Irodalomjegyzék, hivatkozások:* A szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén irodalomjegyzékben kell megadni Irodalom vagy Jegyzetek cím alatt. A szövegben a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni és az oldal alján lehet megadni. Ha 3-nál több a megjegyzések száma, folyamatos sorszámozással kérjük a jegyzeteket, de ilyenkor a cikk végén az irodalomjegyzékbe beépítve Jegyzetek cím alatt közöljük majd.

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás az Irodalomban:

  1. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents.
     In: College and Research Library News, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

  Vagy

  1. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon.
     In: Könyvtári Figyelő. 1999. 45. évf. 2. sz. 223-235. p.

  Könyvekre történő hivatkozásnál:

  1. Magyar helyesírási szótár. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai szerint.
     Szerk. Deme László, Fábián Pál, Tóth Etelka. Bp. : Akad. K., 1999. 587 p.
  1. BATÁRI Gyula: Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből. (1853–1920).
     Bp. : OSZK, 1999. 88 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 12.)

  Könyvrészletre történő hivatkozásnál:

  2. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. 116-126. p.

- *Honorárium:* A szerzőkkel felhasználási és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóiratszám megjelenése után tiszteletdíjat fizetünk. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza. Támogatjuk a szerző által leszámlázott tiszteletdíj kifizetését is.

- *Szerzői jog:* amennyiben a folyóiratban közölt írások máshol is megjelennek, kérjük hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.

- *Tiszteletpéldány:* a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle, CD-ROM bemutató című rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

TÖRVÉNYRŐL TÖRVÉNYRE – A HAZAI KÖNYVTÁRÜGY TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A SZERZŐI JOG ÉS A DIGITÁLIS SZERZŐI JOGKEZELÉS

AZ ÍROTT KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG DIGITALIZÁLÁSÁNAK ORSZÁGOS PROGRAMJA

(SZEMPONTOK A DOKUMENTUMOK KÖRÉRE, A DIGITALIZÁLÁS ORSZÁGOS ÖSSZEHANGOLÁSÁRA ÉS NYILVÁNTARTÁSÁRA)

HAGYOMÁNY ÉS KORSZERŰSÉG – TÁRSADALOMTUDOMÁNYI GYŰJTEMÉNYEK MAGYARORSZÁGON

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben